كۆپ قىسىملىق بالىلار رومانى

پەرھات ئىلياس

كروانلىق بالىلار

تەتۈرلەر شەھرى

شىنجاڭ ياشلار-ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: غالىب شاھ

ئۇيغۇرلارنىڭ كۆپ قىسىملىق تۇنجى بالىلار رومانى دۇنياغا كەلدى.
(«شىنجاڭ يازغۇچىلىرى» 2006 - يىللىق سانىدىن)

ياش يازغۇچى پەرھات ئىلياسنىڭ ئۇيغۇر بالا ئوقۇرمەنلەرگە قىلغان ھەدىيەسى — ئۇيغۇر يېزىقىدىكى «كورورانلىق بالىلار» ناملىق رومانى شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنىدىكەن. بۇ ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدىكى كۆپ قىسىملىق تۇنجى بالىلار رومانى بولۇپ، ئۇيغۇر بالىلار ئەدەبىياتىدىكى زور ئىش ۋە ئۇيغۇر ئۆسمۈر - بالىلىرى ئۈچۈن زور خۇشاللىق ھېسابلىنىدۇ…

(خەنزۇچە «جۇڭگو مىللەتلىرى گېزىتى» 2007 - يىل 5 - يانۋار 602 - سانىدىن)

بالىلار دۇنياغا بالىلارچە كۆز بىلەن قاراشقا، جىمى شەيئىلەرنى بالىلارچە ساددا تەسەۋۋۇرى بىلەن كۆزىتىشكە ئامراق. گۈزەل ئەپسانە - چۆچەكلەر، فانتازىيىلىك ۋەقەلىكلەر ئۇلارنى ھەممىدىن بەك جەلپ قىلىدۇ. ياش يازغۇچى پەرھات ئىلياسنىڭ بالىلارغا ئاتاپ يازغان كۆپ قىسىملىق رومانى «كورورانلىق بالىلار» ئەنە شۇنداق بالىلىق تۇيغۇلار بىلەن تويۇنغان بولۇپ، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا تۇنجى قېتىم يېزىلغان كۆپ قىسىملىق بالىلار رومانى ھېسابلىنىدۇ.

بۇ رومان بالىلارچە ساددا خىيال، شوخ تەسەۋۋۇرلار بىلەن تويۇنغان بولۇپ، بالىلىرىمىزغا جۇشقۇن روھ ئاتا قىلالايدۇ.

(«تارىم» ژۇرنىلىنىڭ 2006 - يىللىق 11 - سانىدىن) ،

ISBN 978-7-5371-5711-7

9 787537 157117 >

باھاسى: 11.00 يۈەن

كۆپ قىسىملىق بالىلار رومانى

پەرھات ئىلياس

كىرورانلىق بالىلار

تەتۈرلەر شەھىرى

شىنجاڭ ياشلار-ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

责任编辑：阿布里克木·艾山
责任校对：迪里亚尔·吐尔逊
封面设计：阿里甫·夏
插　　图：吐尔逊·依沙克

楼兰之子 一
奇妙的反面城（维吾尔文）
（系列儿童长篇小说）
帕尔哈提·伊力牙斯　著

新 疆 青 少 年 出 版 社 出 版
（乌鲁木齐市胜利路二巷1号 邮编：830049）
新 疆 新 华 书 店 发 行
新疆翼百丰印务有限公司印刷
880×1230毫米　32开本　7.375 印张
2007年6月第1版　2009年4月第3次印刷
印数：5601－8600

ISBN978－7－5371－5711－1 定价：11.00 元
如有印刷装订问题请直接同出版社调换

图书在版编目(CIP)数据

奇妙的反面城：维吾尔文/帕尔哈提·伊力牙斯著. —乌鲁木齐：新疆青少年出版社，2007.6
(楼兰之子)
ISBN978－7－5371－5711－7

Ⅰ.奇… Ⅱ.帕… Ⅲ.儿童文学—长篇小说—中国—当代—维吾尔语（中国少数民族语言） Ⅳ.I287.45

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2007)第 069401 号

مەسئۇل مۇھەررىرى: ئابلىكىم ھەسەن
مەسئۇل كوررېكتورى: دىلىيار تۇرسۇن
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: غالىب شاھ
قىستۇرما رەسىملىرىنى سىزغۇچى: تۇرسۇن ئىسھاق

كىرورانلىق باللار —

تەتۈرلەر شەھىرى

(كۆپ قىسىملىق باللار رومانى)

ئاپتورى: پەرھات ئىلياس

*

شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى 2 ـ كوچا 1 ـ قورۇ، پ: 830049)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنبوۋېن باسما چەكلىك شىركىتىدە بېسىلدى
ئۆلچىمى: 880×1230 مم، 32 كەسلەم، باسما تاۋىقى: 7.375
2007 ـ يىل 6 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
2009 ـ يىل 2 ـ ئاي 2 ـ بېسىلىشى
ISBN978—7—5371—5711—7
باھاسى: 11.00 يۈەن
بېسىلىشتا، تۈپلەشتە خاتالىق بولسا نەشرىياتىمىزغا ئەۋەتىڭ، تېگىشىپ بېرىمىز

مۇندەرىجە

ئاييورۈق مەلىكىسى 1
تەتۈرلەر شەھىرى 17
ئۈمىدسىزلىك شەيتانىنىڭ ئىشى 29
كۈسەنلىك بالىمانچى قىز 39
ئوغۇل بالىدەك گەپ قىلدىڭ 61
نورۇز خۇشاللىقى 76
ئانىسىنى يىتتۈرۈپ قويغان ئۆرۈق 99
تارىم يولۋىسىنى سېغىنىش 110
قارغىش تەگكەنلەر 136
ئەتلەس قىز 160
تونۇر بېشىدا 176
كۆكتىن تامدۇق، يەردىن ئۈندۈق 192
خىسلەتلىك ساياھەت يېتەكچىلىرى 215

ئاييورۇق[1] مەلىكىسى

— ئەمدى مەھمۇد بوۋىمىزنىڭ كىتابى («تۇركىي تىللار دىۋانى» نى دېمەكچى) دىكى قوشاقلاردا ئېيتىلغان قەدىمكى ئىلى دەرياسى بويىغا بېرىپ باقامدۇق؟ — دېدى تۇرگۇن.

— ئىلى دەرياسى؟ — دېدى ئايچەچەك، — مەنمۇ ئاڭلىغاندەك قىلغان. بېرىپ باقايلىچۇ!

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بىردەمدىلا ئۆزلىرىنى مىڭ يىللار ئىلگىرىكى ئىلى دەرياسى بويىدا كۆرۈشتى.

ئۆركەشلەپ ئېقىۋاتقان سۇرلۇك ئىلى دەرياسى بو- يى تال - يۇلغۇن، قىياقلار بىلەن پۇركەنگەن قېلىن توقايلىق، يىراقلاردىكى ياپپېشىل تاغ باغرىلىرىدا ياغ- ما، توخسى، چىگىل قەبىلىلىرىنىڭ ئوتاقلىرى كۆرۈ- نۇپ تۇراتتى.

ئايچەچەك ئىلى ۋادىسىنىڭ گۇزەللىكىگە تويماي قارايتتى، ئىلى دەرياسىدىكى ئەجدىھادەك تولغىنىپ ئې- قىۋاتقان دولقۇنلارغا قاراپ ئۆزىنى خۇددى كۆنچى دەريا- سى بويىغا كېلىپ قالغاندەك ھېس قىلدى. گاھ قۇش- لارنىڭ سايراشلىرىغا مەپتۇن بولۇپ قۇلاق سالسا، گاھ

[1] ئىلى دەرياسىغا يېقىن قەدىمكى شەھەر.

كۆپكۆك ئاسماندىكى كۈن، بۇلۇتلارغا قارىغىنىچە نېمى-لەرنىدۇر دەپ پىچىرلايتتى.

زۇمرەت، ئايچەشلەر يول بويىدىن بىرمۇنچە گۈل-لەرنى تېرىۋېلىپ، قولاقلىرىغا قىستۇرۇۋېلىشتى، يەنە گۈلچەمبىرەك ياساپ بويۇنلىرىغا ئېسىۋېلىشتى. بۇنىڭ-غا ئايچەچەكنىڭ ھەۋىسى كەلگەنىدى، ئۇنىڭ قولىغى-مۇ گۈل قىستۇرۇپ، بېشىغا گۈلچەمبىرەك كىيدۈرۈپ قويدى.

ئۇلار بىر توپ تال تۈۋىدىن قايرىلىشىغا تۇيۇقسىز دۇبۇلغا - ساۋۇت كىيىپ، قىلىچ، نەيزە، گۇرزىلەرنى كۆتۈرۈشۇۋالغان بىر توپ چېرىكنى كۆرۈپ قالدى. چېرىكلەر قىرغاقتا كېلىپ توختىغان بىر كېمىنى قوغ-داپ تۇرۇشقانىكەن. كېمىدىن بىرنەچچە چېرىك بويىنى ۋە قوللىرىغا تاقاق سېلىنغان گەۋدىلىك بىر يىگىتنى يالاپ قىرغاقتا چۈشۈردى. يىگىتنىڭ يۈز - كۆزلىرى قانغا بويالغان، بىر قاراشتىلا قاتتىق ئۇرۇلغانلىقى چى-قىپ تۇراتتى.

يىگىت تەخ قىلىپ قويۇلغان يارىيار ھارۋىغا چىقى-رىلغاندىن كېيىن، بىر چېرىك ھارۋىنى ھەيدەپ، ئىك-كى چېرىك ئاتلىق ئېلىپ ماڭدى.

— بۇ بىچارە ئاكاش نېمە گۇناھ ئۆتكۈزگەن بول-غىيتتى؟ — دەپ پىچىرلىدى زۇمرەتنىڭ ئۇ يىگىتكە ئىچى ئاغرىپ.

— شۇنداقمۇ ئۇرۇۋەتكەن بارمۇ؟ — دېدى ئايچە-چەكمۇ چىداپ تۇرالماي.

— قاراڭلار، قاراڭلار، — دەپ قالدى بۇ چاغدا
تۇرگۇن تۇيۇقسىز تاللىق ئارىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان
قارشى قىرغاقنى كۆرسىتىپ. شۇئان ھەممەيلەن ئۇ
كۆرسەتكەن تەرەپكە قاراشتى. قارشى قىرغاقتا بىر قىز
ھەدەپ دەرياغا ئۆزىنى تاشلىماقچى بولۇۋاتاتتى، ئەمما
قېشىدىكى قىزلار ئۇنىڭ قولىدىن تۇتۇۋېلىپ ئارقىغا
سۆرەيتتى. بۇنىڭدىن كۆڭلى بىر ئىشنى تۇيغان تۇر-
گۇننىڭ كاللىسىدىن: «ئۇ قىرغاققا ئۆتۈپ بۇنىڭ زادى
نېمە ئىشلىقىنى بىلىپ باقمايلىمۇ؟» دېگەن ئوي
كەچتى.

ئۇلار كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچىلا دەريانىڭ ئۇ قىر-
غىقىغا بېرىپ بولۇشتى. ئەمما، ئۆزلىرىنى ئۇلارغا
كۆرسەتمىدى.

خاسىيەتلىك سائەتنى كەينىگە ياندۇرۇپ كۆرۈپ بۇ
پاجىئەنىڭ جەريانىنىمۇ بىردەمدىلا بىلىپ بولۇشتى.
ئەسلىدە ماۋۇ زار ـ زار يىغلاپ، ئۆزىنى دەرياغا تاشلى-
ماقچى بولۇۋاتقان ھەدەش ئايىيورۇق شەھىرىنىڭ مەلى-
كىسى ئايقۇت، بايىقى بويىنىغا تاقاق سېلىنىپ ئېلىپ
كېتىلگەن يىگىت بولسا ئايىيورۇق ئوردىسىدىكى نەغمى-
كەش بۇقار ئىكەن. ئايقۇت بۇقارنىڭ ناخشىسىغا بەك
ئامراق ئىكەن، بۇقارمۇ ئايقۇت بىلەن كۈندە دېگۈدەك
كۆرۈشۈپ تۇرمىسا كۆڭلى ئۇنىمايدىكەن. بىراق، ئاي-
قۇتنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئايقۇتنى يۇرۇڭقاياسلىق[1] بىر

---

① ئىلى ۋادىسىدىكى قەدىمكى شەھەرلەرنىڭ بىرى. ھازىرقى قورغاس دېگەن نام شۇنىڭدىن كەلگەن دېگەن قاراش بار.

شاھزادىگە ياتلىق قىلغۇسى بار ئىكەن. ئايقۇت بۇنىڭغا كۆنمەپتۇ، بۇقارمۇ «نېمە كۆرسەم كۆردۈم» دەپ ئاي-قۇتنى ئېلىپ يىراق - يىراقلارغا كەتمەكچى بوپتۇ. بىراق، ئۇلار ئايىيورۇق شەھرىدىن سېپىل سىرتىغا چىقىدىغان لەخمە بىلەن ئەمدىلا سىرتقا چىقىپ تۇرۇشى-غا، بۇ ئىشنى ئالدىن سېزىپ بولغان چېرىكلەرنىڭ قولىغا چۈشۈپ قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇقار ئايىيورۇقتا تۇرۇشلۇق قارلۇق خانىنىڭ پەرمانى بىلەن قاتتىق ئەدەپ-لىنىپ، تەڭرىقۇت چوققىسى (ھازىرقى ئەۋلىيا چوققى-سى) بويىدىكى زىندان دېگەن قاراڭغۇ بىر سايغا پالى-نىپتۇ. ئايقۇت بولسا ئۆركەشلەپ ئېقىۋاتقان ئىلى دەر-ياسىغا ئۆزىنى تاشلاپ، بۇقارنىڭ كەينىدىن بىللە كەت-مەكچى بوپتۇ...

تۇرگۇن بەشەيلەننىڭ ئايقۇت ھەدىسىنىڭ يىغىسىغا قاراپ، ئۇنىڭغا قاتتىق ئىچى ئاغرىدى، زالىم ئاتىسى ۋە ئۇنىڭ جىسەكچىلىرىگە قاتتىق نەپرىتى قوزغالدى. بۇقار ئاكىسى بىلەن ئايقۇت ھەدىسىنى بەختكە ئېرىشتۇ-رۇش ئۈچۈن قولىدىن كېلىشچە ياردەم قىلماقچى بو-لۇشتى. بىراق، ئىشنى نەدىن باشلاشنى بىلمەيتتى.

— ئەتە يۇرۇڭقاياسلىقلار تويى تارتىپ كېلەر-مىش، — دېدى ئايچەش نېمىدىندۇر ئەندىشە قىلىپ.

— ئايقۇت ھەدەمنى ئەكەتكۈچە، بىرەر ئامال تاپ-ساق بولاتتى، — دېدى زۇمرەت تۇرگۇنگە قاراپ.

ھەممەيلەن جىمجىت بولۇپ ئويلىنىشقا باشلىدى.

— مەن بىر ئامال تاپتىم، — دېدى تۇيغۇن

بىر دىنلا جىملىقنى بۇزۇپ. ھەممەيلەن ئۇنىڭغا «قې-نى، تېز دېگىن!» دېگەن مەنىدە تەلمۈرۈپ قاراشتى.

— بىز بىر ئامال قىلىپ، يۇرۇڭقاياسلىق شاھزا-دىنى ئاغرىتىپ قويايلى، شۇنداق قىلساق بۇ ئىشنى كەينىگە سۈرگىلى بولىدۇ.

— بۇغۇ بولىدىغان چارىكەن، ئەمما قانداق ئاغرى-تىپ قويىمىز؟

— «سورىماڭلار ھەم دورىماڭلار» دېگەن گەپنى يەنە ئۇنتۇپ قاپسىلەر - ھە، ئۇنتۇغاقلار؟ — دېدى تۈيغۇن كۈلۈپ. شۇنىڭ بىلەن ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ كېتىشتى.

ئۇلار ھايت - ھۇيت دېگۈچىلا ئالمىلىق باغلار بىلەن تولغان گۈزەل يۇرۇڭقاياس شەھىرىگە يېتىپ بار-دى. يۇرۇڭقاياسلىقلار ئايىورۇق شەھىرىگە توي تارتىپ بارغىلى جىددىي تەييارلىق كۆرۈشۈۋاتقانىكەن. چىراي-لىق كىيىنىۋالغان بۆۋەك شاھزادە قولداشلىرىنىڭ ھەمراھلىقىدا ئالمىلىق باغقا سايىدىغىلى چىققانىدى.

شاھزادە ئۇسساپ كەتكەنلىكتىن، ئاقلاپ قويۇلغان بىر تال ئالمىنى ئېلىپ يەۋاتاتتى. بۇنى تازا ئۇبدان پۇرسەت دەپ بىلگەن تۈيغۇن دەرھال چىۋىنغا ئايلىنىپ ئۇچۇپ باردى-دە، ئالمىغا قونۇپلا يەنە ئۇچۇپ كەتتى. شاھزادە بۇنى سەزمەي ئالمىنى يەۋەردى...

شۇ ئاخشىمى شاھزادىنىڭ ئىچى سۈرۈپ، كېچىچە كىرپىك قاقمىدى. ئايىورۇققا توي تارتىپ بېرىش تو-گۈل، ماڭغۇدەكمۇ ماغدۇرى قالمىدى. شۇ سەۋەبتىن

تۇي بىر ھەپتە كېچىكتۈرۈلدى.

— بۇ ئاق نانچى شاھزادىنى ئەجەب بابلىدىڭ، — دەپ خۇش بولۇپ كەتتى ھەممەيلەن.

— ئەمدى دەرھال بۇقار ئاكىمىزنى ئىزدەپ تاپايلى، بولمىسا زىندانىدا بۆرىلەرگە يەم بولۇپ كېتىدۇ، — دېدى تۇرگۇن.

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار قۇشقاچلارغا ئايلىنىپ، يىراقتا ھەيۋەتلىك كۆرۈنۈپ تۇرغان تەڭرىقۇت چوققىسىنى نىشانلاپ ئۇچۇشقا باشلىدى.

ئۇلار چېرىكلەر بۇقارنى ئېلىپ كەتكەن يولنى بويلاپ ئۇچا - ئۇچا، نەچچە قىر، نەچچە سايدىن ئاشتى، ئاخىر تەڭرىقۇت چوققىسى بويىغىمۇ كېلىپ قالدى، لېكىن بۇقار ئاكىسىنىڭ ئىزىنى تۇگۇل سايىسىمۇ كۆرۈنمىدى.

ئاخىر ئۇلار زىندان دەپ ئاتىلىدىغان چوڭقۇر ساي تۆپىسىدىكى ئېگىز بىر قارىغاينىڭ شېخىغا قونۇپ ئارام ئالغاچ ساي ئىچىگە قارىدى. ساي ئىچى بۇككىدە قارىغايلىق بولغاچقا، ئادەم بار - يوقلۇقىنى ئىلغا قىلماق تەس ئىدى.

— «بۇقار ئاكا» دەپ توۋلاپ باقامدۇق؟ — دېدى تۇيغۇن.

— ئۇنداق قىلساق چېرىكلەرنى چۆچۈتۈپ قويىمىز، — دېدى تۇرگۇن، — ئەڭ ياخشىسى يەنە ئىزدەپ باقايلى.

ئۇلار زىندان سېيىغا چۈشۈپ بۇلاق بويلىرى،

قارىغاي تۆۋىلىرىنى قىدىرىپ باقتى، لېكىن ئادەمزات ئايىغى كۆرۈنمەيتتى.

بۇ ساي تولىمۇ چوڭقۇر، پەقەت چىڭقىچۇش مەز-گىلىدىن باشقا چاغدا كۈن چۈشمەيتتى. ئىككى قاپتىلى-مۇ تىك، بۆرە، يىلپىزلار كۆپ بولغانلىقتىن بۇ يەرگە چۈشكەن ئادەمنىڭ تىرىك قايتىپ چىقىشى تەس گەپ ئىدى. شۇڭا، قارلۇق خان ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان جىنايەتچىلەرنى مۇشۇ سايغا پالىۋېتەتتى.

— بىچارە بۇقار ئاكامنى بۆرىلەر ... — دەپ ئاخى-رىنى ئېيتالماي ئۈمچەيدى زۇمرەت.

ئۇلار ئۈندىمەستىن ئۇزاق ئىزدەشتى. ئىزدە ـ ئىزدە تەڭرىقۇت چوققىسى ئېتەكىدىكى بىر خادىغا كې-لىپ قوندى.

— قاراڭلار، قاراڭلار! ئاۋۇ يەردە بىرەيلەن كې-تىپ بارىدۇ! — دېدى ئايچەچەك تۇيۇقسىزلا تەڭرىقۇت چوققىسىنىڭ كۈنپېتىش تەرىپىنى كۆرسىتىپ.

ھەممەيلەن تەڭلا ئۇ كۆرسەتكەن تەرەپكە قاراشتى. دېگەندەك، قارا ئۆكۈز مىنگەن بىر يىگىت تىك قاپتالنى بويلاپ چوققىغا ئۆرلەپ چىقىپ كېتىپ باراتتى. يىگىت-نىڭ كەينىگە يەنە بىر مارالمۇ ئەگىشىۋالغانىدى. ئۇلار «ئۆرلە ـ ئۆرلە» تىك بىر قىياغا دۈچ كېلىپ قالدى.

تۇرگۈن «ئەمدى قانداق قىلار؟» دەپ ئويلاپ تۇ-رۇۋېدى، مۆجىزە يۈز بېرىپ، ئۆكۈز لەپپىدىلا كۆتۈ-رۈلۈپ ئۇچۇشقا باشلىدى. مارالمۇ ئۇلارنىڭ ئارقىسى-دىن قالماي ئۇچماقتا ئىدى. ئۇلار شۇ ئۇچۇشقىنىچە

تۇرگۇن بەشەيلەنگە يېقىنلا جايدىن قايرىلىپ تەخرىنقۇت چوققىسىغا ئۆرلەپ چىقىپ كەتتى.
— بۇقار ئاكامكەن! — دەۋەتتى تۇيغۇن يۈز - كۆزى قان يۇقى يىگىتنى بىر قاراپلا تونۇپ.
قالغانلارمۇ ئۇنى تونۇپ بولۇشقانىدى، شۇڭا:
— شۇكەن! شۇكەن! — دەپ چۇرقىرىشىپ كەتتى خۇددى گۆھەر تېپىۋالغاندەك خۇش بولۇشۇپ. ئاندىن ئۇلارمۇ بۇقارنىڭ ئارقىسىدىن تەخرىنقۇت چوققىسىغا ئۇچۇپ چىقىشتى.
بۇقار مىنگەن ئۆكۈز چوققا ئۈستىدىكى بىر بۇلاق بويىغا كېلىپ قوندى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن مارال ۋە قۇشقاچلارمۇ كېلىپ قوندى.
بۇقـار بۇلدۇقـلاپ چىقىۋاتقان سۈپسۈزۈك سۇدا يۈز - كۆزلىرىنى پاكىز يۇيغاندىن كېيىن قانغۇچە سۇ ئىچتى، ئاندىن بۇلاق بويىدىكى چىملىقتا ئارام ئېلىپ ياتتى. ئۆكۈز بىلەن مارالمۇ سۇ ئىچكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئايلىنىپ ئوتلاشقا باشلىدى.
بۇ چاغدا تۇرگۇن بەشەيلەن ئۆز ئەكسىگە قايتىپ بۇقارنىڭ ئالدىغا كېلىپ سالام بەردى. بۇقار تۇيۇقسىز پەيدا بولۇپ قالغان بۇ بەش بالىغا قاراپ كۆزلىرىگە ئىشەنمەي قالدى.
«مۇنچىۋالا ئېگىز چوققىدا نېمىش قىلىپ يۈرگەن بالىلاردۇ بۇ؟ چۈش كۆرۈۋاتىمەنمۇ - يە؟» دەپ ئويلاپ قالدى ئۇ. لېكىن، بىر - بىرىدىن ئوماق بالىلارنىڭ ئۆزىگە ھۆپپىدە ئېچىلغان چوغلۇقلاردەك تەلپۈنۈپ،

كۆلۈپ قاراپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، بۇنىڭ چۈش بولۇپ قېلىشىنى ھەرگىز خالىمىدى.

— سىلەر بۇ چوققىغا قانداق چىقىپ قالغان؟ — سورىدى بۇقار سالام - سەھەتتىن كېيىن.

ئۇلار بۇقارغا ئۆزلىرىنىڭ يۇرۇڭقاياس شەھىرىدىن ئۇنى ئىزدەپ كەلگەنلىكىنى، ئايىورۇق شەھىرىدە كۆرگەنلىرىنى ھەمدە ئاردا بولۇنغان ئىشلارنى تەپسىلىي سۆزلەپ بەردى. ئەمما، بۇقار ئۇلارنى «تەڭرىنىڭ ماڭا رەھمى كېلىپ ياردەمگە ئەۋەتكەن ئەلچىلەر بولسا كېرەك» دەپ چۈشەندى.

ئۇلار بۇلاق بويىدا ئولتۇرۇپ پاراڭغا چۈشتى. بۇقار ئۇلاردىن ئۆزىگە يامانلىق يەتمەيدىغانلىقىنى بىلىپ، ئاخىر بېشىدىن ئۆتكەن كەچۈرمىشلىرىنى سۆزلەپ بەردى.

— چېرىكلەر مېنى ئېلىپ زىندان دېگەن سايغا يېتىپ كېلەي دېگەندە كەچ بولۇپ كەتتى، — دەپ گېپىنى داۋاملاشتۇردى بۇقار، — شۇنىڭ بىلەن چېرىكلەر مېڭىشۋېرىشتىن قورقۇپ، بىر دالدا جاينى تېپىپ يېتىپ قېلىشتى. يېرىم كېچە بولغاندا باغلاقتىن يېشىنىپ تۇيدۇرماي قاچتىم. شۇ قاچقانچە، قويۇق تال، قارىغايلار بىلەن تولۇپ كەتكەن بىر سايغا چۈشۈپ، قىر ياقىلاپ قاچىۋەردىم. قاچە - قاچە ئاخىر بىر قىساڭغا كېلىپ قاپسىلىپ قالدىم. بوينۇمدىكى تاقاقنى يوغان خادا تاشقا ئۇرۇپ يۇرۇپ ئاخىر چېقىۋەتتىم. بۆرە - يىلپىزلارغا يەم بولۇپ كەتمەي دەپ بىر

قارىغاينىڭ ئۈستىگە تىمىسقىلاپ يۆرۈپ چىقىۋالدىم. ئۆخلاپ قالماي دەپ چىشىمنى چىشلەپ، بەك تەستە تاڭ ئاشۇردۇم. تاڭ سۈزۈلگەندە ئۆزۈمنىمۇ بىلمەيلا كۆزۈم ئۇيقۇغا كېتىپ قاپتۇ. ھېلىمۇ ياخشى قارىغاي شاخلىرىغا چاپىنىمنى ئىلىپ قويغاچقا چۈشۈپ كەتمەپتىمەن. بىر چاغدا بىر ئاۋازدىن چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتىم. يېقىنلا بىر جايدا كەكلىك سايراۋاتقانىكەن. كۆزۈمنى ئېچىپ قارىغۇدەك بولسام، ئاسمان - پەلەك بوي سوزغان، ھەيۋەتلىك بىر چوققىنىڭ ئېتىكىدە يېتىپتىمەن. تەڭرىقۇت چوققىسى مۇشۇ بولسا كېرەك دەپ ئويلاپ، «ئەي، مېھىر - شەپقەتلىك ئۇلۇغ تەڭرىم! مېنى پاناھىڭغا ئالغىن! ماڭا قۇت ئاتا قىلغىن!» دەپ ئىلتىجا قىلدىم. ئىلتىجايىمدىن تەسىرلەندى بولغاي، تاغۇ - تاشلار لەرزىگە كەلدى. شۇئان ئاپئاق ساقاللىق قولباق بوۋاي سېمىزلىكتىن تۈكلىرى ۋالىلداپ پارقىراپ كەتكەن بىر قارا ئۆكۈز بىلەن يېلىنى سۈت توشۇپ چىڭقىلىپ كەتكەن بىر مارالنى يېتىلىگىنىچە كۆز ئالدىمدا پەيدا بولدى. «ئەي يىگىت! تېز چۈشۈپ بۇ قاراگىرنى مىنگىن!» دېدى بوۋاي. «خىزىرغا ئۇچراپتىمەن، ئەمدى ئامىتىم كەلگۈدەك» دەپ ئويلاپ، دەرھال قارىغايدىن چۈشۈپ بوۋايغا سالام بەردىم. بوۋاي سالىمىمنى ئىلىك ئېلىپ، ماڭا قۇت تىلەپلا كۆزدىن غايىب بولدى. ئەمما، بوۋاي «قاراگىر» دەپ ئاتىغان قارا ئۆكۈز بىلەن مارال مېنى ساقلاپ تۇراتتى. «تېز مېنى مىن!» دېدى قاراگىرمۇ زۇۋانغا كېلىپ. شۇنىڭ

بىلەن بىر سەكرەپلا قاراگىرنى مىندىم. قاراگىر مېنى ئۇدۇل مۇشۇ چوققا ئۈستىگە ئېلىپ چىقتى.

ئۇلار ئۇزاق پاراڭلاشقاندىن كېيىن مارالنى سېغىپ، سۈتىنى ئىچمەكچى بولدى. تۈيغۇن ھايت - ھۇيت دېگۈچىلا چېلەك، ئوچاق، قازان، چۆمۈچ، چىنە دېگەنلەرنى تەييار قىلدى. يەنە گۆش، نانلارنىمۇ ھازىرلىدى. سۈتنى پىشۇرۇپ ئىچىشكەندىن كېيىن ئۇلارنىڭ بەدىنىگە ئاجايىپ ماغدۇر كىردى. ئاندىن ئۇلار چوققا ئۈستىدىكى كۆلبۇلاق، كۆزبۇلاقلارنى ئايلىنىپ بىردەم سەيلە قىلىشتى. ئاخىرىدا چوققىنىڭ گىرۋىكىگە كېلىپ، پايانسىز ئىلى ۋادىسىغا نەزەر تاشلىدى. يىراقتا سوزۇلۇپ ياتقان گۈزەل ئىلى دەرياسى كۈمۈش لېنتىدەك پارقىراپ كۆرۈنۈپ تۇراتتى. يەنە ئىس چىقىپ تۇرغان ئوتاقلار، ياپيېشىل ئېتىز - داللار، يەرگە جىراپ قويغاندەك كۆرۈنىدىغان تارام - تارام غول ئېقىنلار، پادا - پادىسى بىلەن ئوتلىشىپ يۈرگەن قوي - كالا، يىلقىلار، يارىيار ھارۋىلارنى ھەيدىشىپ يۈرگەن تېرىمچىلار… بۇلارنى تىل بىلەن تەسۋىرلەپ بولۇش مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

يىراقتىكى ئىلى دەرياسى بويىدا غىل - پال كۆرۈنۈپ تۇرغان ئايىيورۇق شەھىرىگە كۆزى چۈشۈش بىلەن بۇقارنىڭ يۈرىكى سىقىلىپ، چىرايى يەنە ئازاب تۇمانلىرى بىلەن تولدى. ئۇ، ئەنە شۇ شەھەردە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، كىچىكىدىن ناخشىغا ئىشتىياق باغلاپ ئاخىر داڭلىق ناخشىچىغا ئايلانغان. ئۇ جايدا يەنە دۇنيادا

تەڭداشسىز گۈزەل مەلىكە ئايقۇتمۇ بار. شۇ تاپتا ئۇ قانچىلىك ئازاب چېكىۋاتقاندۇ ـ ھە؟! ئەمدى ئۇ جايغا قايتىپ بېرىش مۇمكىن ئەمەس، ئايقۇتنىڭمۇ بۇ جايغا كېلەلىشى يوق گەپ...

بۇ چاغدا قاراگىر بۇقارنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىپ، ئۇنىڭ قېشىغا كەلدى-دە:

— ماڭا مىنگىن، مەن سېنى تىلىكىڭگە يەتكۈزدەن، — دېدى.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ تۇرگۇن بەشەيلەنمۇ قەۋەتلا خۇش بولۇپ كەتتى.

— بىزمۇ قولىمىزدىن كېلىشىچە يارد ەم قىلىمىز، — دېدى تۇرگۇنمۇ.

شۇنداق قىلىپ بۇقار قاراگىرگە مىنىپ ئايىيورۇق شەھىرىگە قاراپ ئۇچۇشقا باشلىدى. تۇرگۇن بەشەيلەنمۇ قۇشقاچلارغا ئايلىنىپ ئۇلار بىلەن تەڭ ئۇچتى. ئۇچا - ئۇچا ئاخىر ئىلى دەرياسى بويىغىمۇ يېتىپ بېرىشتى. پەستە ئىلى دەرياسى تولغىنىپ ئاقماقتا ئىدى. ئىلى دەرياسىدىن ئۆتۈپ يەنە ئازراق ئۇچقاندىن كېيىن ئايىيورۇق شەھىرى كۆرۈندى. شەھەرنىڭ دەريا تەرەپتىكى سېپىلى ئۈستىدە ئايقۇت تەگرىقۇت چوققىسى تەرەپكە قاراپ ھەسرەت بىلەن ياش تۆكمەكتە ئىدى.

ئايچەش ھەممىدىن بۇرۇن ئايقۇتنىڭ قېشىغا ئۇچۇپ بېرىپ:

— ئايقۇت ھەدە، بۇقار ئاكام سىزنى ئالغىلى كېلىۋاتىدۇ، مېڭىشقا تەييارلىنىڭ، — دېدى.

ئايقوٗت بىر قوٗشقاچنىڭ ئۆزىگە قاراپ گەپ قىلى-
ۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ ھەيران بولغىنىدىن يىغىدىن توخ-
تاپ ئوٗنىڭ گىپىگە قوٗلاق سالدى.
— ئاۋوٗ قاراگىرنى مىنىپ كېلىۋاتقان بوٗقار ئا-
كام، ئوٗ سىزنى ئەكەتمەكچى، — دېدى ئايچەش قارا-
گىرنى مىنگىنىچە ئوٗچوٗپ كېلىۋاتقان بوٗقارنى كۆرسى-
تىپ.
ئاڭغىچە قاراگىر سىپىل ئوٗستىگە كېلىپ قوندى.
ئايقوٗت بوٗقارنى بىر قاراپلا تونوٗدى-دە، خوٗش بولغىنى-
دىن ئازابلىق چىرايى بوٗلوٗت يېرىپ بىردىنلا كوٗن چىق-
قاندەك «ۋاللىدە» ئېچىلىپ كەتتى.
— تېز بولوٗڭ، ئارقامغا مىنگىشىڭ! — دېدى
بوٗقار ئايقوٗتقا قولىنى سوزوٗپ. ئايقوٗت قاراگىرگە يېقىن
كېلىشىگە بوٗقار ئوٗنى «لىككىدە» كۆتوٗروٗپ ئارقىسىغا
مىندوٗردى. بوٗ چاغدا ئەتراپتا قوروٗقچىلىق قىلىپ يوٗر-
گەن چېرىكلەر بوٗقارنى تونوٗپ قالدى-دە، توٗتوٗۋالماقچى
بولوٗشوٗپ يوٗگوٗروٗپ كېلىشتى. ئاڭغىچە قاراگىر «لەپ-
پىدە» كۆتوٗروٗلوٗپ ئوٗچوٗپ كەتتى.
بوٗقار بىلەن ئايقوٗت شوٗ ئوٗچقىنىچە ئوٗدوٗل تەڭرى-
قوٗت چوققىسىغا بېرىپ قوندى.
شوٗ كوٗنى ھېلىقى ئاپئاق ساقاللىق بوۋاي يەنە پەيدا
بولوٗپ ئۆلارنىڭ نىكاھىنى ئوقوٗدى، ئاندىن توي مەرى-
كىسى ئۆتكوٗزوٗلدى. تويغا توٗرگوٗن بەشەيلەن، قارا-
گىر، مارال، يەنە شوٗ ئەتراپتىكى كەكلىك، بوٗركوٗت،
كىيىك، تاغ تېكىسى، قىرغاۋوٗل، بىرتوغرام[1]،

[1] بىر توغرام — باشمالتاقچىلىك كېلىدىغان بىر خىل قوش.

چىل، قاشقالداق، ئۇلار، ياۋا كەپتەر دېگەندەك
نۇرغۇن جان - جانىۋارلار توپ - توپى بىلەن كېلىپ
قاتناشتى. تۆمۈرتۇمشۇقلار قارىغايلارنى ناغرا قىلىپ،
ياچىۋەكلەر ئىنچىكە يوپۇرماقلارنى دۇتار قىلىپ چال-
دى، تاغ قۇشقاچلىرى زوق - شوقى بىلەن ناخشا ئېيت-
تىشتى. تاغ تېكىسى بىلەن كېيىكلەر شوخ سەكرەپ
ئۇسسۇلغا چۈشۈشتى. قارىغايلارغا ئۇۋا سېلىشقان ھە-
سەل ھەرىلىرى ئۇلارنىڭ تويىغا ھەسەل، بۇغىلار مېھ-
رىگىياھ سوۋغا قىلىشتى. بەلكىم ھېچكىمنىڭ تويى
مۇنچىلىك قىزىپ باقمىغاندۇ...
بۇ تويغا قاتناشقىلى يەنە دانىشمەن قاغىمۇ كەلگەن-
دى. ئۇنى كۆرۈپ تۇرگۇن تۆتەيلەن تېخىمۇ خۇش
بولۇپ كېتىشتى. دانىشمەن قاغا ئۇ تۆتەيلەنگە مەمنۇن-
لۇق بىلەن قاراپ باش لىڭشىتىپ قويغاندىن كېيىن،
قىز - يىگىتنىڭ ئالدىغا بېرىپ قۇتلۇقلىدى. دەل شۇ
چاغدا ئاجايىپ مۆجىزە يۈز بېرىپ، چوققا ئۈستىدە
ھەسەن - ھۈسەن پەيدا بولدى. ھەسەن - ھۈسەن خۇد-
دى تەڭرىقۇت چوققىسىنىڭ بويىنىغا ئېسىلغان گۈلچەم-
بىرەكتەكلا كۆرۈنۈپ كەتتى. ئاندىن چوققا ئۈستىدىكى
قىيا تاشتىن بىر ئىشىك ئېچىلىپ، غايەت زور ھاك
تاش ئېچىدىن ياسىداق بىر ئۆي كۆرۈندى. بۇ بۇقار
بىلەن ئايقۇتقا تەييارلانغان ھۇجرا ئىدى.
بۇنىڭ دانىشمەن قاغىنىڭ سېھرىدىن بولۇۋاتقانلى-
قىنى تۇرگۇن تۆتەيلەندىن بۆلەك ھېچكىم بىلمەيتتى...
توي مەرىكىسى تۈگەپ، بۇقار بىلەن ئايقۇت

ھۆجرىغا كىرىپ كەتكەندىن كېيىن، ھەممە جان ـ جانىۋارلار ئۆز ماكانلىرىغا قايتىشتى.

بۇ چاغدا تۇرگۇن دانىشمەن قاغىنىڭ «قاق، قاق، قىرراق» دەۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ قالدى. ئۇ ئۆزلىرىنى «يۇرۇڭلار، كېتىمىز» دەپ كېتىشكە شەرەتلەۋاتقاند ـ كەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بۇقار ئاكىسى بىلەن ئايقۇت ھەدىسىگە قۇت تىلەپ، دانىشمەن قاغىنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى. ماڭدى ـ دە، ئىككى چامدام ئاله ـ ئالمايلا ئۆز ـ لىرىنى تەڭرىقۇت چوققىسىنىڭ ئېتىكىدىكى ھېلىقى خادا تۇۋىدە كۆرۈشتى. يەنە ۋاقىتمۇ ناھايىتى ئۇزاق زامانلار كەينىگە كەتكەندەك قىلاتتى. بىراق، دانىشمەن قاغا كۆرۈنمىدى…

ئۇلار خادا تۇۋىدە ئولتۇرۇپ، بۇلۇتلار بويلاپ يۇر ـ گەن ھەيۋەتلىك تەڭرىقۇت چوققىسىغا قارىدى. تەڭرى ـ قۇت چوققىسى شۇ تاپتا ئاشۇ ئىلى دەرياسى بويىدىكى ئايىورۇق شەھىرىگە نۇرغۇن ـ نۇرغۇن يۇرەك سۆزلى ـ رىنى ئېيتماقچى بولۇۋاتقاندەك، يىراقلارغا نەزەر سې ـ لىپ تۇراتتى. ئاندىن ئۇلار يىراقتا يىلان باغرى سوزۇ ـ لۇپ ياتقان ئىلى دەرياسى، ئىلى دەرياسىنىڭ نېرىسىدا غۇۋا كۆرۈنۈپ تۇرغان ئايىورۇق شەھىرىگە قارىدى. ئايىورۇق شەھىرىنىڭمۇ تـەڭرىـقۇت چـوقـقـىسىغـا نۇرغۇن ـ نۇرغۇن پاراڭلىرى باردەك قىلاتتى…

قارىغاي ئۇستىدىكى بىرنەچچە تىيىن بۇقار بىلەن ئايقۇت ھەققىدىكى ھېكايىنى سۆزلەشمەكتە ئىدى.

— ئاشۇ خادا تاشنىڭ ئىچىدە بۇقار ئاكام بىلەن ئايقۇت ھەدەمنىڭ ئۆيى بارمىش. قىشتا تاش ئۆيدە قىشلاپ، يازدا بالىلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ تاغمۇتاغ ئېشىپ يايلارمىش.

— مېنىڭ ئاڭلىشىمچە، كېيىنچە ئايقۇت ھەدەمنىڭ ئاتا ـ ئانىسى ئۇلارنى كەچۈرۈپ ئۇردىغا ئېلىپ كەتكەنمىش. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار بەختلىك ياشاپتىمىش.

— ياق، ياق، مېنىڭ ئاڭلىشىمچە، كېيىن ئۇ ئىككىسى ئەۋلىياغا ئايلىنىپ كېتىپتىمىش، شۇڭا بۇ چوققىنىڭ نامىمۇ تەڭرىقۇت چوققىسىدىن ئەۋلىيا چوققىسىغا ئۆزگىرىپ قاپتىمىش.

— ياق، ياق، ھېلىقى خىزىرنىڭ ئۆزى دەل مۇشۇ ئەۋلىيا چوققىنىڭ ئۆزىمىش.

...

تىپىنلار ئاغزىغا كەلگىنىچە ھەر ياڭزا گەپلەرنى قىلىپ بېقىشتى. ئەمما، تۇرگۇن بەشەيلەن شۇنىڭغا تولۇق ئىشىنەتتىكى، بۇقار ئاكىسى بىلەن ئايقۇت ھەددىسىنىڭ بەختلىك تۇرمۇشقا ئېرىشكەنلىكىدە گەپ يوق ئىدى.

تەتۈرلەر شەھىرى

تۈرگۈن بەشەيلەن ماڅە ـ ماڅە قاز دېگەن بىر شەھەرگە بېرىپ قالدى. بۈگۈن قاز شەھىرىگە ئىلى ۋادىسىدىكى قىزىقچى، لاپچى، چاقچاقچىلارنىڭ ھەممى- سى يىغىلغانىكەن. سورۇن قاز دەرياسى[1] بويىدىكى تو- قايلىقتا ئورۇنلاشتۇرۇلغان، ئادەملەر بەك كۆپ ئىدى.

ئۇلار كىشىلەرنىڭ توختىماي كۈلۈشۈۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، «نېمە قىزىق گەپلەردۇ؟» دېيىشىپ، قىستى- لىپ يۈرۈپ سورۇننىڭ ئالدى تەرىپىگە ئۆتۈشتى.

يۇرۇڭقاياسلىق چاقچاقچى بىلەن قازلىق چاقچاقچى چۈجە خورازلاردەك بازغىنىشىپ چاقچاقتا راسا تۇتۇشۇۋات- قانىكەن. ئۇلارنىڭ قىزىق گەپلىرىنى ئاڭلاپ ئۇلارمۇ راسا كۈلۈشتى. ئاندىن قارناقلىق بىر لاپچى بىلەن قازلىق بىر لاپچى لاپ ئېتىشىپ قالدى.

— بىزنىڭ يۇرتتا شۇنداق بىر كىشى باركى، ھەرقانچە تەتۈر بولار ئۇنىڭدەك تەتۈر بولماس، — دەپ گەپ باشلىدى قازلىق پوچى، — «ئامانمۇسەن؟» دەپ

---

[1] قاش دەرياسىنىڭ قەدىمكى نامى.

ئەھۋال سورىساڭمۇ، «مەن ئامان بولماي ئۆلۈپتىمەن-مۇ» دەپ ئۆڭۈپ قوپىدۇ. ئۇ يەنە شۇنچىلىك تەتۈركى، تەتۈرلۈكى بىر تۇتىدىغان بولسا، سوغۇقتا دىر - دىر تىترەپ كۆكىرىپ كەتسىمۇ توڭلىمىدىم دەپ تۇرۇۋالى-دۇ...

— ئۇنچىلىك تەتۈرلىرىڭنى تەتۈر ھېسابلىمايمىز بىز، — دەپ رەت قىلدى قارناقلىق لاپچى ئۇنىڭ لاپلى-رىنى بىردەم ئاڭلاپ تۇرغاندىن كېيىن، — مانا مەن كۆسەن دېگەن جايغا تاغ ئاتلاپ چۈشكەندە، مۇزداۋاندىكى بىر مۇزلۇقنىڭ تېگىدە تەتۈرلەر شەھىرى دەيدىغان بىر جاينى كۆرگەنمەن.

— قوي بۇ گېپىڭنى! تەتۈرلەر شەھىرى دەپمۇ گەپ بولامدۇ؟ ئىككى تال غورا بېرىپ قويسا «ھە» دەپ ئاڭلاۋېرىدىغان كىچىك بالاڭ ئەمەس جۇمۇ بىز! — قازلىق لاپچى ئۇنى ئوك يانپاشقا ئېلىپ راسا بىر ئاتاي دېيىشىگە، قارناقلىق لاپچى چاققان كېلىپ يەنە گەپ بەرمىدى.

— مەنلا ئەمەس، مانا مۇنۇ قېشىمىزدا ئولتۇرغان قوۋان باتۇرمۇ بار شۇ چاغدا. بىز ئۇ شەھەرگە بىللە كىرگەن، — دېدى قارناقلىق لاپچى كۆزلىرىنى مىتمۇ قىلىپ قويماي.

— راست، راست، مەنمۇ بىللە كىرگەن، — دەپ كۆلدى قوۋان باتۇر گەپنى تېخىمۇ قىزىتىش ئۈچۈن ئۇنىڭ گېپىنى قۇۋۋەتلەپ. قارناقلىق لاپچىنىڭ گېپىگە ئەتراپتىكىلەرلا ئەمەس، تۇرگۇن بەشەيلەنمۇ قىزىقىپ

قالغاندى. شۇڭا، تۇيغۇن بىرلا پىچىرلىغاندى، ئىك-كى لاپچى، قۇۋان باتۇر، تۇرگۇن بەشەيلەن ئۆزلىرىنى قارناقلىق لاپچى ئېيتقان ئاشۇ تەتۈرلەر شەھىرىنىڭ قوۋۇقى ئالدىدا كۆرۈشتى.

بۇ مۇزداۋاندىكى چوڭقۇر بىر مۇزلۇق جىلغىغا جايلاشقان شەھەر بولۇپ، ھەممە يېرى مۇز بىلەن قاپ-لانغان، قوۋۇقى ئۆڭكۈرنىڭ ئاغزىغىلا ئوخشايتتى.

— قېنى، مەرھەمەت! — دېدى قارناقلىق لاپچى ئۇلارنى كىرىشكە باشلاپ.

ئۇلار قوۋۇقتىن كىرىشىگىلا ئىككى ياساۋۇل ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسۇپ:

— قارشى ئالمايمىز! — دېدى.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ ھەممەيلەن داڭ قېتىپ تۇرۇپ قېلىشتى. ئاندىن ياساۋۇللار ئۇلارنى مازاق قىلىپ كۈ-لۈشكىنىچە ئۇلارنى ئۇرۇپ قوغلاپ چىقىرىۋەتتى-دە، قوۋۇقنى تاقىۋالدى. ئۇلار سىرتتا تۇرۇپ قوۋۇققا مۇن-داق خەتلەر يېزىلىپ تەتۈر ئېسىپ قويۇلغانلىقىنى كۆردى:

«بۇ دېگەن تەتۈرلەر شەھىرى. بۇ يەردە ھەممە نەرسە تەتۈر بولىدۇ. سالام - سەھەت، ئۆرپ - ئادەت، گەپ - سۆز، ئىش - ھەرىكەت، قائىدە - تۈزۈم… ھەممىلا نەرسە تەتۈر. ئوڭ گەپ، ئوڭ ئىش قىلىدىغان-لار بۇ جايغا يولىمىغاي!»

— بايا ئۇلارنىڭ بىزنى نېمىشقا قوغلاپ چىقىرىۋەت-كەنلىكىنى ئەمدى چۈشەندىم، — دېدى تۇرگۇن.

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار قوۋۇقنى ئېچىپ، مۇشتلاپ تۇرۇپ: «قوۋۇقنى ئېچىشما، بەتبەختلەر!» دەپ ۋارقىراشتى. شۇندىلا ياساۋۇللارنىڭ چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرۈپ، قوۋۇقنى ئاچتى-دە، ئالدىغا چىقىشىپ:

— قارشى ئالمايمىز! — دېيىشتى.

— شەھىرىڭلارغا كىرگۈمىز يوق! — دېدى قارناقلىق لاپچى. ئۇنىڭ گېپى تۈگىمەي تۇرۇپلا قوۋۋان باتۇر بىر ياساۋۇلنى كېلىشتۈرۈپ بىر مۇشت سالدى. شۇنىڭ بىلەن ياساۋۇللار ئۇلارنى «خېلى بولىدىغان نېمىلەركەن» دەپ خۇش بولۇشۇپ، شەھەرگە كىرگۈزۈۋەتتى.

شەھەر ئىچىنى ئارىلاپ كۆرۈپ «ۋايتوۋا!» دەپ قېلىشتى. بۇ يەردە شەھەر ئىسمىغا يارىشا راستتىنلا ھەممىلا نەرسە تەتۈر ئىدى. سۇلار تۆۋەندىن يۇقىرىغا قاراپ ئاقسا، ئۆيلىرى ساپلا ئازگاللاردا ئىدى. قۇشلار ئوتلاقلاردا ئوتلاپ يۈرۈشكەن بولسا، ئات - كالىلىرى ئاسماندا ئۇچۇشۇۋاتاتتى. ئادەملىرىنىڭمۇ ھەممىسىلا كەينىچىلەپ مېڭىپ يۈرۈشەتتى...

ئۇلارنىڭ ئالدىچىلاپ مېڭىپ يۈرگەنلىكىنى كۆرگەن بىر كوچا چارلىغۇچى دەرھال ئۇلارنى توسۇپ:

— ئالدىچىلاپ ماڭغانلىقىڭلار ئۈچۈن جەرىمانە! — دېدى.

ئۇلار جەرىمانە تۆلىمەكچى بولۇشۇپ يانچۇقلىرىنى ئاختۇرۇشۇپ تۇرغانىدى، چارلىغۇچى ئۇلاردىن بالدۇر چىقىپ، ھەربىرەيلەنگە بىر تالدىن كۈمۈش تەڭگىنى

تارقىتىپ بەردى.

— قىزىق ئىش، بۇ يەردە جەرىمانە قويسا، جەرىمانە تۆلىگۈچى پۇل تۆلىمەي، ئەكسىچە پۇل ئالىدىكەن ئەمەسمۇ، — دەپ كۇلۇپ كەتتى تۇيغۇن.

— يەنە ئۇنتۇپتۇقتە تەتۇرلەر يۇرتىغا كېلىپ قالغانلىقىمىزنى، — دەپ كۇلۇپ كەتتى قازلىق لاپچى.

چارلىغۇچى ھەممەيلەنگە جەرىمانە تارقىتىپ بولغاندىن كېيىن:

— بۇنىڭدىن كېيىن قاتناش قائىدىسىگە رىئايە قىلمىغايسىلەر، — دەپ قويۇپ كەينىچىلەپ مېڭىپ كېتىپ قالدى.

ئۇلار كەينىچىلەپ مېڭىپ باقمىغاچقا، دەسلەپتە سەل قىينالدى، نەچچىسى پۇتلىشىپ ئوڭدىسىغا يىقىلىپمۇ چۈشتى.

— مۇشۇمۇ ئىش بولدىدە ئەمدى، — دەپ غۇدۇراپ قوياتتى يىقىلىپ چۈشكەنلەر ئۇستىۋېشىنى قېقىشتۇرغاچ.

يولدا ئۇلارغا بالىسىغا ئاچچىقلاپ چالۋاقىۋاتقان بىر دادا ئۇچراپ قالدى.

— ھەي، گەپ ئاڭلايدىغان يۇمشاق قۇلاق، سەنمۇ خەقنىڭ بالىلىرىدەك بىغەرەز، لايىغەزەل، قۇلاق كەستى بولساڭ بولمامدۇ! — دەپ كۆپۈكلىرىنى چاچرىتىپ سۆزلەيتتى دادىسى.

— بۇنىڭدىن كېيىن دىققەت قىلماي، دادا. مۇشۇ بىر قېتىم كەچۈرمىسەڭلا بولدىغۇ، — دەيتتى بالىسى

بىپەرۋالىق بىلەن كالچىيىپ.

ئۇلار بۇ ئىشقا ھەيران بولۇشۇپ ئەمدىلا بىر دوق-مۇشتىن قايرىلىشقا ۋىجىك ھەم پاكار، دومچىيىپ ئۆلەيلا دەپ قالغان بىر قېرى ئۆزىدەك تۆت پارچە كېلى-دىغان تامدەك بىر يىگىتنى قوغلاپ يورۇپ ئۇرۇۋاتات-تى.

— شۇ ھالىڭغا مەن بىلەن نوچىلىق تالاشقۇدەك بولدۇڭما، ھەي ئاۋاق! ئۆزۈڭچە تېخى ئادەمنى كۆزگە ئىلمىغاندەك سالام قىلىپ يۈرگىنىڭنى! — ئۆلەرمەن قېرى شۇنداق دېگەچ پۈرژىنىدەك قاڭقىپ تۇرۇپ تەم-بەل يىگىتنىڭ ياڭىقىغا نەچچە مۇشت سېلىۋەتتى. تەم-بەل يىگىت ھەرقانچە قىلىپمۇ ئۆلەرمەن قېرىغا تەڭ كېلەلمەي، ئاخىر «تىرىڭىڭدە» ئۇچۇپ كەتتى. قېرى شۇندىلا ئاچچىقى بېسىلغاندەك بولۇپ، يىگىتكە بىگىز قولىنى تەڭلەپ تۇرۇپ:

— مۇنىڭدىن كېيىن ماڭا سالام قىلىدىغان بول-ساڭ، ئۆلمەس قىلىۋېتىمەن، — دېدى-دە، قوللىرىنى قېيقىشتۇرۇپ، دومچەيگىنىچە كەينىچىلەپ كېتىپ قال-دى.

بۇ ئىشنى كۆرۈشۈپ ھەيران بولۇشقىنىدىن ئۇلار-نىڭ ئاغزىلىرى ئېچىلىپلا قېلىشتى. دەل شۇ چاغدا تېخىمۇ قىزىق ئىش يۈز بېرىپ، ئۇدۇلدىكى كوچىدىن كىچىككىنە بىر ئاسلان يوغان بىر بۆرە ئىتنى تېپىرلى-تىپ قوغلىغىنىچە چىقىپ كەلدى. بىچارە ئىت قورقۇپ كەتكىنىدىن ئۇدۇل كەلگەنلا بىر تامغا ئېسىلىپ نېرىغا

ئارتىلىپ چۈشۈپ كەتتى. ئاسلانمۇ تاپ بېسىپ چۈشۈپ كېتىپ هايالدىمايلا ئىتنىڭ ئېچىنىشلىق كاڭشىشلىرى، ئاسلاننىڭ غالجىرلارچە مىياڭلاشلىرى ئاڭلاندى.

— هەي، هەي، راستىلا هەممە ئىش تەتۈركەن جۇمۇ بۇ جايدا، — دەۋەتتى كىمدۇر بىرى تېنى شۈركۈنگىنىدىن ئىختىيارسىزلا.

بۇ چاغدا بایاتىن ئۇلارنى كۆزىتىپ تۇرغان مۇشۇ يەرلىك بىر كىشى ئۇلارنىڭ قېشىغا كېلىپ سورىدى:

— سىلەر بۇ يەرلىك ئەمەس ئوخشىمامسىلەر؟

— هە، شۇنداق، شۇنداق، — دېدى قوۋان باتۇر.

— ئاسلاننىڭ ئىتنى قوغلاپ يۈرگىنىگە قاراشلىرىڭلاردىنلا بىلىپ بولدۇم، — دېدى ئۇ، — مەنمۇ سىلەرنىڭ شەهىرىڭلارغا بېرىپ باققان، هەممە ئىش، هەممە نەرسەڭلار تەتۈركەن، كۆنەلمەي يېنىپ كەلگەن. بۇ يەردىكى ئىشلارمۇ سىلەرگە تەتۈر تۇيۇلۇشى مۇمكىن، ئەمما بىزگە ئوڭ. بۇ يەردىچۇ، قويلار گۆش، يولۋاسلار چۆپ يەيدۇ. كىچىككىنە چۈجىلەرمۇ ئۆيدەك يوغان پىللارنى قوغلاپ يۈرۈپ چوقۇيالايدۇ. ئادەملەر تۇغۇلۇشىدا ئەقىللىق، چوڭ بولۇپ ئوقۇغانسېرى دۆتلىشىپ بارىدۇ. كىم ئەڭ دۆت بولسا، شۇنىڭغا ئەڭ يۇقىرى مەنسەپ بېرىلىدۇ... يەنە بار تېخى، قىشنى ياز، يازنى قىش دەيمىز. سىلەر يازغا ئامراق بولغىنىڭلار بىلەن، بىزنىڭ بۇ يەردە داۋاملىق قىشلا بولىسكەن دەيمىز. سىلەر هويلاڭلارنى سۈپۈرۈپ سۇ چاچقىنىڭلار بىلەن بىزنىڭ بۇ يەردە هويلىلارغا پات - پات ئەخلەت چېچىپ تۇرىمىز، ئەڭ سەتلەرنى گۈزەل دەپ

ماختايمىز، چىرايلىقلارنى سەت دەپ تىللاپ كۆڭ بەرمەيمىز...

ئۇ كىشى بىرمۇنچە سۆزلىگەندىن كېيىن ئۆز - ئۆزىنى كاچاتلىغىنىچە كېتىپ قالدى. ئەسلىدە بۇ يەرلىكلەر خوشلاشقاندا ئۆز - ئۆزىنى كاچاتلاپ خوشلىشىدىكەن.

ئۇلار ئازراق ماڭغاندىن، بىر كۆۋرۈك ئۇچرىدى. ئەمما، كۆۋرۈك يولنىڭ ئۇستىگىلا سېلىنغان، ئۇنىڭدىن ئۆتىدىغان نە بىرەر ئېقىن، نە بىرەر ئازگال كۆرۈنمەيتتى.

«تۇپتۇز يەرگىمۇ كۆۋرۈك سېلىپ يۈرگىنىنى ماۋۇ ئەخمەقلەرنىڭ.»

ئۇلار كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ تېخىمۇ ھەيران بولۇشتى. ئالدى تەرەپتىكى كۆۋرۈك چوشۇشكە تېگىشلىك ئېقىنغا كۆۋرۈك سېلىنمىغاندى. ئېقىندىن كېچىپ ئۆتۈپ بولغۇچە ئۇلارنىڭ كىيىم - كېچەكلىرى ھۆل بولۇپ كەتتى.

ئۇلار يەنە ئازراق ماڭە - ماڭمايلا بەش ئادەم قېتىلغان، بىر ئۆچكە ھەيدىگەن خادىك كېلىپ ئۇلارنىڭ قېشىدا توختىدى.

— خادىككە چىقماڭلار! — دېدى ئۆچكە.

ئۇلار خادىككە چىقىشى بىلەنلا، ئۆچكە قامچىسىدىن قارس چىقىرىپ: «دىرت، چۇھ!» دېدى. شۇئان ھېلىقى بەش ئادەم خادىكنى ئۇچقاندەك سۆرەپ يۈرۈپ كەتتى.

— ماڭا بۇ يەر بەكلا غەلىتە تۇيۇلۇۋاتىدۇ، —

دېدى زۇمرەت.

— تېزرەك چىقىپ كەتسەك بولاتتى، — دېدى ئايچەچەكمۇ.

ئۇلار ماڭە - ماڭە بىر ئوچۇقچىلىققا چىقىپ قال- دى. بۇ جايغا نۇرغۇن ئادەم يىغىلىشقانلىقىنى كۆ- رۈپ، «نېمە ئىش بولدىكىن كۆرۈپ باقايلى» دەپ ئىتتىك شۇ تەرەپكە بېرىشتى. بۇ يەر جىنايەتچىلەرنى جازالايدىغان ئورۇن ئىكەن. دارغا ئېسىلىش ئالدىدا تۇرغان بىر ئادەمنىڭ بېشىغا قارا قاپ كىيگۈزۈلۈپ، بوينىغا سىرتماق سېلىنىپ، ئېسىلىشقا تەخ قىلىپ قويۇلۇپتۇ.

جاكارچى جىنايەتچىنىڭ جىنايىتىنى جاكارلىماقتا ئىدى:

— بۇ جىنايەتچى ئۆمرىدە بىر قېتىممۇ ئادەم ئۇ- رۇپ باقمىغان، بىر يۈز ئىككى قېتىم تاياق يېگەن، ئۈچ قېتىمدا قاتتىق يارىلىنىپ بىر ئايدىن ئارتۇق يې- تىپ داۋالانغان. ئۇنىڭدىن باشقا، ئون ئىككى قېتىم مال - مۈلكىنى ئوغرىغا بەرگەن. خاتا تەربىيىنى تولا بېرىپ، نۇرغۇن ئەسكى بالىلارنى ياخشى قىلىۋەتكەن. ئەڭ قەبىھ جىنايىتى شۇكى، قېرى ئانىسى ئۆلمەن دېسە، تولا داۋالىتىپ ئۆلگىلى قويماي، ئۆمرىنى ئون يىل ئۇزارتىۋەتكەن... ئۇنىڭغا ئاۋامنىڭ غەزىپى كۈچ- لۈك، جىنايىتى بەك ئېغىر. شۇڭا، شەرئى مەھكىمى- مىز ئۇنىڭغا دارغا ئېسىش جازاسى بېرىشنى قارار قىلدۇق.

بىچارە جىنايەتچى ئەنە شۇ قىلمىشلىرى ئۈچۈن دارغا ئېسىلدى. بۇ يەر دېگەن تەتۈرلەرنىڭ ماكانى تۇرسا بۇنىڭغا نېمە دېگۈلۈك! ؟

ئۇلار بىگۇناھ دارغا ئېسىلغان بۇ بىچارىگە ئىچ ئاغرىتىشىمىزۇ، ئاغزىدىن چىقىرالماي يولنى راۋان بولۇشتى.

ئۇلار چوڭ بىر كوچىغا كىرىشىگىلا «يۇرتىمىزغا كەلگەن ئەرزىمەس مېھمانلارنى قارشى ئالمايمىز!» دېگەن خەت يېزىلغان پلاكاتلارنىڭ ئېسىۋېتىلگىنىنى كۆرۈشتى. بۇ ئۆزلىرىنى قارشى ئېلىش ئۈچۈن قىلىنغان ئىدى.

بىراق، ئۇلارغا ياقمىغىنى يول - يوللارغا ئەخلەت - چاۋارلار چېچىۋېتىلگەن، ھەممىلا يەرنى مەينەتچىلىك، سېسىقچىلىق قاپلاپ كەتكەنىدى.

يولنىڭ ئىككى يېنىغا ئۇلارنى قارشى ئالغىلى چىققان كىشىلەر تولۇپ كەتكەن، توختىماي: «مېھمانلارنى قارشى ئالمايمىز! مېھمانلارنى قارشى ئالمايمىز!» دەپ توۋلاشماقتا ئىدى.

ئۇلار يېقىن بېرىشىغىلا، ئىككى تەرەپتە تۇرغان كىشىلەر ئۇلارغا قاراپ ھەدەپ تۈكۈرۈشۈپ، مىشقىدىرىشقىلى تۇرۇشتى. يۇندا چېلەكنى كۆتۈرۈۋالغان ئىككى بوۋاي ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن تاپ بېسىپ كېلىپ ھەدەپ يۇندا چاچقىلى تۇردى.

— بۇ، بۇ نېمە قىلىق؟ — دەپ ئاچچىقلاپ كەتتى قازلىق لاپچى.

— بۇ دېگەن مېھمانلارنى قارشى ئالغىنىمىز، — دەپ چۈشەندۈردى مۇشۇ يەرلىك بىر ەيلەن، — بىزنىڭ بۇ يەرگە كەلگەن مېھمانلارنىڭ ئۈستىۋېشىغا تۇكۇرۇك - مىشقىرىقلار قانچە كۆپ چۈشسە، قانچە مەينەت قىلىۋەتسەك شۇنچە ئەزىزلەنگىنى ھېسابلىنىدۇ. «سىلەرنى كېلىدۇ» دەپ كوچىلارغا ئەخلەتلەرنى ئاران دېگەندە چېچىپ بولدۇق. ماۋۇ چېچىۋاتقىنىمىز نەچچە كۈندە ئاران يىغقان يۇندىلار.

— قۇرۇپ كەتسۇن مۇنداق ئۆرپ - ئادەتلىرىڭلار! — دەۋەتتى يۇزىگە شالاقىدە خەپرۇك چاپلاشقان قۇۋان باتۇر ئاچچىقىدا، — يۇرۇڭلار، بۇ يەردىن تېز چىقىپ كېتەيلى!

— راست، راست، تېز قاچايلى! بولمىسا بىزنى ئەۋرەزگە ئايلاندۇرۇۋەتكۇدەك بۇ خەق.

شۇ گەپ بىلەن بۇ يەردىكى مەينەتچىلىككە چىداپ بولالمىغان ھەممەيلەن ئارقىسىغا بۇرۇلۇپلا بەدەر قاچتى.

— ھەي، توختاشما! توختاشما دەيمەن! — دەپ كەينىچىلەپ مېڭىپ قوغلاپ كېلىشتى بىرنەچچە تەتۈرلەر، — سىلەرگە ئاتاپ تەييارلىمىغان زىياپەتنى كىم يەيدۇ، پۈلىنىچۇ، كىم تۆلەيدۇ؟!...

— زىياپىتىڭنى چېكەڭگە تېڭىش، — دېيىشتى ئۇلار تېز قېچىش ئۈچۈن ئالدىچىلاپ يۇگۈرۈپ كېتىۋېتىپ. تەتۈرلەر ئۇلارنى تۇتۇۋېلىش ئۈچۈن تەرەپ - تەرەپتىن يوپۇرۇلۇپ كېلىشمەكتە، «ھەي، ھەي

مېهمانـلار، بىزنـى مېهمان قىلىۋېتىپ نەگە بېرىش. ساڭ بېرىش! » دەپ ئاغىل ـ تاغىل تووۋلاشماقتا ئىدى.
ناۋادا تەتۈرلەرمۇ ئالدىچىلاپ يۇگۈرگەن بولسا ئۇلارنى تۇتۇۋالغان بولاتتىمىكىنتاڭ؟

ئۇلار تەتۈرلەر شەھىرىدىن مىڭ باللىقتا ئاران قېچىپ چىقىۋېلىشتى. شۇنىڭ بىلەن قارناقلىق لاپچى سۆزلىگەن لاپمۇ تۈگەپ، ئۇلار يەنە ئۆزلىرىنى قاش دەرياسى بويىدىكى توقايلىقتا كۆرۈشتى.

— قانداق؟ مەن بىلەن لاپتا بەسلىشمەن دېسەڭ، تۇكۇرۇككە كۆمۈلۈپ كېتىسەن مۇشۇنداق، — دېدى قارناقلىق لاپچى گىدىيىپ. بۇ گەپ بىلەن باياتىن بېرى تولا كۈلۈپ بېقىنلىرى ئاغرىپ كېتىشكەن خالايىق ئۆز-لىرىنى تۇتۇۋالالماي يەنە كۈلۈپ كېتىشتى.

— تەن بەردىم، تەن بەردىم. لاپنى راست قاملاش-تۇرۇپ ئاتىدىكەنسەن ، — دېدى قازلىق لاپچى قارناق-لىق لاپچىغا قول بېرىپ، — بىراق، ساڭا بىر گەپنى دەپ قويغۇم كەلدى.

— نېمە گەپ؟ ئېيتە!

— بۇنىڭدىن كېيىن بىزنى تەتۈرلەر شەھىرىگە باشلىساڭ، ھەرگىز ئاياغ باسمايمىز. سەنمۇ ئېزىپ - تېزىپ ئۇلارنى باشلاپ كەلگۈچى بولما. بولمىسا بىزمۇ تەتۈرلەرگە ئايلىنىپ، سېنى كۆرسەكلا تۇكۇرۇپ ئارام بەرمەيمىز.

بۇ گەپ بىلەن يەنە كۈلكە كۆتۈرۈلدى.

ئۇمىدسىزلىك شەيتانىنىڭ ئىشى

ئۇلار تېكەس دەرياسى بويىغا قانداق كېلىپ قالغان-
لىقىنى بىلمەيلا قېلىشتى. كۆپكۆك دەريا سۈيى ھەيۋەت-
لىك تولغىنىپ ئاقماقتا، مەيىن تاغ شامىلى غۇر - غۇر
ئۇچماقتا ئىدى. ئۇلار قۇمساڭغۇ ساھىلنى بويلاپ دەريا
دولقۇنلىرىغا يېتىشمەكچى بولۇپ خېلى يۈگۈرۈپ باق-
تى. بىراق، شىددەت بىلەن ئۇزاپ كېتىۋاتقان دولقۇن-
لار ئۇلارنى يەتكۈزەر ئەمەس ئىدى. ئۇلار ئاخىر يۈگۈ-
رۈشتىن توختاپ ماڭە - ماڭە بىر يار تۈۋىگە كېلىپ
تاقاشتى. يار لېۋىدە كىمدۇر بىرى ئەزىم دەرياغا تىكىل-
گىنىچە جىمجىت تۇراتتى. بۇنى كۆرۈپ زۇمرەتنىڭ
يۈرىكى «جىغغىدە» قىلىپ قالدى.

— ئۇ ئۆزىنى دەرياغا تاشلىۋالماس - ھە؟ —
دەۋەتتى ئۇ شۇڭا ئۇ كىشىنى كۆرسىتىپ.

بۇ گەپ بىلەن ھەممەيلەن جىددىيلىشىپ قالدى
ھەمدە دەرھال يار ئۈستىگە يۈگۈرۈپ چىقىشتى. ئەسلى-
دە ئۇ چاچ - ساقاللىرى ئۇچتەك ئاقىرىپ، بېلى مۈك-
چىيىپ قالغان قاتاڭغۇر بىر بوۋاي ئىكەن. بوۋاي
ئۇلارنىڭ كەلگىنىنى كۆرمىگەچكە، پەستە يىلاندەك
تولغىنىپ ئېقىۋاتقان دەرياغا قارىغىنىچە خىيالىنى داۋام

قىلىۋەردى. تۇرگۇن بەشەيلەن ئۇ بوۋاينىڭ زادى نېمە ئىش قىلماقچى ئىكەنلىكىنى بىلىپ باقماقچى بولۇپ، دەرھال بەش تۇپ قوراي سىياقىغا كىرىۋالدى.

— ئۇ بوۋايغا نېمە بوپتۇ؟ — دەپ سورىدى تۇرگۇن يېنىدىكى بىر تۇپ قورايدىن.

— ئۇ بوۋاينى كېلىنى بەك خورلىۋېتىپتۇ، بالىسىنىڭمۇ كۆيۈمى يوقكەن، شۇڭا ئۆزىنى دەرياغا تاشلىۋالايمىكىن دەپ تۇرىدۇ، — دېدى ئۇ قوراي.

— شۇنچىلىك ئىشقىلا ئۆزىنى دەرياغا تاشلىۋالسا قانداق بولىدۇ؟

— ئۇ بوۋايىنىڭ كېسىلىمۇ بەك جىق ئىكەن. پۇت - قوللىرىنىڭ ئۇگە - ئۇگىلىرى ئاغرىيدىغان بولسا جېنىنى قويارغا جاي تاپالماي قالىدىكەن. شۇڭا، مۇنداق خورلۇق تارتىپ، خەقنىڭ ئىشىكى ئالدىدا تىلەمچىلىك قىلغۇچە ئۆلۈپلىۋالاي دېگەندەك قىلىدۇ.

— ئۇنداق بولسا، ئۇ بوۋاي ئۆزىنى دەرياغا تاشلىۋالغۇچە دەرھال تۇتۇۋالايلى! — دېدى ئايچەش بىردىنلا جىددىيلىشىپ.

— ئالدىرىمايلى، — دېدى تۇرگۇن ئۆزىنى خۇددى مويسىپىتلاردەك تەمكىن تۇتۇپ، — باشقىچە بىرەر ئامال ئويلاپ باقسامىكىن دەيمەن.

— قانداق ئامال؟ — سورىدى قالغان تۆتەيلەن تەڭلا.

تۇرگۇن بىردەم ئويلىنىپ تۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن، غەلىتىلا بىر ئامالنى ئېيتتى. قالغانلار:

«قانداق بولار ـ هە؟» دېيىشىپ بۇ ئامالغا تازا ئىشەن-نەلمىدى، شۇنداق بولسىمۇ تورگۈننىڭ كۆڭلىنى دەپ سىناپ كۆرمەكچى بولۇشتى. تۇيغۇن تورگۈننىڭ تەلى-پى بويىچە ئۇنى ياربىدار كەپتەر سىياقىغا كىرگۈزۈپ قويدى. شۇئان تورگۈن تېپىرلىغىنىچە يار لېۋىگە شىپ-قاپ باردى. ئازابلىق خىياللار ئىچىدە «ئۆزىنى دەرياغا تاشلايمۇ، تاشلىمايمۇ؟» دەپ ئىككىلىنىپ تۇرغان بوۋاي بۇ كەپتەرنى كۆرۈپ قالدى-دە، «ئۇنى دەرياغا چۈشۈپ كەتمىسۇن» دەپ دەرھال تۇتۇۋالدى.

بوۋاي كەپتەرنىڭ بىر قانىتىنىڭ سۇنغانلىقىنى، يەنە دۇمبىسىدىن سىرغىپ قان چىقىۋاتقانلىقىنى كۆردى.

«بىچارىنى لاچىن سوققان ئوخشايدۇ» دېدى بوۋاي قولىدىن يۇلقۇنۇپ چىقىپ كېتىشكە ئورۇنۇۋاتقان كەپ-تەرنى مېھرىبانلىق بىلەن بوشقىنە سىلاپ. ئاندىن ئۇ بىردىنلا ئۆزىنىڭ مۇشۇنداق ئازابلىق بىر پەيتتە مۇنۇ ياربىدار كەپتەرگە يولۇقۇپ قالغانلىقىدىن ھەيران قالدى.

«بۇ دۇنيادا ماڭىمۇ ھاجىتى چۈشىدىغان جان بار-كەن ـ ھە؟» دەپ ئويلاپ قالدى ئۇ چۈشىنىكسىز خىياللارغا چۆمگىنىچە. ئەمدى بۇ بىچارە كەپتەر ئۆزى-دىن بېقىش تەلەپ قىلىپ مۆلدۈرلەپ تۇرسا، ئۇنى ئۆلۈمگە تاشلاپ بېرىپ ئۆزى قانداقمۇ ئۇ دۇنياغا كېتە-لىسۇن؟

«بۇمۇ خۇدايىمنىڭ ماڭا بۇيرۇغىنىدۇ؟ بوپتۇ،

ئاۋۋال بۇ بىچارىنى ئۆيۈمگە ئاپىرىپ ساقايتاي. ئاندىن ياشاش، ياشىماسلىق ھەققىدە يەنە ئويدانىراق ئويلىنىپ باقارمەن.» بوۋاي شۇ ئوي بىلەن كەپتەرنى كۆتۈرۈپ ئاستا ئۆيىگە قايتتى. تۈيغۇن تۆتەيلەن بوۋايغا چاندۇر-ماي ئۇنىڭ ئارقىسىدىن مېڭىپ، بوۋاينىڭ ھويلىسىغا بېكىندى.

بوۋاينىڭ يارىدار كەپتەرنى كۆتۈرۈپ كەلگەنلىكىنى كۆرگەن كېلىنىنىڭ يەنە كۆزى يۇمۇلۇپ، ئاغزى ئېچىلدى:

— بىر ئۆلەرمەننىڭ دەردىنى تارتالمايۋاتساق، ئەمدى چولاق كەپتەرنى ئەكېلىپ ئۇنىمۇ تەڭ باقسۇن دەمدىكىنە بۇ ئۆلمەيدىغان قېرى دەللە. ئۆي ئىچىنى پوق - سۈيدۈككە مىلەپ بۇلغىۋېتىدىغان بولدى...

ئايالنىڭ قولاق - مېڭىسىنى يەپ چالۋاقاشلىرىغا چىدىمىغان ئەر ئاچچىق ھەسرىتىدە ئاخىر بوۋاينىڭ قې-شىغا گۈرسۈلدەپ كىرىپ كەلدى-دە، ئۇنىڭ قېشىدا تۇگۈلۈپ ياتقان كەپتەرنى ئېلىپلا سىرتقا ماڭدى.

— ئۇنى نەگە ئاپىرىسەن؟ — سورىدى بوۋاي ئور-نىدىن ئىتتىك تۇرالمىغاچقا قوللىرىنى سوزۇپ.

— ئاچىقىپ ئىتقا تاشلاپ بېرىمەن! — دېدى ئوغ-لى زەردە قىلىپ.

— ئۇنداق بولسا مېنىمۇ قوشۇپ ئاچىقىپ تاشلاپ بەر!

بوۋاي ئۆمىلەپ دېگۈدەك ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ھويلىغا چىقتى ۋە ئوغلىنىڭ قولىدىن كەپتەرنى تارتىۋالدى.

نېرىدا كېلىنى خۇددى رەقىبىگە ئېتىلىشقا تەييار
تۇرغان چۈجە خورازدەك ھۈرپىيىپ قاراپ تۇراتتى. بۇ
قورۇدا يەنە بىر مەيدان جەڭگە - جېدەلنىڭ باشلىنىدى-
غانلىقى بوۋايغا ئايان ئىدى. ئەمدى بولدى، ئۇنىڭ ھېچ
چىدىغۇچىلىكى قالمىدى، بۇ ئۆيدىن چىقىپ كەتكىنى
كەتكەن. ئىلگىرى، «بولدىلا، مۇشۇلارغا خار بولغۇچە
ئۆلۈپلا قۇتۇلاي!» دېگەن، مانا ئەمدى مۇنۇ چولاق
كەپتەر تۇرۇپتۇ، شۇنى دەپ بولسىمۇ ياشىمىسا بولماي-
دۇ. ئەمدى بۇ ۋاپاسىزلارنى تاشلاپ چىقىپ كەتكۈلۈك.
ئۇنىڭ ئۇستىگە، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىشمۇ راۋا ئىش
ئەمەس.

بوۋاي ئاخىر كەپتەرنى قۇچاقلىغىنىچە خوشلاشمايلا
قورۇدىن چىقىپ كەتتى. كوچىدا كېتىۋېتىپ ئوغلى
بىلەن كېلىنىنىڭ يەنە نېمىلەرنىدۇر دەپ ئۇرۇشۇۋات-
قانلىقى ئاڭلاندى.

بوۋاي شۇ ماڭغىنىچە مەھەللە سىرتىدىكى ئىلگىرى
ئۆزى مومىيى بىلەن بىللە ئولتۇرغان ئۆيگە كەلدى.
ئۇزاقتىن بېرى بۇ ئۆيدە ئادەم ئولتۇرۇپ باقمىغاچقا،
ئۆي ئىچىنى ئۆمۈچۈك تورلىرى بېسىپ كەتكەنىدى.
بوۋاي ئۆي ئىچىنى بىر قۇر تۈزەشتۈرگەندىن كېيىن،
پۇچۇق بىر ھېجىرنى تېپىپ كەپتەرگە سۇ بەردى. كەپ-
تەر راسا ئۇسساپ كەتكەن چېغى، سۇدىن بىرنەچچە
ئوتلىدى. ئەمدى ئۇنىڭغا دان بەرمىسە بولمايتتى...
بىراق، بوۋاينىڭ پۇت - قوللىرى سىرقىراپ ئاغرىپ
ھېچ ماڭغۇچىلىكى قالمىغانىدى. شۇڭا، كەپتەرنىڭ

قىشىدا داق يەردىلا يېتىپ بىردەم ئارام ئالدى.

ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا بىردىنلا قەدىردان مومىيى كەلـ-
دى. مومىيى بىلەن ئىككىسى خۇدايىم بەرگەن تۆت
ئوغلىنى يېمىگىنىنى يېگۈزۈپ، كىيمىگىنىنى كىيگۈ-
زۈپ، ئارزۇلاپ چوڭ قىلغانىدى. ئەمما، بۇ نائەھلىيـ-
لەر بىر - بىرىدىن تاش يۈرەك، كۆيۈمسىز چىقىپ
قالدى. بىرى ئادەم ئۆلتۈرۈپ قويۇپ زىندانغا چۈشتى.
قالغان ئۈچىمۇ ئۆزىنىلا ئويلايدىغان هارام تاماقلاردىن
بولۇپ ئۆستى. مومىيى ئۆلۈپ، ئۇ بالىلىرىنىڭ قولىغا
قالغاندىن بېرى هېلى ئۇ ئوغلىنىڭ، هېلى بۇ ئوغلىـ-
نىڭكىدە سۆرىلىپ يۈرۈپ، ئىتتىن خار، پوقتىن سېـ-
سىق ياشىدى. نەچچە قېتىم ئۆز بېشىنى ئېلىپ چىقىپ
كېتىپ يالغۇز ياشىماقچىمۇ بولدى. بىراق، قېرىغىنىدا
بۇنىڭ هۆددىسىدىن چىقالمايدىكەن. يە خۇدايىم ئالىدىـ-
غان ئامانىتىنى ئالمايلا قويىدى.

بوۋاي شۇ ياتقىنىچە كۆزلىرى ئىلىنىپ ئۇخلاپ
قالدى. بىردەم ئۇخلىغاندىن كېيىن دولىسى قورۇلغاندـ-
ەك بولۇپ ئويغىنىپ كەتتى. كەپتەرمۇ ئاچلىق دەسـ-
تىدىن دۈگدەرەپ بوينىنى قىسقىنىچە ئۆزىگە مۆلۈلدەپ
قاراپ تۇراتتى.

— هەي جانىۋار، قورسىقىڭ ئېچىپ كېتىپتۇ-
هە، سېنىڭ؟ — دېدى بوۋاي كەپتەرنى خۇددى كىچىك
بالىنى ئەركىلەتكەندەك ئەركىلىتىپ، — ئۆيدە تۇرۇپ
تۇر، مەن ساڭا يەم تېپىپ كىرەي. چاتاق قىلماي جىم
تۇر جۇمۇ! بولمىسا ئوغرى مۈشۈكلەر يەپ كېتىدۇ.

بوۋاي تەسلىكتە ئورنىدىن تۇرۇپ، بېلىنى رۇسلاپ بىردەم تۇرۇۋالدى. ئاندىن ئۆيىنىڭ ئارقىسىدىكى ئېتىزلىقتىن كەپتەرگە بىر ئوچۇم دان تېپىپ كىردى. كەپتەر دانلاپ بولغاندىن كېيىن يەنە سۇ ئىچتى، ئاندىن ئۆينىڭ بۇلۇڭىغا بېرىپ تۇگۇلۇپ ياتتى. بوۋاي ئۇنىڭ قانىتىنى تۈزەشتۈرۈپ تېڭىپ قويدى.

دەل شۇ چاغدا بىرى «قارا!» دېگەندەك قىلىپ قالدى. قارىغانىدى، ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىغا گىلەم سېلىنقلىق، گىلەم ئۈستىدە شىرە قويۇقلۇق، شىرەدە ئوخشىتىپ ئېتىلگەن بىر تەخسە لەڭمەن بىلەن قىزىق دەملەنگەن بىر چۆگۈن چاي ۋە بىر تال پىيالە تۇرغانلىقىنى كۆردى.

«ۋايتوۋا! بۇ ئوڭۇمۇ، چۈشۈمۇ؟» دېدى بوۋاي هەيران بولغىنىدىن كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ قايتا قاراپ. دەرهەقىقەت كۆرگەنلىرى راست ئىدى. «بەلكىم بۇمۇ خۇدايىمنىڭ ماڭا قىلغان ئىلتىپاتىدۇ!» دەپ ئويلىدى بوۋاي. ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ قورسىقىمۇ راسا ئاچقانىدى، شۇڭا نېرى - بېرىسىنى سۈرۈشتۈرۈپ ئولتۇرمايلا شىرەگە كەلدى-دە، لەڭمەننى ئىشتىها بىلەن راسا هوزۇرلىنىپ يېدى. لەڭمەننى يەپ، چاينى ئىچىپ بولۇشى بىلەنلا هەممە نەرسە يەنە كۆزدىن غايىب بولدى.

ئەنە شۇنىڭدىن كېيىن بوۋاي ياردار كەپتەرنى بېقىشقا ئەرمەك بولۇپ، كۈنلىرىنىڭ قانداق ئۆتكەنلىكىنى بىلمەس بولدى. قىزىق يېرى، هەر قېتىم كەپتەرگە دان، سۇ بېرىپ بولغاندىن كېيىنلا ئۇنىڭ

ئالدىغىمۇ ئۇ ئويلىغان تائام تەييار بولۇپ تۇراتتى.
بىرەر ئاي ئۆتكەندىن كېيىن، كەپتەرنىڭ قانىتىمۇ ئۇچۇشلىپ يېقىن ئارىغا ئۇچالايدىغان بولدى. ئەمما، بوۋاي ئۇنى قېچىپ كېتەمدىكىن دەپ ئەنسىرەپ زادىلا تالاغا چىققىلى قويمىدى. ئاخىر بىر كۈنى كەپتەر بوۋاي-نىڭ بىخەستەلىكىدىن پايدىلىنىپ ئىشىكتىن «پۇررى-دە» سىرتقا ئۇچۇپ چىقىپ كەتتى. بوۋاي ئەمدى ئۇ قېچىپ كېتىدىغان بولدى دەپ ئويلىغانىدى. بىراق، كەپتەر ئېتىزلىق تەرەپكە ئۇچۇپ كېتىپ ھايالدىمايلا قايتىپ كەلدى.
«قارىغاندا، بۇ كەپتەر ماڭا ئۆرە بولۇپ قاپتۇ، ئەمدى كەتمىگۈدەك؟» دەپ ئويلىدى بوۋاي ھەمدە دەر-ھال تۇتۇش قىلىپ پېشايۋانغا ئۇنىڭغا ئۇۋا ياساپ بەر-دى. كەپتەر ئاستا ـ ئاستا ئۇ ئۇۋىغا كۆندى.
كېيىنچە ئۇ كەپتەر باشقا ياۋا كەپتەرلەرنىمۇ باش-لاپ كېلىپ كۆپىيىشكە باشلىدى. ئۇۋىدا يېڭى تۇخۇم-دىن چىققان باچكىلارنىڭ چىر - چىر بىلداشلىرى، كەپتەرلەرنىڭ «گۇك ـ گۇك» گۇگۇكلاشلىرى بۇ تىم-تاس قورۇغا باشقىچە تۇس ئاتا قىلىپ، بوۋاينىڭ دەرد-لىك كۆڭلىنى خۇشاللىققا چۆمدۈردى. تولا ھەرىكەت قىلىۋەرگەنلىكتىنمۇ ياكى خاسىيەتلىك تائاملارنىڭ قۇۋۋىتىدىنمۇ ئەيتاۋۇر، ئۇنىڭ كېسىلىمۇ بارغانچە سا-قىيىپ، تېتىكلىشىپ كېتىۋاتاتتى.
بوۋاينىڭ ئوغۇللىرى دادىسىنىڭ ھەر خىل ئېسىل غىزالارنى پەيدا قىلالايدىغان كارامىتىنىڭ بارلىقىنى

ئاڭلاپ، بىر ئىشىنىپ، بىر ئىشەنمەي ئۇنى يوقلىغان بولۇپ كېلىشتى.

بوۋاي بالىلىرىغا نۇرغۇن قورساق كۆپۈكى بار بول-سىمۇ، يەنىلا بۇنى ئارقىغا تاشلاپ، ئۇلارنى ئۆيىگە باشلىدى. ئاندىن كەپتەرلەرگە دان، سۇ بېرىپ قايتىپ كىرىپ، ئوغۇللىرىغا ئىسسىق تائام كەلتۈرۈشنى خىيال قىلغاندى، شۇئان تاۋاق - تاۋاقلاردا بەتتە پولۇ، گۆش - قېزا، پولو - نارىن، مېۋە - چېۋىلەر پەيدا بولدى. ئوغۇللىرى ئۆمرىدە مۇنچىلىك ئىسسىق تائام-لارنى يەپ باقمىغاچقا، تويغۇچە راسا يېيىشتى.

شۇ ئىشتىن كېيىن ئوغۇللىرىنىڭ نىيىتى بۇزۇ-لۇپ، كەپتەرلەرنى بوۋاي بىلەن قوشۇپ ئۆيلىرىگە ئاپى-رىپ دان، سۇ بېرىپ بېقىپ باقتى، بىراق تىلىگىنى زادىلا ئىجابەت بولمىدى، شۇڭا بوۋاي بىلەن كەپتەرلەر-نى يەنە ئۆز ئۆيىگە كۆچۈرۈپ ئەكېلىپ قويدى.

ئەنە شۇنىڭدىن كېيىن، بوۋاي ئوغۇل - كېلىنلى-رىگە زادىلا خار بولمايدىغان، ئېخى داۋاملىق ئۇلارنى چاقىرىپ ئەكېلىپ، بالا - چاقىلىرى بىلەن قوشۇپ مېھمان قىلىپ تۇرىدىغان بولدى.

ئەمما، ھەر قېتىم ھويلىدا پۇر - پۇر ئۇچۇشۇپ يۈرگەن كەپتەرلەرنى كۆرسىلا بوۋاينىڭ قەلبىنى خى-جىللىق تۇمانلىرى قاپلايتتى: «ئەينى چاغدا نېمىشقىمۇ ئۆلۈۋېلىشنى ئويلاپ قالغاندىمەن؟ مۇنۇ كەپتەر چېغىدا قاناتلىرى سۇنۇپ كەتكەن تۇرۇقلۇق يەنە ھاياتتىن ئۈ-مىد ئۈزمىگەن تۇرسا، مەن ھەممە ئەزايىم ساق تۇرۇپ

نائەھلىيلىك قىلغىلى تاس قاپتىمەن ئەمەسمۇ؟ مانا، ئۇن يىغىننىڭ ئارقىسىدىن بىر كۆلكە بار دېگەندەك، مېنىڭمۇ كۆلۈپ ياشايدىغان چاغلىرىم باركەن ئەمەسمۇ. ئۈمىدسىزلىك شەيتاننىڭ ئىشى دېگىنى راستتە...»

كۆسەنلىك بالىمانچى قىز

سەۋىنچ يارغۇنچاقنى خېلى ئۇزاق چۆرگەندىن كې-
يىن قولى تېلىپ بىردەم ئارام ئالدى.

«يەنە يېرىم تاغار قوناق بار، قاچانمۇ تارتىپ بو-
لارمەن؟» سەۋىنچ شۇنداق دەپ ئۆيلىگىنىچە ئورنىدىن
تۇردى، بىراق پۇتى كۆيۈشۈپ قالغانلىقتىن تۇرالمى-
دى، بېلىمۇ سىرقىراپ ئاغرىپ كەتتى. ئۇ، پۇتلىرىنى
ئۇرۇپ يۇرۇپ ئاران دېگەندە ئوڭشىدى. ئاندىن ئۇساپ
كەتكىنىدىن ئىشىك تۇۋىدىكى ئۆرۈقنى كۆتۈرۈپلا مۇز-
دەك سۇدىن غۇرتۇلدىتىپ بىرنەچچە يۇتۇم ئىچتى.
شۇئان كۆڭلى يورۇغاندەك بولۇپ، ئۆزىنى خېلى راھەت
سەزدى.

ئۇنىڭ كۆزلىرى ئىختىيارسىزلا ئۆينىڭ بۇلۇڭىدا
تاشلىنىپ ياتقان بالىمانغا چۈشتى. بۇ مەرھۇم دادىسى-
دىن قالغان تەۋەررۇك بالىمان ئىدى. ئۆز ئاپىسى ئون
يىل بۇرۇن تۇغۇتتا، دادىسى بولسا ئۈچ يىل ئىلگىرى
ئوغلاقتا ئۆلۈپ كەتكەن، سەۋىنچ هازىرقى ئۆگەي ئاپى-
سى ۋە ئۇنىڭدىن تۇغۇلغان ئىنىسى بىلەن قېپقالغانىدى.
«پا، پا، پاشىنىڭ دەردى، ئەجەبمۇ يامان ئىكەن
ئۆگەي ئانىنىڭ دەردى» دېگەندەك، ئۇ تېخى ئون

ياشقىمۇ توشماي تۇرۇپ، ئۆگەي ئانىسىنىڭ دەردىدە، دىلى سۇنۇپ، سەبىي كۆزلىرىدىن شوخلۇق جىلۋىلىرى ئۆچكەن، دەردمەن مومايلارغا ئوخشاش مۇڭلىنىپ يۈرىدىغان بولۇپ قالغانىدى. پەقەت ئاشۇ بالىمانلا ئۇنىڭ بىردىنبىر كۆڭۈل خۇشاللىقى. دادىسى كىچىك چاغلىرىدا قوي بېقىپ يۈرگەنلەردە بالىمان چېلىشنى ئۆگىنىۋالغان، سەۋىنچمۇ ئېسىنى تاپقۇدەك بولغان چاغلىرىدىن باشلاپلا ئۇنى چېلىشقا باشلىغان. دادىسى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن، سەۋىنچ ئاشۇ بالىماننى يېنىدىن ئايرىماي، ئۆز ئاپىسىنى، ياش تۇرۇپلا قازا قىلىپ كەتكەن دادىسىنى سېغىنىپ تالاي - تالاي قېتىم يىغلاپ تۇرۇپ چالغان...

بىراق، يېقىنقى ئىككى يىلدىن بېرى ئۆگەي ئاپىسىنىڭ ئۆگەيلىكى تېخىمۇ ئېشىپ، ئۇ بالىمان چالسىلا، «ئىش قىلماي، كەچكىچە ئاشۇ ئەسكى قومۇشىڭنى پۈۋلەپ ئولتۇرامسەن! ؟ قومۇش پۈۋلىگەنگە بىركىم ئاش - نان بېرەمتى؟» دەپ ئۇنى زادىلا چالغۇزمايدىغان بولۇۋالغانىدى. شۇڭا، ئۆگەي ئاپىسىنىڭ بالىماننى سۇندۇرۇۋېتىشىدىن ئەنسىرەپ، پەقەت ئاپىسى، ئىنىسى يوق چاغلاردىلا چالاتتى.

«ئۆگەي ئاپام كېلىدىغانغا يەنە خېلى بار، بىردەم بالىمان چېلىۋالايچۇ! » دېدى ئۇ شۇڭا ئۆز - ئۆزىگە.

سەۋىنچ بالىماننى ئېلىش بىلەنلا بايىقى ھارغىنلىقلارنىمۇ ئۇنتۇپ، ئۆزى بىلىدىغان كۈيلەرگە زوق - شوقى بىلەن چېلىشقا باشلىدى. ئۇ شۇنچىلىك

قاملاشتۇرۇپ چالدىكى، ھاياجاندىن چالغانسېرى چالغۇ-
سى كېلىپ، ئۆگەي ئاپىسىنىڭ قانداق كېلىپ قالغانلى-
قىنىمۇ سەزمەيلا قالدى.

— ھې، جىن ئەپقاچقۇر، ئىشنى تۈگەت دېسەم تۈگەتمەي، پاسكىنا قومۇشۇڭنى پۈۋلەپ ئولتۇرۇپسەنغۇ يەنە، — دەپ تىللاپ كەتتى ئۆگەي ئاپىسىنىڭ ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۇچۇپ، — گەپ ئاڭلىمىغان قۇلىقىڭنى ئەكىلە بىر، كاۋىنىڭ پېلىكىنى ئۈزگەندەك ئۈزۈۋېتەي.

ئۆگەي ئاپىسىنىڭ قۇلىقىنى رەھىمسىزلىك بىلەن سوزۇشىدىن سەۋىنچىنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت چاقناپ كەتتى. بىراق، ئۆگەي ئاپىسىنىڭ بۇنىڭ بىلەنلا ئاچچىقى بېسىلىدىغاندەك ئەمەس ئىدى. ئۇ، سەۋىنچنى بىرمۇنچە دۆشكەللەپ تىللىغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ قولىدىكى بالدىمانىنى يۇلۇپ ئېلىپ:

— مۇشۇ ئەسكىلىكىڭنى كۆزۈڭدىن يوقاتسامغۇ ئاندىن تىنچلىنارسەن، سەن ياغاچ قۇلاق، — دېگىنىچە يەرگە ئېتىپ دەسسەپ مىجىۋەتتى.

بىچارە سەۋىنچ قەدىناس بالىمانىدىن ئايرىلىپ قالغىنى ئۈچۈن ئۆكۈنۈپ كۆزلىرىدىن تارام - تارام ياش تۆكتى. لېكىن، ئۆگەي ئاپىسىدىن قورقۇپ ھېچنېمە دېيەلمىدى.

— ماڭ، يارغۇنچاقنىڭ قېشىغا بار! چۈشكىچە تۈگەتمەيدىغان بولساڭ، بوينۇڭنى غورىنى ئۈزگەندەك ئۈزۈۋېتىمەن! — دېدى ئۆگەي ئاپىسى ئوغلىنى

ئۇخلاتقىلى ئېلىپ كىرىپ كېتىۋېتىپ.
بىچارە سەۋىنچ قورققىنىدىن ئۇششۇك تەگكەن ھە-رىدەك تۇگۇلدى. يەردە نالە قىلىپ ياتقان بالىماندىن مىڭ تەستە كۆزىنى ئۈزۈپ، يارغۇنچاقنىڭ قېشىغا باردى.
ئۇ بىر قولىدا قوناق سېلىپ، بىر قولىدا يارغۇن-چاقنى چۆرىمەكتە، ئازابلىق ياشلىرى غۇبارسىز كۆز-لىرىدىن يېپى ئۈزۈلگەن مارجاندەك تۆكۈلمەكتە ئىدى.

يارغۇنچىقىم، يارغۇنچاق،
دەردىم تولا بىر قۇچاق.
ئۆز ئانامنىڭ بارىدا
مەن ئىدىمغۇ كۆزمونچاق.

يارغۇنچىقىم، يارغۇنچاق،
دەردىم تولا بىر قۇچاق.
ئۆز ئاتامنىڭ بارىدا
مەن ئىدىمغۇ كۆزمونچاق.
...

ئۆگەي ئاپىسى بالىسىنى ئۇخلىتىپ قويۇپ چى-قىپ، سەۋىنچنىڭ يارغۇنچاقنى چۆرگىلەتكىنىچە يىغ-لاپ ئولتۇرغىنىنى كۆرۈپ يەنە جۇدۇنى ئۆرلىدى-دە:
— ھوي يېتىمەك، نېمەڭگە يەنە سۇيدۇكىڭنى ئې-قىتىپ ئولتۇرىسەن؟! پەيلىڭنىڭ يامانلىقىدىن ئاناڭ بىلەن ئاتاڭنىمۇ ئۆلتۇرۇپ بولدۇڭ. ئەمدى مېنىڭمۇ

بېشىمغا چىقاي دەمسەن، جۇۋاينىمەك؟ ! بېشىڭنى يەر-سەن ئىلاھىم! — دېگىنىچە يۇگۇرۇپ كېلىپ سەۋىنچ-نىڭ بېشىغا بىرنەچچىنى نوقۇۋەتكەندىن كېيىن، تى-كىپ قويغان تۇماقلىرىنى ئېلىپ بازارغا ماڭدى.

— ئۇكاڭغا تاماق تەييارلاپ قويدۇم، چۈشتە بې-رىشنى ئۇنتۇپ قالىدىغان بولساڭ، كۆرگۈلۈكۈڭنى كۆرىسەن، — دەپ قوشۇپ قويدى ئۆگەي ئاپىسى ئى-شىكتىن چىقىپ كېتىۋېتىپ.

بىچارە سەۋىنچ ئۆگەي ئاپىسىنى قايتىپ كىرىپ يەنە ئۇرۇپ كەتمىسۇن دەپ، يارغۇنچاقنى تېز - تېز چۆرۈشكە باشلىدى. بىراق، كۆز ياشلىرىنى ھەرقانچە سىڭدۈرۈپمۇ، سىڭدۈرۈپ بولالمىدى.

ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا بىردىنلا مېھرىبان ئانىسى كې-لىۋالدى. ئانىسى چەكسىز مېھرى بىلەن قولىنى سو-زۇپ، ئۇنىڭ كۆز ياشلىرىنى سۈرتمەكچى بولاتتى. بىراق، ئۇ ھەرقانچە مېڭىپمۇ زادىلا كېلىپ بولالمىدى. ئاندىن سەۋىنچنىڭ كۆزلىرىگە بىردىنلا كۆيۈمچان دادى-سى كۆرۈنۈپ كەتتى. دادىسى ئوغلاق تارتىۋېتىپ ئات-تىن يىقىلىپ دەسسىلىپ كەتكەنلىكتىن، يۈز - كۆز-لىرى قان، تونۇغۇسىز بولۇپ كەتكەنىدى. «سېنى، سېنى تەڭرىمگە تاپشۇردۇم» دېيەلىدى ئۇ تىنىقتىن قېلىۋېتىپ ئارانلا. «دادا! » دەپ ئۇن سېلىپ يىغلى-ۋەتتى سەۋىنچ بىردىنلا. ئۇنىڭ كۆزلىرى يەردە پارە - پارە بولۇپ ياتقان بالىمانغا چۈشۈپ قالدى. بالىمان بەئەينى چاغدىكى ئاتلارنىڭ تۇيىقىدا دەسسىلىپ

قانغا مىلىنىپ ياتقان دادىسىنىڭ ئۆزى ئىدى...
سەۋىنچ يىغلاپ ـ يىغلاپ ئاخىر يەنە ئۆگەي ئاپىـ سىنىڭ تىللاپ ـ ئۇرۇپ كېتىشىدىن قورقۇپ، يارغۇنـ چاقنى چۆرۈشكە باشلىغاندا، تۇيۇقسىز «تىرىس ـ تىـ رىس» قىلغان ئاۋازنى ئاڭلاپ چۆچۈپ كەتتى. بۇ ئاۋاز دەل ھېلىقى سۇنۇپ يەردە ياتقان بالىماندىن كېلىۋاتاتـ تى. سەۋىنچ نېمە ئىش بولغىنىنى بىلەلمەي بالىمانغا قارىدى. بالىماننىڭ سۇنۇقلىرى ئۆزلۈكىدىن جۈپلىـ نىپ، «تىرىس ـ تىرىس» ئاۋاز چىقىرىپ ئەسلىگە كەلمەكتە ئىدى.
سەۋىنچ بۇنى كۆرۈپ كۆزلىرىگە ئىشىنەلمەي قالـ دى. راستتىنى ئېيتقاندا، بۇ يەنىلا شۇ تۇرگۇن بەشەيـ لەننىڭ كارامىتى بىلەن بولۇنۇۋاتقان ئىش ئىدى...
ئاخىر بالىماننىڭ سۇنۇقلىرى تولۇق جۈپلىنىپ ئەسلىي ھالىتىگە كەلدى-دە، تۇيۇقسىز «لىككىدە» كۆـ تۈرۈلدى.
سەۋىنچ بۇنىڭ زادى قانداق ئىش ئىكەنلىكىنى بىـ لەلمەي ھەيران بولۇپ تۇرغىنىدا، بالىمان ئۇنى تېخىمۇ تاڭ قالدۇرۇپ، ئۆزىچىلا شوخ كۈيلەرگە چېلىنغىلى تۇردى. سەۋىنچ بۇ كۈيلەرنى ئاڭلاۋېتىپ ئۆزىمۇ بىلمىـ گەن ھالدا يارغۇنچاقنى تاشلاپ، قوزىچاقلاردەك تاقلاپ ئۇسسۇلغا چۈشۈپ كەتتى.
— يۇر، مەن بىلەن ماڭ، — دېدى بالىمان ئۇنىڭ پېشىدىن تارتىپ.
— نەگە؟

— بۈگۈن دېگەن كۈسەن شاھزادىسىگە ئىسىم قويۇلىدىغان قۇتلۇق كۈن. شۇنىڭ شەرىپىگە تۇرمىدىكى مەھبۇسلارمۇ ئازاد قىلىنىپتۇ، يەنە كۈسەن دەرياسى بويىدا پۈتكۈل كۈسەنلىكلەرگە كاتتا مەرىكە ئۆتكۈزۈپ بېرىلىدىكەن. شۇ تاپتا بۇ مەھەللىدىكى بالىلارنىڭ ھەممىسى شۇ يەرگە ئوينىغىلى كېتىشتى، — دېدى بالىمان.

بۇنى ئاڭلاپ سەۋىنچىنىڭمۇ ھازىرلا كۈسەن دەرياسى بويىغا قۇشلاردەك ئۇچۇپ بارغۇسى كېلىپ كەتتى. بىراق، يېرىم تاغار قوناقنى يارما قىلىپ بولمىسا، ئۆگەي ئاپىسى كېلىپ ئۇرۇپ كېتىدۇ. يەنە ئىنىسىغا بولماق يېگۈزمىسە بولمايدۇ-دە...

بالىمان ئۇنىڭ بۇ ئوينى بىلىپ بولدى-دە، شۇئان:

— خاتىرجەم كېتىۋەر، قوناق ئۆزى يارما بولىۋېرىدۇ، — دېدى. دېگەندەك شۇ گەپ بىلەن تەڭلا قوناق ئۆزلۈكىدىن قويۇلۇپ، يارغۇنچاقمۇ ئۆزلۈكىدىن چۆرگىلەشكە باشلىدى.

بۇنى كۆرۈپ سەۋىنچىنىڭ راستتىنلا قانغۇچە بىر ئويناپ كەلگۈسى كېلىپ كەتتى. دېمىسىمۇ ئويۇن دېسە ئۆزىنى ئاتمايدىغان بالا يوق - دە.

«بوپتۇ، ئۆيدىن تالاغا چىقمىغىنىمغىمۇ ئۇزاق زامانلار بوپتۇ. ئىنىم ئويغانغىچە بىرىپ كېلەيچۇ! »

بالىمان ئۇنى يېتىلەپ بىر دەمدىلا چوڭ يول بويىغا ئېلىپ چىقتى. ئەتراپ يېشىلچىللىققا، قۇشلار زوق -

شوقى بىلەن سايراشقا باشلىغان، ھەممىلا يەردىن كۆ-
ڭۈلنى ياشارتقۇچى باھار ھىدى كېلىپ تۇراتتى...
كىشىلەر چىرايلىق كىيىملىرىنى كىيىشىپ، كۆ-
سەن دەرياسى بويىغا ئالدىراش كېتىۋاتاتتى. پىيادىلەر-
مۇ، ئاتلىق، ئېشەكلىكلەرمۇ، ھارۋىلىقلارمۇ،
چوڭلارمۇ، كىچىكلەرمۇ بار ئىدى. ھەممىلا ئادەمنىڭ
چىرايىدىن كۈلكە يېغىپ تۇراتتى.
سەۋىنچنىڭ ھېلىمۇ ئېسىدە، بۇنىڭدىن تۆت يىل
ئىلگىرى دادىسى ئۇنى ھارۋا بىلەن ئاشۇ كىشىلەر كې-
تىۋاتقان دەريا بويىغا بىر قېتىم ئاپارغان. ئۇ كۈنى
كاتتا بازار كۈنى ئىدى، سەۋىنچ ئويناپ - ئويناپ قانماي
قالغانىدى.
بالىمانىڭ يېتەكلىشى بىلەن سەۋىنچ بىردەمدىلا
دەريا بويىغا يېتىپ باردى. دەريا بويى ئادەم دېڭىزىغا
ئايلانغان، ئۇ تۆت يىل ئاۋۋال كۆرگەندىن نەچچە ھەسسە
ھەيۋەت ئىدى.
— بۇگۈن كۈسەن ئېلىدىكى ئەلەمپەز، قەلەمپەز،
ئەلنەغمىچى، قىزىقچى، مەدداھ، ھاپىزدىن تارتىپ
كەپتەرۋاز، قىمارۋاز دېگەندەكلەرگىچە ھەممىسى يىغى-
لىدۇ. توققۇز جايغا بەزمە - باراۋەت قۇرۇلۇپ، توققۇز
يۇرتتىن تاللانغان كارامەت ئىگىلىرى بەيگىگە
چۈشىدۇ، — دېدى بالىمان چۈشەندۈرۈپ.
يول بويى پىشۇرۇلغان ياڭيۇ، قىزارتىلغان تو-
خۇم، گۆلە، ئېگەر - جابدۇق، كۆچا سوپۇنى،
تۇماق... دېگەندەك خىلمۇخىل نەرسىلەرنى يېيىپ

ئۇلتۇرغان سېتىقچىلار، يۇمشاق توپىغا مىلىنىپ، بىر - بىرىنى قوغلىشىپ دۇنيادىن بىغەم ئويناپ يۈرگەن باللار. يەنە قوي - ئۆچكىلەرنىڭ مەرەشلىرى، كالىلارنىڭ مۆرەشلىرى، ئېشەكلەرنىڭ هاڭراشلىرى، ئىتلارنىڭ هاۋشىشلىرى، توخۇلارنىڭ قاقاقلاشلىرى، سېتىقچىلارنىڭ خېرىدار توۋلاشلىرى قوشۇلۇپ دەريا بويى ئاجايىپ ئاۋاتلىشىپ كەتكەنىدى.

سەۋىنچ مۇنچىۋالا كۆپ ئادەم يىغىلغان بۇنداق كاتتا مەرىكىنى كۆرۈپ باقمىغاچقا، خۇشال بولغىنىدىن قىن - قىنىغا پاتمايلا قالدى. هېلى گۈل بېسىلغان چىرايلىق خەسىلەرگە قاراپ كەتسە، هېلى غوك قاپاقچىلارنىڭ قاپاقلىرىنى غوڭۇلدىتىپ باقاتتى. هېلى ئۇ ئۇچقا چاپسا، هېلى بۇ ئۇچقا چاپاتتى...

ئۇ قوزىچاقلاردەك قىيغىتىپ يۈگۈرۈپ يۈرۈپ ئاخىر ئەلنەغمىچىلەر يىغىلغان سورۇنغا كېلىپ قالدى. بالىمانىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپلا ئۇنىڭ يۈرىكى ئۇچۇشقا تەمشەلگەن ئۇچۇرمىلاردەك تىپىرلاشقا باشلىدى.

— كىم چېلىۋاتقاندۇ - هە؟ دادامنىڭ چېلىشىغا ئەجەب ئوخشاپ كەتتى، — دېدى سەۋىنچ.

— سايراملىق بەدرەم دېگەن بالىمانچى، — دېدى ئۆزىنىڭ بالىمىنى جاۋاب بېرىپ.

سەۋىنچ كىشىلەرنىڭ قولتۇقلىرىدىن ئۆتۈپ يۈرۈپ ئاخىر توپنىڭ ئالدىغا چىقتى. كۆردىكى، چاچلىرى ئاقارغان بىر كىشى پۈتۈن ئىشتىياقى بىلەن بالىمان چالماقتا ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ دادىسى بولمىغىنى

بىلەن، بارماقلىرىدا باللىماننىڭ تۆشۈكلىرىنى بېسىش-
لىرى، ئاھاڭنى تولدۇرۇپ لەرزان ئېلىشلىرى دادىسى-
نىڭ بەئەينى ئۆزى ئىدى. سەۋىنچ باللىماندىن ياڭرىغان
يېقىملىق كۈينىڭ ئەللەيلىشىدە ئۆزىنى خۇددى دادىسى-
نىڭ كەينىدىن «دادا، دادا! مەنمۇ بارىمەن!» دەپ
ئەگىشىپ يۈرگەن غەمسىز چاغلىرىغا قايتىپ قالغاندەك
سېزىپ، خىياللارغا چۆكتى.
— ئەمدى، سەن چىقىپ باللىمان چال! — دېدى
بىر چاغدا ئۆزىنىڭ باللىمىنى ئۇنىڭ قولىدىن تارتىپ.
— مەن؟ — دېدى شۇندىلا خىيالدىن ئۆز ئەسلىگە
كەلگەن سەۋىنچ نېمە ئىش بولغىنىنى بىلەلمەي گاڭگى-
راپ.
— ھەئە، سەن. مۇشۇنداق ئوبدان پۇرسەتتە مېنى
راسا قانغۇچە بىر چېلىۋال، — دېدى باللىمان ئۇنى
سەھنىگە تۈرتكىنىچە سۆرەشتۈرۈپ.
— ياق، ياق، مەن چالالمايمەن، خەق ئاڭلىسا
كۈلىدۇ...— دەپ داجىپ تۇرۇۋالدى سەۋىنچ. بىراق،
كىملەردۇر ئىتتىرگەندەك ئۇ ئۆزىنىڭ مەيلىسىزلا
سەھنىگە چىقىپ قالدى.
— قايسى ئەدەپسىز نائەھلىنىڭ قىزى بۇ، سو-
راقسىزلا ئوتتۇرىغا چىقىۋالىدىغان؟ — دەپ خاپا بولۇپ
كەتتى پاششاپ.
— ئاكا، بىر پۇرسەت بەرگەن بولسىڭىز، باللىمان-
نى ياخشى چالالمىسام، قانداق جازا بېرىلسە رازى ئى-
دىم، — دېدى كىمدۇر بىرى. ئەمەلىيەتتە بۇ گەپنى

ئايچەش دېگەندى. لېكىن، پاششاپ بۇنى سەۋىنچ دېدى دەپ چۈشەندى ھەم كىچىككىنە بىر قىزچاقنىڭ شۇنچى-لىك تۈرگۈنلۈك بىلەن مەيدانغا چىققانلىقىدىن تەسىر-لىنىپ «قانداق قىلىمىز؟» دېگەن مەنىدە ئېسىل شاھا-نە دىۋاندا ئولتۇرغان سۈلكەتلىك بىر كىشىگە قارىدى.

— ئۆزى كىچىك بولغان بىلەن غەيرىتى چوڭكەن، قېنى چېلىپ باقسۇن، — دەپ ئىجازەت بەردى سۈلكەت-لىك كىشى.

سەۋىنچنىڭ زادىلا چالغۇسى يوق ئىدى. لېكىن، بالىمان ئۆزلۈكىدىنلا قولىغا تۇتقۇزۇلۇپ، ئاغزىغا يې-قىن ئەكەلدۈرۈلدى. ئەمدى چالمايمۇ نېمە چارە. لې-كىن، مۇشۇنداق داڭدار بالىمانچىلارنىڭ ئالدىدا بالى-مان چېلىش قاملاشمىغان ئىش - دە.

سەۋىنچ ئاخىر بالىماننى چېلىشقا باشلىدى. دەس-لەپتە روھسىز ئاستا چالدى. لېكىن، بالىمان ئىلگىرى ئۆزى چالغاندىكىدىن كۆپ يېقىملىق چېلىنىشقا باشلى-دى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ غەيرەتلىنىپ زوق - شوقى بىلەن چالغىلى تۇردى. ئۇ، بالىماننى شۇنچىلىك ئې-سىل چېلىۋەتتىكى، بۇنچىلىك چالالايدىغانلىقىغا ئۆزى-مۇ ئىشەنمەي قالدى. بۇنىڭدا چوقۇم قانداقتۇر بىر سېھرىي كۈچ بار. مەرھۇم دادىسىنىڭ روھى يۆلەۋاتاما-دىكىنتاڭ؟

بالىماننىڭ ياڭراق ئاۋازى ئەتراپتىكى كىشىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆزىگە رام قىلىۋالدى. ھەممە ئادەم پۈتۈن زېھنى بىلەن بالىماننىڭ ئاۋازىغا قۇلاق سېلىپ،

سەۋىنچىنىڭ بالىمان تۆشۈكلىرىنى ماھىرلىق بىلەن بې-
سىۋاتقان نازۇك، كىچىككىنە بارماقلىرىغا قارىشىپلا
قىلىشقانىدى. دەسلەپ بالىمان تولىمۇ دەردلىك ئاھاڭدا
ياڭراپ، ئاڭلاپ تۇرغانلار خۇددى قاپقاراڭغۇ كېچىدە
قاپقارا قازاننىڭ تېگىدە تۇنجۇقۇپ ياتقاندەك تۇيغۇغا
چۆمۈپ، يۈرىكى قاتتىق سىقىلدى ھەم ئىختىيارسىز
تارام ـ تارام ياش تۆكۈشتى. ئاندىن بالىماننىڭ پەدىسى
بىردىنلا ئۆزگىرىپ شوخ ياڭراشقا باشلىدى. بۇ چاغدا
كىشىلەر تاڭ يورۇپ، ئۈستىنى بېسىپ تۇرغان قازان
ئېلىپ تاشلانغاندەك تۇيغۇغا كېلىپ، بىردىنلا جانلى-
نىشقا باشلىدى. بالىماننىڭ ئاۋازى ھېلى تورغايلارنىڭ
سايراشلىرىدەك ئاڭلانسا، ھېلى كەپتەرلەرنىڭ بۇغۇل-
داشلىرى، ھېلى ئېرىق سۇلىرىنىڭ شىلدىرلاشلىرىنى
ئەسلىتەتتى. بۇ چاغدا ھەممەيلەننىڭ چىرايىدا شوخ
كۈلكىلەر جىلۋىلىنىپ، ھاياجاندىن يۈرىكى تېپىرلاپ،
پۇت ـ قوللىرى جىم تۇرالماي قىلىۋاتاتتى. ئادەملەرلا
ئەمەس قۇشلارمۇ تەسىرلىنىپ سەۋىنچىنىڭ ئەتراپىغا،
بېشىغا، مۈرىسىگە، قوللىرىغا ئۇچۇپ كېلىپ قونغىلى
تۇردى.

بالىمان ئاۋازى كۆسەن دەرياسى بويىنى لەرزىگە
سالماقتا، قۇشلار سەۋىنچىنىڭ بېشىنى ئايلىنىپ شوخ
قىلىقلار بىلەن ئۇچۇشماقتا. كۆسەن دەرياسىنىڭ دول-
قۇنلىرىمۇ بالىمان ئاھاڭىغا كەلتۈرۈپ، «چولتۇك ـ
چولتۇك» ئاۋازلارنى چىقىرىپ ئاقماقتا. يەنە قوي،
كالا، ئات ـ ئېشەك، ئۆردەك ـ توخۇلارمۇ «جىمىمىدە»

بولۇشۇپ ئاڭلاشماقتا ئىدى...

بالىمان چېلىنىپ بولۇنىشى بىلەن قاتتىق ھاياجان-غا چۆمگەن خالايىق ئۇزاققىچە ئالقىش ياڭرىتىشىپ كەتتى.

— مەن بىر ئۆمۈر بالىمان چېلىپ ئۆتكەن، ھېچ-كىم مەندەك چالالماس دەپ يۈرگەن، لېكىن ئاشۇ قىز-چاققىمۇ يېتەلمىگۈدەكمەن. بولدى، بۈگۈندىن باشلاپ بالىماننى تۇتمايمەن، — دەۋەتتى سايراملىق بالىمانچى-مۇ سەۋىنچكە قايىل بولغىنىدىن.

سەۋىنچ ئۆزىنىڭ مۇنچىلىك ئېسىل چالالايدىغانلى-قىنى زادىلا ئويلاپ باقمىغانىدى، شۇڭا خۇش بولغىنى-دىن نېمە قىلارىنى بىلەلمەيلا قالدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە مۇنچىۋالا كۆپ ئادەمنىڭ ئۆزىگە قاراشلىرىدىن تېخىمۇ ھودۇقۇپ، سەھنىدىن يۈگۈرگەن پېتى چۈشۈپ كەتتى.

— ھەي، قىزچاق! توختاپ تۇرۇڭ، ئىسمىڭىز...

پاششاپ ئۇنىڭ ئىسمىنى سوراپ بولغۇچە، سەۋىنچ كىشىلەر توپىغا كىرىپ بىردەمدىلا كۆزدىن يىتتى.

— نېمىشقا قاچىسەن؟ ئىسمىڭنى سورىغاندىكىن دەپ بەرسەڭ بولمامدۇ؟ — دېدى بالىمىنى ئۇنىڭ ئار-قىسىدىن قوغلاپ يېتىشىپ.

— مەن، مەن بەك قورقۇپ كېتىۋاتىمەن، — دېدى سەۋىنچ دۈپۈلدەپ سوقۇپ كېتىۋاتقان يۈرىكىنى بېسىپ تۇرۇپ.

— نېمىدىن؟

— مۇنچىۋالا كۆپ ئادەم قاراپ تۇرسا بەك قور-قۇنچلۇق تۇيۇلىدىكەن...

بالىمان ئارتۇق گەپ قىلماي ئۇنىڭ ئارقىسىدىن بىر دەم ئەگەشكەندىن كېيىن:

— يۇر، ئەمدى سېنى تېخىمۇ قايناق سورۇنغا باشلاپ باراي، — دېدى.

— نەگە؟

— شۇ تاپتا كۇسەن شاھزادىسىگە ئىسىم قويۇلۇش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈۋاتىدۇ. شۇنى كۆرۈپ كېلىمىز.

سەۋىنچ يا ياق، يا ماقۇل دەپ بولغۇچە بالىمان ئۇنىڭ قولىدىن يېتىلەپ ئۇنى بىر دەمدىلا كۇسەن بەگلى-كىنىڭ ئوردىسىدا ئېلىپ باردى. ئوردىدا كاتتا مەرىكە ئۆتكۈزۈلۈۋاتاتتى. سورۇننىڭ شاھانە تۆرىدە ئاقارىپاك خان بىلەن خانىشى، ئۇلۇغ يېنىدا ھىندىستاندىن بۇددا ئىلمى يولىدا ۋەزىرلىكتىن ۋاز كېچىپ كۇسەن ئېلىغا كەلگەن كومىراتان بىلەن كۇسەن مەلىكىسى جىۋا، سول تەرەپتە كۇسەن ئېلىنىڭ دانىشمىنى ئۇستاز پو-تۇشما ئولتۇراتتى. يەنە ئەمىر - ۋەزىر، راھىبلارمۇ كۆپ ئىدى.

— توققۇز يۇرتتىن كەلتۈرۈلگەن ئۇن - ياغلار بىلەن توققۇز يۇرتتىن كەلگەن توقسان توققۇز بالىنىڭ ھەممىسى تەخ بولۇپ بولىدى! — دەپ جاكارلىدى جاكارچى.

شۇنىڭ بىلەن كومىراتان بىلەن جىۋادىن تۇغۇلغان

كۆسەن شاھزادىسىگە ئىسىم قويۇش مۇراسىمى داغدۇ-
غىلىق باشلىنىپ كەتتى. بىرمۇنچە شاھانە رەسمىيەتلەر
ئادا بولۇپ بولغاندىن كېيىن، ئۇستاز پوتۇشما ئورنى-
دىن تۇرۇپ، ئاقارىپاك خانغا تەزىم قىلغاندىن كېيىن:
— ئىسىم بىلەن جىسىم ماس كەلمەك كېرەك.
ئىككى خاسىيەتلىك نېلۇپەر بەرگىدىن ئاپىرىدە بولغان
بۇ قاشتېشىغا ئىسىم قويۇشتا، ئاتىسى كومىراتان بىلەن
ئانىسى جىۋانىڭ ھەر ئىككىلىسىنىڭ نامىدىن قوشۇپ
كومىراجىۋا دەپ ئاتىغۇم بار. ئالىيلىرى قانداق قاراي-
لىكىن؟ — دېدى.
ئاقارىپاك خان ئۇستاز پوتۇشمانىڭ بۇ ئاقىلانە پىك-
رىگە خۇشاللىق بىلەن باش لىڭشىتتى. شۇنىڭ بىلەن
پوتۇشما بوۋاقنى قولىغا ئېلىپ، ئۇنىڭغا «كومىراجى-
ۋا» دېگەن بۇ مۇبارەك نامنى قويدى. توققۇز يۇرتتىن
كەلگەن توقسان توققۇز بالا كومىراجىۋانى قۇتلۇقلى-
شىپ، توققۇز يۇرتتىن ئەكېلىنگەن ماي - ئۇنلاردا
پىشۇرۇلغان توقاچلارنى يېيىشتى. شۇ قاتاردا سەۋىنچ-
مۇ بۇ خاسىيەتلىك توقاچتىن بىر تال ئېلىپ يېدى.
ئاندىن يەنە دىنىي قائىدىلەر بويىچە باشقا مۇراسىملارمۇ
بولۇندى.
بۇ چاغدا سەۋىنچنىڭ ئېسىگە بىردىنلا ئىنىسىغا
تېخى بۇلماق بەرمىگەنلىكى كەلدى-دە، يۈرىكى «قارت-
تىدە» قىلىپ قالدى.
— تېز قايتايلى! — دېدى ئۇ شۇڭا بالىمانغا.
— نېمە شۇ قا؟ ئويۇننىڭ ئېسىلىنى ئەمدى

كۆرىدىغان تۇرساق، — دېدى بالىمان.

— تېز بېرىپ ئۇكامغا بۇلماق بەرمىسەم، ئاپامدىن يەنە تاياق يەيمەن، — دېدى سەۋىنچ كېتىشكە ئالدىراپ.

بالىمان ئامالسىز ئۇنى سىپىل سىرتىدىكى چوڭ يول بويىغا ئېلىپ چىقتى. سەۋىنچ چوڭ يولغا چىقتى-دە، ئۆيى تەرەپكە قاراپ بار كۈچى بىلەن يۈگۈردى.

سەۋىنچ ئۆيىگە كىرىپلا ئۆزىگە زەھەرخەندىلىك بىلەن قاراپ تۇرغان ئۆگەي ئاپىسىنى كۆردى-دە، قورققىنىدىن يۈرىكى «جىغغىدە» قىلىپ كەتتى.

— ئۇكاڭنىڭ بۇلمىقىنى يېگۈزۈۋەت دېسەم يەنە نەلەردە لالمىلىق قىلىپ يۈردۈڭ، ھۇ، قەلەندەر! — ئۆگەي ئاپىسى يۈگۈرۈپ كەلگىنىچە ئۇنىڭ تەستىكىگە بىر شاپىلاق سالدى، — قورسىقى ئېچىپ قىرقىراپ ئېتىلىپ كېتەي دەپتۇ. زادى گەپ ئاڭلامدۇ، ئاڭلىمامدۇ مۇشۇ ياغاچ قۇلىقىڭ!

ئۆگەي ئاپىسى ئۇنىڭ قۇلىقىنى ئامبۇردەك قىسىپ تۇرۇپ راسا بىر تولغىۋەتكەندىن كېيىن، ئاندىن سەل ئاچچىقى بېسىلغاندەك بولدى. لېكىن، چالۋاقاشلىرى ھېچ بېسىقاي دېمەيتتى:

— سەن دۆيۈزدىن ئەجەبمۇ تويدۇم، باقىر تۆمۈرچىگە بېرىۋېتىپلا تېنچ بولسام بولغۇدەك...

— ھە! ؟ — باقىر تۆمۈرچىنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ سەۋىنچنىڭ بەدىنىنى تىترەك بېسىپ كەتتى، — ياق، ئاپا، ئۇنداق قىلمىغىن، ماڭا ئىچىڭ ئاغرىسۇن. مەن بۇنىڭدىن كېيىن نېمە قىل دېسەڭ قىلاي، مېنى ھەرگىز...

سەۋىنچ ئۆگەي ئاپىسىغا يۇكۇنۇپ يۇم - يۇم يىغلاپ تۇرۇپ يالۋۇردى. شۇندىلا ئۆگەي ئاپىسىنىڭ چىدرايى ئېچىلىپ، مىيىقىدا كۇلۇپ قويدى-دە:

— ماڭ، ئۇنداق بولسا ئۇكاڭنىڭ زاكىسىنى يۇيۇۋەت! — دېدى.

سەۋىنچ زاكىنى يۇيغاچ باقىر تۆمۇرچى دېگەن قېرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۇردى. تولا خوتۇن ئېلىپ خوتۇن قويۇپ بېرىدىغان ئاشۇ ئىنساپسىز قېرىنىڭ مانا ئەمدىلىكتە ئەمدىلا ئون ئىككى ياشنىڭ قارىسىنى ئالغان سەۋىنچكىمۇ كۆزى چۇشكەن ئىدى. ئۆگەي ئاپىسىنىڭ مەيلىچە بولسا، ئازراق مال - دۇنيا ئۇچۇن ئۆزىنى ئاشۇ قېرىغا ياتلىق قىلىۋېتىشتىنمۇ يانمايتتى. بۇ تېخى ئويۇنغىمۇ تۇزۇك قېنىپ باقمىغان بىر نارەسىدە ئۇچۇن نېمىدېگەن قورقۇنچلۇق ئىش - ھە!

سەۋىنچ زاكىنى ئەمدىلا يۇيۇپ بولۇپ تۇرۇشىغا، ئۆگەي ئاپىسى ئون نەچچە قوزا تېرىسىنى ئاچىقىپ ئۇنىڭ قېشىغا «پاققىدە» تاشلىدى-دە:

— ئەمدى مونۇلارنى ئەيلىۋەت، — دېدى.

بۇنچىۋالا كۆپ تېرىنى ئەيلەپ بولۇشقا ئاز دېگەندە يېرىم كۇن كېتەتتى. لېكىن، سەۋىنچ ھەرقانچە ھېرىپ كەتكەن، قورسىقى ئېچىپ كۇچى قالمىغان بولسىمۇ، غىدىڭ - پىدىڭ قىلمىدى.

ئۇ بىر تېرىنى ئەمدىلا ئەيلەپ تۇرۇشىغا تويۇقسىز قالغان تېرىلەرنىڭ ئۆزلۇكىدىنلا ئەيلىنىشكە باشلىغانلىقىنى كۆرۇپ ھەيران قالدى. بۇ نېمە كارامەت؟!

شۇنداق قىلىپ ئۇن نەچچە تېرە بىر دەمدىلا ئەيلە-نىپ تىۋىتتەك يۇمشاق بولۇپ كەتتى.

— ئاپا، ئەيلەپ بولدۇم! — دەپ توۋلىدى سەۋىنچ.

— نېمە؟ قولۇڭنىڭ ئۇچىدىلا قىلىپ قوتۇلماقچى-مۇ سەن! — ئۆگەي ئاپىسى ئۇدۇل كەلگىنىچە ئۇنى دۈشكەللەپ كەتكەندىن كېيىن، تېرىلەرنى ئېلىپ تۇ-تۇپ باقتى. دېگەندەك، تېرىلەر شۇنداق يۇمشاق ئەيلەنگەندى.

— قانداقسىگە... قانداق قىلىپ...— دەپ ئىشە-نەلمەي تۇرۇپ قالدى ئۆگەي ئاپىسى. ئاندىن كاللىسى-غا بىر ئەقىل كەلدى بولغاي، بىردىنلا چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتۈپ:

— ئاۋۇ ئۆيدە يەنە يىگىرمىدەك تېرە بار، شۇلار-نىمۇ ئاچىقىپ ئەيلىۋەتكىن، — دېدى.

— نېمىدېگەن ئىنساپسىز خوتۇن بۇ! ئەجەب ئاچ كۆز ئىكەن، — دەپ غۇدۇرىدى بالىمان سەۋىنچنىڭ ئۆگەي ئاپىسى كىرىپ كەتكەندىن كېيىن.

— نېمە ئامال، ئۇنىمىسام، مېنى باقىر تۆمۈر-چىگە بېرىۋەتسە قانداق قىلىمەن، — دېدى سەۋىنچ ئۇھسىنىپ.

دەل شۇ چاغدا ئۆينىڭ ئالدىغا بىرمۇنچە ئاتلىق كېلىپ توختىدى.

— ئاشۇ تېرە ئەيلەپ ئولتۇرغان قىز دەل ئۆزى شۇ! — دېدى بىر ئاتلىق قامچىسى بىلەن سەۋىنچنى

كۆرسىتىپ تۇرۇپ.

سەۋىنچ قورقىنىدىن تىرىلەرنىمۇ تاشلاپ ئىتتىك ئۆيگە يۈگۈرۈپ كىردى.

— ھە، تىرەڭنى ئەيلىمەي نىمىگە قايتىپ كىر-دىڭ؟ — دىدى ئۆگەي ئاپىسى.

— جىققىنا ئاتلىقلار، — دىدى سەۋىنچ سىرتنى كۆرسىتىپ.

— نىمە؟ نەنىڭ ئاتلىقلىرىنى دەيسەن؟ — ئۆگەي ئاپىسى نىمىش بولغانلىقىنى بىلەلمەي سىرتقا چىقتى ھەم ئون نەچچە ئاتلىقنىڭ ئىشىك ئالدىدا ئۆزىگە قارد-شىپ تۇرغانلىقىنى كۆردى. ئاتلىقلارنىڭ كىيىنىشلە-رىدىن ئوردا خادىملىرى ئىكەنلىكى چىقىپ تۇراتتى. شۇڭا، ئۇ قورقۇپ كەتكىنىدىن تىلى گەپكىمۇ بارماي، ئىگىلىپ تەزىم قىلدى.

— خان ئالىيلىرىدىن يارلىق! — دىدى ئالدىدا تۇرغان بىر ئاتلىق قولىدىكى يارلىقنى ئىچىپ ئوقۇشقا باشلاپ. يارلىقتا ئىسمى نامەلۇم بالىمانچى قىزنىڭ با-لىمان چىلىپ پۇتكول كوسەن ئىلىنى تاڭ قالدۇرغانلىد-قى، شۇ سەۋەبتىن كوسەن بىگىنىڭ ئۇنى ئوردا نەغمە-كەشلىكىگە ئىلىپ كىلىشنى تاپشۇرغانلىقى ئىيتىلغاند-دى.

— بىراق، مىنىڭ قىزىم بالىمان چالالمايدىغان تۇرسا، — دىدى ئۆگەي ئاپىسى قانداقتۇر بىر شۇملۇقنى كۆڭلىگە پۈكۈپ.

ئۆيدە سىرتتىكىلەرنىڭ گىپىگە قۇلاق سىلىپ

تۇرغان بالىمان بۇ گەپنى ئاڭلىشى بىلەنلا ئۆزلۈكىدىن ئەڭ ئېسىل كۆيلەرگە چېلىنىشقا باشلىدى.

— ئۇنداق قىلما، مېنى بالاغا قويىسەن، — دەپ بالىماننى توختىتىشۋالماقچى بولدى سەۋىنچ. لېكىن، بالىمان ئۇنىڭغا تۇتۇق بەرمەي قېچىپ يۈرۈپ چېلىنىۋەردى.

— ئەنە بالىمان چېلىنىۋاتامدۇ، — دېدى بالىمان ئاۋازىنى ئاڭلىغان بىر ئاتلىق، — دەل ئۆزى شۇ!

شۇنداق قىلىپ ئۇلار ئۆگەي ئاپىسىنىڭ «بەرمەيمەن» دېگىنىگە قويماي، سەۋىنچنى خان ئوردىسىغا ئېلىپ ماڭىدىغان بولۇشتى. ئۇ، سەۋىنچنىڭ شاھانە مەپىگە ئولتۇرۇپ ئوردىغا كىرىپ كېتىشىنى خالىمىسىمۇ، لېكىن بەرمەسلىككە نېمە ھەددى بولسۇن دەيسىز. شۇڭا، ئۇ نەپنى كۆزلەپ يالغاندىن:

— مېنىڭ دۇنيالىقتا مۇشۇ بىر تال قىزىم تۇرسا، ئۇنىڭدىن ئايرىۋەتسەڭلار قانداق ياشايمەن؟ — دەپ يىغىنى سالدى.

— سىلىنىڭ رازىلىقلىرىنى ئالماي تۇرۇپ ھەرگىز قىزلىرىنى ئەكەتمەيمىز، — دېدى بىر ئاتلىق. شۇئان بىرەيلەن ئالتۇن - كۈمۈش بىلەن تولدۇرۇلغان تاۋاقنى ئۇنىڭ ئالدىغا ئەكەلدى.

— ئاز بولسىمۇ كۆپكە تەۋە قىلغايلا، — دېدى ئۇ كىشى.

ئۆمرىدە مۇنچىۋالا جىق ئالتۇن - كۈمۈشنى ئۇخلاپ چۈشىدىمۇ كۆرۈپ باقمىغان ئۆگەي ئانىنىڭ ئاغزى

قولىقىغا يېتىپ قىلغىلى قىلىق تاپالىماي قالدى. ئۇنىڭغا يەنە ساندۇق ـ ساندۇقتا تاۋار ـ دۇردۇن، قەنت ـ گېزەكلەرمۇ سوۋغا قىلىندى. لېكىن، ئۇنىڭ كۆزلىرى يەنە قانداق ئىنئاملار بېرىلىدىكىن دېگەندەك ئاچ كۆزلەرچە ئۇنىڭ ـ بۇنىڭ قولىغا تىكىلەتتى.

ئاخىر ئۇلار سەۋىنچنى ئېلىپ ماڭىدىغان بولدى. بۇ چاغدا: «بۇ ئەسكى كەپىدە قىينىلىپ ياشىغۇچە نېمىشقا قىزىم بىلەن بىللە كەتمەيمەن؟» دېگەن ئويغا كەلگەن ئۆگەي ئانا:

— مەن بىر بىچارە مەزلۇم تۇرسام، قىزىمدىن ئايرىلىپ قانداق ياشايمەن؟ — دەپ يەنە يىغىنى سالدى. شۇنىڭ بىلەن ھەممەيلەن سەۋىنچكە قارىدى.

— ئۇ مۇغەمبەرلىك قىلىۋاتىدۇ، ئۇنى ھەرگىز ئالغاچ كەتمە، سېنى ئاز خورلىدىمۇ؟ — دەپ پىچىرلىدى بالىمان سەۋىنچنىڭ قۇلىقىغا.

سەۋىنچ بىردەم ئويلىنىپ تۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن:

— بوپتۇ، ئاپام بىلەن ئىنىمنى مېنىڭمۇ تاشلاپ كەتكۈم يوق. ئەكەتسەڭلار ھەممىمىزنى بىراق ئەكەتىڭلار، — دېدى.

شۇنىڭ بىلەن سەۋىنچ، ئۆگەي ئاپىسى ۋە ئىنىسى ئۈچى شاھانە مەپە بىلەن ئوردىغا قاراپ يول ئالدى.

— بىلىپ ـ بىلمەي قىلىپ قويغان ئەسكىلىكلىرىمنى كۆڭلۈڭدىن چىقىرىۋەتكىن، قىزىم، — دەيتتى ئۆگەي ئاپىسى ئۇنىڭغا دېگىلى سۆز تاپالماي. بۇ ئۇنىڭ

چىن كۆڭلىدىن ئېيتقان سۆزىمۇ ياكى مۇغەمبەرلىك قىلغىنىمۇ بىلىپ بولمايتتى.

— ئەسلىدە ئۆگەي ئاپاڭدىن راسا بىر ئۆچۈڭنى ئالساڭ بولاتتى، — دېدى بالىمان سەۋىنچىنىڭ قولىقىغا پىچىرلاپ.

— نېمىلا دېگەنبىلەن ئۇمۇ مېنىڭ ئاپامغۇ، ئۇ ئەسكىلىك قىلغان بولسا ئۆزىگە. مېنىڭ ئەسكىلىك قىلغۇم يوق، — دەپ جاۋاب بەردى سەۋىنچ بالىمانغا.

ئوغۇل بالىدەك گەپ قىلدىڭ

ئۇلار كۆزلىرىنى يۇمۇپ - ئېچىشىغىلا ئۆزلىرىنى ئاتۇشتىكى بىر ئەنجۈرلۈك ھويلىدا كۆرۈشتى. ھويلىدا سەككىز - توققۇز ياشلار چامىسىدىكى بىر بالا بوۋىسىغا نېمىلەرنىدۇ دەپ يېلىنىۋاتاتتى. ئۇلار ئۇ ئىككىسىنىڭ دىققىتىنى بۇزۇپ قويماسلىق ئۈچۈن، ئەنجۈر يوپۇرمىقىغا ئايلىنىۋېلىشتى.

— بوۋا، ماقۇل دەڭچۇ، ئاداشلىرىمنىڭ ھەممىسىنىڭ پۇتبولى بار، مېنىڭلا يوق، — دېدى نەۋرىسى.

— ياق، بولمايدۇ دېدىممۇ بولمايدۇ. بۇ قېتىم پۇتبول ئالىدىغان پۇلنى ئۆزۈڭ بىر ئامال قىل، — دېدى بوۋىسى سۇرلۇك قىياپەتتە. ئۇنىڭ تۇرقىدىن بىر قاراشتىلا مىجەزى چۇس، دېگەن سۆزىدىن ئاسان قايتمايدىغانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى.

— مەيلى، بەرمىسىڭىز بوپتۇ، — دېدى نەۋرىسى دومسىيىپ، — دادامدىن سوراي.

بالا: «بوۋامنى مەندىن ھېچنېمىسىنى ئايىمايدۇ دەپ يۈرەتتىم، ئەجەب پىخسىق بولۇپ كېتىپتا» دەپ ئويلىغىنىچە ئۆيگە ماڭدى. دەل شۇ چاغدا دادىسى ئۆيىدىن چىقىپ قالدى.

— قايتىپ كەلدىڭمۇ، بالام؟ تېز كىرىپ تاماقنىڭ-
نى يە، — دېدى دادىسى.
— دادا، پۇتبول ئالاتتىم، پۇل بەرگىنچۇ، —
دېدى بالىسى ئەركىلەش ئاھاڭىدا.
— پۇتبول؟ — سورىدى دادىسى مېڭىشتىن توخ-
تاپ، — مەكتىپىڭلاردا پۇتبول بارغۇ؟
— ساۋاقداشلىرىمنىڭ ھەممىسىنىڭ ئۆيىدە پۇتبو-
لى باركەن، — دېدى بالىسى بويىنىنى قىسىپ، —
مېنىڭلا يوق.
— بوپتۇ، ئالغىن بالام، باشقىلاردىن قالساڭ قان-
داق بولىدۇ، — دادىسى شۇنداق دېگەچ يانچۇقىدىن بىر
تۇتام پۇلنى چىقاردى، — نەچچىلەرگە كېلىدىكەن؟
— مۇختەر دېگەن ساۋاقداشىم قىرىق ئىككى كويغا
ئاپتىكەن.
دادىسى ئەللىك يۈەنلىك بىر تال پۇلنى ئايرىغاندىن
كېيىن بالىسىغا سۇندى:
— مە، ئۆزۈڭ ئېلىۋال، ئاشقىنىنى خەجلەرسەن.
بالىسى خۇش بولغىنىدىن گۇلقەقەلىرى ئېچىلغىد-
ىنچە پۇلنى ئالدى-دە، «قانداق، سەن بەرمىگىنىڭ
بىلەن، دادام بېرىدىكەنغۇ؟» دېگەندەك بوۋىسىغا قاراپ
قويدى.
ئاتا-بالا ئىككىسىنىڭ بۇ ئىشىغا كۆز قىرىنى
سېلىپ تۇرغان بوۋىسى دەرھال ئۇلارنىڭ قېشىغا كەل-
دى-دە، ھاسىسىنى بالىسىغا تەڭلەپ تۇرۇپ:
— بەرگەن پۇلۇڭنى دەرھال قايتۇرۇۋال! —

دېدى بوۋىر ۇق ئاھاڭىدا. ئۇنىڭ ئاۋازىدىن كەسكىنلىك ھەم بىر خىل رەنجىش چىقىپ تۇراتتى.

ئاتا ـ بالا ھەر ئىككىلىسىلا زادى قايسى ئىشنى خاتا قىلىپ قويغانلىقىنى بىلەلمەي، ئۇنىڭغا ھاڭۋېقىپ قاراپلا قېلىشتى.

— داداڭنىڭ پۇلىنى قايتۇرۇۋەت بەر! — دېدى بوۋىسى ئاندىن نەۋرىسىگە ئاۋازىنى سەل سىلىقلىتىپ. بالا بوۋىسىنىڭ كۆزلىرىنىڭ تىكەندەك سانجىلىشىغا بەرداشلىق بېرەلمەي، ئىختىيارسىزلا پۇلنى دادىسىغا سۇندى. سۇنۇۋېتىپ نېمىشقىدۇر قوللىرى تىترەپ كەتتى.

— دادا، بۇ... بۇ —... دەپ بوۋايغا سوئال نەزىرى بىلەن تىكىلدى ئوغلى.

— بالا دېگەننى بۇنداق بۆۋەك تەربىيىلىمەي-مىز، — دېدى بوۋاي ھاسىسىنى يەرگە تىرەپ تاياڭ-غىنىچە، — ئۇنى تاشتەك ئادەم بولسۇن دەپ ئىسمى-نىمۇ تاش قويغان بىز. مۇشۇنداقلا ئاغزىدىن چىققىنى-نى تەييار قىلىپ ئۆتنۈەرسەڭلار ئۇ كېيىنچە تاش ئە-مەس خېمىر بولۇپ قالىدۇ.

— ھەي، دادا، ئۇ تېخى كىچىك بالا تۇرسا، ئۇنچىلىك پۇلنى نەدىن ئامال قىلىدۇ؟

— تىلەمچىلىك، ئوغرىلىق قىلامدىم.ـ يا؟ — دېدى تاشمۇ دادىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ بىردىنلا غەيرەت-لىنىپ.

— ئۇنداق قىلىدىغان بولساڭ، پوت ـ قولۇڭنى

چېقىشۋېتىمەن، — دېدى بوۋاي نەۋرىسىنى راستتىنلا ئۇرۇۋېتىدىغاندەك ھاسىسىنى تەڭلەپ. تاش دەرھال دادىسىنىڭ كەينىگە ئۆتۈۋالدى.

— ئەمىسە قانداق قىلىمىز؟ — سورىدى تاشنىڭ دادىسى بوۋاينىڭ تەرسالىقىدىن سەل چۆچۈپ.

— ماۋۇ ھويلىدىكى بەش تۈپ ئەنجۈر پىشىپ ئېقىپ كېتىپ بارىدۇ، قارىغىلى ھېچكىمنىڭ چولىسى يوق. كېلىن بالا بېقىش بىلەن، سەن بولساڭ دۇكان ئېچىش بىلەن ئالدىراش. شۇنداق بولغاندىكىن، تاش بىكار چاغلىرىدا ئۇنى سېتىپ پۇل قىلمىسۇنمۇ؟!

بوۋاي شۇنداق دېدى ـ دە، ئۇلارغا گەپ قىلغىلىمۇ پۇرسەت قويماي، بۇرۇلۇپلا ئۆيگە كىرىپ كەتتى.

بوۋىسىنىڭ بۇ گېپىنى ئاڭلاپ تاشنىڭ بېشىغا غەم چۈشتى. بۇ ئۆيدە بوۋىسىنىڭ گېپى گەپ، ئۇنى يىرىشقا ئەزەلدىن ھېچكىمنىڭ ھەددى ئەمەس.

— بالام، بوۋاڭنىڭ دېگىنىمۇ ئورۇنلۇق، — دېدى دادىسى، — ئوغۇل بالا دېگەن بالدۇرراق كۈن ئېلىشنى بىلگىنى ياخشى. مەنمۇ سەنچىلىك چاغلىرىمدا ئۆرۈك، ئەنجۈرلەرنى سېتىپ ئوقەت قىلىشنىڭ ئېپىنى ئۆگەنگەن. بوۋاڭنىڭ دېگىنىدەك قىلايلى، ماقۇلمۇ؟

— ياق، ساتمايمەن، — دېدى تاش بىردىنلا تەرسالىقى تۇتۇپ، — دادامنىڭ شۇنچىلىك جىق پۇلى تۇرۇپ، مەن كوچىدا ئەنجۈر سېتىپ يۈرسەم، دوستلىرىم نېمە دەيدۇ. پۇتبولنىمۇ ئاممايلا قويدۇم!

تاش پېشىنى قاققىنىچە ئۆيگە كىرىپ كەتتى. شۇ ئاچچىقىدا ئانىسى ئۇسۇپ ئەكەلگەن پولۇنىمۇ يېمەي باتناپ ئولتۇرۇۋالدى.

— نېمە بولدى، ئاپئاق بالام، — دېدى ئانىسى ئۇنىڭ باش - كۆزلىرىنى سىلاپ، — ئەجەب خاپا چىراي كۆرۈنىسەنغۇ؟ بىرەرسى بىلەن ئۇرۇشتىڭمۇ - يا؟

تاش ئاخىر ئىچىدىكى ئەلەمنى سىڭىرىپ بولالماي «پاڭگىدە» ئېتىلىپ يىغلىۋەتتى. ئارزۇلۇق ئوغلىنىڭ كۆز ياشلىرىنى كۆرۈپ ئىچى سىيرىلغان ئانا زادى نېمە ئىش بولغانلىقىنى زىغىرلاپ سوراشقا باشلىدى.

تاش بولۇنغان ئىشنى سۆزلەپ بېرىۋېدى، ئانىسىنىڭمۇ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى.

— مېنىڭچە، بوۋاڭنىڭ گېپىنى يىرما، ئۇنىڭمۇ ئويلىغان يەرلىرى بولۇشى مۇمكىن، — دېدى ئانىسى ئۇنىڭغا مېھرىبانلىق بىلەن كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ. دەل شۇ چاغدا ئىچكەركى ئۆيدىن تاشنىڭ بۆشۈكتىكى ئىنىسىنىڭ قىرقىراپ يىغلىشى ئاڭلاندى. ئانىسى: «تامىقىڭ سوۋۇپ كەتمىسۇن، ئىتتىك يەۋال!» دەپ جېكىدى - دە، بوۋاقنى ئېمىتكىلى كىرىپ كەتتى.

تاش تامىقىنى يەپ بولۇپلا روھى چۈشكۈن هالدا يەنە مەكتىپىگە ماڭدى. تۇرگۇن بەشەيلەن ئەگىشتەرلىرىنىڭ سېھرىي كۈچىدە ئەنجۈر شېخىدا تۇرۇپمۇ ئۇنىڭ هەربىر ئىش - هەرىكىتى ۋە ئوي - خىياللىرىنى بىلىپ تۇردى.

يولدا تاشنىڭ يېقىن ئاغىنىسى قۇربانجان ئۇچراپ

قالدى. تاش ئۇنىڭ بىللە مەكتەپكە ماڭغاچ دەر-
دىنى تۆككىلى تۇردى.
— بوۋام، دادامىلارنىڭ شۇنچە جىق پۇلى تۇرۇپ، پۇتبول ئالمەن دېسەم، باغدىكى ئەنجۇرلەرنى سېتىپ ئۆزۈڭ ئال دەيدۇ، — دېدى تاش، — سېنىڭ ئۆيۈڭدى-كىلەر نېمىدېگەن ئوبدان ـ هە!
— ئەنجۇر ساتقاننىڭ نەرى يامانكەن، — دېدى قۇربانجان، — مانا مەنمۇ داۋامىلىق بېغىمىزدىكى مېۋى-لەرنى بازارغا ئاچىقىپ سېتىپ تۇرىمەنغۇ.
— سىلەرنىڭ پۇلۇڭلار ئازدە، شۇڭلاشقا شۇنداق قىلىسەن، — دېدى تاش ئۇنىڭغا مەنسىتمىگەندەك قاراپ.
— كىمنىڭ پۇلى ئازكەن. دادامنىڭچۇ، ئۇرۇمچىد-ده نەچچە يەردە بىنىاسى بار، سېنىڭ داداڭنىڭ بار-مۇ؟ — دېدى قۇربانجانمۇ بوش كەلمەي.
— مېنىڭ دادامنىڭ پىكاپى بار، سېنىڭ داداڭنىڭ بارمۇ؟ — دېدى تاش غالىب قىياپەتتە بويىنىنى سوزۇپ.
— پىكاپ دېگەن قانچىلىك نېمىتى، ئۇرۇمچىدىكى ئۆيىمىزدە نەچچە ـ نەچچە پىكاپىمىز بار بىزنىڭ.
— يالغان دەۋاتىسەن! — دېدى تاش بىردىنلا تېرىد-كىپ.
— ئۆزۈڭ يالغانچى! — دېدى قۇربانجانمۇ خۇددى چۈجە خورازدەك ئۇنىڭغا ھۇرپىيىپ.
ئىككىيلەن گەپ تالىشىپ تۇرغاندا بىرنەچچە سا-ۋاقدىشى كېلىپ قالدى ـ دە، ئۇلارنى ئاجرىتىۋەتتى.

شۇنداق بولمىغاندا، تاش بار ئاچچىقىنى قۇربانجاندىن ئالغان بولاتتى.

چۈشتىن كېيىنلىك دەرس تاشنىڭ كاللىسىغا زا- دىلا كىرمىدى. «شۇنچىلىك پۇلىمىز تۇرۇپ، كوچىدا ئەنجۇر سېتىپ يۇرسەم نېمىدېگەن نومۇس!» دەپ ئويـ- لىدى ئۇ. ئۇنىڭ ئويىچە ئۇ بايۋەچچىلەردەك ياشاپ، ھېلىقى قۇربانجاندەك پوچىلارنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت چىقىرىۋەتسە بولاتتى. بىراق، بوۋىسىنىڭ بۇ ئىشقا ئارىلىشىۋېلىشىنى كىم بىلىپتۇ. قارىغاندا، ئادەم قېـ- رىغانسېرى پېت كۆز بولۇپ كېتىدىغان ئوخشايدۇ. ھەي، بوۋىسىنى دۇنيادىكى ئەڭ ياخشى بوۋا دەپ يۇر- گەنلىرىچۇ تېخى، مۇنچىلىك تاش يۇرەكلىك قىلىشىنى ئويلاپمۇ باقماپتىكەن.

ئىككى سائەتلىك دەرس تۈگىشى بىلەنلا ئۇ ھېچـ- كىمگە ئارىلاشماي ئۆزى يالغۇز ئۆيىگە ماڭدى. كېتىۋېـ- تىپ بوۋىسىنىڭ قىلغىنى يەنە ئېسىگە كېلىپ كۆڭلى غەش بولدى.

ئۇ ھويلىغا كىرىپلا سالاسۇن ئۇستىدە بىر سېۋەتـ- نىڭ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ بېشىغا بىر قاپاق سۇ قۇيۇلـ- غاندەك ئەندىكىپ كەتتى. قارىغاندا، بوۋىسى ئۆزىنى راستتىنلا ئەنجۇر ساتقۇزىدىغان ئوخشىمامدۇ؟

«قورقۇقان يەردە جىن بار» دېگەندەك دەل شۇ چاغدا ئانىسى ئۆيدىن چىقىپ كەلدى ــ دە، تاشنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ:

— بالام، ئاۋۋال بوغچاڭنى قويۇپ بىردەم دېمىڭنى

ئىلىۋال، ئاندىن —... دېيىشىگىلا، تاش:
— ئاندىن ئەنجۈر ساتقىلى چىقىمەن، شۈنداق-مۇ؟ — دەپ سورىدى ئەندىككەن ھالدا.
ئانىسى ئۈندىمىدى، ئەمما ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن: «شۈنداق، بوۋاڭ بۇيرۇغان ئىشنى قىلمىساڭ قانداق بولىدۇ» دېگەن مەنە چىقىپ تۇراتتى.
— ساتمايمەن دېدىممۇ ساتمايمەن! — دەپ كاجلىق قىلغىنىچە ئۆيگە كىرىپ كەتتى تاش ھەم ئاچچىقىدا بوغچىسىنى پىرقىرىتىپ تاشلىدى.
— بالام، قايتىپ كەلدىڭمۇ؟ — دېدى بوۋىسى نەۋرىسىنىڭ كىرىپ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ، — سېۋەتتىن بىرنى تەييارلاپ قويدۇم، سەل تۇرۇپ ئىك-كىمىز ئەنجۈر ئۈزگىلى چىقىمىز.
— ساتمايمەن دېدىممۇ ساتمايمەن! — يەنە كاجلىق قىلغىلى تۇردى تاش.
— داداڭ سەنچىلىك ۋاقتىدا ئىشەك ھارۋىدا ئوتۇن - سامان توشۇيتتى، سەن ئاشۇ داداڭچىلىكمۇ بولالمامسەن؟ — دېدى بوۋىسى سۇرلۇق قىياپەتتە نە-سىھەت قىلىپ، — سەندەك چوپچوڭ بىر يىگىتىمىز تۇرۇپ، بېغىمىزدىكى ئەنجۈرلەر پىشىپ ئىبقىپ كەتسە سەت تۇرمامدۇ؟ بالا دېگەننى كىچىكىدىن چىڭ تۇتمىسا بوشاڭ بولۇپ قالىدۇ...
بوۋىسىنىڭ نەسىھەتلىرىدىن بىزار بولسىمۇ، لې-كىن ئۇنىڭ كۆزلىرىدىكى سۇر - ھەيۋىدىن قورقۇپ غىدىڭ - پىدىڭ قىلالمىدى. لېكىن، تاشنىڭ يەنىلا

ئەنجۇر ساتقۇسى يوق ئىدى.

— بۇنىڭدىن كېيىن بىرنەرسە ئېلىپ بەر دېمە-
سەم، ئەنجۇر ساتقىلى چىقارمىساڭلارچۇ، بوۋا، —
دېدى شۇڭا بوۋىسىغا ئۆتۈنۈش ئاھاڭىدا.

— داداڭنىمۇ كىچىكىدىن تارتىپ ئىش - ئوقەتكە
سالغاچقا ھازىر مىليون پۇلنىڭ ئىگىسى بولۇپ تۇرۇۋا-
تىدۇ، — دېدى بوۋىسى، — سەنمۇ چوقۇم مېنىڭ دېگە-
نىمىدەك قىلىسەن، بولمىسا سەندىن رەنجىپ قالى-
مەن.

بوۋىسى شۇنداق دېدى - دە، تاشنى يالغۇز تاشلاپ
سىرتقا چىقىپ كەتتى. بوۋىسى چىقىپ كېتىپ ھايالدى-
مايلا ئانىسى كىرىپ كەلدى.

— بالام، ماقۇل دېگىن، بولمىسا بوۋاڭ بالىنى
بەك ئەركە ئۆگىتىۋەتتىڭلار دەپ بىزدىن رەنجىپ قالى-
دۇ، — دېدى ئانىسىمۇ خۇددى بوۋىسى بىلەن مەسلى-
ھەتلىشىۋالغاندەك.

— دادامنىڭ شۇنچىلىك جىق پۇلى تۇرۇقلۇق مەن
يەنە كوچىدا ئەنجۇر سېتىپ يۈرسەم خىجىل بولمامدى-
مەن، — دېدى تاش يەنىلا جاھىللىق بىلەن.

— ئوقەت قىلىشتىنمۇ ئىزا تارتقان بارمۇ،
بالام؟ — دېدى ئانىسى چىرايلىق نەسىھەت قىلىپ، —
ئوغۇل بالا دېگەن كىچىكىدىنلا ئىش - ئوقەتنىڭ ئېپىنى
ئالغىنى ياخشى. سەن بازارغا كۆنگىچە بىرەر - ئىككى
كۈن مەن بىللە چىقىشىپ بېرەي.

تاش ئانىسىنىڭ مېھرىبانلىق ۋە قەتئىيلىك

ئارىلىشىپ كەتكەن سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ئاخىر ماقۇل دېمىسە قۇتۇلالمايدىغانلىقىنى بىلدى بولغاي:

— ئەمىسە، ئەمىسە... ئىككىمىز بىللە چىقمىز، ئەنجۈرنى سەن ساتىسەن بولامدۇ؟ — دېدى.

— ياق، مەن قېشىڭدا تۇرۇپ بېرىمەن، سەن ساتىسەن.

تاش بىر دەم جىممىدە بولۇپ كەتتى. ئاندىن يەنە:

— ئەمىسە، ئەمىسە ئادەملەر ئانچە كۆرمەيدىغان ئارقا كوچىدا ساتاي، — دېدى ئويلانمايلا.

ئانىسى ئۇنىڭ ساددىلارچە ئېيتقان بۇ گېپىدىن ئىختىيارسىز كۈلۈپ كەتتى. ئاندىن:

— قىزىق گەپ قىلىدىكەنسەن، ئادەم بارمىغان جايدا ئەنجۈرنى قانداق ساتىسەن؟ — دېدى.

— سودا دېگەنچۇ، بالام، ئادەملەر مىغ - مىغ قايناق بازارنىڭ يارىشىغى، — دەپ قوشۇپ قويدى ئانىسى ئاخىرىدا.

قارىغاندا ئانىسىنىڭ گېپىگە كۆنمەي ئامال يوق ئوخشايدۇ...

بوۋىسى تاشنىڭ ئاخىر ئەنجۈر سېتىشقا ماقۇل بولغانلىقىنى بىلىپ قەۋەتلا خۇش بولۇپ كەتتى. بوۋاي ئاۋۋال «ئاۋۇ سېۋەتنى ئەكەل!» دەپ ئەكەلدۈرگەندىن كېيىن، تاشقا كۆرسىتىپ تۇرۇپ سېۋەتنىڭ تېگىگە ئەنجۈر يوپۇرماقلىرىنى چىرايلىق قويغاندىن كېيىن، راسا مەي بولۇپ پىشقان ئەنجۈرلەرنى ئۈزۈپ ئاۋايلاپ تىزىشقا باشلىدى. سېۋەتنى تاش كۆتۈرەلىگۈدەك

راسلىغاندىن كېيىن، تاشقا كۆتۈرگۈزۈپ ئۇنىڭ بىلەن سىرتقا ماڭدى. ئۇلار دەرۋازىدىن چىقىپ تۇرۇشىغا تاشنىڭ ئانىسى يېتىشىپ چىقتى ـ دە:

— بازارغا مەن بىللە بېرىشىپ بېرەي، — دېدى.

— بولدى، مەن بىللە باراي، سىز ئۆيدە بالىغا قاراڭ، — دېدى بوۋاي.

— بۇ… بۇ قانداق بولار، سىلىنى ئاۋارە قىلىساق سەت تۇرارمىكىن، — دېدى تاشنىڭ ئانىسى باشقا گەپ تاپالماي.

— ھېچقىسى يوق، مەن ئۆزۈممۇ بازارغا ئامراق، — دېدى بوۋاي. ئاندىن تاشنى ئېلىپ بازارغا يۈرۈپ كەتتى.

ئۇلار ئادەملەر كۆپ ئۆتىدىغان يول تۆپىسىدە سېۋەتنى قويدى. بوۋىسىنىڭ زورى بىلەن تاش ئامالسىز سېۋەتنىڭ قېشىدا تۇردى. بىراق، ئۇ خېرىدار چاقىرىش بۇ ياقتا تۇرسۇن، ئەكسىچە خىجالەت بولغىنىدىن كىشىلەرگە پېتىنىپمۇ قارىيالمايتتى.

بوۋاي بىر چەتتە تۇرۇپ ئۆزىنىڭمۇ ئانىسىنىڭ زورى بىلەن تۇنجى قېتىم ئۆرۈك ساتقىلى چىققان مەزگىلىنى ئىختىيارسىز ئەسلەپ قالدى ـ دە، ئىچىدە كۈلدى.

«ھەي، نېمىلا دېگەنبىلەن تۇنجى قېتىم سودا قىلغاندا ھەممىلا ئادەم شۇنداق تارتىنىدۇ. ئەمما، ئاستا ـ ئاستا كۆنۈپ كەتمىگىنىنى كۆرەي» دەپ ئويلىدى بوۋاي.

دەل شۇ چاغدا ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى ئىزچىل كۆ-
زىتىپ تۇرغان تۇرگۇن بەشەيلەن بازاردا پەيدا بولدى-
دە، تاشنىڭ ئالدىغا كەلدى.
— پاھ، پاھ، ئەجەب چىرايلىق پىشقان ئەنجۇر-
لەركەنە بۇ، — دەپ ماختاپ كەتتى تۇرگۇن سېۋەتنىڭ
ئالدىدا زوڭزىيىپ. شۇئان قالغان تۆتەيلەنمۇ سېۋەتنىڭ
ئەتراپىغا ئولاشتى.
— ھەممىمىز بىردىن يەپ باقايلى، — دېدى تۇر-
گۇن، — قېنى ئېلىڭلار، مەن مېھمان قىلغان بولاي.
ئۇلار ھەممىسى بىر تالدىن ئەنجۇر تاللاشتى. بى-
راق، تاش خۇددى بۇ ئەنجۇرلەر ئۆزىنىڭ ئەمەستەك
سېۋەتتىن سەل داجىپ ئۇن - تىنىسىز قاراپ تۇراتتى.
— ئەنجۇر كىمنىڭ؟ — دەپ توۋلىدى تۇرگۇن
شۇڭا.
تاش ئىتتىك بوۋىسىغا قارىدى. بوۋىسى شۇئان
ئۇنىڭغا «تېز قېشىغا بار!» دەپ شەرەت قىلدى.
— مېنىڭ، — دېدى تاش ئۇلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ
بوش ئاۋازدا.
— قانداق ساتىسىڭلار؟ — سورىدى تۇرگۇن.
— بىر يۇەنگە ئىككى، — دېدى تاش.
— بەش تال ئالاي، ئىككى كويغا بېرەرسەن، —
دېدى تۇيغۇن باھا تالىشىپ.
تاش نېمە دېيىشنى بىلەلمەي ئىتتىك بوۋىسىغا
قارىدى. بوۋىسى «بوپتۇ دېگىن!» دېگەن مەنىدە بېشى-
نى لىڭشىتتى.

بەش تال ئەنجۈر سېتىلىشى بىلەنلا تاشىنىڭ ئەنجۈ-
رىنىڭ بازىرى چىقىشقا باشلىدى. كوچىدىن ئۆتكەن -
كەچكەنلەر ئۇ بىر تال، بۇ ئىككى تالدىن ئېلىپ،
بىر دەمدىلا سېۋەت يېرىمداپ قالدى. ئۇقىتى قاملاشقان-
سېرى تاشقىمۇ جان كىرىپ، بايىقى ئىزا تارتىشلىرى
تاراشقا باشلىدى. ئاللاھەزەل ئىككى سائەتلەردىن كې-
يىن، ئەنجۈر پاك - پاكىز سېتىلىپ بولۇندى.
— ئەمدى پۇلۇڭنى ساناپ باققىن، — دېدى بوۋاي
تاشقا. تاش قولىدىكى پۇللارنى ساناپ كۆرۈۋىدى، يە-
گىرمە بىر يۈەن بەش مو بوپتۇ.
— مانا پۇتبول ئالىدىغان پۇلۇڭنىڭ يېرىمى تەييار
بوپتۇغۇ، — دېدى بوۋىسى ئۇنى رىغبەتلەندۈرۈپ، —
قىلالمايمەن دەپ قورقىۋېدىڭ، مانا بىر دەمدىلا ئېپىنى
ئېلىۋالدىڭغۇ. قارىغاندا چوڭ بولغاندا، داداڭ تاپقان
پۇلنى سەنمۇ تاپالايدىكەنسەن.
شۇ كۈنى كەچتە تاپشۇرۇقلىرىنى ئىشلەپ بولۇپ،
تاشىنىڭ كاللىسىغا كۈندۈزى ئەنجۈر ساتقاندىكى ئىشلار
كىرىۋالدى. «مۇشۇنداقلا ساتسا ئەتىلا پۇتبول ئالغۇدەك
پۇل تاپقىلى بولىدىكەن. بۇمۇ بولىدىغان ئىشمۇ قان-
داق؟»
ئەتىسى چۈشكە يېقىن بوۋىسى ئىككىسى يەنە بىر
سېۋەت ئەنجۈر تەييارلاپ بازارغا چىقتى. بۇ قېتىم ئۇ-
نىڭغا ئۇنچىۋالا زورلاش كەتمىدى. تاش سېۋەتنىڭ قې-
شىدا تۇردى. يەنە تېخى ئۆتكەن - كەچكەنلەرگە
ئارىلاپ-ئارىلاپ: «ئەنجۈر! ئەنجۈر! شاخ مانتىسى!»

دەپ توۋلاپ قوياتتى. شۇنداقتىمۇ ئاۋازىدىن يەنىلا بىر خىل جۇرئەتسىزلىك چىقىپ تۇراتتى.

ئاخىر ئۇ بىر سېۋەت ئەنجۇرنى سېتىپ بولدى. بۇ قېتىم ئاچىققان ئەنجۇرى جىقراق بولغاچقا، يىگىرمە بەش يۈەن بەش مو بولغانىدى.

— مانا، پۇتبول ئالىدىغان پۇل پۈتتى دېگەن گەپ، يارايسەن تاش! — دېدى بوۋىسى ئۇنى ماختاپ، — يۈر ماگىزىنغا، پۇتبول ئالىمىز.

تاش بوۋىسىنى پۇتبول ساتىدىغان ماگىزىنغا باشلاپ باردى. بوۋىسى ئۇنىڭ ئۆزى تاپقان پۇلغا ئۇ كۆرۈپ قويغان پۇتبولنى ئېلىشىپ بەردى.

تاش پۇتبولنى قولتۇقلىغىنىچە كوچىدا كېتىۋېتىپ، خۇشاللىقتىن قىن - قىنىغا پاتماي قالدى. ئۇ تېزرەك مەھەللىسىگە بېرىشنى، ئاداشلىرىغا ئۆزىنىڭمۇ پۇتبولى بارلىقىنى كۆرسىتىشنى، ئۇلار بىلەن قانغۇچە پۇتبول ئويناشنىلا ئويلايتتى.

بۇ كۈنى تاش پۇتبولنىڭ ئوت - پىراقىدا ھەممىنى ئۇنتۇپ، مەھەللىدىكى باللارغا پۇتبولنى كۆز - كۆز قىلىش بىلەن ئۆتتى. ئۆيىدىكىلىرىمۇ ئۇنى ئويناۋال-سۇن دەپ مەيلىگە قويۇپ بەردى. كەچتە ئانىسى «تاپ-شۇرۇقۇڭنى ئىشلە!» دېمىگەن بولسا، ئۇنىمۇ ئۇنتۇ-غان بولاتتى.

ئەتىسى ئۇ مەكتەپتە تەنەپپۇس ئارىلىقىدا ئۆزىنىڭ ئەنجۇر سېتىپ پۇتبول ئالغانلىقىنى ساۋاقداشلىرىغا سۆزلەپ بەرگەنىدى، كۆپىنچىسى: «بۇ قىلغىنىڭ توغ-را بوپتۇ، بىز كىچىكىمىزدىن تارتىپ مۇستەقىل يا-شاشنى ئۆگەنگىنىمىز ياخشى» دەپ ئۇنى ماختاشتى.

ئاردىدا بىرەيلەن: «مەن بولغان بولسام، تاپقان پۇلۇمغا ئالدى بىلەن ئاتا - ئانامغا نەرسە ئېلىپ بېرىپ، ئاشقىنىغا ئۆزۈمگە ئالاتتىم» دەپ ئۇنى ئەيىبلىدى. بۇ گەپنى ئاڭلاپ تاش خۇددى ئۇيات ئىش قىلىپ قويغاندەك ھۇپپىدە قىزىرىپ كەتتى. باشقىلارمۇ ئۆزىگە ئەيىبلەش نەزىرىدە قاراۋاتقاندەك بىلىنىپ، بېشى بىردىنلا ساڭگىلاپ كەتتى.

شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن مەكتەپتىن ئۆيگە بېرىپلا ئۇ بوغچىسىنى ئانىسىغا بەردى - دە، سېۋەتنى ئېلىپ ئەنجۈر ئۈزۈشكە باشلىدى. نەۋرىسىدىكى بۇ ئۆزگىرىشتىن ھەيران قالغان بوۋىسى:

— بالام، ئاۋۋال ئۇسسۇلۇق ئىچىپ ئازراق دېمىڭنى ئېلىۋال، ئەنجۈرنى مەن تەييارلاپ قوياي، — دېدى بىردىنلا ئۇنىڭغا مېھرى ئېشىپ. بىراق، ئۇ «ئۇسسىمىدىم» دەپ ئەنجۈر ئۈزۈشكە باشلىدى. شۇنىڭ بىلەن بوۋىسى ئۇنىڭغا ياردەملىشىپ ئەنجۈر ئۈزۈشۈپ بەردى.

— قانداق، مەنمۇ بىللە بارامدىمەن؟ — دەپ سورىدى بوۋىسى تاش بازارغا ماڭىدىغان چاغدا.

— ياق، بۈگۈندىن باشلاپ ئۆزۈم بارىۋېرىمەن، — دېدى تاش، — ئەمدى تاپقان پۇلۇمغا سىزگە، دادام، ئاپامغا كىيىم ئېلىپ بېرىمەن. يەنە ئۇكامغىمۇ.

— ئىنساپىڭغا بارىكاللا، بالام، — دېدى بوۋاي ئۇنىڭ سۆزلىرىدىن تەسىرلەنگىنىدىن، — مانا ئەمدى ھەقىقىي ئوغۇل بالىدەك گەپ قىلدىڭ.

نورۇز خۇشاللىقى

تۇرگۇن بەشەيلەن ئۇجمە كۆچەتلىرى بىلەن تولغان بىر يولغا چىقىپ قالدى. يولدا چىرايلىق كىيىملىرىنى كىيىشكەن كىشىلەر نېمىگىدۇر ئالدىرىشىپ تېز - تېز مېڭىشماقتا ئىدى.

بۇنىڭدىن بۇگۇن بۇ جايدا بىرەر بايرام ياكى مەرىكە ئۆتكۈزۈلىدىغانلىقىنى بىلىپ بولغان زۇمرەت چاچلىرى قىرىق ئۆرۈم ئۆرۈلگەن، چىمەندوپپا، ئەتلەس كۆڭلەك كىيىۋالغان چىرايلىق بىر قىزچاقتىن:

— بۇگۇن بايراممۇ؟— دەپ سورىدى.

— نورۇز بايرىمى، — دېدى قىزچاق، ئاندىن ئۇ- لارنىڭ ئۇزايىغا بىرقۇر قارىۋېتىپ، — سىلەر ئوپاللىق ئەمەسكەنسىلەر - ھە؟ — دەپ سورىدى. بۇ چاغدا قىزچاقنىڭ ئانىسى «ئانارگۇل!» دەپ چاقىردى. شۇ- نىڭ بىلەن قىزچاق ئۇلارنى تاشلاپلا يۈگۈرۈپ كېتىپ قالدى.

تۇرگۇن بەشەيلەن ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ مېڭىپ، جىگدە، تال - سۆگەتلەر بىلەن قاپلانغان تولد- مۇ ھاۋالىق بىر تاغ باغرىغا ياماشتى.

— بۇ تاغنى تاشبېلىق تېغى دەيمىز، — دەپ

تونۇشتۇردى تۇيغۇن ئەڭگۈشتىرىنىڭ ياردىمىدە، — بۇگۈن جىمى ئوپاللىقلار بۇ جايغا يىغىلىدۇ. مەھمۇد بوۋامىۇ ئوقۇغۇچىلىرىنى باشلاپ چىقىپ نورۇز بايرىمىنى بىللە ئۆتكۈزىدۇ.

— قايسى مەھمۇد بوۋاڭ ئۇ؟ — سورىدى تۇرگۇن.

— «تۈركىي تىللار دىۋانى»نى يازغان مەھمۇد قەشقەرى بوۋىمىز بولىدۇ.

— ۋاھ، ئەجەب ياخشى بولدى! مەھمۇد قەشقەرى بوۋىمىزنى ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆرىدىغان بوپتۇق!

— ماڭا بۇ ئىشلار چۈشتەكلا تۇيۇلۇۋاتىدۇ.

ئۇلار تاغ باغرىنى بويلاپ يۇقىرىغا ياماشتى. ھەممىلا جاي ئاۋاتچىلىق، ئادەتتە تولىمۇ خىلۋەت ئارامگاھ ھېسابلىنىدىغان نورۇزبۇلاق، زەربۇلاق، مارجانبۇلاق، چەشمە زۇلالىلارنىڭ بويلىرى مىغ - مىغ ئادەملەر بىلەن تولۇپ كەتكەنىدى...

ئۇلار مەھمۇد قەشقەرى بوۋىسىنى كۆرۈشكە ئالدىراپ ئاۋۋال نورۇزبۇلاق بويىغا بېرىشتى. چىرايىدىن نۇر يېغىپ تۇرغان سالاپەتلىك بىر كىشى نورۇزبۇلاق بويىدا تۇرۇپ نورۇزنامە ئوقۇۋاتاتتى، قالغانلىرى بولسا پۈتۈن ئىخلاسى بىلەن ئۇنىڭ نورۇزنامىسىنى تىڭشىماقتا ئىدى.

— دەل ئۆزى شۇكەن! — دېدى تۇرگۇن مەھمۇد قەشقەرى بوۋىسىنى بىر قاراپلا تونۇپ.

بۇ بۈيۈك زاتنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈش

پۈرستىگە ئېرىشكەنلىكتىن، ئۇلارنىڭ ھەممىسىلا قاتتىق ھاياجانلىنىپ، يۈرەكلىرى ئويناقشىپ، قانلىرى نۇرۇز بۇلاقىنىڭ كۆزلىرىدىن ئېتىلىپ چىقىۋاتقان سۇدەك ئۇقچۇماقتا ئىدى.

مەھمۇد قەشقەرى نورۇزنامىسىنى ئوقۇپ بولۇپ، ئەلگە قۇت ۋە ئەمىنلىك، ئىلىم ئەھلىلىرىگە نۇسرەت تىلەپ، ئۈچ بۇرجەك قاتلاپ نورۇزبۇلاققا تاشلىدى. ئاندىن ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىمۇ ئۆزلىرىنىڭ نورۇزنامىلىرىنى ئوقۇشۇپ، ئۈچ بۇرجەك قاتلىشىپ بۇلاققا تاشلاشتى. بۇلاق كۆزلىرىدىن قايناپ چىقىۋاتقان سۇپسۇزۇك سۇنىڭ پەيلىشىدە نورۇزنامىلەر بۇلاق ئىچىدە ئىككى - ئۈچ ئايلانغاندىن كېيىن ئېرىققا چۈشۈپ لەپەڭشىپ ئېقىشقا باشلىدى. ئىلىم ئىشقىدا ئوتتەك يېنىپ تۇرغان ياشلار يالپۇزلار ئارىسىدىن شوخغۇپ ئۆتۈپ كېتىۋاتقان نورۇزنامىلەرنى تالىشىپ تۇرۇپ تېردۈېلىشىپ، دوپپىلىرىنىڭ قاتلىرىغا قىستۇرۇشماقتا ئىدى.

بۇ ئويۇن تۇرگۇن بەشەيلەنگە بەكلا قىزىق تۇيۇلدى. ئايچەشمۇ چاققانلىق بىلەن يۈگۈرۈپ بېرىپ، بىر تال نورۇزنامىنى تېرىۋېلىپ، دوپپىسىغا قىستۇرۇپ قويدى. بۇ دەل مەھمۇد قەشقەرى بوۋىسىنىڭ يازغان نورۇزنامىسى ئىدى.

«بىكار بولغاندا ئۇنى تومارچە قىلىپ تىكىپ بويىنۇمغا ئېسىۋالىمەن» دەپ ئويلىدى ئۇ.

ئۇلار شۇ تاپتا مەھمۇد بوۋىسىنىڭ قېشىغا بېرىپ،

ئۇنىڭ قوللىرىنى سۆيۈپ تۇرۇپ ئەھۋاللاشقۇسى، ئۇ-نىڭ چوڭقۇر ھېكمەتلىك ئۆگۈت - نەسىھەتلىرىنى ئاڭ-لىغۇسى بار ئىدى. بىراق، ئۇنى كىشىلەر قات - قات ئورىۋالغان تۇرسا، ئۇلار قانداق يېقىن بارالىسۇن.

نورۇزبۇلاق بويىدىكى نورۇزنامە ئوقۇش پائالىيىتى ئاياغلاشقاندىن كېيىن، ئۇلار چەشمە زۇلال بويىغا بې-رىشتى. بۇ بۇلاق بويىغا چوڭلاردىن كۆرە ياشلار ۋە بالىلار كۆپرەك ئولىشىۋالغانىدى. مەھمۇد قەشقەرىنىڭ بۇ تەرەپكە كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈشكەن بىرنەچچە ياش:

— ئەنە، ھەزرىتى موللام كېلىۋاتىدۇ!

— خالايىق، يول بېرىڭلار، يول بېرىڭلار! — دېيىشىپ كېتىشتى ھەمدە يول بېرىپ، ئىككى تەرەپتە سەپراس بولۇپ تۇرۇشتى. مەھمۇد قەشقەرى يېتىپ كېلىشى بىلەن ھەممەيلەن قوللىرىنى كۆكسىلىرىگە قو-يۇشۇپ «ئەسسالامۇئەلەيكۇم! نورۇزلىرىغا قۇت بول-غاي!» دەپ سالام قىلىشتى. مەھمۇد قەشقەرىمۇ ئۇلار-نىڭ سالىمىنى قىزغىن ئىلىك ئېلىپ: «ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام! سىلەرگىمۇ قۇت بولغاي!» دېدى.

بۇ چاغدا ئۇنىڭ بىر ئوقۇغۇچىسى چىرايلىق گۈل ۋە خاسىيەتلىك خەتلەر چۈشۈرۈلگەن بىر دەستە ناننى كۆتۈرۈپ كەلدى. مەھمۇد قەشقەرى بۇلاق بويىدا زوڭ-زىيىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن، نانلارنى ئۇنىڭ قولىدىن بىر - بىرلەپ ئېلىپ، نېمىلەرنىدۇر دەپ پىچىرلىغى-نىچە بۇلاققا چۆرىدى. نانلار بۇلاقتا ئىككى - ئۈچ ئايلانغاندىن كېيىن، ئېقىن بويلاپ پەسكە ئېقىشقا

باشلىدى. ھەربىر ناننىڭ كەينىدىن بىر توپ بالا قوغلاپ يۈگۈرمەكتە ئىدى.

بۇ بۇلاق نېنى يېيىش ئويۇنى بولۇپ، بۇ جايدا ئۆتكۈزۈلىدىغان نورۇز مەرىكىسىنىڭ مۇھىم مەزمۇنلىرىدىن بىرى سانىلىدىكەن. ناننى تالىشىپ تۇرۇپ يېگۈچىلەرنىڭ ئەقىل كۆزى يورۇپ، ئىلىم سەپىرىدە تىلىگىنىگە يېتىدىكەن.

شۇڭا، ئەقىللىق بولۇش ئۈچۈن تۇرگۈن بەشەيلەنمۇ بىر ناننى قوغلاپ ماڭدى. نان خېلى بىر يەرگىچە ئېقىپ بارغاندىن كېيىن تۈيغۇن ناننى تۇتۇۋالدى. شۇئان بەشەيلەن ناننى تالىشىپ كەتتى ھەم ئۇ بىر بۇردا، بۇ بىر بۇردىدىن ئوشتۇپ بەس ـ بەستە يېيىشكىلى تۇردى.

بىراق، ئايچەچەك بىلەن زۇمرەت تالاشماي بىر چەتتە قاراپ تۇراتتى.

— سىلەر نېمانداق شەخسىيەتچى! — دەۋەتتى شۇڭا زۇمرەت ئاچچىقلاپ. شۇندىلا ئۇلار ئايچەچەك بىلەن زۇمرەتنىڭ تېخى بىر چىشلەممۇ ئېغىز تەگمىگەنلىكىنى بىلىشتى.

— كېلىڭلار، سىلەرمۇ يەڭلار، بۇ دېگەن تالىشىپ تۇرۇپ يەيدىغان نان، — دېدى تۇرگۈن. زۇمرەت بىردەم دومسىيىپ تۇرۇۋالغاندىن كېيىن، ئىتتىك بارمىسا ناندىن قۇرۇق قالىدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ بېرى كەلدى. ئۇلارنىڭ زورى بىلەن ئايچەچەكمۇ كېلىپ بىر بۇردا ئوشتۇپ يېدى.

پاھ، نېمىدېگەن تەملىك نان ـ ھە! بۇلاق سۇيىـ
نىڭ تاتلىقلىقچۇ تېخى!
بۇلاق نېنى يېيىش ئويۇنىدىن كېيىن سۇ چېچىش ئويۇنى، دارۋازلىق، سارغايدى، ئوغلاق تارتىشىش، قوچقار سوقۇشتۇرۇش... دېگەندەك يەنە نۇرغۇن ئويۇنـ
لار ئۆتكۈزۈلدى. تۇرگۇن بەشەيلەنگە بۇلاق بويلىرىدىـ
كى ئويۇنلار بەك قىزىق تۇيۇلغىنى بىلەن، بۇ ئويۇنلار ئانچە قىزىقارلىق تۇيۇلمىدى. چۈنكى، ئۇلارنىڭ مەھـ
مۇد بوۋىسى بىلەن راسا قانغۇچە بىر پاراڭلىشىۋالغۇسى بار ئىدى.
نورۇز داغدۇغىسى سەل سېلىككەندىن كېيىن، ئۇلار ئاخىر بۇ ئارزۇسىغىمۇ يېتىشتى. مەھمۇد قەشقەـ
رى ئۇلارنىڭ سېھىر ـ كارامەتلىرىنى بىلگەندىن كېـ
يىن، «مەدرىسەئى مەھمۇدىيە» دېكى ئايرىم خانىسىدا ئۇلارنى كۈتۈۋالدى. دەسلەپتە ئايچەچەكنىڭ بۈنىڭدىن نەچچە مىڭ يىللار ئالدىدىكى چاغدىن، تۇرگۇن تۆتەيلەنـ
نىڭ بولسا مىڭ يىللاردىن كېيىنكى چاغدىن كەلگەنلىـ
كىگە ئىشەنمىگەن بولسىمۇ، ئاخىر بۈنىڭغا ئىشەندى ھەمدە قەۋەتلا خۇش بولۇپ كەتتى.
— مانا بۇ سىز يازغان «تۈركىي تىللار دىۋانى» نىڭ بىزنىڭ زامانىمىزدا ئىشلەنگەن نۇسخىسى، — دېدى تۇيغۇن «تۈركىي تىللار دىۋانى» نىڭ شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان ئۈچ توملۇق نۇسخىسىنى مەھمۇد قەشقەرىنىڭ ئالدىغا قويۇپ.
مەھمۇد قەشقەرى ئۆز ئەسىرىنىڭ مىڭ يىللاردىن

كېيىن نەشر قىلىنغان بۇ نۇسخىسىغا ئۆرۈپ - چۆرۈپ قاراپ كەتكەندىن كېيىن:

— دېگەنىبىلەن ئەۋلادلىرىم مېنىڭ ئەجرىمنى ئۇنتۇپ قالماپتۇ، — دېدى كۆكسىنى تولدۇرۇپ نەپەس ئېلىپ. ئاندىن، — «بەلگە بولسا يولدىن ئازماس، بىلىم بولسا سۆزدىن (ئازماس)» دېگەندەك، مەن بۇ كىتابىمنى ئەۋلادلىرىمغا نىشان بولسۇن دەپ قالدۇرغانمەن، مانا ئاخىر مەقسىتىم مەقبۇل بوپتۇ، مىڭ يىللار ئۆتكەن بولسىمۇ، ماھىر ئىزچىلاردەك ئازماي تېپىپ كەپسىلەر، — دەپ قوشۇمچە قىلدى.

— مەھمۇد بوۋا، مەن سىزنىڭ كىتابىڭىزدىكى بىر قوشاقنى يادلىۋالغان، ئوقۇپ بېرەيمۇ؟ — دېدى زۇمرەت.

— قېنى ئوقۇپ بېقىڭ، — دېدى مەھمۇد قەشقەرى زۇمرەتكە زوقى كېلىپ.

ئالغىل ئۆگۈت مەندىن ئوغۇل
ئەردەم تىلە.
بويدا ئۇلۇغ بىلگە بولۇپ
بىلگىڭ ئۇلە[1].

— باركاللا، بەك ئوبدان ئوقۇدىڭىز، — دېدى مەھمۇد قەشقەرى زۇمرەتتىن مەمنۇن بولۇپ.

---

① ئەي ئوغۇل، مېنىڭ نەسىھىتىمنى قۇلاقتا تۇت، پەزىلەت تىلە. ئەل ئارىسىدا بۈيۈك ئالىم بول، بىلىمىڭنى تارقات.

— مەنمۇ سىزنىڭ دىۋانىڭىزدىكى قىش بىلەن ياز-نىڭ ئۇرۇشۇشى توغرۇلۇق قوشاقلارنى ئوقۇغان، — دېدى تۇرگۇننىڭمۇ ماختانغۇسى كېلىپ.

— مەندەك يادلاپ بېرەلەمسەن؟— دېدى زۇمرەت.

— قىش - ياز بىلەن توقۇشتى —... دەپ ئاخىرى-نى دېيەلمەي بېشىنى قاشلىدى تۇرگۇن. شۇئان تۇي-غۇننىڭ ياردىمىدە ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا «تۈركىي تىللار دىۋانى» دىكى شۇ قوشاق ئايان بولدى - دە، شارقىراپ ئوقۇشقا باشلىدى. ئوقۇغانسېرى ئاۋازى تېخىمۇ جاراڭ-لىق چىقىشقا باشلىدى:

قىش - ياز بىلەن توقۇشتى،
قىڭىر كۆزىن باقىشتى.
تۇتۇشقالى ياقىشتى،
ئۇتغالىمات ئوغراشۇر.

(قىش بىلەن ياز سوقۇشتى، قىڭغىر كۆزدە بې-قىشتى. بەسلەشكىلى كېلىشتى، يەڭمەك بولۇپ ئالدى-رار.)

......

تۇرگۇننىڭ بۇ قوشاقنى باشتىن - ئاياغ تولۇق يادلاپ چىققانلىقىدىن خۇش بولۇپ كەتكەن مەھمۇد قەشقەرى:

— ئاپىرىن، ئاپىرىن! ئەقلىڭ ساز، دۈشمەنلى-رىڭ ئاز بولسۇن!— دەپ ماختاپ كەتتى.

ئۇلار مەھمۇد بوۋىسىنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ ئۇ-زاق پاراڭلاشتى. مەھمۇد قەشقەرى ئۇلارنىڭ بالىلارچە سورىغان سوئاللىرىغا ئۆز لايىقىدا جاۋاب بەرگەندىن كېيىن، ئۇلارغا بىلىملىك، پەزىلەتلىك ئادەم بولۇش ھەققىدە نۇرغۇن ئۆگۈت - نەسىھەتلەرنى قىلدى. ئاندىن ئۇلارنى زېرىكىپ قالمىسۇن دەپ ئايلاندۇرۇپ كەلمەك-چى بولۇپ سىرتقا باشلاپ ئاچىقتى. ئۇلارغا مەھمۇد قەشقەرىنىڭ بىرنەچچە ئوقۇغۇچىسىمۇ ئەگەشتى.

مەھمۇد قەشقەرى ئۇلارنى ئايلاندۇرغاچ نورۇز بۇلاق، مارجان بۇلاقلار ھەققىدىكى نۇرغۇن ئەپسانە - رىۋايەتلەرنى سۆزلەپ بەردى. ئاخىردا ئۇلارنى بىر غار تۆۋىگە باشلاپ باردى.

— بۇ غارنى ئەجدەر غارى دەپ ئاتايمىز، — دەپ تونۇشتۇردى مەھمۇد قەشقەرى، — بۇرۇنقى زاماندا بۇ غاردا بىر ئەجدىھا بار بولۇپ، ھەر يىلى دېھقانلارنىڭ بىردىن بالىسىنى يەيتتىكەن. بالىسىنى بەرگىلى ئۇنى-مىسا بالايىئاپەت ياغدۇرۇپ ئۆچ ئالاتتىكەن. كېيىن بىر پالۋان يىگىت چىقىپ ئۇ ئەجدىھانى ئۆلتۈرۈپ، خەلقنى نىجاتلىققا ئېرىشتۈرۈپتۇ. ئەجدىھانىڭ زەھىرى ئۆتۈپ كەتكەنلىكتىن پالۋان يىگىتمۇ قازا قىپتۇ. ھازىر بۇ غاردا ئاجايىپ ئېسىل بىر ئەڭگۈشتەر ساقلاقلىق. كۆرگۈڭلار بولسا، سىلەرگە ئاشۇ ئەڭگۈشتەرنى بىر كۆرسىتىپ چىقاي.

ئۇلار بۇ ئېسىل ئەڭگۈشتەرنى كۆرۈشكە تەقەززا بولۇشۇپ، مەھمۇد قەشقەرىنىڭ ئارقىسىدىن غار

ئىچىگە كىردى. غار ئىچى قاپقاراڭغۇ بولغاچقا، دەسلەپ-
تە ئۇلار غار ئىچىنى سىيپاشتۇرۇپ ئاران ماڭدى.
خېلى ئىچكىرىلەپ بىر ئەگمىدىن قايرىلغاندىن كېيىن
كۆز ئالدى «ۋاللىدە» يورۇپ كەتتى.

— بوۋا، ئاۋۇ نېمە؟!

— يېقىن بارغاندا دەپ بېرەي.

ئالدى تەرەپتە يېشىل نۇر چاقنىتىپ تۇرغان يوغان
بىر گۆھەر تۇراتتى.

«مەھمۇد بوۋامنىڭ بىزگە كۆرسەتمەكچى بولغان
ئەڭگۈشتىرى مۇشۇ ئىكەن-دە!» دەپ ئويلىدى تۇر-
گۇن.

ئۇلار يېقىن بېرىپ ئادەم بويىدەك كېلىدىغان بۇ
يۇپيۇمىلاق گۆھەر تاشقا ھەيران بولۇپ قاراشتى. تاشقا
قىزىل، سېرىق، يېشىل، كۆك رەڭلىك تۇرلۇك بەل-
گىلەر، خەتلەر ئويۇلغان، بىر قاراشتىلا خەرىتە ئىكەن-
لىكى «مانا مەن» دەپ چىقىپ تۇراتتى.

— سىز سىزغان خەرىتە ئىكەنغۇ بۇ! — دەۋەتتى
تۇيغۇن دادىسىنىڭ بۇ خەرىتىنى يوغانلىتىپ يېزىقچە-
لىق ئۆيىگە چاپلىۋالغانلىقىنى كۆرگەچكە دەرھال
تونۇپ.

— دەل ئۆزى شۇ، — دېدى مەھمۇد قەشقەرى، —
لېكىن، سېنىڭ كۆرگىنىڭ قەغەزدىكىسى، بۇ بولسا
ئالاھىدە خاسىيەتكە ئىگە خەرىتە. ئۇنىڭدىكى خالىغان
بىر جايغا بارمىقىڭنى تەگكۈزسەڭلا، شۇ ھامان ئۆزۈڭ-
نى شۇ جايدا كۆرىسەن.

— ئۇنداق بولسا، ئۇنداق بولسا ... — دەپ گېپىدە-
نىڭ ئاخىرىنى ئېيتماي تۇرۇپ قالدى ئايچەچەك.
مەھمۇد قەشقەرى ئايچەچەكنىڭ بىرەر تەلىپىنىڭ
بارلىقىنى پەملىدى ـ دە:
— تارتىنماي ئېيتىۋېرىڭ، قىزىم، — دېدى.
— ئاپامنى كۆرگۈم كېلىۋاتىدۇ.
— راستما؟ ئاپىڭىزنى بەك سېغىنىپسىز ـ ھە.
بوپتۇ، ھازىرلا كۆرۈشتۈرەي.
مەھمۇد قەشقەرى ئايچەچەكنىڭ ئاپىسىنىڭ قەيەردە
تۇرۇۋاتقانلىقىنى سوراپ بىلگەندىن كېيىن:
— بارمىقىڭىزنى مۇنۇ جايغا تەگكۈزسىڭىز، ھا-
زىرلا ئانىڭىز تۇرۇۋاتقان جايغا بارالايسىز، — دېدى.
— قايتىپ كەلمەكچى بولسام قانداق قىلىمەن؟
— مۇشۇ غارنى خىيال قىلسىڭىز شۇ ھامان قاي-
تىپ كېلەلەيسىز.
ئايچەچەك كۆكسىنى تولدۇرۇپ تىنىپ ئۆزىنى
توختىتىۋالغاندىن كېيىن، بىگىز بارمىقى بىلەن مەھ-
مۇد بوۋىسى كۆرسەتكەن جاينى باستى. باستى ـ دە،
«يالتىتىدە» نۇر چاقناش بىلەن تەڭ ئۆزىنى كىروران
قەلئەسىدىكى ئوردا ئىچىدە كۆردى. كۈنچەچەك قاتۇن
چاھارباغقا چىقىپ سەيلە قىلغىلى مەپىلىك ھارۋىغا چى-
قاي دەپ تۇرغانىكەن. ئۇ، قىزىنىڭ ئالدىدا تۇرغانلىقى-
نى كۆرۈپ ھەيران بولغىنىدىن:
— يەردىن ئۈنگەندەكلا پەيدا بولۇپ قالدىڭغۇ، قى-
زىم، نەلەرگە باردىڭ؟ — دەپ سورىدى.

— بالتو دېگەن بېلىقچى بوۋايىنىڭكىگە بېرىپ بې-لىق كاۋىپى يەپ كەلدۇق، — دېدى ئايچەچەك قالغان كۆرگەن ـ ئاڭلىغانلىرىنى يوشۇرۇپ.

— دوستلىرىڭ كۆرۈنمەيدىغۇ؟ — كۆنچەچەك قا-تۇن ئايچەچەكنىڭ چاچلىرىنى سىلاپ تۇرۇپ داۋاملىق سورىدى.

— قوۋۇق سىرتىدا قالدى.

— يۇر، مەن بىللە چاھارباغقا بارغىن، دوستلىرىڭنى چاقىرىپ كىرىدىغانغا ئادەم ئەۋەتەي.

— بولدى، سىز بېرىۋېرىڭ. دوستلىرىمنى ئۆزۈم باشلاپ كېلەي.

ئايچەچەك ئاپىسىنىڭ مەڭزىگە بىرنى سۆيۈپ، ئۇ-نى چىڭ قۇچاقلىغاندىن كېيىن ئويۇنغا ئالدىراپ ئوردا سىرتىغا قاراپ يۈگۈردى. ئاپىسىنىڭ «قىزىم، توخ-تاڭ!» دېگىنىمۇ قۇلىقىغا كىرمىدى.

— ئاپىڭىزنى كۆرەلىدىڭىزمۇ؟ — سورىدى مەھ-مۇد قەشقەرى ئايچەچەك غارغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن.

— ھەئە، — دېدى ئايچەچەك بەك ئىتتىك يۈگۈ-رۈۋەتكەنلىكتىن ھاسىراپ تۇرۇپ، — بۇ خەۋەرنى بەك قالتىسكەن.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ زۇمرەت، ئايچەشلەرنىڭمۇ ئاپى-لىرىنى كۆرگۈسى كېلىپ كەتتى.

— بارساق ھەممىمىز تەڭ بارايلى، — دېدى تۇر-گۇن «مۇشۇ باھانىدا ئاپىلىرىمىزنى خاتىرجەم قىلىپ

قويۇپ كەلسەك بولغۇدەك ! » دېگەننى كاللىسىدىن ئۆت-
كۈزۈپ.
تۇرگۇن ئايچەچەككە:
— سىز مەھمۇد بوۋام بىلەن بىردەم ساقلاپ تۇ-
رۇڭ، بىز ھازىرلا قايتىپ كېلىمىز، — دېدى - دە،
مەھمۇد قەشقەرى كۆرسىتىپ بەرگەن جايغا بارمىقىنى
تەگكۈزدى. شۇ ھامان «يالتتىدە» نۇر چاقناپ تۇرگۇن
بەشەيلەن ئۆزلىرىنى ئۆز مەھەللىسىدە كۆرۈشتى.
تۇرگۇننىڭ ئاپىسى بىلەن تۇيغۇننىڭ ئاپىسى قوش-
نا مەھەللىدىكى بىر تۇغقىنىنىڭكىگە مېھماندارچىلىققا
ماڭاي دەپ تۇرۇشقانىكەن. شۇڭا، ئۇلارنىڭ توپۇرلد-
شىپ يۈگۈرۈپ كىرىپ كېلىشكىنىنى كۆرۈپ:
— ئويۇن دېسە قورسىقىڭلارنىمۇ ئۇنتۇپ قالىدى-
كەنسىلەردە - ھە؟ تاماق قازاندا، ئۆزۈڭلار ئۇسۇپ
يەڭلار، بىز پاتەم چوڭ ئاپاڭلارنىڭكىگە بېرىپ كېلەي-
لى، — دېدى تۇرگۇننىڭ ئاپىسى.
تۇرگۇن تۆتەيلەن «ماقۇل» دېيىشىپ قازاندىكى
ئاشنى ئۇسۇپ يېيىشكە باشلىدى. ئاڭغىچە ئۇلارنىڭ
ئاپىلىرى ئېشەك ھارۋىسى بىلەن قوشنا مەھەللىگە قا-
راپ يولغا چىقىشتى.
تۇرگۇن تۆتەيلەن تاماقنى ھاپىلا - شاپىلا
يېيىشتى - دە، مەھمۇد بوۋىسى بىلەن ئايچەچەكنى بەك
ساقلىتىۋەتمەسلىك ئۈچۈن دەرھال ئەجدەر غارغا قايتىپ
بېرىشتى.
شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بۇ خاسىيەتلىك خەرىتىگە بەكلا

قىزىقىپ قالدى ھەم باشقا جايلارغىمۇ بېرىپ باققۇسى كەلدى.

— نەگە بارغۇڭلار كەلسە خالىغىنىڭلارچە بېسىۋېرىڭلار، — دېدى مەھمۇد قەشقەرى.

تۇيغۇن ئالدىراقسانلىق قىلىپ يېشىل رەڭلىك بىر جايغا بارمىقىنى تەگكۈزگەنىدى، شۇئان ئۆزىنى پاياňسىز بىر دېڭىزدا كۆردى...

ئارقا - ئارقىدىن يوپۇرۇلۇپ كېلىۋاتقان دولقۇنلار ئۇنىڭ ئۇستىگە تاشلىنىپ، ئۇنى دېڭىز تېگىگە سۆرەشكە باشلىدى. تۇيغۇن قورقۇپ كەتكىنىدىن غارغا قايتىپ كېتىشنىمۇ ئېسىدىن چىقىرىپ، «قۇت... قۇتقۇزۇڭلار!» دەپ ۋارقىرىماقچى بولدى. بىراق، گېپىنىڭ ئاخىرىنى دەپ بولمايلا ئۆيدەك يوغان بىر دولقۇن ئۇنى سۇغا غەرق قىلىۋەتتى. ئۇ تۇزلۇق دېڭىز سۈيىنى غۇرتۇلدىتىپ بىرمۇنچە ئىچىۋالدى. شۇندىلا ئۇنىڭ ئېسىگە بايا ئۆزى تۇرغان ئەجدەر غارى كەلدى - دە، ئاران دېگەندە ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قالدى.

ئۇنىڭ ئۇستىۋېشىدىن شورقىراپ سۇ ئېقىۋاتقانلىقىنى كۆرۈشۈپ ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتى.

— ھوي، نەلەردە چۆمۈلۈپ كەلدىڭ؟ — دەپ سورىدى تۇرگۇن ئۇنىڭ بىچارە تۇرقىغا قاراپ خىر - خىر كۈلگىنىچە.

— قەيەرلىكىنى بىلمىدىم، ئىشقىلىپ، بىر دېڭىز، — دېدى تۇيغۇن غال - غال تىترىگىنىچە، — ئۆلۈپ قالغىلى تاس قالدىم - دە.

— ئۇقۇشماي ياپون دېڭىزىنى تۇتۇۋاپسەن ئەمەس-مۇ؟ ئالدىراقسانلىق قىلساڭ مۇشـۇنـداق بۇرنۇڭـغا يەيسەن، — دېدى تۇرگۇن يەنە كۈلگىنىچە.

بۇ قېتىم خەرىتىنى مەھمۇد قەشقەرى ئۆزى بارماق-لىدى. شۇئان «يالتىدە» نۇر چاقناپ، ئۇلار ئۆزلىرد-نى مۇزارت دەرياسىنىڭ باش ئېقىنىدا كۆرۈشتى. ئەت-راپ رەڭگارەڭ گۈللەر بىلەن تولۇپ كەتكەن، ياپيې-شىل قارىغايلار بىر - بىرى بىلەن بوي تالىشىپ تىك قىيالاردا ھەيۋەت بىلەن قەد كېرىپ تۇرۇشاتتى. قارد-غايلارنىڭ ئۇچلىرىدىن خېلىلا ھالقىپ، خۇددى ئاسماد-دا لەيلەپ تۇرغاندەك كۆرۈنىدىغان مەغرۇر بىر قارلىق چوققا ئۇلارنى ھەيران قالدۇردى.

— خانتەڭرى چوققىسى دېگەن دەل ئۆزى شۇ! — دېدى مەھمۇد قەشقەرى بۇ چوققىغا ھۆرمەت بىلەن نەزەر تاشلاپ.

ئۇلار خانتەڭرى ئېتىكىدە بىردەم سەيلە قىلغاندىن كېيىن، باشقا جايغا بېرىپ باقماقچى بولۇشۇپ يەنە ئەجدەر غارغا قايتىپ كېلىشتى.

— ئەمدى سىلەرنى ئاتام تۇغۇلغان بارسغان شەھە-رىگە ئاپىرىپ كېلەي، — دېدى مەھمۇد قەشقەرى، — ئەمما، مېنىڭ بىر تەلىپىم بار.

— قېنى ئېيتىڭچۇ، بوۋا، قولىمىزدىن كېلىد-غانلا ئىش بولسا ... — دېدى تۇرگۇن.

— بايقىشىمچە، سىلەردە نۇرغۇن خىسلەت بار-كەن. مۇمكىن بولسا، مېنىدىمۇ بالىلىق چاغلىرىمغا

ئاپىرىپ قويساڭلار. سىلەر بىللە ئويناپ باقسام.
ئايچەش مەھمۇد بوۋىسىنىڭ بۇ تەلىپىنى ئاڭلاپ «قانداق بولار ـ ھە؟» دەپ سەل ئىككىلىنىپ تۇرغاندىن كېيىن، ئاخىر بۇنى بەجا كەلتۈردى. شۇنداق قىلىپ مەھمۇد قەشقەرنىمۇ ئۇلار بىلەن تەڭتۇش بالىغا ئايلاندى. ئاندىن خەرىتىدىكى «بارسغان» دېگەن خەت بار يۇمىلاق بەلگىنى باستى. شۇئان ئۇلار ئۆزلىرىنى بارسغان شەھىرىدىكى ئاۋات بىر رەستىدە كۆرۈشتى. رەستىنىڭ ئىككى قاسنىقى سېتىقچىلارنىڭ دۇكانلىرى بىلەن تولۇپ كەتكەن، يەنە ناۋايخانا، قاسساپلىق، تۆمۈرچىلىك دۇكانلىرىمۇ بار ئىدى. بەزىلەر بېشىدا تەڭەك كۆتۈرۈپ نان سېتىپ يۈرسە، بەزىلەر ئاشخانىلارغا خېرىدار چاقىرىش بىلەن ئاۋارە ئىدى. يەنە تۆمۈرچىلىك دۇكىنىدىن چىقىۋاتقان تاڭ ـ تۇڭ ئاۋازلار، ھاپىزلارنىڭ خالايىقنى جەلپ قىلىش ئۈچۈن زوق ـ شوقى بىلەن ئېيتقان ھۆكمەتلىرى پۈتكۈل رەستىگە ئاجايىپ جۇشقۇنلۇق ئاتا قىلغانىدى.
تۇيۇقسىز بېلىگە ئىككى زاغرىنى تۇگكەن، كىيىملىرى يىرتىق بىر كىشىنىڭ ئوتۇن ئارتىلغان ئىككى ئېشەكنى ھەيدىگىنىچە چىقىپ كېلىۋاتقانلىقىغا مەھمۇدنىڭ كۆزلىرى چۈشتى.
«ۋوي، بۇ مېنىڭ ئاتامغۇ! نېمىشقا ئوتۇن سېتىپ يۈرىدىكىنە؟» دەپ ھەيران قالدى مەھمۇد. ئاندىن ئىنتىك دادىسىنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئاستاغىنا:
— ئاتا! — دەپ توۋلىدى.

مەھمۇدنىڭ ئاتىسى ھۇسەيىن ئاۋازىدىنلا بۇنىڭ مەھمۇد ئىكەنلىكىنى بىلىپ بولدى ـ دە، دەرھال يېنىدىغا قايرىلىپ مەھمۇدقا قارىدى.

— ھوي، بالام، بۇ يەردە نېمىش قىلىپ يۈرىدۇسەن؟ — سورىدى ھۇسەيىن ھەيران بولۇپ.

— دوستلىرىم بىلەن ئويناپ كەلگەن، — دېدى مەھمۇد. ئاندىن ئاتىسىدىن ياندۇرۇپ سورىدى، — سەن مۇشۇ شەھەرنىڭ ھاكىمى تۇرۇقلۇق، ئوتۇن توشۇپ يۈرگىنىڭ نېمىسى؟

ھۇسەيىن ئەتراپىغا بىر قۇر قارىۋەتكەندىن كېيىن، ئوغلىنى بىر چەتكە تارتىپ:

— مەن ئاۋامنىڭ رايىنى بىلىپ باقماقچى، شۇڭا ئوتۇنچى قىياپىتىدە چىقىشىم، ئەمما بۇ ئىشنى ھېچكىمگە تىنما، باشقىلار مېنىڭ ھاكىم ئىكەنلىكىمنى بىلىپ قالمىسۇن، — دېدى.

ئاڭغىچە تۇرگۇن بەشەيلەنمۇ ئۇلارنىڭ قېشىغا كېلىپ، ھۇسەيىنگە سالام بەردى. ھۇسەيىن ئۇلارنىڭ سالىمىنى ئىلىك ئالغاندىن كېيىن، مەھمۇد:

— بۇلار مېنىڭ يېقىن دوستلىرىم، — دەپ ئۇلارنى تونۇشتۇردى ھەم ئاتىسىنىڭ ئۇزلىرىنىمۇ بىللە ئاپىرىشنى تەلەپ قىلدى. ئاتىسى دەسلەپ ئۇنىمىغان بولسىمۇ، ئاخىر مەھمۇدنىڭ يالۋۇرۇپ تۇرۇۋېلىشى بىلەن ماقۇل بولدى.

— ئۇنداق بولسا ھەممىڭلارنىلا ئۆز بالام دەيمەن، مەن نېمە دېسەم شۇنى قىلىسىلەر جۇمۇ، — دېدى

ھۈسەيىن ئۇلار بىلەن بىللە كېتىۋېتىپ.

ئۇلار يەنە بىر كوچىغا كىرىپ بىر كاۋاپچىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا، كاۋاپچى ھۈسەيىننى چاقىرىپ قالدى:

— ھەي، ئوتۇنچى، ئوتۇنۇڭ قانچە؟

— چاغلاپ بىرنېمە دەرسەن، — دېدى ھۈسەيىن دەرھال ئىشەكلىرىنى توختىتىپ.

كاۋاپچى «تازا بىر سەھرالىقكەنغۇ بۇ!» دەپ ئويلىغاچ ھۈسەيىننىڭ بەستلىك تۇرقىغا، ئاندىن مەھمۇد ئالتەيلەننىڭ بۇدرۇق تېنىگە سەپسىلىپ قارىدى.

ھۈسەيىن كاۋاپچىنىڭ كۆزلىرىدىن بىر شۇملۇقنى سېزىپ، دەرھال ئېشىكىنى «قىخ» دەپ ھەيدىدى.

— گەپ قىلمايلا ماڭغىنىڭ نېمىسى؟ بۇنچىلىك ئوتۇنغا پۇلى چىقىشمايدۇ دەۋاتامسەن - يە؟ — دەپ رودۇپايدەك چاپلاشتى كاۋاپچى. ئاخىر باشقىلارنىڭ سالا - سۇلھىسى بىلەن ھۈسەيىن ئوتۇنلارنىڭ ھەممىسىنى شۇ كاۋاپچىغا ساتىدىغان بولدى.

ھۈسەيىن مەھمۇد ئالتەيلەننى ئەگەشتۈرۈپ، ئېشەكلىرىنى ھەيدەپ، كاۋاپچىنىڭ ئارقىسىدىن ئۇدۇل ئۇنىڭ ئۆيىگە باردى. ھۈسەيىن باللارنىڭ ياردىمىدە ئوتۇنلارنى چۈشۈرۈپ بالىخانىغا ئەمدىلا تىزىپ بولۇشىغا، كاۋاپچى:

— ئەمدى ئارام ئالغاچ كاۋاپ يەڭلار، — دېدى.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ، قورسىقى ئېچىپ تاقىلداپ كەتكەن باللار دەرھال كاۋاپدانىنىڭ چۆرىسىگە ئولاشتى.

ئەمما، ھۈسەيىن كاۋاپنىڭ ھىدىنى پۇراپلا كۆڭلىگە شەك چۈشۈپ: «ھارام مالنىڭ گۆشىدەك قىلامدۇ نې-مە؟» دېگەن ئويغا كەلدى ـ دە:

— پۇل خىجىللىقىم بار ئىدى، چىقىم قىلالماي، — دەپ ئۇنىمىدى. شۇنىڭ بىلەن باللارمۇ ئامال-سىز ئۇنىڭ رايىغا باقتى.

— پۇلنى ئاۋۇ ساندۇقتىن ئېلىپ بەرگىن، — دېدى كاۋاپچى بۇ چاغدا گۆش پارچىلاۋاتقان بىر يىگىتكە.

ھۈسەيىن بىلەن باللار ئۇ ساندۇقنىڭ قېشىغا بېرىشى بىلەنلا دەسسەپ تۇرغان ئورنىدىن تۈيۈقسىز يوغان بىر ئىشىك ئېچىلىپ، ھۈسەيىن، مەھمۇد، تۇر-غۇن، ئايچەش تۆتى قاراڭغۇ بىر زىندانغا چۈشۈپ كەت-تى. ئاڭغىچە كاۋاپچى بىلەن بايىقى يىگىت ئايچەچەك، زۇمرەت، تۈيغۇنلارنىمۇ تۇتۇپ زىندانغا تاشلىدى.

زىنداندا يەنە باشقا نۇرغۇن كىشىلەرمۇ بار ئىدى. ئۇلار:

— ھەي ئىسىت، نارەسىدە باللارمۇ بار ئىكەن ئەمەسمۇ...— دەپ ئۇلارغا ئىچ ئاغرىتىشتى.

ئەسلىدە بۇ نائىنساب مەخسۇس ئادەم گۆشى ئىش-لىتىدىغان كاۋاپچى ئىكەن...

— ئۇ ۋەھشىي كاۋاپچىنىڭ ھازىرلا ئەدىپىنى بەر-مىسەم، — دېدى ئايچەش ئىشىنىڭ ئۇجۇر ـ بۇجۇرىنى ئۇققاندىن كېيىن غەزەپتىن چىشلىرى غۇچۇرلاپ.

— راست، شۇنداق قىلايلى! — دېدى تۈيغۇنمۇ

چىداپ تۇرالماي.

— ئەڭ ياخشىسى ئاتامنىڭ ئۆزىگە قويۇپ بېرىڭلار، مېنىڭچە ئۇنىڭ چوقۇم ئامالى بار، — دېدى مەھمۇد دادىسىغا ئىشەنگەنلىكتىن. دېمىسىمۇ، بۇنىڭغا ھۇسەيىنىنىڭ ئامالى بار ئىدى.

ئەتىسى زىندانىنىڭ يەنە بىر ئىشىكى ئېچىلىپ، جاللاتلار ھۇسەيىننى باغلاپ ئېلىپ مېڭىشتى.

بالىلارنىڭ بۇ جاللاتلارغا تېتىغۇچىلىكى بار بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭغا بەرگەن ۋەدىسى بويىچە جىم بولۇشۇپ، «قانداق قىلاركىن؟» دېگەن ئوي بىلەن ئۇنىڭغا قاراشتى.

— توختاڭلار، مېنىڭ ئىككى ئېغىز گېپىم بار! — دېدى ھۇسەيىن.

— نېمە گەپ؟ تېز ئېيت! — دېدى بىر قانخور جاللات ھۇسەيىننى دۆشكەللەپ تۇرۇپ.

— مېنىڭ گۆشۈمدىن كاۋاپ ئېتىپ تاپىدىغان پۇلۇڭلار تايىنلىق، ئەمما مېنىڭ ھۈنىرىم بىلەن پۇتمەس ـ تۈگىمەس تىللاغا ئېرىشىسىلەر.

— ھۈنىرىڭ نېمە؟ — دەپ سورىدى يەنە بىر جاللات.

— زىلچا توقۇيمەن.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ جاللاتلار ئويلىنىپ قالدى ھەم بۇ گەپنى دەرھال كاۋاپچىغا يەتكۈزدى. كاۋاپچى ھۇسەيىننىڭ ھەقىقەتەن زىلچا توقۇشقا ئۇستا ئىكەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىن: «ئەمدى راسا باي بولىدىغان

بولدۇم» دەپ ئويلاپ، ئۇنىڭغا زىلچا توقۇشقا كىرىشتى. - غان نەرسە - كىرەكلەرنىڭ ھەممىسىنى تەل قىلىپ بەردى ھەم زىندانىدىكى ئادەملەرنىمۇ ئۇنىڭ ئىشلىتىشىگە ماقۇل بولدى.

ھۇسەيىن ئۈچ كېچە - كۈندۈزدە ئوتقاشتەك چاقناپ تۇرىدىغان بىر پارچە زىلچا توقۇدى. زىلچىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر يولۋاس، يولۋاسنىڭ بېشىدا خەنجەر چىشلەپ تۇرغان بىر مۈشۈكنىڭ يولۋاسقا چاڭگال سېلىۋاتقان سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن، سۈرەتلەرنىڭ قورساق تەرىپىگە ئۆزىنىڭ كاۋاپچىنىڭ زىندانىدا ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدىغان خەتلەر گۈل شەكلىدە چۈشۈرۈلگەنىدى. بىراق، كاۋاپچىدا بۇنچىلىك يۇقىا خەتنى ئوقۇغۇدەك ئىقتىدار يوق ئىدى. شۇڭا، بۇ زىلچىنى كۆرۈپ خۇش بولغىنىدىن گۈلقەقەلىرى ئېچىلىپ كەتتى-دە:

— مولۇندەك قاراپ تۇرۇشماي، دەرھال ئىككىنچىسىنى توقۇش! — دەپ بۇيرۇق قىلدى.

كاۋاپچى بۇ زىلچىنى بازارغا ئېلىپ بارغانىدى، بىر دەمدىلا بۇ زىلچىنىڭ داڭقى پۈر كېتىپ، شاھ ئوردىسىدىكىلەرنىڭ قۇلىقىغا يەتتى. شاھ ئوردىسىدىكىلەر بۇ زىلچىنى ئوردىغا ئالدۇرۇپ كېلىش ئۈچۈن مەخسۇس ئادەم ئەۋەتتى. بۇنىڭدىن قەۋەتلا خۇش بولۇپ كەتكەن كاۋاپچى زىلچىنى ئۆزى كۆتۈرۈپ شاھ بىلەن كۆرۈشكىلى باردى. ئوردىدىكىلەر زىلچىدىكى گۈل شەكلىدىكى خەتلەرنى ئوقۇپ، ھاكىم ھۇسەيىننىڭ نەدە ئىكەنلىكىدىن خەۋەر تېپىپ بولدى. ئەمما، شاھ چاندۇرماسلىق

ئۇچۇن كاۋاپچىنى ھۇزۇرىغا چاقىرتىپ قوبۇل قىلغان بولدى.

— مۇشۇنداق زىلچىدىن بىزگە مىڭى لازىم ئىدى، پات ئارىدا توقۇپ بېرەلەمسەن، — دېدى شاھ.

— باش ئۈستىگە، — دېدى ئامەت قۇشى بېشىمغا قوندى دەپ ئويلىغان كاۋاپچى شاھقا تەزىم قىلىپ تۇرۇپ.

شاھ كاۋاپچىنى ئالاھىدە كۆتۈۋېلىشقا ئورۇنلاشتۇرغاندىن كېيىن، كاۋاپچىنىڭ ئۆيىگە لەشكەر ئەۋەتىپ قورشاۋغا ئالدى. كاۋاپچىنىڭ قول ئاستىدىكىلەر خېلى قارشىلىق قىلىپ باققان بولسىمۇ ئاخىر تەڭ كېلەلمىدى. ئاخىر زىندانىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئازاد قىلىنىپ، كاۋاپچى دارغا ئېسىلدى.

— قانداق، مېنىڭ دادامنىڭ ئامالى بارمىكەن؟— دەپ ماختاندى مەھمۇد ئۆيىدىكىلىرى بىلەن خوشلىشىپ ماڭىدىغان چاغدا تۇرگۇن بەشەيلەنگە.

— بۇنى ھۈنەرنىڭ خاسىيىتىدىن كۆرگەن تۈزۈك،— دېدى ھۈسەيىن باللارغا چۈشەندۈرۈپ، — ئىلىم ـ ھۈنەر ئۆگەنگەن ئادەم مانا مۇشۇنداق ھەرقانداق مۈشكۈلچىلىكتىنمۇ قۇتۇلۇپ چىقالايدۇ.

ئۇلار يەنە ئەجدەر غارىغا قايتىپ كەلدى. مەھمۇد قەشقەرىمۇ باللىق مەزگىلىدىن يەنە ھازىرقى ھالىتىگە قايتقانىدى. بۇ چاغدا مەھمۇد قەشقەرىنىڭ بىر ئوقۇغۇچىسى ئۆڭكۈرگە كىرىپ كەلدى ـ دە، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسى كېلىپ بولغانلىقىنى، مەدرىسىدە ئۆزىنىڭ

تەلىم بېرىشىنى كۈتۈپ تۇرۇشقانلىقىنى ئېيتتى.
ئەسلىدە ئۇنىڭ تۇرگۇنلەرنى يەنە نۇرغۇن جايلارغا ئاپىرىپ ئوينىتىپ كەلگۈسى بار ئىدى، بىراق ئوقۇغۇ-چىلىرىغا دەرس ئۆتمىسە يەنە بولمايدۇ ـ دە.
— بالىلىرىم، ئەمدى ئۆزۈڭلار ئويناپ تۇرۇڭ-لار، مەن شاگىرتلىرىمغا تەلىم بېرىپ بولۇپ ئاندىن كېلەي، — دېدى ئۇ شۇڭا.
— مەھمۇد بوۋا، سىزنى كۆپ ئاۋارە قىل-دۇق، — دېدى تۇرگۇن بىر ئىشنى ئويلاپ، — سىز بىلەن مەشەدىلا خوشلاشساق. بارىدىغان جايغا خەرىتىگە قاراپلا بېرىۋالساقمىكىن دەيمەن؟
مەھمۇد قەشقەرى ئۇلارنى يەنە بىرنەچچە زامان تۇ-رۇڭلار، دەپ تۇتقان بولسىمۇ، ئۇلار مەھمۇد بوۋىسى-نىڭ ۋاقتىنى ئېلىۋەرمەسلىك ئۈچۈن كېتىش نىيىتىگە كەلدى.
شۇنداق قىلىپ، ئۇلار مەھمۇد بوۋىسىغا ئۇزۇن ئۆمۈرلەرنى ھەم تېخىمۇ زور ئۇتۇقلارنى تىلىشىپ، ئۇنىڭ بىلەن خوشلاشقاندىن كېيىن، تۇرگۇن خەرىتى-دىكى بىر جاينى بارماقلىدى...

ئانىسىنى يىتتۈرۈپ قويغان ئۇرۇق

— خەرىتىنى خاتا بېسىۋاپسەن، — دېدى زۇمرەت ئۆزلىرىنىڭ كۆز يەتكۈسىز قۇملۇققا كېلىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ تۇرگۇنگە نارازى بولۇپ، — ئەمدى بۇ چۆلدە ئېزىپ قالساق قانداق قىلىمىز؟

— راست دەيدۇ! شۇنداق مەنزىرىلىك جايلار تۇرسا، قۇملۇقتا پوق بارمىكەن، — دېدى ئايچەشمۇ قاقشاپ.

— قېنى ئېيتىڭلارچۇ، نەگە بارغۇڭلار بار-كىن؟ — دېدى تۇيغۇن ئۆز كارامىتىنى بىر كۆرسىتىۋالماقچى بولۇپ كۆرەڭلەپ.

— سۈيى ئەلۋەك، يېشىلچىلىق جايلارغا بارمام-دۇق.

ئۇلار بۇ يەردىن ئەمدىلا كېتەي دەپ تۇرۇشىغا تۇيۇقسىز كىمدۇر بىرىنىڭ يىغلاۋاتقانلىقى ئاڭلىنىپ قالدى.

— ھۇش! — دەپ ھەممەيلەننى تىنچ بولۇشقا ئىشارەت قىلدى تۇرگۇن. دېگەندەكلا بىر بالىنىڭ «ئا-پا! ئاپا!» دەپ يىغلاۋاتقانلىقى ئاڭلاندى.

«قىزىق ئىش، ئەتراپ غىڭ تۇز، بىرەر ئادەمنىڭ

سايىسىمۇ كۆرۈنمىسە، نەدىن كېلىۋاتقان يىغا ئاۋازىدۇ بۇ؟» ئۇلار ئەتراپقا سەپسېلىپ قاراشتى، لېكىن بوران ئۇچۇرۇپ ئەكېلىپ قويغان بىر تال توغراق شېخىدىن بۆلەك ھېچنېمە كۆرۈنمەيتتى. تۇيۇقسىز بايىقى يىغا ئاۋازى يەنە ئاڭلاندى.

«ئاپا! ئاپا!» دەپ خېلىغىچە يىغلاپ يەنە توختاپ قالدى ئاۋاز. يىغا ئاۋازى ئۇلارنىڭ قېشىدىنلا كېلىۋاتاتتى، ئەمما زادى نەدىدۇ؟

— جىنىنىڭ ئاۋازى ئەمەستۇ ـ ھە؟ — تۇيغۇن ئويلانمايلا شۇنداق دەپ سالدى. بۇ گەپ بىلەن تەڭ ھەممەيلەننى قورقۇنچ باسقىلى تۇردى.

— بولۇڭلارچۇ، تېز كېتەيلى! — دەپ يالۋۇردى زۇمرەت. دەل شۇ چاغدا تورگۈن ئالدىدىكى قۇم ئارىسىدا تۇرغان كىچىككىنە بىر نەرسىنىڭ چۇمۇلىدەك مىدىرلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدى ـ دە:

— توختاپ تۇرۇڭلار! — دېدى. ئاندىن ئېڭىشىپ ئۇ نەرسىنى ئالىقىنىغا ئالدى. بۇ بىر تال ئۇرۇق ئىدى. ئۇرۇق تورگۈننىڭ ئالىقىنىدا تۇرۇپ ئۇنىڭ بويىنىغا ئېسىلماقچى بولغاندەك قوللىرىنى سوزغىنىچە:

— ئاپا! ئاپا! — دەپ يەنە يىغلىغىلى تۇردى.

— سەن مېنىڭ ئاپام ـ ھە؟ — دەپ سورىدى ئۇرۇق ئېسەدەپ تۇرۇپ. تورگۈن بېشىنى چايقىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇرۇق يەنە ئازابلىنىپ يىغلاپ كەتتى.

«باياتىن يىغلاۋاتقان مۇشۇ ئۇرۇق ئىكەن ـ دە!» دەپ ھەيران بولۇشتى ھەممىسى.

— ۋايتوۋا، ئۇرۇقمۇ يىغلايدىكەن - ھە؟ — دېدى ئايچەش ياقىسىنى تۇتقىنىچە. ئاندىن ئۇلار بۇ بىچارە ئۇرۇق بىلەن پاراڭلىشىشقا باشلىدى.

— سېنىڭ ئاپاڭ كىم؟ — دەپ سورىدى تۇرگۇن كىچىككىنە ئۇرۇققا كۆلۈمسىرەپ قاراپ.

— بىلمەيمەن، — دېدى ئۇرۇق كىچىككىنە قوشۇمىسىنى تۇرگىنىچە چۈچۈك تىلدا.

— ئۇنداق بولسا، ئاپاڭنىڭ چىراي - تۇرقىنى دەپ بەرگىن، بىز ئىزدەپ باقايلى.

— مېنىڭ ئاپام... مېنىڭ ئاپام ...— دەپ ئويلىنىپ تۇرۇپ كەتتى ئۇرۇق، — كۆك، ياق، يېشىل، ياق، ياق، قىزىل... ئۇ مېنى پەرىشتەم دەپ ئەركىلىتەتتى.

— بۇ گەپچە سېنىڭ ئاپاڭ ...— دەپ بېشىنى قاشلاپ تۇرۇپ كەتتــى تۇرگۇن. ئاندىن چورتلا كېسىپ، — ئۇرۇق دېگەننىــڭ ئاپىسى تۇپراق بولامدۇ؟— دېدى.

— مېنى مازاق قىلما جۇمۇ! بولمىسا ئاپامغا دەيمەن! — دەپ يىغلاپ كەتتى ئۇرۇق.

بۇ چاغدا تۇرگۇن نېرىدا تاشلىنىپ ياتقان يۇلغۇن شېخىنى كۆرۈپ قالدى-دە، ئۇرۇقنى يۇلغۇن شېخىنىڭ قېشىغا ئاپىرىپ دېدى:

— سېنىڭ ئاپاڭ مۇشۇمۇ دەيمەن؟

— ياق! ياق! مېنىــڭ ئاپام ئۇنــداق سەت ئەمەس! — دەپ يەنە يىغلىغىنىچە تۇردى ئۇرۇق. شۇنىڭ

بىلەن ھەممەيلەننىڭ: «ئۇنى يىغىدىن قانداق توختىتار-
مىز» دەپ بېشى قاتتى.
— قانداق قىلساق بولار؟ تاشلىۋېتىپ كېتىۋېرەم-
دۇق ـ يە؟ — دېدى تۇيغۇن.
— بىچارە يىغلاپ تۇرۇۋاتسا، يالغۇز تاشلاپ كې-
تىشكە قانداق كۆڭلىمىز ئۇنايدۇ، — دېدى زۇمرەت
قارشى چىقىپ.
— ئەڭ ياخشىسى، ئۇنىڭغا ئاپىسىنى تېپىشىپ
بېرەيلى، — دېدى تۇرگۇن. تۇرگۇننىڭ گېپىگە ھەم-
مەيلەن ماقۇل دېيىشتى.
— ئېيتقىنا، سەن زادى قايسى تەرەپتىن ئۇچۇپ
كەلگەن؟ — سورىدى ئايچەش ئۇرۇقتىن.
— ئاۋۇ ياقتىــن،— دېــدى ئۇرۇق كۇنچىقىش
تەرەپنــى كۆرسىتىپ، ئاندىن تۇرۇپلا بۇ گېــپىدىن
يېنىپ،— ياق، ياق، ئاۋۇ ياقتىن، — دەپ كۇنپېتىش
تەرەپنى كۆرسەتتى. ئۇرۇق شۇنداق دېدى-دە، يەنە ئۆ-
زىگە ئىشىنەلمەي، — ئاۋۇ ياقتىنغۇ دەيمەن، — دەپ
غەرب تەرەپنىمۇ كۆرسەتتى.
— زادى قاياقتىن؟
ئۇرۇق ئەتراپىغا قاراپ گاڭگىراپ تۇرۇپ كەتكەن-
دىن كېيىن:
— بىلمەيۋاتىمەن، — دېگىنىچە يەنە يىغلىغىلى
تۇردى.
— تازىمۇ بىر ئىش بولدى، نەدىن كەلگىنىنى
ئۆزىمۇ دەپ بېرەلمىسە، ئاپىسىنى بىز قانداق تېپىپ

بېرەرمىز، — دەپ غودۇڭشىدى تۇيغۇن.

ئۇلار ئۇرۇقنى كۆتۈرۈپ ماڭە - ئەگرى - بوگرى ئۆسكەن بىر تۇپ توغراق تۈۋىگە كېلىپ قالدى. سۇ يېتىشمىگەنلىكتىن توغراقنىڭ يوپۇرماقلىرىمۇ شالاڭ ئىدى.

— ئاپاڭمىكىن، قاراپ باققىنا، — دېدى تۇرگۇن ئۇرۇققا توغراقنى كۆرسىتىپ.

— مېنى مازاق قىلىۋاتىسىلەر، هۆ، هۆ! — دەپ يىغىنى سالدى ئۇرۇق، — مېنى قويۇۋەت، كېتىمەن! كېتىمەن!

ئۇرۇق تۇرگۇننىڭ قولىدىن ئىرغىپ چۈشۈپ يامانلاپ ماڭدى.

— ئۆزى كىچىك بولغىنى بىلەن، ئاچچىقى ئەجەب يامانكىنا! — دەپ كۈلۈپ كەتتى ئايچەش.

تۇرگۇن بەزلەپ يۈرۈپ ئاران دېگەندە ئۇنى تۇتۇۋالدى ھەم:

— بولدى، خاپا بولمىغىن، مەن ئويلىمايلا دەپ ساپتىمەن، — دەپ كەچۈرۈم سورىدى.

— مېنىڭ ئاپام ئاشۇنداق سەتما؟! — دەپ دوق قىلدى ئۇرۇق.

— ياق، ياق، ئۇرۇقتاينىڭ ئاپىسى ئاسماندىكى ئايدەك شۇنداق چىرايلىق! — دېدى زۇمرەت ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياساش ئۈچۈن. شۇنىڭ بىلەن ئۇرۇقتاي پەسكويغا چۈشۈپ، چىرايى يەنە ئېچىلدى.

ئۇلار تالاي - تالاي قۇم بارخانلىرى، يارداڭلاردىن

ئۆتۈپ، كىچىككىنە بىر ئوچۇقچىلىققا چىقتى. نېرىدا تېخىمۇ ھەيۋەتلىك قۇم بارخانلىرى چوقچىيىپ تۇراتتى. بۇ جايدا ئۇزاقتىن بېرى قۇم ئاستىدا ياتقان قەدىمدىي بىر شەھەرنىڭ بىر بۇرجىكى ئېچىلىپ قالغانىدى...

— ئانام چوقۇم مۇشۇ شەھەردە، — دېدى ئۇرۇقتاي تولۇق ئىشەنچ بىلەن. چۈنكى، ئاپىسى ئۇنىڭغا قۇم ئاستىغا كۆمۈلۈپ قالغان شەھەرلەر ھەققىدىكى چۆچەكلەرنى بەك جىق سۆزلەپ بەرگەنىدى.

ئۇلار ئۇرۇقنىڭ ئاپىسىنىڭ بۇ شەھەردە بولۇشىغا ئىشەنمىسىمۇ، ئۇنىڭ خەقىشلىك قىلىپ يىغلاپ تۇرۇۋېلىشىدىن قورقۇپ، ئۇنى شەھەرگە ئەگىشىپ چىقماقچى بولۇشتى. ئىزدە - ئىزدە بىر ئۆينىڭ تۆگلۈكىنى تاپتى ھەمدە تۆگلۈك ئارقىلىق ئۆيگە چۈشتى. بىراق، ئۆينىڭ ئىشىكىنى قۇم توسۇۋالغانىدى. ئۇرۇق بۇنى كۆرۈپ «ئاپا! ئاپا!» دەپ بۇدرۇق پۇتلىرىنى پىلتىڭلاتقىنىچە يەنە يىغلىغىلى تۇردى.

ئايچەش ئۇرۇقنى «يىغلىما، ئاپئاق ئۇكام! ئاپاڭنى چوقۇم تېپىپ بېرىمىز!» دەپ بەزلىگەندىن كېيىن، ئۇلارنى بۇ شەھەرنىڭ ئەينى چاغدىكى ئاۋات مەزگىلىگە باشلاپ باردى.

شەھەر كوچىلىرى دەل - دەرەخلەر بىلەن تولغان، ئېرىقلاردا سۈپسۈزۈك سۇلار شىلدىرلاپ ئېقىپ تۇرغان، يول بويى ئادەملەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيتتى. يىراقتا شاھ ئوردىسى ھەيۋەت بىلەن قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى.

— مېنىڭ ئاپام چوقۇم خانىش، — دېدى ئۇرۇق-تاي يەنە ئاپىسى سۆزلەپ بەرگەن چۆچەكلەرنى ئەسكە ئېلىپ.

— بۇ مۇمكىنمۇ؟ ئۆزىمىزگە ئىش تاپماي، قاي-تىپ كېتەيلىچۇ، — دېدى تۇيغۇن غودۇڭشۇپ. لې-كىن، ئۇرۇقتاينىڭ خەقىشلىك قىلىپ تۇرۇۋېلىشى بىلەن، ئۇلار ئامالسىز شاھ ئوردىسىغا كىردى ھەمدە مىڭبىر بالالىقتا خانىش بىلەن كۆرۈشتى.

— ئاپا! ئاپا! سەن مېنىڭ ئاپام! — ئۇرۇقتاي خانىشنى كۆرۈپلا ئۆزىنى ئۇنىڭ قۇچىقىغا ئاتتى.

كىچىككىنە بىر تال ئۇرۇقنىڭ ئۆزىنى «ئاپا» دەپ ئاتىغانلىقىدىن قاتتىق ئاچچىقلانغان خانىش ئۇنى بىر شاپىلاق بىلەنلا ئۇرۇپ يەرگە چۈشۈرۈۋەتتى.

دېمىسىمۇ راست ـ دە! شۇنچىۋالا ھۆرمەتلىك بىر خانىشنىڭ بىر تال ئۇرۇق تۇغۇپ قويۇشى مۇمكىنمۇ؟ بۇ ئىشنى ئۆز شەنىگە قىلىنغان قاتتىق ھاقارەت دەپ بىلگەن خانىش ئۇرۇق بىلەن تۇرگۇن بەشەيلەننىڭ ھەم-مىسىنى زىندانغا تاشلاشقا بۇيرۇدى. ناۋادا ئايچەش «چىكىلدا سائىتىم، چىكىلدا» دەپ قۇتۇلدۇرۇپ قال-مىغان بولسا، ھەممىسىنىڭ كاللىسى ئېلىناتتىمىكىن-تاڭ؟

ئۇلار شەھەرنىڭ قۇم باسقان مەزگىلىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، بۇ جايدىن تېز كەتمەكچى بولۇپ يەنە سەپىرىنى داۋاملاشتۇردى.

ماڭە - ماڭە كەچ كىرىپ قوملوقتىلا يېتىپ قې-
لىشتى. قاراڭغۇ چۈشكەنچە كۆكتىكى يۇلتۇزلار شۇنچە
نۇرلىنىپ، ئۇلارغا كۆز قىسىپ قاراشقا باشلىدى.
— پاھ، كېچە ئاسمىنى نېمىدېگەن چىرايلىق -
ھە! — دەۋەتتى ئايچەش چاراقلاپ يېنىپ تۇرغان يۇل-
تۇزلارغا ھەۋەسلىنىپ قاراپ.
— مېنىڭ ئاپام چوقۇم ئاشۇلارنىڭ ئىچىگە مۆكۈ-
ۋالغان، — دېدى ئۇرۇق تۇيۇقسىزلا يەنە نېمىنىدۇر
ئەسكە ئېلىپ.
— سەن دېگەن ئۇرۇق تۇرساڭ، ئۇلار دېگەن
يۇلتۇز تۇرسا، قانداقسىگە ئاپاڭ بولىدۇ؟ — دېدى
تۇيغۇن سەل تېرىكىپ.
شۇ گەپ بىلەن تەڭلا ئۇرۇقتاي يەنە «ئاپا!
ئاپا!» دەپ كۆكچەيلىك قىلىپ يىغلاشنى باشلىۋەتتى.
— ئاشۇ مېنىڭ ئاپام! ئاپام مېنى پەرىشتە دەيت-
تى، — دېدى ئۇرۇقتاي ئەڭ نۇرلۇق بىر يۇلتۇزنى
كۆرسىتىپ تۇرۇپ.
— نەدىنمۇ ئۇچرىدى بۇ كۆكچەي! — دەۋەتتى
ئايچەش ئاخىر جىلە بولغىنىدىن ئۇزىنى باسالماي.
— كىچىك ئەمەسمۇ، ئىش ئۇقمايدۇ، — دېدى
زۇمرەت.
— بوپتۇلا، يىغىسىلا توختايدىغان ئىش بولسا،
ئاشۇ يۇلتۇزنىڭ قېشىغا ئاچىقىپ كەلسەكمۇ كې-
لەيلى، — دېدى تۇيغۇن.
شۇنداق قىلىپ ئۇلار ئۇرۇقنى ئۇ يۇلتۇزنىڭ

قېشىغا ئېلىپ چىقتى.

ئۇ يولتۇز كىچىككىنە بىر تال ئۇرۇقنىڭ ئۆزىنى «ئاپا» دېگەنلىكىنى ئاڭلاپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى. ئاندىن كۈلكىدىن ئۆزىنى ئاران بېسىپ:

— سېنىڭغۇ بالا قىلىۋالسام بولاتتى، ئۆزۈڭمۇ بىر تاتلىق بالىكەنسەن. بىراق، يەنىلا ئۆز ئاپاڭنى تاپقىنىڭ تۈزۈك، — دېدى.

ئۇلار باشقا بىرقانچە يولتۇزدىنمۇ سوراپ كۆرگەندى، ھېچقايسىسى ئۇرۇقنىڭ ئۆزىنىڭ بالىسى ئەمەسلىكىنى ئېيتتى. شۇڭا، ئۇلار ئامالسىز يەنە قوملۇققا قايتىپ چۈشۈشتى.

— ئاپام ماڭا دېڭىز توغرۇلۇق چۆچەك سۆزلەپ بەرگەن، شۇڭا ئۇنى دېڭىزدىمىكىن دەيمەن، — دېدى ئۇرۇقتاي يەنە غەلۋە قىلىپ.

ئۇلار بۇنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى بىلسىمۇ، يەنىلا ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئاياپ، دېڭىز بويىغا ئاپاردى.

— ئاپا! ئاپا! سەن مېنىڭ ئاپام ـ ھە؟ — دەپ توۋلىدى ئۇرۇق كۆز يەتكۈسىز دېڭىزغا قاراپ. لېكىن، دېڭىزدىن سادا كەلمىدى. شۇنىڭ بىلەن تۇرگۇن ئۇنى قىرغاققا تېخىمۇ يېقىن ئاپاردى.

— ئاپا! ئاپا! مېنى تونۇماس بولۇپ قالدىڭما؟! — دەپ يىغلاشقا باشلىدى ئۇرۇق. بۇ قېتىم دېڭىزنىڭ ئۇنىڭغا رەھمى كەلدى بولغاي، زۇۋانى ئېچىلدى.

— كەچۈرگىن، ئۇرۇقتاي، مەن سېنىڭ ئاپاڭ

ئەمەس. ئەڭ ياخشىسى ئۆز ئاپاڭنى تاپقىن، — دېگىنىز شۇنداق دېگەندىن كېيىن زادىلا زۇۋان سۈرمىدى.
ئۇلار قۇملۇقتا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئورۇقنىڭ ئاپىسىنى ئىزدەپ يەنە نۇرغۇن يول ماڭدى. ماڭە ـ ماڭە ئاخىر بىر كۆل بويىغا كېلىپ قالدى. دەل شۇ چاغدا تۇيۇقسىز كەلگەن شامال تورگۈننىڭ قولىدىكى ئورۇقتاينى ئۇچۇرتۇپ يەرگە چۈشۈرۈۋەتتى.
تورگۈن «ئاپلا!» دېدى-دە، ئورۇقتاينى تۇتۇۋالماقچى بولۇپ ئارقىسىدىن قوغلىدى. بىراق، شامال شاخ ـ شۇمبا، قۇم ـ توپىلارنى قوشۇپ ئۇچۇرغاچقا، ئورۇقنى تاپالمىدى. ئورۇقتاي شۇلار بىلەن ئارىلىشىپ كۆلگە چۈشۈپ كەتكەنىدى...
ئۇلار بىچارە ئورۇقتاينى خېلى ئۇزاق ئىزدەپمۇ زادىلا تاپالمىدى. ئۇنىڭ يىغلىغان ئۈنىمۇ ئاڭلىنار ئەمەس. «ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق؟» دەپ بېشى قاتتى ئۇلارنىڭ. ئىزدەپ ھېچ تاپالمىغاندىن كېيىن ئايچەشنىڭ كاللىسىغا غەلىتىلا بىر ئوي كەلدى-دە، سىناپ كۆرۈپ باقماقچى بولدى.
«چىكىلدا سائىتىم، چىكىلدا.»
ھەش ـ پەش دېگۈچىلا ئارىدىن ئىككى يىل ئۆتۈپ كەتتى. كۆل بويىدا جالا ـ جالا ئېچىلىپ ئوتقاشتەك تاۋلىنىپ تۇرغان بىر توپ يۇلغۇن ئۇلارغا شوخ جىلۋە بىلەن قاراپ تۇراتتى.
— ئىككى يىل بۇرۇن بۇ جايدا يۇلغۇن يوق ئىدىغۇ؟ — دەپ ھەيران بولدى ئايچەش.

— مەنچۇ، قاراڭلار، ئىككى يىل بۇرۇن تۇرگۇن ئاكامنىڭ قولىدىن چۇشۇپ كەتكەن ھېلىقى ئۇرۇقتىن ئۇنۇپ چىققان، — دېدى يۇلغۇن بىردىنلا زۇۋانغا كېلىپ.

— ئاپاڭنى تاپتىڭمۇ؟ — تەڭلا سوراشتى بەشەيلەن.

— تاپتىم، تاپتىم!

— قېنى، بىر كۆرسەتكىنە.

— مەن ئۇنۇپ چىققان مۇشۇ تۇپراق مېنىڭ ئاپامكەن.

— ئىلگىرى گېپىمىزگە ئەجەب ئىشەنمىگەنتىڭغۇ؟

— ھەي، ئۇ چاغلاردا ئەقىلسىز، نادان ئىكەنمەن، ئاپامنىڭ قوينىدا تۇرۇپمۇ يەنە ئاپام نەدىسەن دەپ قاڭقىپ يۈرۈپتىكەنمەن. ئەمدى بىلدىمكى، مېنىڭ ئاپام دەل مۇشۇ قۇم بىلەن تولغان تەكلىماكان ئىكەن! بۇنىڭدىن كېيىن ھەرگىز كۆرۈنگەن نەرسىنى ئانام دەۋەرمەيمەن!

يۇلغۇننىڭ گەپلىرىدە بالىلىقتىن ئەسەرمۇ قالمىغان، بېشىدىن نۇرغۇن ئىسسىق - سوغۇقلار ئۆتكەن مويسىپىتلەرچە پىكىر بالقىپ تۇراتتى.

تارىم يولۋىسىنى سىغىنىش

ئۇلار تارىم دەرياسىنى ياقىلاپ كېتىۋېتىپ، بىر ھۇۋقۇشنىڭ ئەتراپىغا بىرنەچچە پاقىنىڭ ئولىشۋالغانلىقىنى كۆردى. ھۇۋقۇش پاقىلارغا نېمىلەرنىدۇر دېمەكتە ئىدى.

— ۋايتوۋا، ھۇۋقۇش بىلەن پاقىنىڭ سۆزلەشكىنىنى كۆرۈپ باقماپتىكەنمەن. ئۇلار نېمە دېيىشىۋاتقاندۇ - ھە؟ — دېدى ئايچەش ھەيران بولۇپ.

— تۇرگۇن ئاكا، كارامىتىڭىزنى بىر كۆرسىتىڭە، — دېدى زۇمرەت تۇرگۇنگە چاقچاق ئارىلاش.

ئۇلار ھۇۋقۇش، پاقىلارنى ئۇركۇتۇۋەتمەسلىك ئۇچۇن، ئېگىز بىر غۇژمەك يۇلغۇننى دالدا قىلىپ، يۇلغۇن شاخلىرى ئارىسىدىن ئۇلارغا سەپسىلىپ قارىدى.

بىر پاقىنىڭ ئۇچەي - قارنى چۇۋۇلۇپ ساڭگىلاپ قالغان، ئىككى پاقا ئۇنىڭ قولتۇقىدىن يۆلىۋالغان، يەنە بىر پاقا ھۇۋقۇشنى نېمە دەركىن دەپ ئۇنىڭ ئاغزىغا تەقەززا بولۇپ قاراپ تۇراتتى.

— نېمە بولغان؟ — دەپ سورىدى ھۇۋقۇش يارىدار پاقىنىڭ يۇرىكىنى تۇتۇپ كۆرگەندىن كېيىن.

— تاش بېسىۋاپتۇ، — دېدى ھۇۋقۇشنىڭ ئالدىدا تۇرغان پاقا.

— ئۇچەي ـ قېرىنلىرى ساق ئىكەن، يۈرىكىنىڭ سوقۇشىدىمۇ مەسىلە يوق، ساقىيىپ كېتىدۇ، — دېدى ھۇۋقۇش تولۇق ئىشەنچ بىلەن. ئاندىن ياردار پاقىنى يانىدىكى بىر كۆلچەك بويىغا ئاپىرىشنى بۇيرۇدى.

— بۇ ھۇۋقۇش دوختۇر ئوخشايدۇ، — دېدى تۇيغۇن ئايچەشكە پىچىرلاپ.

— ھۇش! — دەپ گەپ قىلماسلىققا ئىشارەت قىلدى تۇرگۇن دەرھال.

پاقىلار ياردار پاقىنى كۆلچەك بويىغا يۆلەپ ئاپارغاندىن كېيىن، ھۇۋقۇش:

— ئۇنى ياتقۇزۇڭلار، — دېدى.

پاقىلار ئۇنى ياتقۇزدى. ھۇۋقۇش ئۇنىڭ ئۇچەي ـ قېرىنلىرىنى بىرقۇر ئوڭشىغاندىن كېيىن:

— ئەمدى ئىچىڭگە دەم تارت! — دېدى. ياردار پاقا ئاغرىققا چىداپ تۇرۇپ ئاستا ـ ئاستا دەم تارتقاندى، ئۇچەي ـ قېرىنلىرى قورسىقىنىڭ ئىچىگە كىرىشكە باشلىدى. ئاخىرىنى ھۇۋقۇش كىرگۈزۈۋەتتى. ئاندىن يېرىق ئۇستىگە لاي سۇركىدى.

— ئەمدى قوللىرىڭ بىلەن قورسىقىڭنى مەھكەم تۇتە، جايىڭدا قىمىر قىلماي جىم يات! يېرىق ئېچىلىپ قالمىسۇن جۇمۇ! — ھۇۋقۇش شۇنداق دېگەندىن كېيىن ئاخىرىدا يەنە مۇنداق دەپ جېكىدى، — ئۈچ كۈن مۇشۇنداق ياتىسەن! ئاندىن كۆلچەككە چۈشۈپ

كەتسەك بولىدۇ.

— تېۋىپ ئۇستام، ئۇ ساقىيارمۇ؟ — دەپ سورىدى بىر پاقا ئەنسىرەپ.

— ساقايمىغىنىغا مەن ئىگە، — دېدى ھۆۋقۇش ئۇك قانىتىنى كۆكسىگە ئۇرۇپ.

ھۆۋقۇشنىڭ ئىشەنچ بىلەن ئېيتقان بۇ سۆزىدىن پاقىلارنىڭ كۆڭلى ئورنىغا چۈشتى بولغاي، ئارتۇقچە گەپ قىلىشمىدى.

— سەن مۇشۇ يەردە يېتىپ ئوبدان ئارام ئال، بىز ھالىڭدىن خەۋەر ئالغىلى يەنە كېلىمىز، — قالغان پاقىلار شۇنداق دېيىشىپ ئۇنىڭ بىلەن خوشلاشتى-دە، كۆلچەككە سەكرەپ چۈشۈپ كېتىشتى. ھۆۋقۇش بولسا يەنە ئۆز ئورنىغا قايتىپ كېلىپ، يوغان بىر تال يوپۇرماققا يېزىلغان قاملاشمىغان بىر خەتلەرنى ئوقۇغىلى تۇردى.

— قارىغاندا، بۇ ھۆۋقۇش داڭلىق تېۋىپ ئوخشايدۇ، — دەپ پىچىرلىدى زۇمرەت.

— ئۇنىڭ بىلەن بىر پاراڭلىشىپ كۆرسەك بولىدىكەن، — دەپ پىچىرلىدى تۇيغۇنمۇ.

بۇ چاغدا ھۆۋقۇشنىڭ قېشىغا بىر مولۇن ئۆڭسۈلى ئۆچكەن ھالدا قورسىقىنى تۇتقىنىچە ئالدىراش يوگۇرۇپ كەلدى.

— ھە، نېمە بولدۇڭ مولۇنجان؟ — دەپ سورىدى ھۆۋقۇش يوپۇرماق كىتابتىن بېشىنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭغا قاراپ.

— ۋاي - ۋاي، قورسىقىم! مۇجۇپ، ئىچىم سۇ-رۇپ...

— نېمە يېگەنتىڭ؟

— زەھەرلىك بىرنەرسە يەۋالغان ئوخشايمەن. كۆڭلۈم ئىلىشىپ قۇسقۇم كېلىپلا تۇرىدۇ، بىر ئامالد-نى قىلغان بولسىڭىز، تېۋىپ ئۇستام، — مولۇننىڭ چىرايىدىن ئاغرىق ئازابىغا چىدىيالماي ۋاتقانلىقى چىقىپ تۇراتتى.

— ئۆزۈڭمىغۇ نەپسىڭ يامانراق نېمە، قورسىقىڭ ئېچىپ كەتسە كۆزۈڭگە ھېچنېمە كۆرۈنمەيدىغان ... — ھۇۋقۇش شۇنداق دېگەچ ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ، يۇلغۇن ئارىسىغا قويۇپ قويغان بىر دورىنى ئالدى.

— مە، ماۋۇنى يەپ راسا بىر قۇسۇۋەتسەڭ ساقىد-يىپ كېتىسەن، — دېدى ھۇۋقۇش دورىنى مولۇنغا سۇنۇپ.

— مارالقۇلاققۇ بۇ؟ — دېدى مولۇن دورىنى ئې-لىپ ئۆرۈپ - چۆرۈپ قارىغاندىن كېيىن، — باشقا ياخشىراق دورىڭىز يوقمۇ؟

— بۇنىڭغا يېتىدىغان دورا نەدە باركەن. ماڭ يۇگۇر، دەرھال قايتىپ بېرىپ دوراڭنى يېگىن!

مولۇن ھۇۋقۇشقا كۆپ رەھمەتلەرنى ئېيتقاندىن كېيىن، «ۋاي - ۋاي، قورسىقىم!» دەپ ئىڭرىغىنىچە دىڭگۇسلاپ كېتىپ قالدى.

ھۇۋقۇشنىڭ بۇ ئىككى كېسەلگە بۇيرۇغان داۋاسىد-دىن قايىل بولۇشقان تۇرگۇن بەشەيلەنىڭ دەرھاللا

ئۇنىڭ قېشىغا بېرىپ كۆرۈشكىسى كەلدى. بىراق، مۇشۇ ھالىتىدە بارسا، ئۇنىڭ ئۈركۈپ قېچىپ كېتىشى تۇرغان گەپ ئىدى. شۇڭا، تۇيغۇن نوقۇتنىڭ كارامىتى بىلەن ھەممەيلەننى ئۇنىڭ جەمەتىگە — ھۇۋقۇش چۈجىلىرىگە ئايلاندۇرۇپ قويدى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ئۇستاز!

تۇرگۇن بەشەيلەن ئۇنىڭغا تەڭلا سالام بېرىشتى. شۇئان ئۇ چۆچۈپ بېشىنى يوپۇرماق كىتابتىن كۆتۈردى-دە، ئالدىدا بەش ھۇۋقۇش چۈجىسىنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆردى. ئاندىن بىردىنلا ئېسىنى تېپىپ:

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام! كېلىڭلار، كېلىڭلار، باللىرىم! — دېدى ئۇلارنى قېشىغا تەكلىپ قىلىپ.

— ھە، نېمە بولغانتىڭلار؟ — دەپ سورىدى ئۇ «قايسىڭلار كېسەل؟» دېگەندەك ئۇلارغا بىرقۇر قاراپ.

— بىز كېسەل ئەمەس، — دېدى تۇرگۇن چۈشەندۈرۈپ، — بۇ جايدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ سىزگە سالام بېرەيلى دېدۇق.

— ۋاي، بارىكاللا، كىمنىڭ باللىرى سىلەر؟ قەۋەتلا تاتلىق بالىكەنسىلەرغۇ.

ئۇلار بىردەم ئەھۋاللاشقاچ ئۇنى - بۇنى سوراشقاندىن كېيىن، گەپ تەبىئىي ھالدا تېۋىپ ھۇۋقۇشنىڭ كەسپىگە يۆتكەلدى.

— تېۋىپ بوۋا، سىز كېسەللەرنى ئاجايىپلا داۋالايدىكەنسىز، — دېدى زۇمرەت كۆڭلىدىكىنى يوپۇتماي تۇزلا ئېيتىپ.

— بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟ — دېدى ھۇۋقۇش ئۇنىڭغا سوئال نەزىرى بىلەن قاراپ.

— بىز تەرەپتە قارنى يېرىلىپ كەتكەنلەرنى بالـ. نىستقا ياتقۇزۇپ، قورسىقىنى نەچچە يىپلىق قىلىپ تىكىپ، ئاسما ئوكۇل سالىدۇ. ئەمما، سىز لاي سۇر. كەپ قويۇپلا بولدى قىلدىڭىز...

— ھىم، بۇ گېپىڭلارچە سىلەر ئادەم جىق يەردىن كەلگەن ئوخشىمامسىلەر؟— دېدى ھۇۋقۇش ئۇلارغا يات. سىراپ قاراپ، — پەمىمچە، بۇ يەرلىك ئەمەس. كەنسىلەر ـ ھە؟

— شۇنداق، بىز بۇ يەرلىك ئەمەس، — دېدى تۇرگۇن، — داڭقىڭىزنى ئاڭلاپ، شۇنچە يىراقتىن سىزدىن تەلىم ئالايلى دەپ كېلىشىمىز.

— مەندىن تەلىم ئالىمەن دېسەڭلار، ئۇنداق ئاسما ئوكۇل، پاسما ئوكۇل دېگەنلەرنى ئېغىزغا ئالغۇچى بولماڭلار، — دېدى تېۋىپ ھۇۋقۇش كەسكىنلىك بىلەن، — مەن ئۇنداق خىمىيىۋى دورىلارنى ئىشلىتىپ ھايۋانلارنى زەھەرلەيدىغان ئىشلارغا قەتئىي قارشى. مېنىڭ قوللىنىدىغىنىم پۈتۈنلەي تەبىئىي داۋالاش ئۇسۇلى، ئىشلىتىدىغانلىرىممۇ ساپلا تەبىئىي دورىلار.

تېۋىپ ھۇۋقۇش بىرمۇنچە تەلىم بەرگەندىن كېيىن، ئۇلارنى سىناپ باقماقچى بولدى.

— ماۋۇ كىتابنى ئوقۇپ بېقىڭلارچۇ، — دېدى ئۇ يوغان بىر تال يوپۇرماقنى ئۇلارغا بېرىپ.

يوپۇرماقنى ئايچەش ئېلىپ ھېچنېمىنى

كۆرەلمىدى. «خەت يوققۇ بۇنىڭدا، قانداقسىگە كىتاب دەيدىكىنە؟» دەپ ئويلىدى ئۇ. ئۇنىڭ ئوقۇيالىماي ھەجىلەپ تۇرغانلىقىنى كۆرگەن تۇيغۇن دەرھال يوپۇرماقنى ئالدى-دە، خاسىيەتلىك نوقۇتقا ئىلتىجا قىلدى. شۇئان يوپۇرماقتىكى خەتلەر ئۇنىڭغا بىرمۇبىر كۆرۈنۈشكە باشلىدى.

— قوتازدىكى قوتۇر كېسىلىنى داۋالاش ئۇسۇلى، — دەپ ئوقۇشقا باشلىدى تۇيغۇن، — قوتاز قوتۇر بولۇپ قالسا، ئۇنى كۆل بويىغا ئەكېلىپ پاتقاققا ئېغىناتماق كېرەك. پاتقاق قوتۇر ئۇستىگە چاپلىشىپ قۇرۇپ، ئۈچ - تۆت كۈن ئۆتكەندىن كېيىن يەنە كۆلگە كېلىپ يۇيۇنۇپ ئادالىشۇەتسە، قوتۇر كېسىلى سەللىمازا ساقىيىپ كېتىدۇ.

— ۋاھ، ۋاھ، يارايسەن، ئالامەت پەيزى ئوقۇۋەتتىڭ! — دەپ ماختاپ كەتتى تېۋىپ ھۇۋقۇش تۇيغۇندىن مەمنۇن بولۇپ. ئاندىن نوقۇتنىڭ خاسىيىتى بىلەن قالغان تۆتەيلەنمۇ يوپۇرماقتىكى باشقا خەتلەرنى تېۋىپ ھۇۋقۇشقا ئوقۇپ بەردى.

— بولدى، ھەممىڭلار سىناقتىن ئۆتتۈڭلار، — دېدى تېۋىپ ھۇۋقۇش ئۇلارغا قايىل بولۇپ، — ھەممىڭلارنى شاگىرتلىققا قوبۇل قىلدىم!

ھۇۋقۇش تېۋىپ ئۇلارغا باشقا يوپۇرماق كىتابلىرىنىمۇ كۆرسىتىپ تۇرۇشىغا ئورۇقلاپ ئۆلەيلا دەپ قالغان بىر قېرى بايتال كېسەل كۆرسەتكىلى كېلىپ قالدى.

— سىلەر كېسەل كۆرۈشنى ھازىردىنلا باشلايسىلەر، — دېدى تېۋىپ ھۈۋقۇش.

— بۇ قانداق بولار؟ — دېدى تۇرگۇن ئىككىلىنىپ، — بىز تېخى بىر قېتىممۇ كېسەل كۆرۈپ باقمىغان تۇرساق.

— كېسەل كۆرۈش ئۇنچىلىك تەس ئىش ئەمەس. مەن ئىشىنىپ كۆرۈڭلار دېدىممۇ بولدى، چوقۇم كۆرۈپ كېتىسىلەر. بىلەلمىگەن يەرلىرىڭلارغا مانا مەن بار.

— نېمە بولغان؟ — سورىدى تۇرگۇن قېرى بايتالدىن.

— يېسەم - يېسەم قورسىقىم تويمايدۇ، يە بىر چىرايىمىغا چىقمايدۇ. كۈندىن - كۈنگە ئورۇقلاپ كۆتۈرەم بولايلا دەپ قالدىم، — دېدى بايتال ھارغىن ئاۋازدا.

ئۇلار بۇنىڭغا ئۇلاپ نېمە دېيىشىنى بىلمەي تېۋىپ ھۈۋقۇشقا قاراشتى.

— ئۇنىڭ يۈرىكىنى تىڭشاپ بېقىڭلار، — دېدى تېۋىپ ھۈۋقۇش.

تۇرگۇن بەشەيلەن بىر - بىرلەپ بايتالنىڭ يۈرىكىگە قۇلىقىنى يېقىپ تىڭشاپ باققان بولسىمۇ، ھېچنېمىنى بىلەلمىدى. شۇڭا، ئاخىر تېۋىپ ھۈۋقۇشقا ئىلتىجا قىلىپ:

— كەچۈرۈڭ، بىز راستتىنلا بىلەلمىدۇق، — دېيىشتى.

تېۋىپ ھۆۋقۆش كۈلۈپ كەتكەندىن كېيىن:
— بوپتۇ، كېسەللىككە مەن دىئاگنوز قويۇپ بې-
رەي، بۇنى ئاستا ـ ئاستا ئۆگىنىۋالىسىلەر، —
دېدى-دە، بايتالنىڭ قورسىقىغا چاپلىشىپ تۇرۇپ، ئۇ-
نىڭ يۈرىكىنى تىڭشاپ كۆردى.
— ئىچىڭىزدە پارازىت قۇرت باركەن، — دېدى
ئۇ ئاخىر چورتلا ھۆكۈم قىلىپ.
— قۇرت؟ — دەپ چۆچۈپ كەتتى بايتال، —
ۋىيەي، قورقۇتمىسىڭىزچۇ!
— بۇنىسى راست، — دېدى تېۋىپ ھۆۋقۆش بې-
شىنى لىڭشىتىپ تەمكىنلىك بىلەن، — ئەمما بۇنىڭ
داۋاسى بەك ئاددىي.
ئاندىن ئۇ تۇرگۈن بەشەيلەنگە يۈزلىنىپ دېدى:
— قېنى دەپ بېقىڭلارچۇ، بۇنىڭغا قانداق دورا
بەرسەك بولار؟
— بىز تەرەپتىغۇ قۇرت دورىسى دەيدىغان مەخ-
سۇس بىر خىل دورا بولىدىغان، — دېدى ئايچەش.
— لېكىن، بۇنىڭ دورىسى بايتالنىڭ ئۆز بەدىنى-
دە، — دېدى تېۋىپ ھۆۋقۆش بايتالنىڭ قۇيرۇقىنى
ئىما قىلىپ.
شۇئان ھەممەيلەن بايتالنىڭ قۇيرۇقىغا قاراشقىنى-
چە ھەيران بولۇپ تۇرۇپلا قېلىشتى.
— ھە، قۇيرۇقىدىن ئازراق كەسمەي نېمە قاراپ
تۇرىسىلەر؟ — دېدى تېۋىپ ھۆۋقۆش بۇيرۇق تەلەپپۇ-
زىدا.

بىراق، ئۇلار نېمە بىلەن كېسىشنى بىلەلمەي ھاڭ-ۋېقىپ تۇرۇۋېرىشتى.

— ئەكېلىڭلار، مەنلا كېسەي، — دېدى تېۋىپ ھۇۋقۇش ئاخىر سەل تېرىكىپ. ئاندىن ئاتنىڭ قۇيرۇ-قىدىن بىر تۇتام قىلنى چىشى بىلەن قىرقىپ تېخىمۇ ئۇششاقلىدى ھەمدە تۇرگۇنگە قىلنى يوغان بىر تال يوپۇرماققا ئوراشنى بۇيرۇدى. قىل يوپۇرماققا ئورىلىپ بولغاندىن كېيىن، بايتال تېۋىپنىڭ كۆرسەتمىسى بويى-چە ئۇنى چاينىمايلا يۇتۇۋەتتى.

— مۇشۇنىڭغىلا قۇرت چۈشۈپ كېتەرمۇ؟ — دەپ سورىدى بايتال قايتار ۋاقتىدا سەل ئىشەنمىگەن ھالدا.

— چۈشمىسە مانا مەن بار، — دېدى تېۋىپ ھۇۋ-قۇش يەنە مەيدىسىگە مۇشتلاپ.

— ئۇستام، بۇ دورىنىڭ نېمە ئۈچۈن قۇرت چۈ-شۈرىدىغانلىقىنى سۆزلەپ بەرگەن بولسىڭىز، — دەپ سورىدى تۇيغۇن بايتال كەتكەندىن كېيىن تېۋىپ ھۇۋ-قۇشتىن.

— بۇنىڭ داۋلىسى بەك ئاددىي، — دېدى تېۋىپ ھۇۋقۇش ئالدىرىماي سۆز باشلاپ، — يوپۇرماق ئاتنىڭ قورسىقىغا كىرگەندىن كېيىن ھەزىم بولۇپ پارچىلى-نىپ كېتىدۇ، ئەمما قىللار ھەزىم بولماي ئۆز پېتى تۇرىۋېرىدۇ. نەتىجىدە ئۇ ئۈچەي يولىدىكى پارازىت قۇرتلارغا سانجىلىپ ئارام بەرمەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن پارازىت قۇرتلار ئۆزلىرىنى قاچۇرىمىز دەپ تېزەك بى-لەن بىللە ئارقا پېشابتىن چىقىپ كېتىدۇ.

ئۇنىڭ ئاددىي، ئەمما ئورۇنلۇق چۈشەندۈرۈشىنى ئاڭلاپ ھەممەيلەن قايىل بولۇشتى ھەم ئۇنىڭغا بولغان ھۆرمىتىمۇ ئېشىشقا باشلىدى.

تېۋىپ ھۇۋقۇشنىڭ سۆزى تۈگەپ تۇرۇشىغا بىر ئەركەك جەرەن ئالدىراش يېتىپ كەلدى.

— تېۋىپ ئۇستام، بىزنىڭ مەھەللىگە بىر بېرىپ كەلگەن بولسىڭىز، — دېدى جەرەن ھاسىراپ تۇرۇپ.

— ھە، نېمە بولدى؟ ئاۋۋال ئېيتامسەن؟ — دېدى تېۋىپ ھۇۋقۇش.

— باللارنىڭ ئانىسى ئورنىدىن قوپالماس بولۇپ قالدى، بېرىپ كۆرۈپ باققان بولسىڭىز، — دېدى جەرەن يېلىنىپ.

— بوپتۇ، بارسام باراي، — دېدى تېۋىپ ھۇۋ-قۇش. ئاندىن تۇرگۇن بەشەيلەنگە قاراپ ئېيتتى، — يۇرۇڭلار، سىلەرمۇ بىللە بېرىڭلار.

ئۇلار ئەتراپىغا سىم تارتىپ قورشالغان چوڭ بىر جەرەن فېرمىسىغا باردى. دېگەندەك ئۇ جايدا تۇلۇمدەك سەمرىپ كەتكەن بىر چىشى جەرەن قوپالماي ياتقاند-كەن.

— ئورنىدىن تۇرالماس بولۇپ قالغىنىغا مانا ئۈچ كۈن بولدى، — دېدى ئەركەك جەرەن، — تۇرغۇزۇپ باقىلى دەپ ھەرقانچە كۆتۈرسەكمۇ پۇتلىرىنىڭ ھېچ ماغدۇرى يوق دەپلا تۇرىدۇ.

تېۋىپ ھۇۋقۇش چىشى جەرەننى بىرقۇر تەكشۈ-رۈپ كۆرگەندىن كېيىن:

— پۇتلىرى ھەرىكەت ئىقتىدارىنى يوقىتىپتۇ، ھەرقانچە داۋالىغان بىلەنمۇ ئامال يوق، — دېدى بېشى-نى چايقاپ تۇرۇپ.

— تېۋىپ ئۇستام، بالىلىرىم ئۇچۇن بولسىمۇ بىر ئامال قىلغان بولسىڭىز، سىزدىن ئۆتۈنۈپ قالاي، — دەپ يالۋۇردى ئەركەك جەرەن.

— ئۇزاق مەزگىل ھەرىكەت قىلماسلىقتىن بولغان كېسەل بۇ، ئەمدى ۋاقتى ئۆتۈپتۇ. ھالىدىن ئوبدان خەۋەر ئېلىڭلار...

تېۋىپ ھۇۋقۇش ئۇلارغا بىرمۇنچە تەسەللى بەرگەن-دىن كېيىن، تۇرگۇن بەشەيلەننى ئەگەشتۈرۈپ جەرەن بېقىش فېرمىسىنى بىرقۇر ئايلىنىپ كۆردى. ئاندىن يوغان بىر توغراقنىڭ شېخىغا قونۇپ ئەتراپقا قاراشقا باشلىدى. بۇ جايدىكى جەرەنلەر تەييار ئوت - چۆپلەرنى يەپ، تەييار سۇنى ئىچىپ ئۆگىنىپ كەتكەچكە، بىر - بىرىدىن بىغەم كۆرۈنەتتى. نۇرغۇن جەرەنلەر قورسىقى تويغانلىقتىن يېتىپ كۆشىمەكتە ئىدى. ئۇرە تۇرغانلى-رىمۇ ئاندا - ساندا ھەرىكەت قىلغاننى ھېسابقا ئالمىغان-دا، ئاساسەن جىم تۇرۇشاتتى. پەقەت بىرنەچچە جەرەن موزىيىلا قىيغىتىپ چېپىپ يۈرۈشەتتى.

— مېنىڭچە، ئاشۇ كۆشەپ ياتقان جەرەنلەرمۇ كې-يىنچە ئورنىدىن تۇرالماس بولۇپ قالىدۇ، — دېدى تېۋىپ ھۇۋقۇش نېمىنىدۇر كۆڭلىدىن ئۆتكۈزۈپ.

— نېمىشقا بۇنداق دەيسىز؟ — دەپ سورىدى تۇي-غۇن.

— چۇنكى، جەرەن دېگەن كۈندە يۈگۈرۈپ تۇرمى-
سا بولمايدۇ، قانچە كۆپ يۈگۈرۈپ، سەكرەپ بەرسە
ئۇلار شۇنچە تېمەن، شۇنچە چەبدەس بولۇپ كېتىدۇ.
ئەتىدىن كەچكىچە تەييارغا ھەييار بولۇپ كۆشەپ ياتى-
ۋەرسە پالەچ بولماي نېمە بولاتتى...

ئاندىن ئۇلار پەستە قېرى بىر جەرەننىڭ تۇرغانلى-
قىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ بىلەن پاراڭلىشىش ئۈچۈن قېشى-
غا چۈشتى. قېرى جەرەن تېۋىپ ھۇۋقۇشنى كۆرۈپلا
تونۇدى-دە:

— ۋوي - ۋوي، تېۋىپ ئۇستام، قايسى شامال
ئۇچۇرۇپ كەلدى سىزنى؟ ئەجەب بۇ ياققا قەدەملىرىڭىز
يېتىپ قاپتۇغۇ، — دېدى خۇش بولغىنىدىن.

تېۋىپ ھۇۋقۇش كېلىش سەۋەبىنى ئېيتقانىدى،
قېرى جەرەن ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ:

— ھەي، نېمىسىنى دەيسىز، ھازىرقى بۇ ياشلار
بارغانچە ھورۇنلىشىپ كېتىپ بارىدۇ. يەپ - ئىچىپلا
يېتىشقان. يە ئادەمنىڭ گېپىنى ئىلىك ئېلىشمى-
غان، — دېدى. ئاندىن بىر دەم دېمىنى ئېلىۋالغاندىن
كېيىن يەنە سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — ئاۋۇ كۈنى
نەۋرەمگە يولۋاسنىڭ گېپىنى دېسەم، «يولۋاس دېگەن
قانداق نېمە ئۇ؟» دەيدۇ. شۇنچە سۆزلەپ چۈشەندۈر-
سەممۇ، مىتمۇ قىلىپ قويماي چىكەتكىدەك قاراپلا تۇ-
رىدۇ. ھەي، يولۋاس، بۆرە دېگەنلەرنى بىر ئەر قېتىممۇ
كۆرۈپ باقماي چوڭ بولغان بالىلاردا ھوشيارلىق نې-
مىش قىلسۇن. يەنىلا بىزنىڭ دەۋرىمىزگە يەتمەيدۇ —

دە. ئۇ چاغلاردا قاراڭلار، ئوچۇقچىلىق ئايدالالاردا يۇ-
رۇپ، چۆپنىڭ ئۇچىنى يەپ، سۇنىڭ سۇزۇكىنى تېپىپ
ئىچەتتۇق. بۆرە، يولۋاس دېگەنلەر داۋاملىق قوغلاپ
تۇراتتى. ئۇلارنىڭ ھىدىنى يىراقتىنلا ھىدلاپ بىر قا-
چىدىغان بولساق بىرەر سائەتچە يۈگۈرۈپمۇ ھارمايت-
تۇق. ھەر كەڭ ئېقىنلاردىن، ھەر ئېگىز تاشلاردىن
بىر سەكرەپلا ئۆتۈپ كېتەتتۇق. كۈشەندىلىرىمىزنى
ھەرگىز يەتكۈزمەيتتۇق. شۇنداق يۈگۈرۈپ، سەكرەپ
باقمىغىنىمىغا تالاي ـ تالاي زامانلار بولۇپ كەتتى. مانا
ئەمدى ئاۋۇ ياققا كىرىپ ئوتلايلى دېسەك دېھقانچىلىق
مەيدانى، قاشالاپ كىر گۈزمەيدۇ. قاچايلى دېسەك، يول-
ۋاس، بۆرىلەر تۈگۈل، قوغلىغۇدەك تۈلكە، سۆلەيسۈن
دېگەنلەرمۇ يوق. ھېچقايسىسى بىزنى بېقىۋاتقان ئىگىد-
لىرىمىزدىن قورقۇپ يېقىن كېلىشەلمەيدۇ. ھەي، مۇ-
شۇنداق كېتىۋەرسە، باللىرىمىزنىڭ كېيىنلىكى نېمە-
مۇ بوپ كېتەر...
قېرى جەرەن سۆزلەپ شۇ يەرگە كەلگەندە غەمگە
پاتقىنچە ئويچان كۆزلىرىنى يىراقلارغا تىكتى.
— ئۇنداقتا سىز بۇ يەرگە قانداق كىرىپ
قالغان؟— سوراپ قالدى ئايچەش.
— ھە، نېمىسىنى دەيسىلەر، گەپ يەنە شۇ ئۆزد-
مىزدە، — دېدى قېرى جەرەن يەنە ئۇھ تارتىپ
قويۇپ، — بىز جەرەنلەر يورۇقلۇققا ئامراق كېلىمىد-
كەنمىز. ئادەملەر بىزنىڭ بۇ مىجەزىمىزنى بىلىۋېلىپ
كېچىسى ماشىنا بىلەن كېلىدۇ ـ دە، ماشىنىنىڭ

چىرىغىنى يېقىپ قويۇپ ئۆزلىرى جىم تۇرۇۋالدۇ. بىز نۇرغا ئىنتىلىپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ بېرىدىكەنمىز. مەن مانا مۇشۇنداق تۇتۇلۇپ قالغان.

ئۇلار قېرى جەرەن بىلەن خوشلىشىپ، تېۋىپ ھۇۋقۇشنىڭ تۇرار جايىغا قايتىشتى.

— بايىقى قېرى جەرەننىڭ گېپى مېنى ئويلاندۇرۇپ قويدى، — دېدى تېۋىپ ھۇۋقۇش ئۇچۇپ كېتىۋېتىپ، — تەبىئەت دۇنياسىدىكى بارلىق جانلىقلارغا تەھدىت سېلىپ تۇرىدىغان بىر كۈچ بولغىنى ياخشىكەن، بولمىسا ھەممىسى بىخۇدلىشىپ، ئاقىۋەتتە ھالاكەتكە يۈزلىنىدىكەن. ئۆتكەندە ئاۋۇ توغراقلىقتىكى قويلاردا دېۋەڭلىك كېسىلى كۆرۈلۈپ بارغانىدىم. بىر قېرى قوچقارنىڭ دېيىشىچە، قويلارنى پات - پات بۆرە قوغلاپ تۇرمىسا، دېۋەڭلىشىپ، قوتۇر بېسىپ، مېڭىسى يېگىلەپ، ھەر خىل كېسەللەرگە دۇچار بولارمىش. شۇنىڭغا قارىغاندا، تارىم ۋادىسىدا يەنە يولۋاس پەيدا بولۇپ قالغان بولسىچۇ دەپ ئويلاپ قېلىۋاتىمەن. شۇنىڭدا مۇنچىۋالا كېسەللىك يامراپمۇ كەتمەس ئىدى.

— بىراق، دەرسلىكتىن ئوقۇشىمىزچە، ھازىر شىنجاڭ يولۋىسىنىڭ نەسلى قۇرۇپ كېتىپتۇدەك، — دېدى تۇيغۇن گەپكە ئارىلىشىپ.

— پەقەت شۆيتسىيە دېگەن دۆلەتتىكى بىر مۇزېيدىلا شىنجاڭ يولۋىسىنىڭ تېرىسى ساقلىنىۋېتىپتۇ، — دېدى زۇمرەتمۇ ئۆزىنىڭ بىلىدىغانلىرىنى دەۋىلىشقا ئالدىراپ.

ئۇلار تېيىپ ھوۋقوشنىڭ تورالغۇسىغا كېلىپ قو-
نۇشتى. بۇ چاغدا تورگۇن بىر چاغلاردا دادىسى سۆزلەپ
بەرگەن ئۆردەك بوۋىسىنىڭ يولۋاس بىلەن ئېلىشقانلىقى
ھەققىدىكى ھېكايىنى ئەسلەپ قالدى-دە، كۆڭلىدىن غە-
لىتە بىر ئوي كېچىپ:
— تېيىپ ئۇستام، بىز سىزنى شىنجاڭ يولۋىسى
بار چاغقا ئاپىرىپ كەلسەك قانداق دەيسىز؟ — دېدى.
— بولدىلا، خىيالىي گەپلەرنى قويۇپ، ئەمەلىي
ئىشقا تۇتۇش قىلايلى، — دېدى تېيىپ ھوۋقوش ئۇلار-
نى چاقچاق قىلىۋاتىدۇ دەپ ئويلاپ.
— تورگۇن راست دەۋاتىدۇ، — دېدى تۇيغۇنمۇ
تورگۇننىڭ كۆڭلىدىكىنى چۈشىنىپ.
تېيىپ ھوۋقوش ئۇلارنىڭ سەبىيلىك چىقىپ تور-
غان كۆزلىرىگە بىرقۇر قارىۋەتكەندىن كېيىن ئىختىيار-
سىز كۈلۈپ كەتتى-دە، بېشىنى چايقىغىنىچە:
— ھەي، بالىلىق دېگەنزە ئاجايىپ گۈزەل چاغدە.
مەنمۇ سىلەرچىلىك مەزگىلىمدە ئاجايىپ گۈزەل خىيال-
لارنى قىلىپلا يۈرەتتىم، — دېدى.
— تېيىپ ئۇستام، بىزگە راستتىنلا ئىشەنمەيۋاتقى-
سىز-ھە؟ ئۇنداق بولسا كۆزىڭىزنى بىر يۇمۇپ بېقىڭ-
چۇ، — دېدى ئايچەش.
تېيىپ ھوۋقوش ئۇلارنى قانداق ئويۇن ئوينايدىكىن
دەپ كۆزىنى يۇمدى.
— ئەمدى كۆزىڭىزنى ئېچىڭ، — دېدى ئايچە-
چەك.

تېۋىپ ھۇۋقۇش كۆزىنى ئېچىپلا ئۆزلىرىنىڭ باشقىلا بىر دۇنياغا بېرىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ ھەيران قالدى ھەم بۇ بالىلاردا ئاجايىپ بىر سېھرىي كارامەتنىڭ بارلىقىغا ئىشىنىپ، ئۇلارغا ئەيمىنىش ئېچىدە قارىدى.

ئۇلار بۇنىڭدىن يۈز يىللار ئالدىدىكى كۆنچى دەرياسى بويىغا بېرىپ قېلىشقانىدى. ئەتراپ قېلىن يۇلغۇنلۇق، قومۇشلۇق، توغراقلىقلار بىلەن پۈركەنگەن، يېقىنلا بىر جايدا ئۆركەشلەپ ئېقىۋاتقان كۆنچى دەرياسى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ياۋا ئۆردەكلەرنىڭ غاقىلداشلىرى، قۇشلارنىڭ سايراشلىرى، بۇغا موزايلىرىنىڭ مەرەشلىرى پات ـ پات ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

تېۋىپ ھۇۋقۇش ئەتراپقا قىزىقسىنىپ قاراۋېتىپ تۇيۇقسىزلا قومۇشلۇق ئارىسىدا بىر يولۋاسنىڭ ماراپ ياتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدى-دە، قورققىنىدىن:

— ۋاي، يولۋاس، يولۋاس! تېز قېچىڭلار! — دەپ ۋارقىراپ كەتتى.

شۇئان ھەممەيلەن ئۈركۈشۈپ پالاقلىشىپ ئۇچۇشقىنىچە ئېگىز بىر توغراق ئۇستىگە چىقىپ قونۇۋېلىشتى. ئاندىن يەنە ئۇ يولۋاس تۇرغان جايغا قاراشتى. راسا كۈچىگە تولغان يوغان بىر ئەركەك يولۋاس قومۇشلۇق ئارىسىغا مۆكۈنۈپ، نېرىدىكى يۇلغۇنلۇق ئارىسىدا تىمىسقىلاپ يۈرگەن بىر ياۋا توڭگۇزنى كۆزلەپ ياتاتتى. قومۇشلۇقنىڭ ئىچكىرىسىدە بىر چىشى يولۋاسنىڭ ئەتراپىدا ئىككى ئەينۈك بىر ـ بىرى بىلەن چىشلىشىپ ئوينىشىۋاتاتتى.

ياۋا توڭگۇز يېقىنراق كېلىشىگە ئەركەك يولۋاس مۆكۈنۈپ ياتقان يېرىدىن ئوقتەك ئېتىلىپ چىقتى-دە، ياۋا توڭگۇزنىڭ كانىيىدىن ئالدى. ياۋا توڭگۇز بىردەم تىركىشىپ تېپىرلىغاندىن كېيىن، ئاخىر جان بەردى. بۇ چاغدا چىشى يولۋاس بىلەن ئەينۇكلىرىمۇ يېتىپ كېلىشتى-دە، ياۋا توڭگۇزنى بىر - بىرى بىلەن قىزغىنىشىپ مەززە قىلىپ يېگىلى تۇردى.

ئۇلار بىردەم بۇنى تاماشا قىلغاندىن كېيىن، تۇرگۇن:

— ئەمدى ئاۋۇ ياقا بېرىپ باقامدۇق، — دېدى ئۆزىنىڭ مەھەللىسىنى كۆرسىتىپ. بىراق، بۇ بۇنىڭدىن يۈز يىللار ئىلگىرىكى ئىش بولغاچقا، تۇرگۇنلەرنىڭ مەھەللىسى ۋە ئۆيىنى تېپىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

— پاھ، پاھ، بۇ جايدا يولۋاس ھەقىقەتەن كۆپكەن جۇمۇ! — دەۋەتتى تېۋىپ ھۇۋقۇش ئۇچۇپ كېتىۋېتىپ.

ئۇلار ئەتراپىنى قومۇش، يۇلغۇن، جىگدىلەر ئوراپ تۇرغان بىر قوشاما ئۆي بويىدىكى توغراققا بېرىپ قونۇشتى.

— قاراڭلار، قاراڭلار، يەپ كېتىدىغان بولدى! — دەپ ئەنسىز ۋارقىراپ كەتتى يەنە تېۋىپ ھۇۋقۇش.

تۇرگۇن بەشەيلەن ئۇ كۆرسەتكەن تەرەپكە قارىغاندى، قومۇشلۇق ئارىسىدا مۆكۈنۈپ ياتقان بىر

يولۋاسنىڭ كۆل بويىدىن ئۇجۇل يىغىۋاتقان بىر مومايغا يېقىنلاپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈشتى.

— ئاپلا، يەۋىتىدىغان بولدى! — دەپ ئەنسىز چىرقىراپ كەتتى زۇمرەت.

دەل شۇ چاغدا كۆلنىڭ نېرىسىدا ئۇجۇل يىغىۋاتقان بىر يىگىت ئوقتەك ئېتىلىپ كەلدى-دە، چاپىنىنى پۇ-لاڭلىتىپ يولۋاسنىڭ ئالدىنى توستى. يولۋاس ئۇنىڭغا بىردەم خىرىس قىلىپ تۇرغاندىن كېيىن، ئاستا كەينىگە يېنىپ كېتىپ قالدى.

— ئۆردەك بوۋامغۇ بۇ! — دەۋەتتى تۇرگۇن خۇش بولغىنىدىن كۆزلىرىگە ئىشىنەلمەي.

— ياپپاشلا يىگىتنى بوۋام دېسەڭ كىم ئىشىنىدۇ، — دېدى تۇيغۇن.

— بۇ دېگەن ئۇنىڭ ياش ۋاقتى تۇرسا، ئىشقىلىپ ئۇ مېنىڭ بوۋام بولغاندىكىن بوۋام دەيمەندە.

— ئۆردەك بوۋام بىلەن بىردەم پاراڭلىشالىسىچۇ، — دېدى ئايچەشمۇ بۇنداق ئوبدان پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ.

شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ھەممىسى سەبىي باللارغا ئايلىنىپ، ئۆردەكنىڭ قېشىغا باردى. بايىقى موماي ئۆردەكنىڭ ئانىسى بولۇپ، ئىككىسى ئۇجۇل تالقىنى تەييارلىۋېلىش ئۈچۈن كۆل بويىدىكى يېكەنلىككە كەلگەنىكەن. ئۇلار ئۆردەك ۋە ئۇنىڭ ئانىسى بىلەن سالام - سەھەت قىلىشقاندىن كېيىن، ئۆردەكتىن يول-ۋاسلار ھەققىدە بىلىدىغانلىرىدىنى سۆزلەپ بېرىشىنى

تەلەپ قىلىشتى.

— يولۋاس دېگەنغۇ بەك كۈچلۈك نېمە، — دەپ سۆز باشلىدى ئۆردەك، — بىراق ئۇنىڭمۇ كۈشەندىسى بار. ئۇ ھەر يوغان ھايۋانلاردىن قورقمىغىنى بىلەن، كىچىككىنە چۈمۈلىدىن بەك قورقىدۇ، — بۇ گەپكە ھەممەيلەننىڭ قىزىقىپ قالغانلىقىنى سەزگەن ئۆردەك بىردەم تۇرۇۋالغاندىن كېيىن تېخىمۇ قىزىسىپ سۆزلىگىلى تۇردى، — بۇلتۇر يازدا بىر چىشى يولۋاسنىڭ يېڭىلا تۇغۇلۇپ تېخى قۇرىمىغان ئەينۇكلىرىگە چۈمۈلىلەرنىڭ ئولىشىۋالغانلىقىنى كۆرۈپ قالغانىدىم. چۈمۈلىلەر بىچارە يولۋاسنىڭ كۆز ئالدىدىلا ئۇنىڭ ئىككى ئەينۇكىنى يەۋەتتى. يىلدا چۈمۈلىلەرنىڭ بۇنداق ئەينۇكلەردىن نەچچىنى يەپ كېتىدىغانلىقىنى كىم بىلىدۇ. ئىشقىلىپ، يولۋاسنىڭمۇ قورقىدىغان نېمىسى بار.

ئۆردەك ئاندىن يەنە دادىسىنىڭ يولۋاسلار بىلەن نەچچە قېتىم ئېلىشقانلىقىنى، ھەقىقىي ئەركەك بولۇش ئۈچۈن ئۆمرىدە چوقۇم بىر - ئىككى قېتىم يولۋاس بىلەن ئېلىشىپ بېقىش كېرەكلىكى ھەققىدە سۆزلەپ بەردى.

ئۇلار ئۆردەك بىلەن خېلى ئۇزاق پاراڭلاشقاندىن كېيىن، يەنە ھۇۋقۇشقا ئايلىنىپ، تېۋىپ ھۇۋقۇشنىڭ تۇرالغۇسىغا قايتىپ كېلىشتى. ئەمما، تېۋىپ ھۇۋقۇشنىڭ كۆز ئالدىدا يەنىلا يۈز يىللار ئالدىدىكى ئاشۇ مەنزىرىلەر تۇراتتى...

— كاللامغا ئاجايىپ بىر پىكىر كېلىۋاتىدۇ ،— دېدى تېۋىپ ھۇۋقۇش ھاياجانلىنىپ ،— سىلەردىكى مۇشۇ سېھىرىي كارامەتتىن پايدىلىنىپ ، شىنجاڭ يولۋىسىنى دەۋرىمىزگە باشلاپ ئەكەلگىلى بولغان بولسا قانداق ياخشى بولاتتى - ھە!

— ئەكەل دېسىڭىز ھازىرلا ئەكېلىمەن ،— دېدى تۇيغۇن كارامىتىنى كۆرسىتىۋېلىشقا ئالدىراپ .

— بىراق ، بۇ پەقەت گۈزەل ئارزۇدىنلا ئىبارەت ،— دېدى تېۋىپ ھۇۋقۇش ، — ئەمەلىيەتتە شىنجاڭ يولۋىسىنىڭ نەسلى ئاللىبۇرۇن قۇرۇپ كەتكەن . 1979 - يىلى 2 - ئايدا ھىندىستاننىڭ يېڭى دېھلى شەھىرىدە ئېچىلغان يولۋاسلارنى قوغداش ھەققىدىكى خەلقئارالىق يىغىندا دۇنيادىكى يولۋاسلارنىڭ ئون بىر خىل كەنجى تۈرى ئىچىدە ئۈچ تۈرىنىڭ ئاللىبۇرۇن نەسلى قۇرۇپ كەتكەنلىكى ، شۇلارنىڭ بىرى شىنجاڭ يولۋىسى ئىكەنلىكى ئېلان قىلىنغان .

— خىيالىي ئىش بولسىمۇ بىر ئەكېلىپ كۆرۈپ باقمامدۇق ، قانداق بولىدىكىن ؟— دېدى تۇرگۇن تەكلىپ بېرىپ . بۇ ئىشقا قالغانلارمۇ قىزىقىپ قالدى .

— مېنىڭچە ، شىنجاڭ يولۋىسى قايتىپ كېلىدىغان بولسا ، ھايۋانلار ئارىسىدا تارقىلىپ يۈرگەن نۇرغۇن كېسەللىكلەر ئۆزلۈكىدىن تۈگىگەن بولاتتى . مەنمۇ نۇرغۇن باش قېتىنچىلىقتىن قۇتۇلغان بولاتتىم ،— دېدى تېۋىپ ھۇۋقۇش .

ئۇلار ئۇنى - بۇنى دېيىشىپ ئاخىر بۇ خىيالىي

ئويۇننى بىر ئويناپ باقماقچى بولۇشتى.

— ئەمما، بۇنى ئاۋۋال پۇتكۇل ھايۋانلارنىڭ ئېكىن-دىن ئۆتكۈزۈشكە توغرا كېلىدۇ، — دېدى تېۋىپ ھۇۋ-قۇش يەنە نېمىدىندۇر ئەنسىرەپ، — مەن بۇنىڭ ئىل-مىي ئاساسىنى تۇرغۇزاي، ئاندىن ھەممىمىز بىرلىكتە تەشۋىق قىلايلى.

ئارىدىن ئىككى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، تېۋىپ ھۇۋقۇش بىر پارچە ماقالىنى يېزىپ پۈتتۈردى.

— مەن ئاۋۋال سىلەرگە ئوقۇپ بېرەي، ئاڭلاپ بېقىڭلار، — دېدى تېۋىپ ھۇۋقۇش. ئاندىن دەستە - دەستە يوپۇرماقلارغا يېزىلغان ماقالىسىنى ئېلىپ ئو-قۇشقا باشلىدى:

«... يېقىنقى يىللاردىن بېرى يۇرتىمىزدىكى ھاي-ۋانلار ئارىسىدا خىلمۇخىل كېسەللىكلەر پەيدا بولۇپ، ھاياتىمىزغا ئېغىر تەھدىت سېلىۋاتىدۇ. پاڭقۇشلۇق، مېڭىسى يېگىلەش، ھورۇنلۇق، ئوپقانلىق، پالەچلىك، سېمىزلىك، يەنە ئىسمى قويغىلىمۇ بولمايدىغان ئاجايىپ - غارايىپ كېسەللىكلەر يامراپ، داۋالاشقا مېدىتسىنا ئىلمىمۇ يېتىشەلمەي قالدى.

...

دۇنيادا چوقۇم بىزگە تەھدىت سېلىپ ھەر ۋاقىت خىرىس قىلىپ تۇرىدىغان قۇدرەتلىك بىر كۈچ بولمىسا بولمايدۇ. مۇشۇكلەر بولمىسا چاشقان يامراپ كېتىدۇ، تۈلكە - سۈلەيسۇنلەر بولمىسا توشقان. قويلار پات - پات بۆرە قوغلاپ تۇرمىسا، ھوشيارلىقىنى يوقىتىپ يا

پاڭقۇش بولۇپ قالىدۇ، يا قوتۇر بولۇپ كېتىدۇ. يول-ۋاسنىڭ تەھلىكىسى يوقالغاندىن بېرى تەكلىماكاندىكى ياۋايى هايۋانلار بىخۇدلىشىپ كەتتى. بۇغا، جەرەنلەرمۇ بارغانچە جەڭگىۋارلىقىنى يوقىتىپ، بۇرۇنقىدەك يۇگۇ-رەلمەس بولۇپ كېتىۋاتىدۇ. مۇشۇنداق كېتىۋەرسە كې-يىنكى ئەۋلادلىرىمىزدىن ئۈمىد كۈتۈش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس. سىلەرگە بۇنى مۇنداق بىر مىسال بىلەن چۈ-شەندۈرمەكچىمەن. ئامېرىكىنىڭ دۆلەتلىك باغچىسىدا ئىلگىرى قىممەت باھالىق بىر خىل بۇغا بېقىلغان. بۇغىنىڭ تېز كۆپىيىشىنى نەزەردە تۇتۇپ، باغ ۋە ئۇ-نىڭ ئەتراپىدىكى يولۋاس، ئېيىق، بۆرە دېگەنلەرنى قىرىپ تاشلىۋەتكەن. نەتىجىدە بۇ خىل بۇغا تېز كۆپەي-گەن، ئەمما هوشيارلىقىنى يوقىتىپ، ئاقىۋەتتە يەپلا ياتىدىغان بولغان. ئاقىۋەتتە ئۇلار ئارىسىدا بىر خىل كېسەللىك تارقىلىپ، بۇغىلار قىرىلىشقا باشلىغان. ئەنە شۇنىڭدىلا ئالىملار ئۆزلىرىنىڭ خاتا قىلغانلىقىنى بىلىشىپ، يولۋاس، ئېيىق، بۆرە دېگەنلەرنى بۇ باغقا ئەكېلىپ قويۇپ بەرگەن. شۇنىڭ بىلەن بۇغىلار ئارى-سىدىكى بۇ خىل كېسەللىكمۇ ئاستا ـ ئاستا تۈگەشكە باشلىغان.

...

مەن پۈتكۈل هايۋانات ئەھلىگە شۇنى خىتاب قىلى-مەنكى، ھەممىمىزنىڭ سالامەتلىكى، ئەمىنلىكى ھەمدە ئەۋلادلىرىمىزنىڭ كەلگۈسىنى نەزەردە تۇتۇپ، شىنجاڭ يولۋىسىنى ئارىمىزغا قايتۇرۇپ كېلەيلى!»

تۇرگۇن بەشەيلەن ئۇنىڭ ماقالىسىنى ئاڭلاپ بول-
غاندىن كېيىن، بۇنىڭ چوڭقۇر ئىلمىي ئاساسى بارلى-
قىنى ھېس قىلىشتى-دە، ئويغا پېتىشتى. ئاخىر ئۇلار
مەسلىھەتلىشىپ كۆرگەندىن كېيىن، جىمى ھايۋاناتنىڭ
ۋەكىللىرىنى يىغىپ كېڭەش ئۆتكۈزمەكچى بولۇشتى.
بىراق، ئىش ئۇلارنىڭ كۈتكىنىدەك چىقمىدى. تېۋىپ
ھۇۋقۇش ماقالىسىنى ئەمدىلا ئوقۇپ بولۇپ تۇرۇشىغا
تۈلكە ئۆكتە قوپۇپ، شالۋاقلىرىنى چاچراتقىنىچە:
— مۇشۇمۇ گەپ بولدىمۇ ھۇۋقۇشاخون، سېنى
خېلى تۈزۈك نېمە دېسەك، ئەسلى قوينۇڭدا پىچاق
ساقلاپ يۈرۈپتىكەنسەندە. يولۋاس دېگەن ئۇ مۇشتۇم-
زوردىن ئاران دېگەندە قۇتۇلۇپ مۇشۇ كۈنگە ئېرىشكەن
تۇرساق، يەنە بېشىمىزغا بالا تېرىماقچىمۇسەن! — دەپ
قايناپلا كەتتى.
— ھۇۋقۇش دېگەنبىلەنغۇ ئەزەلدىن خۇشۇم يوق-
تى، — دەپ ئۇنى سۆكۈشكە باشلىدى ئىككىنچى بولۇپ
توشقان سۆز ئېلىپ، — قاچانلا بولسا شۇملۇقنى چىل-
لاپلا تۇرغان. يولۋاسنىڭ زامانىسىدا بىز نېمە كۈنلەرنى
كۆرمىدۇق - ھە! يە ئىشەنچلىك ئۆۋىمىزدىن چىقالمى-
غان، چىقساقمۇ سىرتتا ئۇزاقراق تۇرالمىغان. مېنىڭ-
چە، بۇ ھۇۋقۇش دېگەن شۇمپەنلەرنى بۇ يۇرتتىن قوغ-
لىۋېتىش كېرەك.
— توشقاننىڭ دېگىنى توغرا! — دېدى بۇ چاغدا
بىر بۆقا غەزەپلەنگىنىدىن يەرنى تىلغاپ تۇرۇپ، —
بىزگە شۇملۇق تىلەيدىغان مۇنداق نائەھلىيلەرنى

چالما ـ كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرۈۋەتسەكمۇ ئەرزىيدۇ.

شۇنىڭ بىلەن ھايۋانلار تەرەپ ـ تەرەپتىن غۇلغۇلا قىلىشىپ، ھوۋقۇشلارغا ھومىيىشقىنىچە يوپۇرۇلۇپ كېلىشكە باشلىدى. قۇشقاچ، كەكلىك، ھۆپۈپلەر بولسا ئۇچۇپ كېلىشكىنىچە ئۇلارنى چوقۇلاشقا باشلىدى. قالغان ھايۋانلارمۇ — مۈڭگۈزلۈكلىرى ئۇسۇشكە، مۈڭگۈزى يوقلىرى تېپىشكە، يەنە بەزىلىرى چىشلەشكە باشلىدى. ناۋادا ئايچەش «تەپكەك باتۇر» نى ئىشقا سالمىغان بولسا، ئۇلارنىڭ بىرىمۇ ساق قالمىغان بولاتتى.

ھايۋانلار «تەپكەك باتۇر» نىڭ زەربىسىگە بەرداشلىق بېرەلمەي، تەرەپ ـ تەرەپكە پىتىراپ كەتكەندىن كېيىن، تېۋىپ ھۇۋقۇش ئاغزىدىن ئېقىۋاتقان قاننى سۈرتۈپ تۇرۇپ:

— مەيلى نىمە كۆرسەك كۆردۇق، شىنجاڭ يولۋسىنى قايتۇرۇپ كەلمىسەك بولمايدۇ، — دېدى قەتئىيلىك بىلەن.

تۇيغۇن ئۇستازىنىڭ كۆڭلىدىكى چۈشىنىپ، ھايت ـ ھۇيت دېگۈچىلا بىر توپ شىنجاڭ يولۋىسىنى پەيدا قىلىپ قويدى.

يولۋاسلار تارىم دەرياسىنى بويلاپ ماڭغاچ شۇنچىلىك دەھشەت ھۆۋلىدىكى، پۈتكۈل تارىم ۋادىسى لەرزىگە كەلدى. بەخىرامان يېتىشقان بۇغا، جەرەن، قوي، كالا، ئات، ئېشەكلەر بۇ قورقۇنچلۇق ئاۋازنى ئاڭلاپ ئورۇنلىرىدىن چاپچىپ تۇرۇشۇپ، قۇلاقلىرىنى دىڭ

تۇتۇپ، پۇشقۇرۇشقا باشلىدى. ھەتتا ئۇچار قۇشلارمۇ بۇرۇنقىدىن نەچچە ھەسسە سەگەكلىشىپ تېتىكلىشىپ كەتتى. بۇنىڭ بىلەن ھايۋانات دۇنياسى قاينام - تاشقىنلىققا چۆمدى.

قىسقىسى، يولۋاسنىڭ كۈچلۈك نەرسىنى ئاڭلاپ غەپلەت ئۇيقۇسىدا ئۇخلاپ ياتقان توغراقلىق، يۇلغۇنلۇق، قومۇشلۇق، ھەتتا قۇم بارخانلىرىمۇ چۆچۈپ ئويغىنىپ كېتىشكەندى...

قارغىش تەگكەنلەر

ئۇلار پايانسىز قۇملۇقتا ماڭە - ماڭە ئاخىر ھېرىپ قالدى ۋە بىر بارخان تۇۋىدە ئولتۇرۇپ ئارام ئالدى.

— تۇرگۇن ئاكا، ئىسسىقتا مۇشۇنداق مېڭىۋېرىپ كاۋاپ بولۇپ قالمايلى يەنە، — دېدى زۇمرەت قۇملۇق-تىن ھۇپ - ھۇپ ئۇرۇلۇپ تۇرغان ئىسسىق دەستى-دىن ۋايساپ.

— مۇنچىلىك ئىسسىقنى ئىسسىق دېمەيمىز جۇ-مۇڭ، — دېدى تۇرگۇن ئىسسىقتىن چىپ - چىپ تەرلەپ تۇرسىمۇ يەنىلا پېتىدىن چۇشمەي، — سىز كەسلەنچۇكنى كۆرۈپ باققانمۇ؟

— ھەئە، تېلېۋىزوردىن كۆرۈپ باققان.

— ئاشۇ كەسلەنچۇكچۇ قاراڭ، دەسسىسە تاپان كۆيۇدىغان قۇملۇقتىمۇ ئايلاپ تۇرۇپ ھېچنېمە بولمايدۇ.

— كەسلەنچۇك بىلەن بىزنىڭ نېمە مۇناسىۋىتى-مىز؟— ئەجەبلىنىپ گەپكە قوشۇق سالدى تۇيغۇن.

— ئادەممۇ چېنىقىپ بەرسە، ئاشۇ كەسلەنچۇكتەك ئىسسىقتىن قورقماس بولىدۇ.

تۇرگۇننىڭ بۇ گېپى بىلەن ھەممەيلەننىڭ ئاغزى

تۆۋاقلىنىپ جىم بولۇپ قېلىشتى.

ئايچەچەك تۇيۇقسىز ئالدىدىكى قۇم بارخىنىنىڭ تۆۋىدە تال - تال يېرىلىپ كەتكەن ياغاچنىڭ چىقىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قالدى.

— ئاۋۇنىڭغا قاراڭلارچۇ، ئۇ يەردە بىرنەرسە بار-دەكلا كۆرۈنىدۇ، — دېدى ئايچەچەك ئىختىيارسىزلا.

ھەممەيلەن ئۇ كۆرسەتكەن جايغا قاراپ توغرا بال-داقلىق بىر ياغاچنىڭ قۇمدىن قىيا چىقىپ تۇرغانلىقىد-نى كۆرۈشتى.

— نېمىدۇ - ھە؟ بىرەر پادىشاھنىڭ خەزىنىسى كۆمۈلگەن جايمۇ، كىم بىلىدۇ، — تۇيغۇن شۇنداق دېگەچ بېرىپ قۇمنى سىيرىپ چۇشۇرۇپ ئېچىشقا باش-لىدى. ئاڭغىچە قالغانلارمۇ بېرىپ ئۇنىڭغا ياردەملەش-تى. قۇمنى خېلى سىيرىپ چۇشۇرگەندىن كېيىن، ئۇلار ئاخىر بۇنىڭ بىر ياغاچ ئىشىك ئىكەنلىكىنى بىلىشتى.

— بۇ بىرەر ئۆينىڭ ئىشىكى ئوخشايدۇ، — دېدى ئايچەش.

— ئۆينىڭ ئىشىكىمۇ ياكى بىرەر سىرلىق ئوردى-نىڭ ئىشىكىمۇ ئاۋۋال ئېچىپ كۆرۈپ بىرنېمە دېمەي-دۇق، — دېدى تۇيغۇن.

ئۇلار قۇمنى خېلى چوڭقۇر كولاپ ئاخىر ئىشىكنى ئاچتى.

ئايھاي، قۇم بارخىنىنىڭ ئاستىدا راستىنلا كاتتا بىر ئۆي باركەن ئەمەسمۇ!

بىراق، ئۆي ئىچى ئۇلارغا غەلىتىلا تۇيۇلدى. ئۆي ئىچىدىكى گىلەم، شىرە، ئويۇق، شامدانلارنىڭ ھەممىسىنىلا قۇم ـ توپا بېسىپ كەتكەن، تاختۇشقا تىزىپ قويۇلغان ھېجىر ـ كومزەكلەرمۇ خۇددى لاي سۇركەپ قويۇلغاندەك كۆرۈنەتتى. بۆشۈكتە بىر بوۋاق تاتلىققىنە ئۇخلاۋاتاتتى. قىزىق يېرى، بوۋاقنىڭ پۆشۈلداپ ئۇخلىشى بولمىغاندا ئۇنىمۇ لايدىن ياساپ قويغان قورچاقمىكىن دەپ قالاتتى كىشى. ئۆي ئىچىدە بوۋاقتىن باشقا ئادەم كۆرۈنمەيتتى... ئۇلار ئۆي ئىچىگە سىنچىلاپ بىر قۇر قاراپ چىققاندىن كېيىن، يەنە بىر ئىشىكنى ئېچىۋېدى، ئازادە بىر ھويلا ۋە ھويلىنىڭ نېرىسىدا مېۋىلىك بىر باغ كۆرۈندى. بىراق، ھويلىدىكى جىمى نەرسىلەر ھەمىدە باغدىكى جىمى دەل ـ دەرەخ، گۈل ـ گىياھلار ئۇزاق مەزگىل توپا ياغقاندەك تولىمۇ يېقىمسىز، توپا رەڭلا كۆرۈندى. دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماقلىرىدا نە بىرەر يېشىللىق، گۈللەرنىڭ بەرگىلىرىدە نە بىرەر قىزىللىق كۆرۈنمەيتتى. يوللارمۇ، تاملارمۇ، ئۆيلەرنىڭ ئىشىك ـ دېرىزىلىرىمۇ ساپلا توپا رەڭگىدە ئىدى. باغدىكى بىر دەرەخكە قونۇۋالغان بىرنەچچە قۇشمۇ توپا رەڭ بولغاچقا، زادى نېمە قۇش ئىكەنلىكىنى ھېچ بىلگىلى بولمىدى. تۇرگۇن تۇيۇقسىز بۇ جاينىڭ ئاسمىنىنىڭمۇ توپا رەڭگىدە ئىكەنلىكىنى بايقاپ قالدى ـ دە:

— ۋايتوۋا، ئاسمىنىدىمۇ توپا يېغىپلا تۇرىدىكەن ئەمەسمۇ بۇ يەرنىڭ، — دەۋەتتى.

ئۇلار ھەيران بولۇشقىنىچە ھويلىدىكى بىر دەرۋا-
زىنى ئېچىپ چوڭ كوچىغا چىقتى. مۇنۇ كارامەتنى
كۆرۈڭ، بۇ جايىنىڭ ئادەملىرىمۇ توپا چىراي ئىكەن
ئەمەسمۇ؟ ئۇستۇنىشىدىن پۇر - پۇر توپا تۆكۈلۈپ تۇر-
غان، بىر - بىرىدىن ئۆتە مۇز چىراي، بىر - بىرىگە
قاراشلىرىدىنمۇ ياۋۇزلۇق چىقىپ تۇرىدىكەن. تۇرگۇن
تۇيۇقسىز يۇزى سۇسىراپ كەتكەن يەردەك چاك - چاك
يېرىلغان بىر كىشىنىڭ ئۆزلىرىگە خۇددى ئاچ قالغان
بۆرىدەك ۋەھشىيلەرچە قاراپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قال-
دى-دە، ئىختىيارسىز تېنى شۈركۈنۈپ كەتتى.
— يۇرۇڭلار، تېز ماڭايلى، ئاۋۇ كىشى بىزگە
يامان غەرەز بىلەن قاراۋاتىدۇ، — دېدى ئۇ شۇڭا ئاستا
شىۋىرلاپ.
ئۇلار ئۇ كىشىنىڭ كۆزىگىمۇ قاراشتىن ئەيمىنىپ
ئىتتىك ئۆتۈپ كېتىشتى. كوچىلارنى ئايلانغانچە ئۇلار-
نىڭ ھەيرانلىقى تېخىمۇ ئاشقىلى تۇردى. بۇ جايىنىڭ
كۆللىرىدىمۇ ساپلا لاي سۇ، يەنە ئات - ئېشەك، ئۆر-
دەك - غاز، ئىت - مۈشۈكلىرىمۇ ساپلا توپا رەڭدە
بولغاچقا، بەزىدە ئۇلارنى بايقىغىلىمۇ بولماي
قالىدىكەن.
ئۇلار بىر كوچىنىڭ دوقمۇشىدىن ئايلىنىشىغىلا
كىشىلەرنىڭ پاتىپاراق بولۇپ قېچىشىۋاتقانلىقىنى كۆ-
رۈپ قېلىشتى. كوچىنىڭ يەنە بىر ئۇچىدىن تامدەك
بەستلىك بىر كىشى ئالدىغا ئۇچرىغانلىكى كىشىنى قام-
چىلاپ ئات چاپتۇرۇپ كېلىۋاتاتتى. كىشىلەر ئۇيۇر -

تۇپۇر بولۇشۇپ، قامچىدىن ساقلىنىپ قېلىش ئۈچۈن باشلىرىنى چاڭگاللىشىپ ھەرقاياقلارغا قېچىشاتتى. خورجۇن كۆتۈرۈۋالغان بىر بوۋاي «قاچىمەن» دەپ پۇتلىشىپ كېتىپ دۈملا چۈشتى-دە، ئاغزى - بۇرنىدىن ئوقتەك قان كەتتى. بىراق، ئۇنىڭ قېنىمۇ لاي سۇ رەڭگىدە ئىدى... ئاتلىق ئۆكتەم كىشى بالا كۆتۈرۈۋال-غان بىر ئايالنى سوقۇپ ئۆتۈپ كەتكەنىدى، ئايال نەچچە قەدەم نېرىغا قاڭقىپ كەتتى. بالىسى قولىدىن ئاجراپ تامغا سوقۇلدى-دە، قىرقىراپ يىغلاشقا باشلىدى. يەنە بىر نەچچەيلەننىڭ باش - كۆزلىرى قامچا زەربىدىن يې-رىلىپ كەتتى. ئۆكتەم كىشى بولسا غالىبلارچە قاقاق-لاپ كۈلۈپ، كىشىلەرنى قوغلاپ يۈرۈپ ئۇرماقتا ئىدى.

ئايچەش بۇ ناھەقچىلىككە زادىلا چىداپ تۇرالمى-دى-دە، ئىختىيارسىزلا خاسىيەتلىك ئۆتۈكىگە: «تەپ-كەك باتۇر!» دەپ پىچىرلىدى. شۇئان «تەپكەك باتۇر» ئوقتەك ئۇچۇپ بېرىپ ھېلىقى ئۆكتەمنى ۋاسىلدىتىپ راسا تەپكىلى تۇردى. بۇنىڭدىن مەڭدەپ كەتكەن ئۆكتەم ئاتتىن يىقىلىپ چۈشتى. «تەپكەك باتۇر» ئۇنى تېخىمۇ قاتتىق تەپكىلى تۇرغانىدى، ئاخىر ئۇ تەڭ كېلەلمەي يەنە بىر كوچىغا قېچىپ كىرىپ كەتتى.

كوچىدىكى پاتىپاراقچىلىق تىنچىغاندىن كېيىن، تۇرگۇن ئاغزى - بۇرنى قاناپ كەتكەن ھېلىقى بوۋايدىن سورىدى:

— بوۋا، سىلەر شۇنچىۋالا كۆپ تۇرۇپ، ئاشۇ بىر

ئۆكتەمگە بوزەك بولساڭلار قانداق بولغىنى؟

— بۇ نېمە دېگىنىڭىز سېنىڭ؟ ئۇ دېگەن مۇشۇ مەھەللىنىڭ قارا باتۇرى تۇرسا، بىزنى بوزەك قىلمىسا قانداق بولىدۇ؟ — دېدى بوۋاي ھېچ ئىش بولمىغاندەك پەرۋاسىز ھالدا.

بوۋاينىڭ بۇ جاۋابىنى ئاڭلاپ ئۇلار ھاڭ - تاڭ قېلىشتى.

— بۇ گېپىڭىز قاملاشمىدى، بوۋا،— دېدى تۇي-غۇننىڭ بىر دىنلا ئىچى قايناپ، — ئۇنداق ئۆكتەملەرگە چوقۇم بىر تېتىپ قويۇش كېرەك - دە.

— باشقا يەرلىك ئوخشىمامسىلەر؟— دېدى بوۋاي ئۇلارغا مەنسىتمەسلىك بىلەن بىرقۇر قارىۋەتكەندىن كېيىن، — بىزنىڭ بۇ يەردىكىلەرنىڭچۇ قارغىش تەگ-كەنلەر دەپ ئاتايدۇ. كۈچلۈكلەر ئاجىزلارنى بوزەك قىلىپ تۇرمىسا بىز قوپۇپ ئۇلارنى بوزەك قىلىمىز. كۈندە تاياق يەپ تۇرمىساق ياكى بىرەرسىنى ئۇرۇپ تۇرمىساق بەدىنىمىز قىچىشقاندەك بولۇپ تۇرالماي قالىمىز.

بوۋاينىڭ بۇ غەلىتە گەپلىرىنى ئاڭلىشىپ ئۇلار تېخىمۇ ھەيران قېلىشتى.

— مېنىڭ سىلەردەك مۇنداق خاسىيەتلىك ئۆتۈ-كۈم بولغان بولسىزە،— دېدى بوۋاي خۇرجىنىنى ئۆش-نىسىگە ئارتىپ مېڭىشقا تەمشىلىۋېتىپ، — كۈندە ئۆتكەن - كەچكەنلەرنى ئۇرۇپ، بىر كۈندىلا مۇشۇ يەرنىڭ قارا باتۇرى بولۇۋالاتتىم.

بوۋاي كېتىۋېتىپ يەنە نېمىلەرنىدۇر دېدى-دە، قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى.

— ۋايتوۋا، مۇنداقمۇ ئىشلار بولىدىكەن، ھە؟— دەپ ياقىسىنى تۇتتى ئايچەش.

ئۇلار كوچىنى ئارىلاپ ماڭغانىدى، ھەممىلا كىشى ئۇلارغا ھەۋەس بىلەن قاراشقىلى تۇردى.

— ئەمدى مەھەللىمىزنىڭ مۇشۇلار سورايدىغان بولدى.

— قارىسا كىچىكلا بالىلاركەن، ھېلىقى تۇر دېگەن ئۆكتەمنى بۇرنىدىن بۇلاق قىلىۋەتتى دېگىنە.

— چوڭ بولسا قانچىلىك يامان بولۇپ كېتەر - ھە؟

كىشىلەر ئۇلارنى كۆرسىتىشىپ پىچىرلاشماقتا ئىدى.

— ھەي، ھەي، قىزچاق،— دېدى كۆچتۈڭگۈر بىر ئەر ئۇلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ،— خاسىيەتلىك ئۈتۈ-كۈڭ بىلەن مېنىمۇ بىر سۇر - توقاي قىلىپ باقساڭ بولاتتى.

— ساراڭ بولدىڭىزمۇ؟ — دەۋەتتى ئايچەش خاپا بولغىنىدىن،— بىكاردىن - بىكارغىلا ئادەم ئۇرۇپ نېمە قىلىمەن؟

— ماۋۇ ئەخمەقلىقنى كۆرۈڭلار، شۇنداق يامان نېمىسى تۇرۇپ ئادەم ئۇرمايمەن دېگىنىنى، — ئۇ كىشى ئايچەشنى راستىنلا ئەخمەق چاغلاپ قالغانىدى،— ئىشلەتمىسەڭ ماڭا بېرىۋەتكىنچۇ.

بۇ گەپ بىلەن كوچىدىكىلەر ئۇلارنى كۆرسىتىشىپ نېمىلەرنىدۇر دەپ كۇلۇشكىلى تۇردى.

— نېمانداق بىزەڭ خەق بۇ! يۇرۇڭلارچۇ، ئىتتىك كېتەيلى،— دېدى ئايچەش ئۇلارنىڭ مەسخىرىلىك كۇلۇشلىرىدىن بىزار بولۇپ.

ئۇلار باشقا بىر كوچىغا كىرىپ يەنە بىر غەلىتە ئىشقا دۇچ كەلدى. بىر ئۆينىڭ دەرۋازىسىدىن ئىككى ئەر — قېرى بىر موماينى دۆشكەللىگىنىچە قوغلاپ چىقىپ كەلدى.

— قاچانغىچە باقىمىز سەن قېرى دەللىنى، يوقال! ئۇلۇكۇڭنىمۇ كۆرسەتمە، ھۇ كېسەل كۆرپىسى!

ئىككى ئەر مومايىنى دەرۋازىدىن ئىتتىرىپ چىقىرىۋەتتى ـ دە، دەرۋازىنى تاقىشىپ، غۇدۇرۇشقىنىچە ئۆيىگە كىرىپ كېتىشتى. موماي بولسا سەنتۇرۇلگىنىچە يولنىڭ ئوتتۇرىسىغا يىقىلىپ چۈشتى.

تۇرگۇن بەشەيلەن مومايغا ئىچ ئاغرىتىپ يۆلەپ تۇرغۇزغانىدى، موماي ئاچچىقلاپ:

— يوقىلىڭلار، سەن خەققە ھاجەتمەن ئەمەسمەن!— دەپ چالۋاقاپ كەتتى. شۇنداق بولسىمۇ تۇرگۇن يەنىلا ئېغىر ـ بېسىق بولۇپ مومايدىن سورىدى:

— موما، ئۇلار سىزنىڭ نېمىڭىز؟

— شۇنىمۇ سورىغان بارمۇ؟ بالىلىرىم بولمامدۇ!

— قېرىغىنىڭىزدا سىزنى ئۆيدىن قوغلاپ چىقىرىۋەتكىنىگە قارىغاندا، بالىلىرىڭىزنىڭ كۆيۈم ـ ى يوقكەن،— دېدى ئايچەش مومايىنىڭ قولتۇقىدىن يۆلەپ تۇرۇپ.

— بۇ يەرلىك ئەمەسكەنسىلەردە، — دېدى موماي ئۇلارغا بىردىنلا گۇمان بىلەن قاراپ، — بىزنىڭ بۇ يەردىچۇ، قاراڭ، ئاتا ـ ئانىسى قېرىپ كەتكەندە مۇ-شۇنداق ئۇۋىدىن قوغلىۋېتىدۇ. بۇنىڭ ھەيران قالغۇدەك نەرى بار.

— ئەمدى نەدە تۇرىسىز؟ — سورىدى زۇمرەت.

— كوچىدا سۇرۇلۇپ يۈرىدىغان گەپ. بۇلارنى سوراپ نېمە قىلىشماقچىدىڭ، ئوت قۇيرۇقلار. مەندە ئېلىشىڭ بارمىتى ـ يە؟!

مومايىنىڭ ئۆزلىرىگە خۇددى كۈرۈك توخۇدەك ھۇرپىيىشلىرىدىن ئۇلار ئاخىر ئۇنى تاشلاپ كېتىشكە مەجبۇر بولدى. يول بويى ئۇلار ئاغرىق دەستىدىن ئىڭ-راپ ياتقان يەنە بىر بوۋاينىمۇ ئۇچراتتى. ئۇنىمۇ بالى-لىرى «تولا ئاغرىپ بىزگە جاپا سالدىڭ!» دەپ ئۇۋىدىن قوغلاپ چىقىرىۋەتكەنىكەن. تۇرگۇن بەشەيلەن ئۇنىڭ-دىن باللىرىنىڭ نېمىشقا ئۆزىنى قوغلاپ چىقىرىۋەت-كەنلىكىنى سورىغانىدى، ئۇ بوۋايمۇ خۇددى بايىقى مو-مايدەكلا جاۋاب بەردى:

— ئادەم قېرىغاندىكىن، باللىرىنىڭ ئۇۋىدىن قوغ-لاپ چىقىرىۋېتىشى تۇرغان گەپ ـ دە. شۇنىمۇ سورد-غان بارمۇ؟

باللار بۇ بوۋاي بىلەن خېلى ئۇزاق پاراڭلاشتى. بىلدىكى، بۇ شەھەردە كىشىلەر ئارىسىدىكى مېھىر ـ مۇھەببەت، ئىنساپ ـ دىيانەت دېگەنلەر ئاللىبۇرۇن ئۆلگەن ئىكەن. ھېچكىم ھېچكىمگە ياردەم قولىنى

سۇنمايدىكەن ھەم ئىچمۇ ئاغرىتمايدىكەن، ھەممە ئادەم پەقەت ئۆز مەنپەئىتىنىڭ غېمىدىلا ياشايدىكەن. چوڭلار كىچىكلەرنىڭ، كۈچلۈكلەر ئاجىزلارنىڭ نېسىۋىسىنى خالىغىنىچە تارتىۋالىدىكەن. نومۇس - ھايا دېگەنمۇ ئاللىبۇرۇن كۆتۈرۈلۈپ كەتكەن، كىچىككىنە مەنپەئەت ئۈچۈن ئاتىسى بالىسىنى، بالىسى ئاتىسىنى سېتىۋې-تىشتىنمۇ راۋا كۆرۈۋېرىدىكەن. شۇڭا، بۇ شەھەردىكى-لەرنى باشقا يەردىكىلەر «قارغىش تەگكەنلەر» دەپ ئاتى-شىدىكەن. ھەممىدىن كىشىنىڭ ئىچىنى ئاچچىق قىلى-دىغىنى، بۇ يەردىكىلەر ئۆزلىرىنىڭ بۇ نامىدىن نومۇس قىلىش ئەمەس، «بىز دېگەنچۇ، قارغىش تەگكەنلەرنىڭ ئەۋلادى جۇمۇ!» دەپ مەيدىسىگە مۇشتلاپ پەخىرلىنىش ھېس قىلىدىكەن.

— ئەمما، بوۋىلىرىمىنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلى-شىمچە، — دېدى بوۋاي سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — ئىلگىرى بۇ جاينىڭ ئاسمىنى كۆپكۆك، زېمىنى ياپېې-شىل، سۇلىرى سۈپسۈزۈك ئىكەندۇق. كېيىن ئادەم-لىرى بەك ئەسكىلىشىپ كەتكەنلىكتىن، خۇدايىمنىڭ قارغىشىغا كېتىپ توپىغا كۆمۈلۈپ كېتىپتۇدەك...

بوۋاينىڭ سۆزى تۈگىگەندىن كېيىن، ئۇلار بوۋاي-غا: «بىز بىلەن كېتىڭ، سىزنى ئۆز بوۋىمىزدەك كۆرۈپ باقىمىز!» دېگەن بولسىمۇ، لېكىن بوۋاي: «ئۆلۈكۈمنى قاغا - قۇزغۇنلار يەپ كەتسە رازىمەنكى، سەندەك يالغانچىلارنىڭ ئارقىسىدىن ماڭمايمەن. يوقى-لىش!» دەپ زادىلا ئۇنىمىدى. شۇڭا، ئۇلار ئامالسىز

بوۋاينى ئۆز مەيلىگە قالدۇرۇپ يولىنى داۋاملاشتۇردى.
بۇ قېتىم ئۇلارغا تېخىمۇ ئېچىنىشلىق بىر ئىش ئۇچرىدى.
ئۇلار مەھەللىنىڭ چېتىدىكى بىر دۆڭ بويىغا كې-لىشىگە بوۋاق كۆتۈرۈۋالغان بىر ئايالنى ئۇچراتتى. ئۇ ئايال يۆگەككە ئورالغان بوۋاقنى دۆڭ تۈۋىدىكى بىر ئازگالغا قويۇپ قويدى-دە، خۇددى ھېچ ئىش بولمىغان-دەك كەلگەن يولى بىلەن ئارقىسىغا قايتتى. تۇرگۇن بەشەيلەن بۇنىڭدىن غەلىتىلىك ھېس قىلىپ دەرھال ئازگال بويىغا يۈگۈرۈپ باردى-دە، بوۋاقنى قولىغا ئال-دى. بوۋاق شۇنداق تاتلىق ئۇخلاۋاتاتتى. بىراق، بو-ۋاقنىڭ ئىككى قولى يوق ئىدى. بۇنى كۆرۈپ ھەممەي-لەننىڭ تېنى شۇركۇنۇپ كەتتى. ئاڭغىچە زۇمرەت بو-ۋاقنى تاشلاپ كەتكەن ئايالنىڭ ئارقىسىدىن توۋلىدى:
— ھوي، ئاچا، توختاڭە!
ئۇ ئايال مېڭىشتىن توختاپ ئۇلارغا خۇنۇك كۆز-لىرى بىلەن يېقىمسىز قارىدى.
— ھە، نېمە ئىش؟ — دېدى ئۇ ئەرلەردەك «تو-رۇك - تورۇك» ئاۋازدا.
— بۇ بوۋاقنى نېمىشقا تاشلاپ كېتىسىز؟
— كىم ئۇنى ئەيىبناق تۇغۇلسۇن دەپتۇ. چولاق بولغاندىكىن تاشلىۋېتىمەندە، — دېدى ئۇ ئايال پەرۋا-سىزلارچە.
— ئۆز بالىڭىز تۇرۇپ ئېچىڭىز ئاغرىمامدۇ؟
— نەدىن كەلگەن بۇدۇشقاقلار بۇ، — دېدى ئايال

بىر دىنلا خاپا بولۇپ،— بىزنىڭ بۇ يەردىچۇ، بوۋاقلىد-
رىمىزنى باققۇمىز كەلسە باقىمىز، باققۇمىز كەلمىسە
مەھەللە سىرتىغا ئاچىقىپ تاشلىۋەتسەك بولىۋېرىدۇ.
ھېچكىم بىلەن ھېچكىمنىڭ كارى يوق.
— ياق، ياق. بۇ ئىنسان قېلىپىدىن چىققان-
لىق ....— تۇيغۇن ئۇ ئايالغا بىرنېمىلەرنى چۈشەندۈر-
مەكچى بولغانىدى، ئۇ ئايال:
— نەدىن ئۇنگەن شۇمبۇيىلار بۇ، خەقنىڭ ئىشىغا
ئارىلىشىپ. شۇمەكتەك تۇرۇشۇپ ئادەمگە تەربىيە
ئىشلەپ كەتكىنىنى قارىمامدىغان، بۇ ھارام تاماق-
لارنىڭ ....— دەپ ۋالاقلىغىنىچە بۇرۇلۇپلا كېتىپ قال-
دى.
ئايچەش بوۋاقنى كۆتۈرگىنىچە ئۇ ئايالنىڭ ئارقى-
سىدىن ھاڭۋېقىپ قاراپلا قالدى. تۇرگۇن ئۆزىنى بې-
سىۋالمىغان بولسا، مۇنداق رەھىمسىز ئانىنىڭ ئارقى-
سىدىن يۈگۈرۈپ بارغىنىچە نەچچە شاپىلاق سېلىۋەتكەن-
مۇ بولاتتى. بىراق، بۇ جايدىكى ئادەملەرنىڭ بولۇشى
مۇشۇ تۇرسا، بۇنىڭغا نېمە ئامال؟
— ئەمدى بۇ بوۋاقنى قانداق قىلىمىز؟— دېدى
ئايچەش قۇچىقىدا دۇنيادىن بىغەم ئۇخلاۋاتقان مېيىپ
بوۋاققا قارىغىنىچە بېشى قېتىپ.
— ئىشقىلىپ، ئۇنى تاشلاپ كەتسەك بولماي-
دۇ،— دېدى ئايچەچەك نېمىنىدۇر خىيال قىلىپ.
ئۇلار بوۋاقنى ئېلىپ دۆڭ ئۈستىگە چىقىشتى،
ئاندىن قارىغىش تەگكۈرلەرنىڭ بۇ شەھىرىگە بىرقۇر

نەزەر سالدى. ئىسمى ـ جىسمىغا لايىق بۇ شەھەر ئۇلارغا ھەقىقەتەن تولىمۇ سۆرۈن، يېقىمسىز تۇيۇلدى. ئاسماندىن يېغىپ تۇرغان توپا پۈتكۈل شەھەرنى خۇددى ئۆلۈكنىڭ چىرايىدەك خۇنۇك كۆرسىتىپ تۇراتتى. ھەممىلا يەر، ھەممىلا نەرسە توپا رەڭ بولغاچقا، قەيىرى تاغ، قەيىرى باغ، قايسىسى جانلىق، قايسىسى جانسىز دەماللىققا پەرق ئەتكىلىمۇ بولمايتتى. قىسقىسى، بۇ شەھەردە ھەممە نەرسە ئۆلگەن: كىشىلەرنىڭ روھى، ھاياتقا زوق بېغىشلاپ تۇرىدىغان شوخ كۈلكىلەر، مېھ-رىبانلىق بىلەن تولغان ئىللىق كۈلۈمسىرەشلەر...

— بۇ خەق راستىنلا بىزگە ئوخشىمايدىكەن، بۇ يەردىن تېز چىقىپ كېتەيلى، — دېدى تۇرگۇننىڭ كۆڭ-لى بىر شۇملۇقنى تۇيغاندەك بولۇپ. بۇ گەپنى قالغان تۆتەيلەنمۇ توغرا تېپىپ، دەرھال ھېلىقى ئۆزلىرى تۇن-جى كىرگەن ئۆي ئارقىلىق قۇم ئاستىدا قالغان بۇ قارغىش تەگكۈرلەر شەھىرىدىن قۇملۇق ئۈستىگە چى-قىپ كەتمەكچى بولۇشتى. ئۇلار ئىتتىك ئارقىسىغا قايتىپ، كەلگەن يولى بىلەن ئۆزلىرى تۇنجى كىرگەن ھېلىقى ئۆينى ئىزدەپ ماڭدى. بىراق، ھەرقانچە ئىز-دەپمۇ زادىلا تاپالمىدى.

— بۇ يەر ئەجەب قورقۇنچلۇق تۇيۇلۇۋاتىدۇ، — دېدى ئايچەش نېمىدىندۇر ئەنسىرىگىنىچە.

— مۇنداق توپا يېغىپ تۇرىدىغان جايغا نېمىدەپمۇ كىرگەندىمىز؟ — دېدى زۇمرەتمۇ يىغلامسىراپ.

دەل شۇ چاغدا ئۇلارغا ھارۋا ھەيدىۋالغان بىر

كىشى ئۇچراپ قالدى.

— ئەسسالامۇئەلەيكوم، چوڭ دادا! — دېدى تۇر-گۇن ئۇ كىشىدىن يول سورىماقچى بولۇپ.

— نېمە گەپ؟ — دېدى ئۇ كىشى ئۇنىڭ سالىمى-نىمۇ ئىلىك ئالماي توڭلۇق بىلەن.

— بۇ شەھەردىن قانداق چىقىپ كەتكىلى بولىدۇ؟

— دەپ بەرسەم، نەچچە پۇل بېرىسىلەر؟ — دېدى ئۇ كىشى.

— يول سورىغانغىمۇ پۇل تۆلەمدىكىنە، — دەپ غودۇڭشىدى تۇيغۇن.

— قانچىلىك دېسىڭىز بېرەيلى، — دېدى تۇرگۇن ئەلىمنى ئىچىگە يۇتۇپ.

باللار يېنىدىكى پۇل - پۇچەكلىرىنى يىغىشتۇ-رۇپ ئۇ كىشىنىڭ قولىغا تۇتقۇزغاندىن كېيىن، ئۇ كىشى يەنە بايىقىدەك توڭ تەلەپپۇزدا:

— بۇ شەھەرگە كىرىدىش بار، چىقىش يوق! — دېدى - دە، ھارۋىسىنى ھەيدەپ كېتىپ قالدى.

— نېمانداق ئوسال ئادەم بۇ! باشتىلا شۇنداق دېسە بولمامدۇ ئادەمنى ئەخمەق ئەتكۈچە، — دېدى زۇمرەت جېلە بولغىنىدىن ئۇ كىشىنىڭ ئارقىسىدىن ھومىيىپ قاراپ.

— ئەمدى بىزمۇ بۇ يەردە توپا چىراي بولۇپ يۈرى-دىكەنمىز دە، — دېدى ئايچەچەكمۇ غەمگە پېتىپ.

— قولىمىزدا ھەر ئېسىل ئەڭگۈشتەرلەر تۇرسا، نېمىدىن غەم قىلاتتۇق، — دېدى تۇيغۇن بىردىنلا

كۆرەڭلەپ ، — قاراپ تۇرۇڭلار ، ھە ، ھازىرلا بۇ جايدىن چىقىپ كەتمەيدىغان بولساق .
ئاندىن ئۇ ، يانچۇقىدىكى خاسىيەتلىك نوقۇتنى ئېلىپ پىچىرلاپ بىرنېمىلەرنى دېدى . بىراق ، بۇ قېتىم نوقۇت ھېچبىر كارامىتىنى كۆرسەتمەي ، جىملا تۇرۇۋالدى .
«بۇنىڭغا نېمە بولدىكىنە ؟ دانىشمەن قاغا رەنجىپ قالمىغاندۇ - ھە ؟ » دېــدى تۇيغــۇن گاڭگىرىغىنىــدىن ئۆز - ئۆزىگە پىچىرلاپ . تۇيغۇننىڭ قولىدىكى ئەڭگۈشتەرنىڭ كارغا كەلمىگەنلىكىنى كۆرۈشۈپ ، تۇرگۇن ، ئايچەش ، زۇمرەتلەرمۇ ئۆزلىرىنىڭ ئەڭگۈشتەرلىرىنى سىناپ بېقىشتى . كۆردىكى ، ئۇلارنىڭ ئەڭگۈشتەرلىرىمۇ كارغا كەلمىدى .
بۇ زادى نېمە ئىشتۇ - ھە ؟ ئەمدى بۇ جايدىن قانداق چىقىپ كەتكۈلۈك ؟
ئۇلار ئاخىر ھېچ ئامال تاپالماي ، دانىشمەن قاغىنىڭ نامىنى ياد ئېتىپ ، ئۇنىڭغا ئىلتىجا قىلدى . شۇئان دۆڭدە دانىشمەن قاغا پەيدا بولدى . بىراق ، ئاۋۋال ئۇلارنى ئىغىز ئاچسۇن دېگەندەك لام - جىم دېمەي قاراپلا تۇراتتى .
— قاغا موما ، بىزنى بۇ قارغىش تەگكۈرلەر شەھىرىدىن ئاچىقىپ كەتسىڭىز ، — دېدى ئۇلار يالۋۇرۇپ .
— شۇنچىلىك ئىشقا چاقىرغانمىتىڭلار ؟ ! — دېدى دانىشمەن قاغا بىردىنلا خاپا بولۇپ ، — قاق ، قاق ،

قىرراق، قىرراق؛ ياق، دېدىم ياق، بۇ دېگەن بىر سىناق!

دانىشمەن قاغا شۇنداق دېدى-دە، ئۇلارنى تاشلاپ لەپپىدىلا ئاسمانغا كۆتۈرۈلدى. ئۇلارنىڭ يېلىنىپ توۋ-لاشلىرىغىمۇ پەرۋا قىلماي قانداق كەلگەن بولسا شۇنداق ئۇچۇپ كۆزدىن يىتتى.

— يا ئەڭگۈشتەرلىرىمىز كارغا كەلمىسە، يا دا-نىشمەن قاغا ياردەم قىلمىسا، يا بۇ يەردىن قانداق چىقىپ كېتىشنى بىلمىسەك، قانداقمۇ قىلارمىز ئەم-دى؟ — دېدى زۇمرەت يىغلامسىراپ.

— ئۇنىڭ بۇ دېگەن بىر سىناق دېگىنىنى ئاڭلىمى-دىڭىزمۇ؟ — دېدى تۇرگۇن، — دانىشمەن قاغا ئەڭ-گۈشتەرلىرىمىزنى ئەتەي كارغا كەلمەس قىلىپ قوي-غان. ئۇ بىزنىڭ بۇ شەھەردىن زادى قانداق چىقىپ كېتىدىغانلىقىمىزنى بىر كۆرۈپ باقماقچى.

بۇ گەپ بىلەن ھەممەيلەن چوڭقۇر ئويغا پېتىپ تۇرۇپ قېلىشتى. بىر چاغدا ئۇلار ئۆزلىرىنىڭمۇ تويا - چاڭغا كۆمۈلۈپ، بۇ شەھەردىكى كىشىلەردىن پەرقلەندۈرگۈسىز بولۇپ قالغانلىقىنى بىلىشتى...

ئۇلار نېمە قىلارىنى بىلەلمەي راسا بېشى قېتىپ تۇرغاندا، بوۋاق ئويغىنىپ كەتتى-دە، قىرقىراپ يىغلى-غىلى تۇردى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ھەممىنى ئۇنتۇ-شۇپ، بوۋاقنىڭ چۆرىسىگە يىغىلىشتى.

— بىچارىنىڭ قورسىقى ئېچىپ كېتىپتۇ، — دېدى ئايچەش بوۋاقنى بەزلىگەچ.

— قورسىقىغا بىرنەرسە بەرسەڭ بوپتىكەن، — دېدى زۇمرەت.

بىراق، ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسىدا بىرەر پۇلدا نانمۇ يوق ئىدى.

— مەن يېگىلى نان تېپىپ كېلەي، سىلەر مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرۇڭلار، — دېدى تۇرگۇن.

تۇرگۇن بازارغا كىرىپ نۇرغۇن ئاھانەت ئىشلىتىپ، خەقلەرنىڭ ئىشىنى قىلىپ بېرىپ ئاران دېگەندە ئىككى نان تېپىپ قايتىپ چىقتى. بوۋاقنىڭ قورسىقى بەك ئېچىپ كەتكەچكە، ئۇلار چايناپ بەرگەن ناننى چايناشقىمۇ ئۇلگۇرمەي يالماپ يۇتقىلى تۇردى. ئايچەچەك لاي سۇنى ئازراق سۇزۇلدۇرۇپ بەرگەنىدى، بوۋاق ئۇنىمۇ غۇرتۇلدىتىپ ئىچتى. بوۋاق قورسىقى تويۇپ ۋىلىقلاپ كۈلگەندىن كېيىنلا، ئاندىن ئۇلار ئېشىپ قالغان ناننى بۆلۈشۈپ يېيىشتى.

ئەنە شۇ كۈندىن باشلاپ ئۇلار شەھەر سىرتىدىكى بۇ قاقاس دۆڭنى ماكان ئېتىپ بوۋاقنى بېقىش بىلەن كۈن ئۆتكۈزۈشكە باشلىدى. تۇرگۇن، تۇيغۇنلار بازاردا ئىشلەپ يەنە پىششىق گۆش، تۇخۇم، سۇتلەرنىمۇ ئاچىقىپ بوۋاققا بېرىپ تۇردى. بۇ جەرياندا ئۇلار تالاي - تالاي تىل - ئاھانەت ئىشىتىپ، نەچچە رەت باشلىرى يېرىلغان بولسىمۇ چىدىدى. بوۋاقمۇ بېقىش تېپىپ، كۈندىن - كۈنگە چىرايى نۇرلىنىپ، تاتلىق قىلىقلىرى چىققىلى تۇردى. ئۇلارمۇ بۇ مېيىپ بوۋاققا بارغانچە ئىچىكىشىپ، قارغىش تەگكەنلەرگە بولغان بىزارلىقىنى

بىردەم بولسىمۇ ئۇنتۇشقان بولۇشتى.

بىر كۈنى يېرىم كېچىدە تۇيغۇن ئويغىنىپ كېتىپ ئاجايىپ بىر مۆجىزىنى كۆردى. ئاسماننىڭ باشقا جاي-لىرى قازاننى دۈم كۆمتۈرۈپ قويغاندەك قاپقاراڭغۇ، پەقەت ئۇلارنىڭ دەل ئۈستىدىكى بۆلىكىدىلا يۇلتۇزلار چاراقلاپ يېنىپ تۇراتتى...

ئەتىسى تاڭ ئېتىشى بىلەنلا ئۇلار ئويغىنىپ ئاس-مانغا قاراشتى. ئاخشام كۆرۈنگەن مۆجىزە راست بولۇپ چىقتى. ئۇلارنىڭ دەل ئۈستىدىكى ئاسماندىن كىچىك-كىنە بىر جاي ئېچىلىپ، ئۇزۇپ يۈرگەن قىزغۇچ بۇ-لۇتلار كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

يەنە بىرەر ھەپتە ئۆتۈپ ئۇلارنىڭ ئۈستىدە كۆپ-كۆك ئاسمان كۆرۈنۈپلا قالماي، ئۇلار تۇرۇۋاتقان دۆڭ-مۇ كۆكىرىپ، گۈل ـ گىياھلار ئۈنۈشكە باشلىدى. بۇ ئىشتىن ئۇلار بىر ھەقىقەتنى چۈشىنىپ يەتكەندەك بولۇشتى.

— مېنىڭ بىلىشىمچە، بۇ يەرنىڭ ھەممىلا يېرى-دىن توپا يېغىپ تۇرۇشى ئادەملىرىنىڭ خۇي ـ پەيلىگە باغلىق ئىكەن، — دېدى تۇرگۈن.

— تۇرگۈن ئاكامنىڭ دېگىنى توغرا. ئادەملەردە پەقەت ئۆزئارا كۆيۈنۈش، مېھىر ـ مۇھەببەت بولغاندى-لا، ئاندىن دۇنيا گۈزەللىككە تولىدۇ. بۇنى مەن بىر كىتابتىن ئوقۇغان، — دېدى زۇمرەتمۇ تۇرگۈننىڭ بۇ گېپىنى قۇۋۋەتلەپ.

ئۇلار ئۈستىدىكى ئاسماننىڭ سۈزۈلۈپ، ئۆزلىرى

تۇرۇۋاتقان دۆڭنىڭ كۆكىرىشىنى ئۆزلىرىنىڭ ھېلىقى مېيىپ بوۋاققا كۆيۈنگەنلىكىدىن دەپ چۈشىنىشتى. شۇڭا، بوۋاققا تېخىمۇ كۆيۈمچانلىق بىلەن قاراشقا باشلىدى. دەرۋەقە، ئاز كۈن ئۆتمەيلا بۇ دۆڭ گۈزەل باغقا ئايلىنىپ، گۈللەر ھۇپپىدە ئېچىلىشقا، سۇپسۇزۇك سۇلار شىرىلداپ ئېقىشقا، قۇشلار بەس - بەستە سايراشقا باشلىدى. يەنە كۆپكۆك ئاسماندىن قۇياش نۇرىمۇ دەل مۇشۇ جايغا چۈشۈپ، ئۇلارغا ئاجايىپ ئىللىقلىق ئاتا قىلماقتا ئىدى...

بۇ ئىش پۈتكۈل شەھەردىكىلەرگە پۇر كېتىپ، قارغىش تەگكەنلەر تەرەپ - تەرەپتىن كېلىپ ئۇلار تۇرۇۋاتقان باغنى كۆرۈشتى.

— ئۇلار تۇرۇۋاتقان جاينىڭ دەرەخلىرى نېمىشقا كۆپكۆك، بىزنىڭ نېمىشقا توپا؟ ئۇلارنىڭ ئاسمىنىدىن ئىللىق ئاپتاپ چۈشۈپ تۇرىدىكەنۇ، بىزنىڭ ئۈستىمىزدىكى ئاسماندىن نېمىشقا داۋاملىق توپا يېغىپلا تۇرىدۇ؟

— قاراڭلار، ئۇلارنىڭ ئىچىدىغان سۈيىمۇ سۈپسۈزۈك ئىكەن!

— پاھ، پاھ، ئاۋۇ مېۋىلەرنىڭ مەي بولۇپ پىشىپ كەتكەنلىكىگە قاراڭلار. مۇشۇلارنىڭ ھەممىسىنىلا بۇ بالىلار يالغۇز يېمەكچىمىكىنە؟

قارغىش تەگكۈرلەرنىڭ بۇنىڭغا ئىچى ئاداپ، ئۇلاردىن بۇ باغنى تارتىۋالماقچى بولۇشتى. بىراق، دانىشمەن قاغا كارامىتىنى كۆرسىتىۋاتامدۇ ياكى باشقا بىرەر مۆجىزە يۈز بەردىمۇ ئەيتاۋۇر، ئۇلار باغنىڭ

ئىچىگە زادىلا كىرەلمىدى. شۇڭا، ئاخىر ئۇلار بۇ بالى-
لارغا يېلىنىپ، بۇنىڭ سەۋەبىنى دەپ بېرىشنى سوراش-
تى.

— بۇنىڭ سەۋەبى بەك ئاددىي، — دېدى تۇرگۇن
ياپىپېشىل دۆڭ ئۇستىدە تۇرۇپ پەستىكى قارغىش تەگ-
كۇرلەرگە غالىبلارچە گىدىيىپ قاراپ، — سىلەرنىڭ
شەھىرىڭلاردا مېھىر ـ مۇھەببەت، ئىنساپ ـ دىيانەت
دېگەنلەر ئاللىبۇرۇن ئۆلگەنىكەن، ھېچكىم ھېچكىمگە
ياردەم قولىنى سۇنمايدىكەن. داۋاملىق بىر ـ بىرىڭلار-
نىڭ پېيىنى قىرقىش، ئۆز مەنپەئىتىڭلار ئۈچۈن باشقى-
لارغا زىيانكەشلىك قىلىش بىلەنلا كۈنۈڭلار ئۆتىدى-
كەن. شۇڭا، سىلەر قارغىشقا كېتىپ، شەھىرىڭلار
قۇم ـ توپا ئاستىدا قاپتۇ. سىلەردە قاچانكى ئاشۇ پەزى-
لەتلەر ئەسلىگە كەلگەندە، ئاندىن سىلەرنىڭ ئاسمىنىڭ-
لارمۇ كۆپكۆك بولۇپ، باغ ـ ھويلا، مەھەللىلىرىڭلار
يېشىلچىلىققا تولىدۇ. ئەنە شۇ چاغدا سىلەرمۇ خۇددى
بىزدەك سۇپسۈزۈك سۇلارنى ئىچىپ، مەي بولۇپ پىش-
قان ئېسىل مېۋىلەرنى يېيەلەيسىلەر...

تۇرگۇن خۇددى داڭلىق ناتىقلاردەك ئۇلارغا خېلى
ئۇزاق ۋەز ئېيتتى. بۇ گەپلەرنىڭ زادى قاچانلاردا كال-
لىسىغا كېلىپ قالغانلىقىنى ئۇ ئۆزىمۇ بىلمەيتتى.
بەلكىم يەنە شۇ دانىشمەن قاغا كارامىتىنى كۆرسىتىۋات-
قاندۇ...

ئۇنىڭ بۇ گەپلىرىگە كىشىلەر «ھە» دېگەندە ئانچە
ئىشىنىپ كەتمىدى. تۇرگۇن ئۇلارنى ئىشەندۇرۇش

ئۇچۇن، ئىشىنى نەق مەيداندىلا باشلاشنى كۆڭلىگە پۈكتى.

— ناۋادا ئىشەنمىسەڭلار، سىلەرمۇ سىناپ كۆر-سەڭلەر بولىدۇ. مەسىلەن، ئاۋۇ ئوتتۇرا مەھەللىدىكى بىر ئۆيدىن تېخى بىر ئاي ئىلگىرى بىر قېرى موماينى قوغلاپ چىقىرىۋەتكەن. ئەگەر شۇ موماينى قايتۇرۇپ ئەكىرىپ، ھالىدىن ئوبدان خەۋەر ئالسا، شۇلار-نىڭ باغ - ھويلىسى چوقۇم يېشىللىقتا تولىدۇ. ئۇلار-مۇ خۇددى بىزگە ئوخشاش سۈپسۈزۈك سۇ ئىچەلەيدۇ.

قېرى ئانىسىنى ئۆيدىن قوغلاپ چىقىرىۋەتكەن ھې-لىقى ئاكا - ئۇكا بۇنىڭغا بەك ئىشىنىپ كەتمىسىمۇ، ھەر ھالدا بىر سىناپ باقمامدۇق دېيىشىپ، ئانىسىنى ئىزدەپ تېپىپ راسا ئوبدان كۈتكىلى تۇردى. ئانىسىمۇ بەك جاپادا قالغانلىقتىن بالىلىرىنىڭ بۇ ئىشىدىن قەۋەت-لا خۇش بولۇپ كەتتى. دېگەندەك، بىرەر ئاي ئۆتۈپ ئۇلارنىڭ ئاسمىنىمۇ سۈزۈلۈپ، باغ - ھويلىسى كۆكى-رىشكە باشلىدى. بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان ھېلىقى تاش يۈرەك ئانىمۇ ئالايتەن دۆڭگە ئىزدەپ كېلىپ:

— بالامنى بېرىۋەتكەن بولساڭلار، ئۆزۈم باق-سام، — دەپ يالۋۇرۇپ تۇرۇۋالدى.

مېيىپ بوۋىقنى باغرىغا بېسىپ، ئانىلىق مېھرى-نى بېرىپ باققاندى، ئۇنىڭ ئاسمىنىمۇ سۈزۈ-لۈپ، باغ - ھويلىسى كۆكەرگىلى تۇردى.

ئەنە شۇ ئىشلاردىن كېيىن، پۈتكۈل شەھەردىكى-لەر بارا - بارا ئۆز ئارا مېھىر - مۇھەببەت،

كۆيۈمچانلىقىنىڭ نەقــەدەر مۇھىم ئىكەنلىكىنى تونۇپ يېتىشتى ـ دە، ھېچكىم تەربىيە قىلمىسىمۇ ئۆزلۈكىدىن بىر ـ بىرىگە قىزغىن سالام قىلىشىدىغان، بىرەرسى پىيشكەللىككە ئۇچرىسا ھەممىسى تەڭ ئىچ ئاغرىتىدىغان، تەڭ ياردەم قىلىشىدىغان بولۇشتى. كىچىكلەر چوڭلارنى ھۆرمەتلەيدىغان، چوڭلار كىچىكلەرنى ئىززەتلەيدىغان ئىشلارمــۇ بارا ـ بارا ئادەتــكە ئايلانغىلــى تۇردى...

ئەنە شۇنداق قىلىپ ئاخىر پۇتكۇل شەھەرنىڭ ئاسمىنى تولۇق سۈزۈلۈپ، كۈندۈزى ئىللىق ئاپتاپ سىپىلىپ تۇرىدىغان، كېچىسى ساناقسىز يۇلتۇزلار كۆز قىسىشىپ بۇ شەھەرگە ھــەۋەس بىلەن قارىشىــدىغان بولۇشتى. يەنە پۇتكۇل شەھەر يېشىللىقىلىقتا تولۇپ، مەھەللىلەردە سۈپسۈزۈك سۇلار شىلدىرلاپ ئېقىپ، قۇشلار بەس ـ بەستە سايرىشىپ تۇرىدىغان بولۇشتى. كىشىلەرنىڭ ئۇستۇبېشىدىكى توپا ـ چاڭلارمۇ يوقىلىپ، ھەممىلا ئادەمنىڭ چىرايى قىزىلگۈلدەك ئېچىلىپ، خۇشال كۈلكە يېغىپ تۇرىدىغان بولدى. بۇ ئىشتىن قاتتىق ھاياجانغا چۆمگەن بىر شائىر مۇنداق بىر شېئىر يازدى:

مېھىر ـ شەپقەت بولمىسا ئەلدە،
ئايلىناركەن باغلارمۇ چۆلگە.
قۇرۇپ كېتىپ سۈزۈك بۇلاقلار،
قالىمىزكەن لاي سۇلۇق كۆلگە.

مېھىر - شەپقەت بولمىسا ئەلدە،
ئاسماندىنمۇ توپا ياغاركەن.
توپا ئۆرلەپ چىرايلاردىنمۇ،
يۇرت ئىچىنى جۇتلۇق باساركەن.

مېھىر - شەپقەت تىرىلسە بىردىن،
ئايلىنار كەن چۆللەر بوستانغا.
لاي سۇلارمۇ سۇزۇلۇپ شۇئان،
قاتار ئىكەن قۇشلار داستانغا.

مېھىر - شەپقەت تىرىلسە بىردىن،
ئاپتاپمۇ ھەم كۈلۈپ باقاركەن.
سولغۇن كۆزلەر نۇرانە بولۇپ،
چىرايلاردىن كۈلكە ياغاركەن.
......

تۇرگۇن بەشەيلەن يېشىل دۆڭدە تۇرۇپ بۇ گۈزەل شەھەرگە تويماي قاراشتى.

— مەن دانىشمەن قاغىنىڭ بىزنى نېمىشقا سىندىماقچى بولغانلىقىنى ئەمدى چۈشەندىم، — دېدى تۆيغۇن نېمىنىدۇر خىيال قىلىپ.

— مەن مېھىر - مۇھەببەتنىڭ قۇدرىتىنىڭ قانچىلىك كۈچلۈك ئىكەنلىكىنى ھەقىقىي تونۇپ يەتتىم، — دېدى ئايچەش.

— راستىتىنى ئېيتسام، بۇرۇن بۇ جايدىن بىزار بولغان بولسام، مانا ئەمدى ھېچ كەتكۈم

كەلمەيۋاتىدۇ، — دېدى زۇمرەت.

بۇ چاغدا تۇيغۇن تۇيۇقسىز باغدىكى بىر دەرەخ ئۈستىدە دانىشمەن قاغىنىڭ قونۇپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قالدى.

— قاراڭلار، قاغا مومىمىز! — دېدى ئۇ باشقىلارغا شۇ تەرەپنى ئىما قىلىپ.

ھەممەيلەن دەرھال ئۇ كۆرسەتكەن تەرەپكە قاراشتى. دېگەندەك، دانىشمەن قاغا ئۇلارغا مەمنۇنلۇق بىلەن كۈلۈپ قاراپ تۇراتتى...

ئەتلەس قىز

كىچىككىنە ئەتلەس پارچىسى قۇم ئاستىدا يېتىۋې-
رىپ بەكمۇ زېرىكتى.

«خەپ، بورانلار ئۇچۇرۇپ كېتىپ، بۇرۇنقىدەك
خالىغان جايلاردا سەيلە قىلىپ يۈرگەن بولسام نېمىدې-
گەن راھەت!» دەپ ئويلىدى ئۇ. بىراق، ئۈستىنى
بېسىپ تۇرغان قۇم مىدىرلايدىغاندەك ئەمەس.

بىچارە ئەتلەس زېرىكىش ئىچىدە ئۇزاق - ئۇزاق
خىياللار سۈرۈپ، ئاخىر يەنە ئۇيقۇغا كەتتى.

ئۇ ئاجايىپ بىر چۈش كۆردى. چۈشىدە ئۇنىڭدىكى
يېشىل يىپلار يېشىل نۇرلارغا ئايلانغانىدى. يېشىل
نۇرلار خۇددى كاۋا پېلىكىدەك ئۇچ تارتىپ، قۇم بار-
خانلىرىنى شويلىماقتا ئىدى. پايانسىز قۇملۇق بىردەم-
دىلا يېشىل نۇرلارنىڭ چىرمىشى بىلەن ياپيېشىل بوس-
تانلىققا ئايلاندى. ياپيېشىل توغراقلار، توپ - توپ
قومۇشلۇقلار، چوغدەك جۇلالىنىپ تۇرغان يۇلغۇنلار،
سۇپسۈزۈك كۆللەر، شىلدىر - شىلدىر بۇلاقلار... مانا
ئەمدى ئەتلەس چىرايلىق بىر قىزغا ئايلىنىپ ئۇچۇشقا
باشلىدى. پاھ - پاھ، ئەسلىدە تەكلىماكان كۆز يەتكۈ-
سىز باغ - بوستان ئىكەن ئەمەسمۇ! يول بويى ھەممىلا

نەرسە ئۇنى كۆرستىشىپ: «ئەنە، ئەنە، ئەتلەس قىز» دېيىشىپ ئۇنىڭغا پەخىرلىنىپ قارىشاتتى. نەشپۈت ھەدىلىرى: «ھوي، ئەتلەس قىز، ئۇسسۇغانسىز، نەشپۈت يەپ كېتىڭ» دېسە، سۆكسۆك ئاكىلىرى:

«ئەتلەس قىز، توختاڭچۇ،
بىردەم ئارام ئېلىڭچۇ»

دېيىشىپ، قوللىرىنى پۇلاڭلىتىشاتتى.

ئەتلەس قىز داۋاملىق چۆش كۆرمەكتە. بۇ قېتىم ئۇنىڭدىكى قارا يىپلار ئۇچ تارتىپ، ھەش - پەش دېگۈچە پۈتكۈل تەكلىماكان زۇلمەت قاراڭغۇلۇققا چۆمدى. «ھەي، ئىسىت! قارا باسقاندەكلا بىر ئىش بولدىغۇ بۇ!» دەپ ئۇنىڭ كۆڭلى يېرىم بولدى. لېكىن، كۈندۈز بىلەن كېچىنىڭ ئالمىشىپ تۇرۇشى بار ئىشقۇ. كېچە بولغان يەردە، تاڭ ئېتىپ يورۇق كۈن بولۇشمۇ تۇرغان گەپ.

ئەتراپ تۇم قاراڭغۇ، ئاسماندىكى جىمىرلاپ تۇرغان يۇلتۇزلارنىڭ يورۇقىدا يېقىن ئارىدىكى ئېقىن كۆللەر سۇس جىمىرلاپ تۇراتتى. ئەتلەس قىز بىر تۈپ قېرى توغراقنىڭ تۈۋىدە ئولتۇرۇپ ئۇزاقتىن - ئۇزاق خىيال سۈردى. مۇشۇنداق يالغۇز ئولتۇرۇپ تاڭ ئاشۇرماق نېمىدېگەن ئازابلىق ئىش - ھە!

ئاخىر ئەتلەس ئاجايىپ ياخشى بىر ئامالنى ئويلاپ تاپتى. ئۆزىدىكى قىزىل يىپتىن بىر تالنى

سۇغۇرۇۋېلىپ، نېرىدىكى ئوچۇقچىلىقىقا تاشلىغانىدى، ئۇ بىردىنلا لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان گۇلخانغا ئايلاندى.

گۇلخان يېقىلدى دېگەن گەپ مەشرەپ باشلاندى دېگەن گەپ. دېگەندەكلا بىردەمدىلا گۇلخان بويىغا تەرەپ - تەرەپتىن ئادەملەر يىغىلىپ، مەشرەپ باشلىنىپ كەتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە بەللىرىگە پوتا باغلىغان، تۇماقلىق كىيىشكەن بوۋايلارمۇ، لېچەك ئارتقان مومايلارمۇ، چەبدەس يىگىتلەرمۇ، شوخ قىزلارمۇ بار ئىدى. يەنە ئۇششاق بالىلارمۇ چوڭلارغا ئەگىشىپ تەڭ كېلىشكەنىدى.

دولان راۋابى، داپ، چاڭ...لارغا جور بولغان دولان مۇقامى ئەۋجىگە كۆتۈرۈلمەكتە. چوڭ - كىچىك ھەممەيلەن بەس - بەستە ئۇسسۇل ئويناشماقتا، گۇلخان يورۇقىدا ئۇلارنىڭ شولىلىرى يىراق - يىراقلارغا سوزۇلۇپ، دەريا دولقۇنلىرىدەك لەپىلدەپ ئىدى. ئەتلەس قىزمۇ ئۇلارغا قوشۇلۇپ قانغۇچە ناخشا ئېيتتى، ئۇسسۇل ئوينىدى.

ئەتلەس قىز قىزىل يىپتىن يەنە نۇرغۇن قىزىلگۇللەرنىمۇ پەيدا قىلىپ، قىزلارنىڭ قۇلاقلىرىغا قىسىپ قويدى.

ئوينا - ئوينا، ئاخىر ھەممەيلەن ھېرىپ ئۆيلىرىگە قايتىشتى. گۇلخانمۇ ئۆچۈپ، ئەتراپ يەنە قاراڭغۇلۇق ۋە تىمتاسلىققا چۆمدى. ئەتلەس قىزمۇ ھاردى بولغاي، توغراق تۈۋىدىلا يېتىپ ئۇخلاپ قالدى.

بىر چاغدا نېمىدۇر بىر ئاۋازدىن چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتى. يېقىنىدىلا بىر كۆلچەكتىكى پاقىلار

كۆرۈلدىشۋاتقانىكەن. بىراق، تاڭ يورۇيدىغاندەك ئەمەس. ئەتلەس قىز تاڭنى كۈتۈۋېرىپ بەكمۇ ئىچى پۇشتى.

«هەي، كاللامنىڭ ئىشلىمىگىنىنى، بۇنىڭ ئامالى بار ئەمەسمۇ؟»

ئۇ ئۆزىدىكى سېرىق يىپتىن بىر تالنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ غۇر - غۇر شامالللارغا قويۇپ بېرىپ:

— ئەي ئۇچقۇر شامال، تىلىكىمنى ئۇپۇققا يەتكۈز! — دېدى.

شامال شۇئان سېرىق يىپنى ئۇچۇرۇپ تاڭ ئاتار ياققا ئېلىپ باردى. سېرىق يىپ ئۇپۇقتىن تال - تال نۇر بولۇپ تارقىلىشقا باشلىدى. هەش - پەش دېگۈچە كۈن ئۆرلەپ، يەر - جاهان ئىللىق ئاپتاپقا چۆمۈلدى.

ئەتلەس قىز بۇنىڭدىن قەۋەتلا خوش بولۇپ كەتتى-دە، يەنە ئۇچۇشنى داۋاملاشتۇردى. كۈن تىكلەنگەنچە ئەتراپ تونۇردەك قىزىپ كېتىۋاتاتتى.

ئەتلەس قىزنىڭ بەدىنىدىن تەر شۇرقىراپ، ئىسسىققا چىدىيالماي قالدى. ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق؟ ئالدىرىماڭلار جۇمۇ، بۇنىڭغىمۇ ئامال بار.

ئەتلەس قىز بىر توپ يۇلغۇن تۈۋىگە چۈشۈپ، ئۆزىدىن بىر تال كۆك يىپنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ يەرگە تاشلىدى. ئەمدى، قانداق كارامەتنىڭ پەيدا بولغانلىقىنى تېپىپ بېقىڭلارچۇ. تاپالمىدىڭلارمۇ؟ بوپتىلا ئۆزەملا دەۋېتەي، يۇلغۇن بويىدا تۇرۇم - تۇرۇم دولقۇنلار سويلاپ يۇرگەن كۆپكۆك بىر كۆل پەيدا بولۇپ قالدى.

كۆلدىن ئىللىق شامال كېلىپ ئەتلەس قىزنىڭ چاچلىرىنى يەلپۈپ ئارام بېغىشلاشقا باشلىدى.

ئەتلەس قىز سۇدىن ئوچۇملاپ قېنىپ ئىچكەندىن كېيىن، كۆلگە چۈشۈپ چۆمۈلۈشكە باشلىدى. پاھ، نېمىدېگەن راھەت! ئۇ ئۈزۈپ سەل ئىچكىرىلىگەندى، يوغان بىر تۈپ توغراق بويىدىن بىر توپ ياۋا ئۆردەك ئۈزۈپ چىقىپ ئۇنىڭغا ئەگەشتى. يەنە بېلىجانلار، قۇمۇچاقلارمۇ ئەگىشىۋالغانىدى.

ئەتلەس قىز قارشى قىرغاققا چىقىپ قىزىق قۇمدا قاقلىنىپ ياتتى.

يىراقتا ھەيۋەتلىك قاراقۇرۇم تاغلىرى كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. ئەتلەس قىز قاراقۇرۇم تاغلىرىغا قارىغىنىچە ئاجايىپ قىزىق بىر ئويغا چۆمدى: «ئاشۇ تاغلارغا قار ياغدۇرۇپ باقايچۇ.»

ئەتلەس قىز قاراقۇرۇم تاغلىرىنىڭ ئۈستىگە ئۇچۇپ بېرىپ، ئاق رەڭلىك يىپەكتىن بىر تالنى تاشلىغانىدى، شۇ ھامان پۈتكۈل تاغ ـ جىلغىلار ئاپئاق قارغا پۈركۈنۈپ كەتتى.

ئەتلەس قىز تاغ قاپتىلىغا چۈشۈپ، پەيدەك مامۇق قارلارنى «غاچ ـ غۇچ» دەسسەپ مېڭىشقا باشلىدى. ئەتراپ خۇددى ئانىنىڭ سۈتىدەك شۇ قەدەر پاك ھەم يېقىملىق كۆرۈنەتتى. قاردا يەنە بىر نەچچە ياۋا توشقانمۇ مۆكۈشمەك ئويناۋاتاتتى.

— ھەي، توشقانلار، مەنمۇ سىلەر بىلەن بىللە مۆكۈشمەك ئويناي، بولامدۇ؟ — دېدى ئەتلەس قىز.

توشقانلار ماقۇل بولۇشۇپ ئۇنى قوشۇۋېلىشتى. ئۇلار قارلىق دالىدىكى قورام تاشلار ئارقىسىغا مۆكۈنۈپ ئويناشنى باشلىۋەتتى.

بىر چاغدا ئەتلەس قىز سوغۇققا چىدىماي چىشلىرى كاسىلداپ كەتتى. بارا ـ بارا پۈتۈن بەدىنىگە تىترەك ئولىشىپ جىم تۇرالمايلا قالدى...

دەل شۇ چاغدا ئەتلەس قىز بۇ ئۇزاق چۈشىدىن ئويغىنىپ كەتتى. ئەسلىدە بوران ئۈستىدىكى قۇملارنى ئۇچۇرۇپ، ئۇنىڭ يېرىمى قۇم سىرتىغا چىقىپ بولغان، بوراندا راسا يەلپۈنۈۋاتقانىكەن. ئەتلەس قىز بۇنىڭدىن قەۋەتلا خۇش بولۇپ كەتتى. چۈنكى، ئەمدى ئۇ ئاخىر قۇم ئاستىدىكى زېرىكىشلىك دۇنيادىن قۇتۇلىدىغان بولدى.

ئەتلەس قىز خۇشاللىقىدا ئىككىلا يۇلقۇنۇپ، قۇمنىڭ چاڭگىلىدىن ئاجراپ چىقتى-دە، بوران بىلەن بىللە يىراقلارغا ئۇچۇپ كەتتى.

ئاخىر بورانمۇ توختاپ ئۇ بىر تۈپ سۆكسۆك تۈۋىگە بېرىپ قوندى. سۆكسۆكنىڭ سەل نېرىسىدىكى قۇم دۆڭنىڭ تۈۋىدە ئۈچ ئادەم نېمىنىدۇر كولاش بىلەن ئالدىراش ئىدى. ئەتلەس قىز شامالنىڭ ئىتتىرىشى بىلەن سەل ئالدىغىراق سۈرۈلۈپ ئۇلارغا سىنچىلاپ قارىدى. ئەسلىدە ئۇلار بىر قەبرىنى كولاۋاتقانىكەن...

ئۇلار ئاخىر قەبرىنى ئاچتى. قەبرىدە يۇزىگە نېپىز يىپەكسىمان رەخت يېپىلغان، يۈك توقۇلمىدىن كىيىم، بۇغا تېرىسىدىن ئۆتۈك كىيگەن، قول

تىرناقلىرى قىزىل بويالغان بىر جەسەت ياتاتتى. بىر
قاراشتىلا ئۇنىڭ ئايال كىشى ئىكەنلىكىنى بىلگىلى
بولاتتى. ئۇنىڭ يېنىدا چاكاندىدىن توقۇلغان بىر سې-
ۋەت، سېۋەتتە بىر بوۋاقنىڭ جەسىتى بار ئىدى. بوۋاق-
نىڭ كۆزلىرىگە ئىككى تال تاش، باش تەرىپىگە قوي
ئەمچىكىدىن ياسالغان ئېمىزگۇ قويۇپ قويۇلغانىدى.
قەبرە ئىچىگە ئورۇقراق بىرى چۈشتى. سېمىزرەك بى-
رى قەبرە سىرتىدا تۇرۇپ ئۇ سۇنغان نەرسىلەرنى ئۇت-
تۇرلۇق يەرگە تىزىشقا باشلىدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە
سۇنۇق ساپال پارچىلىرى كۆپرەك ئىدى. ساقاللىق،
بەستلىك يەنە بىرەيلەن تاماكا چەككەچ ئۇلارنىڭ
ئىش - ھەرىكىتىگە سىنچىلاپ قاراپ تۇراتتى.
— ھوي ئوغرى، قوينۇڭدىكىنى چىقار! — دەپ
بىردىنلا ۋارقىرىدى ساقاللىق كىشى ئورۇققا قاراپ قو-
لىنى شىلتىغىنىچە.
— نېمىنى! — دەپ ۋارقىرىدى ئورۇقمۇ بوش
كەلمەي.
— قوينۇڭغا بىرنېمىنى تىقىۋالدىڭغۇ، — دېدى
ساقاللىق دېۋەيلەپ كەلگىنىچە. ئاندىن ساقاللىق بىلەن
سېمىز كىشى ئورۇقنى تارتقۇچلاپ يۇرۇپ قەبرە سىرتى-
غا سۆرەپ ئاچىقتى. ئورۇق ئۆزىنى باشقۇرۇپ بولالماي
دۇم چۈشتى. شۇئان ئۇنىڭ قوينىدىن دۇگىلەك بىر
نەرسە ۋال - ۋۇل قىلغىنىچە يەرگە دومىلاپ كەتتى.
— ۋاھ، ئالتۇن بىلەزۈك! — دەۋەتتى سېمىز بى-
لەن ساقاللىق كۆزلىرىنى چۆچەكتەك چەكچەيتكىنىچە.

ئاندىن ئۇچى بىلەزۈكنى تالىشىپ پومىلاقلىشىپ كەتتى.

— مەن ئاۋۋال تاپقاندىكىن مېنىڭ! — دەيتتى ئورۇق.

— قانداقسىگە سەن گۇيىنىڭ بولىدۇ، بۇ قەبرىنى مەن تاپقاندىكىن مېنىڭ، — دەيتتى ساقاللىق.

ئۇچەيلەن خېلى تالاشقاندىن كېيىن ئاخىر هاردى بولغاي، هەممە نەرسىنى تەك بۆلۈشىدىغانغا كېلىشتى.

بۇ چاغدا ئەتلەس قىز شامالنىڭ ئۇچۇرۇشى بىلەن ئۇلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ قالغانىدى.

— ئەتلەسقۇ بۇ! — دېدى ساقاللىق ئەتلەس قىزنى دەرهال قولىغا ئېلىپ ئۆرۈپ ـ چۆرۈپ قاراپ.

— قەدىمكىلەر توقۇغان ئەتلەستەك قىلىدۇ، — دېدى ئورۇق.

— خېلى پۇلغا يارىغۇدەك، — دېدى سېمىزمۇ خۇش بولغىنىدىن.

ئەتلەس قىز ئۇلارنىڭ قولىدىن يۇلقۇنۇپ قېچىپ كەتمەكچى بولدى، بىراق ئەمدى قېچىش مۇمكىنمۇ. بەلكىم بۇ ناكەسلەر ئۇنى يىراق جايلارغا ئاپىرىپ كىمـ لەرگىدۇر سېتىۋېتەر. شۇنىڭ بىلەن ئۇ مەڭگۈ ئەينەك قەپەسكە سولىنىپ ئۆتۈشكە مەجبۇر بولار. شۇلارنى ئويلاپ ئەتلەس قىزنىڭ كۆزلىرىدىن تاراملاپ ياش تۆـ كۈلدى. بىرـ بىرىگە گىرەلىشىپ كەتكەن قۇم بارخانـ لىرىغا قاراپ: «مېنى قۇتقۇزۇۋېلىڭلار!» دەپ بار ئاۋازى بىلەن نىدا قىلدى. ئۇنىڭ نىداسىنى كېيەن

ئوغرىلىرى ئاڭلىيالمايتتى. ئەمما، بۇ ئىدانى شۇ تاپتا باياتىن بېرى بۇ جايدا ھەممە ئىشنى كۆرۈپ تۇرۇۋاتقان تورگون، ئايچەش، تويغۇن، زۇمرەت، ئايچەچەكلەر ئاڭلاپ تۇرۇۋاتاتتى.

ئايچەش ئەتلەس قىزنىڭ ئىچىنىشلىق نالىسىغا چىداپ تۇرالماي، «تەپكەك باتۇر» دەپ بىرلا پىچىرلىدى. غانىدى، ئالقىنىدىكى خاسىيەتلىك ئۆتۈك بىردىنلا يوغىناپ بوركۇتتەك ئۇچۇپ بارغىنىچە كېپەن ئوغرىلىرىنى قارىقويۇق تەپكىلى تۇردى. بۇ تويۇقسىز زەربىدىن مەڭدەپ كەتكەن كېپەن ئوغرىلىرى بۇنى «قەبرىدىكى ئۆلۈكنىڭ ئەرۋاھى ئوخشايدۇ» دەپ چۇشىنىپ قېلىشىتى - دە، ئۆلەر - تىرىلىشىگە قارىماي بەدەر قاچقىلى تۇرۇشتى. ئۆتۈك ئۇلارنى خېلى جايلارغىچە تېپىپ قوغلىۋەتكەندىن كېيىن، ئايچەش ئۆتۈكنى قايتۇرۇپ ئەكېلىۋالدى.

قەبرىدىن ئوغرىلانغان نەرسىلەر ھايت - ھۇيت دېگۈچە ئۆز ئورنىغا قايتىپ، قەبرىمۇ بۇرۇنقى كۆمۈكلۈك ھالىتىگە كەلدى. ئاندىن تويغۇن خاسىيەتلىك نوقۇتنىڭ كارامىتى بىلەن قەبرىنىڭ ئۈستىگە قۇم كۆچۈرۈپ تاپالماس قىلىۋەتتى.

ئەتلەس قىز ئۇلارغا قانداق رەھمەت ئېيتىشنى بىلەلمەيتتى. ئەمما، ئايچەش ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن چىقىپ تۇرغان چەكسىز مىننەتدارلىقتىن ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىپ بولدى.

ئۇلار ماڭىدىغان چاغدا، ئەتلەس قىز:

— مېنىمۇ ئالغاچ كېتىڭلارچۇ، ئۆزۈم يالغۇز تۇ-رىۋېرىپ بەك زېرىكتىم، — دەپ يالۋۇردى.

تۇرگۇن بەشەيلەن ئەتلەس قىزنى ئېلىپ سەپىرىنى داۋاملاشتۇردى. يول بويى ئەتلەس قىز ئۇلارغا ئۆزىنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن كەچۈرمىشلىرىنى سۆزلەپ بەردى. ئۇ ئەسلىدە ئۇزاق زامانلار ئىلگىرى يورۇڭقاش دەرياسى بويىدىكى بىر باپكار توقۇغان ئەتلەس ئىكەن. كېيىن بىر قىزغا كۆڭلەك تىككەندە مۇشۇ پارچىسى ئېشىپ قالغانىكەن. ئۇزاق زامانلاردىن كېيىن بۇ شەھەرنى قۇم بېسىپ كېتىپ، بۇ كۆڭلەك قۇم ئاستىدا قاپتۇ. بوراز-لارنىڭ ئۇچۇرۇشى بىلەن قۇم يۆتكىلىپ، ئەتلەس پار-چىسى تەكلىماكاندا سەرسان بولۇپ ئۇچۇپ يۈرۈپتۇ. ھېلى كۆمۈلۈپ، ھېلى ئېچىلىپ، قۇم ئاستىدىكى تالاي - تالاي شەھەرلەرنى كۆرۈپتۇ. ئەمما، يالغۇزلۇق-نىڭ دەردى جېنىغا پېتىپتۇ...

ئۇلار ماڭە - ماڭە يورۇڭقاش دەرياسىنىڭ ئاياغ ئېقىنىغا قانداق چىقىپ قالغانلىقىنى بىلمەيلا قېلىشتى. دەريا بويىدىكى يۇلغۇنلۇق ئارىسىدىن يەنە كىچىككىنە بىر قوشاما ئۆيمۇ كۆرۈنۈپ تۇراتتى. قوشاما ئۆينى كۆرۈپ ئەتلەس قىز ئۇلارنىڭ ئالدىدىلا ئۇچۇپ بېرىپ قوشاما ئۆي ئالدىدىكى جىگدىگە قوندى. قوشاما ئۆي ئالدىدا ئاتمىشلاردىن ھالقىغان بىر موماي پالاس توقۇپ ئولتۇراتتى.

ئەتلەس قىز موماي توقۇۋاتقان رەڭدار پالاسقا زوق-لىنىپ خېلى ئۇزاق قاراپ تۇردى. ئاڭغىچە تۇرگۇن

بەشەيلەنمۇ يېتىپ كېلىشتى. بىراق، موماي ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسىنى كۆرمىدى.

موماي ئولتۇرۇۋېرىپ بېلى تالدى بولغاي، ئورنى-دىن تۇرۇپ بېلىنى مۇشتىلىغىنىچە:

— خەپ، خەپ، بىر قىزىم بولغان بولسىچۇ، مۇشۇنداق چاغلاردا بېلىمنى تۇتۇپ قويسا قانچە خۇش بولۇپ كېتەرىدىم، — دېدى ئۇھسىنىپ.

بۇ چاغدا بوۋايمۇ ئېشەككە ئوتۇن ئارتىپ قايتىپ كەلدى.

— تېخىچىلا توقۇپ ئولتۇرۇپسەنغۇ، موماي. تا-ماق ئەتمىدىڭمۇ؟ — دېدى بوۋاي ئۆيىنىڭ ئالدىغا كېلىپ.

— مانا ئەمدى، — دېدى موماي شۇندىلا چۈش بولۇپ كەتكەنلىكى ئېسىگە كېلىپ.

— خەپ، بىر ئوغلۇم بولغان بولسىچۇ، — دېدى بوۋايمۇ ئوتۇنلارنى چۈشۈرۈۋېتىپ. ئاندىن ئۆينىڭ ئال-دىدىكى جىگدىلەرگە قونۇۋېلىپ ھەدەپ جىگدە چوقۇۋات-قان قاغىلارنى تاش ئېتىپ قوغلىدى.

— ھۇش، يوقىلىش ئاچ پاقىلار!

بوۋاي ئۆيگە كىرىپلا ئىدىشتىن قاپاق چۆمۈچتە سۇ ئېلىپ غورتۇلدىتىپ ئىچكەندىن كېيىن، مومىيغا:

— مۇشۇ قارا قاغىلاردىن ئەجەبمۇ تويدۇم، بارى يوقى ئاشۇ ئىككى تۈپ جىگدىنىمۇ قۇرۇتۇپ بولاي دەپ-تۇ، — دەپ ۋايسىغىلى تۇردى.

— ماۋۇ چاشقانلارنىڭ ئەلىمىنى دېمەمسىز، —

دېدى مومايمۇ دەرد تۆكۈپ، — بۇغداي ئېلىپ قويغان تاغارلاردىن تەشمىگىنى قالماپتۇ.

— يەنە ياۋا توشقانلارنىڭمۇ دەردى يېتىپ ئاشتۇ، — دېدى بوۋاي، — تەرگەن كۆكتاتلارنى قىرىپ بوپتۇ.

— خەپ، خەپ، ئىگەكىم. بىر بالىمىز بولۇپ قالغان بولسا قانداق ياخشى بولار ئىدى.

— ئاۋۇ توخۇلارنىڭ ئەلىمچۇ تېخى، — دېدى موماي، — ھېلى ئۆگزىنى تاتىلىغان، ھېلى يېيىپ قويغان قاقلارنى چوقۇغان. قېرىغان جېنىمدا ھېچ يېتىشەلمەيلا قالدىمغۇ. ئۇھ...

— ھەي، قېرىپتۇق. ياش ۋاقتىمدىغۇ يولۋاسقىمۇ بوزەك بولمىغان. مانا ئەمدى چاشقانلارمۇ بوزەك قىلىغىلى تۇردى. بىر بالىمىز بولغان بولسىغۇ يۈگۈرۈپ يۈرۈپ تاش ئېتىپ ھېچنېمىنى يولاتماس ئىدى.

— شۇنى دېمەمسەن، موماي. خۇدايىمنىڭمۇ بىزگە رەھمى كەلمىدى. «جان بار يەردە قازا بار» دەپ ئەتە - ئۆگۈن موككىدىلا ئۆلۈپ تارتىپ قالساق، يىغىدىغان كىممۇ يىغلار - ھە؟

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بىرپەس مۈگدىنىپ تۇرۇپ كېتىشتى.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ تۇرغان ئەتلەس قىزنىڭ بوۋاي - مومايغا ئىچى ئاغرىدى ھەم ئۇلارغا قىز بولۇۋالغۇسى كەلدى.

دېمىسمۇ، مۇشۇنداق بىچارە، ئاق كۆڭۈل بوۋاي-مومايغا قىز بولغاندىنمۇ خۇشاللىق ئىش بولماس.

ئەتلەس قىزنىڭ شۇ ھامانلا قوشاما ئۆيگە يۈگۈرۈپ كىرگۈسى كېلىپ كەتتى. «بىراق، چىرايىم قانداقتۇ - ھە؟ قۇم ئاستىدا يېتىۋېرىپ سەتلىشىپ كەتتىممىكىن؟» شۇ ئوي كۆڭلىدىن كېچىپ، ئاۋۋال ئۆز چىرايىنى بىر كۆرۈپ باقماقچى بولدى - دە، يېنىدىكى كۆلچەك بويىغا باردى. پاھ، پاھ، نېمىدېگەن ئۆز قىز بۇ! ھۆپپىدە گۈللەر ئېچىلغان باغنى ئەسلىتىدىغان چىمەندوپپىسى، قىرىق كوكۇلىلىق تال - تال چاچلىرى، چوغدەك جۇلالىنىپ تۇرغان ئەتلەس كۆڭلىكى ئۇنىڭ ئايدەك جامالىنى تېخىمۇ نۇرانە كۆرسىتىپ تۇراتتى. ئەتلەس قىز ئۆز ھۆسن - جامالىدىن مەمنۇن بولۇپ، پىسسىڭگىدە كۈلگەندى، ئويماقتەك زىنىخلىرى ئۇنى تېخىمۇ ئوماق كۆرسىتىۋەتتى.

ئەتلەس قىز شۇ خۇشاللىقىدا ئۇدۇل قوشاما ئۆيگە يۈگۈرۈپ كىردى.

— دادا، ئانا، مەن سىلەرگە قىز بولغىلى كەلدىم! — دەۋەتتى ئەتلەس قىز ئىشىكتىن كىرىپلا.

«خۇدايىم تووا! بۇ نېمە كارامەت! ھازىرلا بىر قىزىمىز بولسىچۇ دېسەك، راستتىنلا بىر قىز كىرىپ كېلىۋاتىدىغۇ؟»

بوۋاي بىلەن موماي ئاسماندىن چۈشكەندەكلا پەيدا بولۇپ قالغان بۇ قىزغا ھەيران بولۇپ قاراپلا قالدى.

— سىز، سىز نەدىن كەلگەن؟ كىمنىڭ قىزى-سىز؟ — دېيىشكەندى بوۋاينىڭ تىلى ئارانلا گەپكە كېلىپ.

— مەن قۇملۇقتىن كەلدىم، تەكلىماكاننىڭ قىزى، — دېدى ئەتلەس قىز.

— ئىسمىڭىزچۇ؟

— ئەتلەس قىز.

— كىمنى ئىزدەيسىز؟

— سىلەرنى ئىزدەپ كېلىشىم. خالىساڭلار سىلەرگە قىز بولۇپ كەتسەم دەيمەن.

بۇ گەپ - سۆزلەرگە بوۋاي - مومايىنىڭ ھېچ ئىشەنگۈسى كەلمەيتتى. ئاخىر ئۇلار بۇمۇ خۇدايىمنىڭ بىزگە قىلغان ئىلتىپاتى بولسا كېرەك دەپ، ئەتلەس قىزنى قىز قىلىۋېلىشقا ماقۇل بولدى. قىز مومايىنىڭ قۇچىقىغا ئۆزىنى ئاتتى. موماي ئۇنى باغرىغا چىڭ بېسىپ، چاچلىرىنى مېھرىبانلىق بىلەن سىلىدى.

قىز بىردەمدىلا شۇنداق ئوخشىتىپ لەڭمەن ئەتتىكى، بوۋاي، موماي ئۆمرىدە مۇنداق ئوخشىغان لەڭمەننى يەپ باقمىغانىدى. ئاندىن ئەتلەس قىز ئۆيي ئىچىنى پاكىز سۈپۈرۈپ، شۇنداق رەتلىك سەرەمجانلاشتۇردى. قىزنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىغا قاراپ بوۋاي بىلەن موماي خۇش بولغىنىدىن ئۇنىڭ ئەتراپىدىن پەرۋانىدەك ئايلىنىپ نېرى كېتەلمەيلا قالدى.

ئەتلەس قىز سىرتقا ماڭغاندى، بوۋاي بىلەن مو-
ماي ئارقىسىدىن ئەگىشىپ تەڭ چىقتى. ئەتلەس قىز
يىراقتىكى توغراقلارغا قونۇۋالغان قاغىلارغا قاراپ قا-
غىلارنىڭ تىلىدا خىتاب قىلدى:

— ھەي، ئىنساپسىز قاغىلار، جاڭگالدىكى شۇنچە
جىگدىلەر يېتىشمىدىمۇ سىلەرگە؟ مۇشۇ بىچارە بو-
ۋاي - موماينى بوزەك قىلساڭلار سەت ئەمەسمۇ!

قاغىلار دەسلەپتە ئەتلەس قىزنىڭ ئۆزلىرىنىڭ تى-
لىدا سۆزلەۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ ھەيران قېلىشتى. ئۇ-
نىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلا - ئاڭلا ئاخىر قايىل بولۇشۇپ،
قىلغان ئىشلىرىغا خىجالەت بولۇشقا باشلىدى.

ئەتلەس قىز يەنە ياۋا توشقان، توخۇ، ئىت -
مۈشۈك، چاشقان، پاشا - چىۋىنلارغىچە ھەممىسىگە
تەربىيە ئىشلەپ چىقتى. شۇنىڭ بىلەن جىمى جان -
جانىۋارلار تەسىرلىنىپ، بۇنىڭدىن كېيىن بوۋاي بىلەن
موماينى بوزەك قىلماسلىققا ۋەدە قىلىشتى. قاغا، ياۋا
توشقان، بۆغا، كېيىكلەردىن بىرمۇنچىسى بوۋاي بىلەن
مومايغا بالا بولۇپ كېتىدىغان بولۇشتى تېخى!

ئەنە شۇنىڭدىن كېيىن ئوتتۇن لازىم بولسا جاڭگال-
دىن ھايۋانلار ئۆزلىرى ئەكېلىپ بېرىدىغان بولدى.
توخۇ، قاغىلارمۇ مەخسۇس زىيانداش ھاشاراتلارنىلا
يەپ، ئۇلارنىڭ كۆكتاتلىقىنى قوغدايدىغان بولدى.
چاشقانلارمۇ بوۋاي - مومايىنىڭ ئارامچىلىقىنى دەپ

باشقا بىر جايغا كۆچۈپ كېتىشتى.

بوۋاي - موماي بۇ ئىشچان، ئەقىللىق قىزغا كۆڭ-ۈلدىن - كۆڭگە ئامراق بولۇپ كەتتى. ئەتلەس قىزمۇ مۇشۇنداق كۆيۈمچان، ئاق كۆڭۈل بوۋاي - مومايغا قىز بولغىنىدىن ئۆزىنى چەكسىز بەختلىك ھېس قىلدى.

تونۇر بېشىدا

ئۇلار نىيەدىكى يۇلغۇن، جىگدىلەر بىلەن پۈركەنگەن بىر مەھەللىدە كېتىۋېتىپ، بىر ئۆينىڭ قېشىدىكى تونۇر بېشىدا ئۈچ بالىنىڭ ئولتۇرۇپ پاراڭلىشىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قېلىشتى. تۇيغۇن بىلەن زۇمرەت بالىلارنىڭ تونۇر بېشىدا ئولتۇرۇپ چۆچەك ئېيتىشىدىغانلىقىنى پەقەت كىتابلاردىلا ئوقۇغان، ئەمما ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ باقمىغانىدى، شۇڭا بۇ ئىشقا قىزىقىپ قالدى.

— ئۇلار قانداق پاراڭلارنى قىلىشىدىكىن، بېرىپ ئاڭلاپ باقامدۇق؟ — دېدى تۇيغۇن.

بۇ گەپكە ھەممەيلەن ماقۇل دېيىشىپ، ئۇ بالىلارنىڭ قېشىغا بېرىشتى. ئۇلار بۇ ناتونۇش بالىلارغا ھەيران بولۇپ قاراشتى.

— بىر كىمنى ئىزدەمتىڭلار؟ — دەپ سورىدى ئۇن ئىككى ياشلار چامىسىدىكى ئوغۇل. ئۇ بالىلارنىڭ چوڭىدەك قىلاتتى.

— ياقەي، قارىساق، تونۇر بېشىدا ئولتۇرۇپسىلەر، پارىڭىڭلارنى ئاڭلاپ باقساقمىكىن دەپ كېلىشىمىز، — دېدى تۇيغۇن ئۇلارغا كۈلۈمسىرەپ.

بۇ گەپ بىلەن ئۇ باللار بىر - بىرىگە قارىشىپ قويغاندىن كېيىن، يەنە تۇرگۇن بەشەيلەنگە قاراشتى.

— سىلەر قەيەردىن كەلگەن؟ — دەپ سورىدى باللارنىڭ چوڭى.

تۇرگۇن ئۆزلىرىنى بىرمۇبىر تونۇشتۇرۇپ ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇ بالا ئۇلارنىڭ چىرايىدىكى سەمىمىيلىككە ئاخىر قايىل بولۇپ، خالاپ - خالىمايراق ئۇلارنىمۇ تونۇر بېشىغا تەكلىپ قىلدى. ئەسلىدە ئۇلار تونۇرغا كاۋا كۆمۈپ قويۇپ، پاراڭلاشقاچ ئولتۇرۇشقانىكەن. چوڭىنىڭ ئىسمى مەتتۇرسۇن، ئوتتۇرانچىسىنىڭ مەتروزى، كەنجىسىنىڭ مەتقۇربان ئىكەن.

— بىزنىڭمۇ بىر كاۋىمىز بار ئىدى، تەڭ پىشۇرۇپ، تەڭ يېسەك بولامدۇ؟— دېدى تۇيغۇن.

— مەيلى،— دېدى مەتتۇرسۇن ئۇنى «چاقچاق قىلىۋاتامدىغاندۇ؟» دېگەندەك سەل گۇمان ئارىلاش.

تۇيغۇن بىر دوقمۇشتىن ئايلىنىپ، خاسىيەتلىك نوقۇتنىڭ كارامىتى بىلەن ئىچىگە ياۋا توشقاننىڭ گۆشى سېلىنىپ، تېشىغا لاي سۇركەلگەن بىر كاۋىنى پەيدا قىلدى-دە، تونۇر بېشىغا كۆتۈرۈپ كەلدى.

ئۇلار كاۋىنى تونۇرغا كۆمۈپ بولغاندىن كېيىن پاراڭغا چۈشۈشتى. بىردەم تاغدىن - باغدىن پاراڭلاشقاندىن كېيىن:

— چۆچەك ئېيتىشامدۇق،— دېدى تۇرگۇن. بۇنىڭغا ھەممەيلەن ماقۇل بولۇشتى.

— ئاۋۋال سىلەر سۆزلەڭلار، — دېدى

مەتتۇرسۇن تۇرگۇنگە يول بېرىپ.

— ياق، ئاۋۋال سىلەرنىڭكىنى ئاڭلاپ باقايلى، — دېدى تۇرگۇن. «سەن سۆزلە، سەن سۆزلە» دېيىشىپ ئاخىر مەتتۇرسۇن ئاۋۋال سۆزلەيدىغان بولدى.

— بۇرۇنقى زاماندا جاڭگال بويىدا بىر بالا ئۆتكەنىكەن، — دەپ سۆز باشلىدى مەتتۇرسۇن بوۋىسىدىن ئاڭلىۋالغان بىر چۆچەكنى ئېسىگە ئېلىپ، — ئۇ ناھايىتىمۇ ئاق كۆڭۈل، ئىشچان ئىكەن. بىر كۈنى ئۇ جاڭگالغا ئوتۇنغا بېرىپ بىر قاپاق تېپىۋاپتۇ. قاپاقنى ئېلىپ ئۆرۈپ - چۆرۈپ قاراپ تۇرۇشىغا قاپاقتىن سادا كەپتۇ.

مەتتۇرسۇن سۆزلەپ شۇ يەرگە كەلگەندە دېمىنى ئېلىۋېلىش ئۈچۈن بىردەم تىنىۋالدى.

— بولمامسەن، — دېدى مەتقۇربان چۆچەكنىڭ ئاخىرىنى ئاڭلاشقا تەقەززا بولۇپ.

— نىمە ئالدىرايسەن، — مەتتۇرسۇن ئۇنىڭغا «گېپىمگە قوشۇق سالما» دېگەن مەنىدە ئالىيىپ قاراپ قويغاندىن كېيىن سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — قاپاقتىن: «مەن بىر خىسلەتلىك قاپاق، بۇلدۇق دەپ بىر قېتىم دېسەڭ مەندىن سۇ چىقىدۇ. چىپ دېسەڭلا دەرھال توختايدۇ. ئەمما، كەينى - كەينىدىن ھەرگىز ئۇدا ئىككى قېتىم بۇلدۇق، بۇلدۇق دەپ سالما، بولمىسا مەندىن چىققان سۇنى توختىتالمايسەن» دېگەن سۆزلەر ئاڭلىنىپتۇ. ئوتۇنچى: «بۇمۇ خۇدانىڭ بەرگىنى، بۇنىڭدىن كېيىن چۆلدە سۇ تاپالماي قالارمەنمۇ

دەپ ئەنسىرىمەيدىغان بولدۇم» دەپ ئويلاپ شۇنچىلىك خۇش بولۇپ كېتىپتۇ. ئاندىن سىناپ بېقىش ئۈچۈن قاپاققا قاراپ «بۇلدۇق» دەپتىكەن، قاپاقتىن سۇپسۇزۇك سۇ بۇلدۇقلاپ ئېقىشقا باشلاپتۇ. ئوتۇنچى قول-يۈزلىرىنى يۇيغاندىن كېيىن قانغۇچە ئىچىپتۇ. سۇ شۇنچىلىك مۇزدەك ھەم تاتلىق ئىكەن. ئاندىن «چىپ» دەپتىكەن شۇئان سۇ توختاپتۇ. ئوتۇنچى يولدا كېتىۋېتىپ ئۇسساپ كەتكەنلەرگە قاپىقىدىن سۇ بېرىپتۇ. مەھەللىسىگە بارغاندىن كېيىن ئۇسساپ كەتكەنلەر، بېغىنى سۇغىرالمىغانلارنىڭ ھەرقانداقىغا ياردىمىنى ئايىماپتۇ. لېكىن، ئۇنىڭ ئاق كۆڭۈللۈكلۈكى ئاخىر بېشىغا بالا بوپتۇ. بىر كۈنى ئۇنىڭ بۇ خاسىيەتلىك ئەڭگۈشتىرىگە كۆزى قىزارغان بىر مۇشتۇمزور قاپاقنى ئۇنىڭدىن تارتىۋاپتۇ ھەمدە شۇنىڭدىن كېيىن سۇ دېگۈچىلەرگە سۇ سېتىپ پۇل تاپىدىغان بولۇۋاپتۇ. بىچارە ئوتۇنچى ھەر قېتىم قاپىقىنى بېرىۋېتىشنى سوراپ بارسىلا ئۇ مۇشتۇمزوردىن تاياق يەپ قايتىپ كېلىدىكەن. ئاقىۋەتتە شۇنداق بىر ئىش يۈز بېرىپتۇكى، — مەتتۇرسۇن بىردەم تىنىۋالغاندىن كېيىن چۆچەكنى داۋاملاشتۇردى، — ئۇ مۇشتۇمزور بىر كۈنى قاپاققا قاراپ ئالدىرىغىنىدىن «بۇلدۇق، بۇلدۇق» دەپ ئىككى قېتىم دەپ ساپتۇ. شۇنىڭ بىلەن قاپاقتىن چىققان سۇ زادىلا توختىماپتۇ. سۇ ئاققانچە ئۇلغىيىپتۇ، دەسلەپتە ئېرىقتەك، ئاندىن ئۆستەڭدەك، ئاخىردا بېرىپ سەل كەلگەندەك ئېقىشقا باشلاپتۇ. ئېقىپ، ئېقىپ ئاخىر

ھېلىقى مۇشتۇمزورنىمۇ ئېقىتىپ كېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ چۆچەكمۇ تۈگەپتۇ.

مەتتۇرسۇن سۆزلەپ بولۇپ ئۇلارغا «قانداقراق-كەن؟» دېگەن مەنىدە بىرقۇر قارىدى. بۇ چۆچەكنىڭ بەزى يەرلىرى كەمتۈكتەك تۇيۇلسىمۇ، لېكىن تۇرگۇن يەنىلا ئۇنى ماختاپ:

— بەك ئوبدان سۆزلىدىڭ، ھەقىقەتەن ياخشى-كەن، — دەپ ماختىدى. قالغانلارمۇ «ۋاي، بەك قى-زىقكەن!» دېيىشتى، ئاندىن «ئەمدى كىم سۆزلەي-دۇ؟» دېيىشىپ بىر- بىرىگە قاراشتى.

— مەن سۆزلەيچۇ، ئاكا، — دېدى مەتقۇربان بۇ چاغدا ئاكىسىغا يېلىنىش نەزىرىدە قاراپ.

— ئاۋۋال مۇنۇ مېھمانلار سۆزلىسۇن، — دېدى مەتتۇرسۇن.

— مەيلى، ئاۋۋال ئۇكىڭىزنىڭكىنى ئاڭلايلى، — دېيىشتى ئايچەش بىلەن زۇمرەت تەڭلا. شۇنىڭ بىلەن مەتقۇربان چۆچەك سۆزلەشنى باشلىدى.

— بۇيۇنقى زاماندا، — دەپ سۆز باشلىدى مەتقۇر-بان قوشۇمىسىنى تۈرگىنىچە چۇچۇك تىلدا، — بەك ئەقىللىق بىر بالا بوپتىكەن. ئۇ… ئۇ بەكمۇ ئەقىللىق ئىكەن…

مەتقۇربان شۇنداق دەپلا جىمىمىدە بولۇپ قالدى.

— ھە، ئاخىرىچۇ؟ — دەپ تەقەززا بولۇشۇپ ئۇنىڭ ئاغزىغا قاراشتى تۇرگۇن بەشەيلەن.

— بۇ داۋاملىق ئاشۇنداق. سۆزلەيمەن دەپ باشلاپ

قويۇپلا ئاخىرىنى دېمەيدۇ، — دەپ ئەيىبلىدى مەتروزى ئىنىسىنى.

— ئۇنداق دېمەي تۇرغىن، مەتقۇربان چوقۇم دېيەلەيدۇ، — دەپ ئۇنى رىغبەتلەندۇردى تۇرگۇن.

— ھە، ئۇ بالا شۇنداق ئەقىللىق ئىكەن، — دەپ تۇرگۇننىڭ ئىلھاملاندۇرۇشى بىلەن يەنە سۆز باشلىدى مەتقۇربان، — ئۇ بالا بىر كۈنى قوغۇن سېتىۋاپتۇ. قوغۇننىنى ئۈزى، ئۇرۇقىنى توخۇسى، شاپىقىنى ئېشىكى يەپتۇ.

— ۋاي - ۋۇي، سېنىڭ دەيدىغىنىڭ كەچ كىرگىچە شۇ بىرلا، يا تولۇق دېمەيسەن، — دەپ يەنە ئەيىبلىگىلى تۇردى مەتروزى.

— ئاخىرىنى ئاڭلايلىچۇ، — دېدى تۇيغۇن مەتقۇربانغا يان بېسىپ، — قېنى سۆزلىگىنىچۇ، ئاپئاق ئۇكام.

— سۆزەپ بويدۇم، — دېدى مەتقۇربان كۆزلىرىنى سەبىيلەرچە پىلدىرلىتىپ.

— ھە، بوپتۇ، بۇ چۆچەكنى مەنمۇ ئاڭلىغاندەك قىلغان، — دېدى ئايچەش بىردىنلا سۆز قىستۇرۇپ، — ئىشقىلىپ، مەتقۇربان ئۇكام ئوبدان سۆزلىدى.

— ئەمدى كىم سۆزلەيدۇ؟ — دېدى مەتتۇرسۇن تۇرگۇن بەشەيلەنگە بىرقۇر قاراپ.

— تۇرگۇن ئاكام بىر چۆچەك سۆزلەپ بەرسۇن، ئۇ چۆچەك سۆزلەشكە بەك ئۇستا! — دېدى زۇمرەت تۇرگۇنگە قاراپ. شۇنىڭ بىلەن ھەممەيلەن ئۇنى

چۆچەك سۆزلەپ بېرىسەن دەپ تۇرۇۋېلىشتى. تۇرگۇن بىردەم ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن گېلىنى قىرىپ قويۇپ ئالدىرىماي سۆز باشلىدى:

— بۇرۇنقى زاماندا، تەكلىماكان بوك - باراقسان ئورمانلىق بىلەن تولغانىكەن. ئورمانلىقلاردا شىر، يىلپىز، پىل، بۇغا، كېيىك، يولۋاس، مولۇن دېگەندەك جىمى هايۋان بار ئىكەن. بەزى جايدىكى ئورمانلىقنىڭ قېلىنلىقىدىن كىرىشكىمۇ كىشى ئەيمىنىدىكەن. ئەنە شۇ بوك - باراقسانلىق ئارىسىدىن ئېقىپ ئۆتىدىغان «قارامىرەن» دېگەن بىر دەريا بويىدا بىر بەگلىك بار ئىكەن. بىر كۈنى بۇ بەگلىكنىڭ بېگى تۇيۇقسىزلا ئۆلۈپ قېلىپ، ئۇنىڭ تېخى تۇغۇلمىغان ئوغلىنى ۋارىسى قىلىپ تاللاشقا توغرا كەپتۇ. بىراق، بەگنىڭ قاراباش ئىنىسىلىك ئىنىسىنىڭ نىيىتى بۇزۇلۇپ هوقۇق تارتىۋېلىش قەستىدە بوپتۇ ھەمدە قول ئاستىدىكىلەرنى يەڭگىسىنى ئورمانغا ئاپىرىپ ئۆلتۈرۈۋېتىشنى بۇيرۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىككى چاپارمەن قاراباشنىڭ ئېغىر ئاياغ يەڭگىسىنى قېلىن ئورمانلىققا ئېلىپ بېرىپتۇ. بىراق، ئۇلارنىڭ ئېغىربوي بىر ئايالنى ئۆلتۈرۈشكە زادىلا قولى بارماپتۇ. شۇڭا، ئۇنىڭدىن ئوردىغا ھەرگىز قايتىپ بارماسلىق ھەققىدە ۋەدە ئالغاندىن كېيىن، ئۇنى ئورمانلىققا تاشلاپ قويۇپ بېشىنى ئېلىپ باشقا - باشقا ياققا كېتىپ قېلىشىپتۇ. ئۇ ئايال «ئورماندا بۆرە - يولۋاسلار يەپ كېتەرمۇ؟» دەپ ئەنسىرىگەنىكەن، بەختكە يارىشا جىمى هايۋانلار ئۇنىڭغا

ھېسداشلىق قىپتۇ. ئاخىر ئۇ ئايال ئاي ئەمەس، كۈن ئەمەس، شۇنچىلىك چىرايلىق ھەم بۇدرۇق بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ. ئانىسىنىڭ سۈتى يېتىشمەيتىكەن، بىر مارال كېلىپ بالىنى ئېمىتىپتۇ. بىر كۆك بۆرە تېخى ئۇ ئوغۇلغا قوتېيلگە دەپ ئىسمىمۇ قويۇپ قويۇپتۇ.

تۇرگۇن سۆزلەپ شۇ يەرگە كەلگەندە، تۇيغۇن خاسىيەتلىك نوقۇتنىڭ كارامىتى بىلەن ھەممەيلەننى تۇرگۇن سۆزلەپ بېرىۋاتقان ئاشۇ قېلىن ئورمانلىق ئىچىگە ئەكېلىپ قويدى.

— ۋوي، بىز نەگە كېلىپ قالدۇق؟ — دېيىشىپ كەتتى مەتتۇرسۇن ئۈچ ئاكا - ئۇكا ئەتراپتىكى بۈككىدە ئورمان، «شىر - شىر» ئېقىۋاتقان بۇلاق سۇلىرى ھەمدە قوتېيلگە، ئۇنىڭ ئانىسى ھەمدە ئۇنىڭ قېشىدا يولۋاس، بۇغا، جەرەن دېگەندەك جىقلا ھايۋانلارنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆرۈشۈپ.

— يولۋاس! يولۋاس! تېز قاچايلى! — دەپ ئەنسىز ۋارقىرىۋەتتى مەتروزى قورققىنىدىن. شۇئان مەتتۇرسۇن بىلەن مەتقۇربانمۇ ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ قاچماقچى بولدى.

— قورقماڭلار! — دېدى بۇ چاغدا تۇرگۇن كۈلگىنىچە ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسۇپ، — تۇيغۇن ئاكاڭلار كارامىتىنى كۆرسىتىۋاتىدۇ. ئەمەلىيەتتە بۇلارنىڭ ھەممىسى خىيالىي تۇيغۇ، ئۇ يولۋاس بىزگە ھەرگىز چېقىلمايدۇ.

تۇرگۇن ئۇلارنى ئىشەندۇرۇش ئۈچۈن يولۋاسنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ قويىدى، يولۋاس- مۇ خۇددى ئۇنىڭ بىلەن قەدىناس دوستتەك ئۇنىڭغا ئاستا سۇركىشىپ قويدى. شۇنىڭ بىلەن مەتتۇرسۇن ئۈچەيلەننىڭ كۆڭلى ئاستا ئورنىغا چۈشۈپ، ئۇلارنىڭ قېشىغا باردى. ئەمدىلىكتە تۇرگۇن باياتىن سۆزلەۋاتقان چۆچەك ئۇلارنىڭ راست كەچۈرمىشىگە ئايلىنىپ قالغانىدى.

قۇتبىلگەنىڭ ئانىسى بۇ بالىلارنى كۆرۈپ قەۋەتلا خۇش بولۇپ كەتتى. ئەنە شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇلار هاي- ۋانلار بىلەن دوست بولۇپ، قۇتبىلگە ئىنىسىنى ئويند- تىپ، بىللە ئۆسۈشكە باشلىدى. تۇيغۇن خاسىيەتلىك نوقۇتنىڭ خاسىيىتى بىلەن ئۇلارغا چىرايلىق بىر ئۆي ياساپ بەردى، تۇرگۇن تىلتاش بىلەن ھەممەيلەنگە جد- مى هايۋاناتنىڭ تىلىنى ئۆگىتىپ قويدى.

قۇتبىلگە شۇنچىلىك باتۇر، شۇنچىلىك زېرەك ھەم چەبدەس چوڭ بولدىكى، ھېچكىمنى ئۇنىڭغا تەڭ قىلغد- لى بولمايتتى.

بىر كۇنى قاراباش بەگ شىكارغا چىقىپ، سۇ بويد- دا بىرنەچچە بالىنىڭ ئويناپ يۇرگەنلىكىنى كۆرۈپ قالدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە قۇتبىلگەمۇ بار ئىدى. قۇت- بىلگە ئاتىسىغا قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايتتى. شۇڭا، ئۇنى كۆرۈپلا قاراباش بەگنىڭ كۆڭلىگە شەك چۈشتى- دە، نۆكەرلىرىگە دەرھال ئۇنى تۇتۇشنى بۇيرۇدى. قۇت- بىلگە يىلپىز يۇگۇرۇشتە يۇگۇرۇپ ئۇلارنى زادىلا

يەتكۈزمىدى. قالغان بالىلارمۇ «قاچە ـ قاچە» ئاخىر قۇتۇلۇپ قالدى. ئورمان ئىچىدىكى ئۆيگە قايتىپ كەلـ-گەندىن كېيىن، زۇمرەت:

— قولىمىزدا شۇنچىلىك ئېسىل ئەڭگۈشتەرلەر بولغاندىكىن، ئۇلارنىڭ راسا بىر ئەدىپىنى بەرسەك بو-لاتتى، — دېدى ئىچى قايناپ.

— بۇ قېتىم ئۇنداق قىلمايلى، مېنىڭچە قۇتبېلگە چوقـۇم ئۇلارغا تاقابىـل تۇرۇشنىـڭ ئامالىـنى تاپا-لايدۇ، — دېدى تۇرگۇن تولۇق ئىشەنچ بىلەن.

ئەمدى گەپنى قاراباش بەگدىن ئاڭلايلى.

قاراباش بەگ قۇتبېلگەنىڭ تېخى هايات ئىكەنلىكىـ-نى بىلگەندىن كېيىن، ئۇنى قەتئىي كۆزدىن يوقىتىش نىيىتىگە كەلدى ھەمدە لەشكەرلىرىنى باشلاپ ئورمان-لىققا ئىچكىرىلەپ كىرىشكە باشلىدى. ئۇ ناھايىتى زا-لىم ھەم رەھىمسىز بولغاچقا، ئۇنىڭـغا پۇقرالىـرىلا ئەمەس، ھەتتا جىمى ھايۋانات، ئۇچار قۇشلارمۇ ئۆچ ئىدى.

قاراباش بىر تەرەپ، قۇتبېلگە بىر تەرەپ بولۇپ كەسكىن جەڭ باشلىنىش قاش بىلەن كىرپىكنىڭ ئارى-لىقىدىلا قالغانىدى. قۇتبېلگە ئېگىز بىر توغراقنىڭ ئۇستىگە چىقىپ، قاراباشنىڭ لەشكەرلىرىنى ئەگەشتۇ-رۇپ ئۆزلىرى تەرەپكە باستۇرۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى.

— ئەمدى قانداقمۇ قىلارمىز؟ — دەپ غەمگە پاتتى توغراق تۈۋىدە تۇرغان ئانىسى ئۇنىڭ ئاغزىدىن ياۋنىڭ

باستۇرۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن.
قۇتبىلگە توغراقتىن قايتىپ چۈشكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ قېشىغا تۆرگۈن بەشەيلەن ھەمدە يولۋاس، ئىيىق، بۆغا، بۆرە، پىللاردىن تارتىپ تاكى ھەرە، پاشا، كۆمۈتىلارغىچە يىغىلدى.
— ئەگەر قاراباش بەگ سىلەرگە چېقىلىدىغان بولسا، بىز يولۋاسلار ھەرگىز قاراپ تۇرمايمىز، — دېدى يولۋاسلارنىڭ ئاقساقىلى.
— قاراباش مېنىڭ دادامنى ئوۋلاپ ئۆلتۈرۈۋەتكەن، — دېدى بىر پىل غەزەپ بىلەن، — مەنمۇ ئۇزاقتىن بېرى ئۇلاردىن ئىنتىقام ئېلىشنى ئويلاپ يۈرگەنتىم.
ھايۋانلار تۇشمۇتۇشتىن قاراباش بىلەن ئۇرۇشۇشقا ئۆزلىرىنى ئەۋەتىشنى قۇتبىلگەدىن ئۆتۈنۈشتى. ئاخىر قۇتبىلگە پىل بىلەن يولۋاسلارنى ئۇلار بىلەن ئۇرۇشۇشقا ئەۋەتتى.
بۇ چاغدا قاراباشنىڭ نۆكەرلىرى قۇتبىلگە تۇرۇشلۇق ئورۇنغا كېلەيلا دەپ قالغانىدى. ئۇلار بىر ئېقىندىن ئەمدىلا ئۆتۈپ تۇرۇشىغا بىر يېنىدىن يولۋاسلار، بىر يېنىدىن پىللار ئۇشتۇمتۇت ھۇجۇم باشلىدى. بۇ ئۇشتۇمتۇت زەربىدىن ئېسەنگىرەپ قالغان نۆكەرلەردىن نەچچە ئادەم يولۋاس ۋە پىللارنىڭ ئۆتكۈر چىشلىرىدا يەر چىشلىدى. قاراباش بەگ ئاران دېگەندە قۇتۇلۇپ، ساق قالغان لەشكەرلىرى بىلەن قېچىپ كەتتى. ئۇلار قېچىپ كەتكەندىن كېيىن پۈتكۈل ئورمانلىق غەلىبە

تەنتەنىسى بىلەن تولدى. بىراق، قاراباش شۇنىڭ بىلەن-
لا بولدى قىلماي، ئىككى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن بار-
لىق لەشكەرلىرىنى ئەكېلىپ ئورمانلىقنى قورشىۋال-
دى.

— ئەمدى قانداقمۇ قىلارمىز؟ — دېدى قۇتبېلگە-
نىڭ ئاپىسىنىڭ يەنە بېشى قېتىپ.

— قايغۇرمىسىلا، بۇنىڭغا چوقۇم ئامال تېپىلى-
دۇ، — دېدى تۇرگۇن ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياساپ.

يەنە جىمى جان - جانىۋارلارنىڭ ئاقساقاللىرى
يىغىلىپ، ئۇرۇش ھەققىدە جىددىي كېڭەش ئۆتكۈزۈل-
دى.

— بۇ قېتىم قاراباشنى كۆزدىن يوقاتقىنىمىز يو-
قاتقان! — دېيىشتى ئۇلار قەتئىي نىيەتكە كېلىشىپ.
ئاندىن ئۇلار ئۇرۇش پىلانى ھەققىدە تەپسىلىي توختىى-
لىشتى.

— مېنىڭچە، — دېدى شىر ئاقساقال ھەممەيلەنگە
سۇرلۇك قارىۋەتكەندىن كېيىن، — شىر، يولۋاس،
بۆرە، قاپلانلار نەچچە سەپ بولۇپ، ئۇلارغا تۇشمۇتۇش-
تىن ھۇجۇم باشلايلى.

— بىز چاشقانلارنىمۇ بوش چاغلىماڭلار جۇمۇ! —
دېدى چاشقانلارنىڭ ئاقساقىلى گەپ قىستۇرۇپ، —
ئەگەر بىزنى ئەۋەتىدىغان بولساڭلار، ئۇلارنىڭ چۇل-
ۋۇر، ئېگەر - توقۇملىرىنى غاجاپ كارغا كەلمەس
قىلىۋېتەتتۇق.

— مېنىڭچە، — دېدى بۇ چاغدا ھەرىلەرنىڭ

ئاقساقىلى سۆز ئېلىپ، — ئۇلارغا بىز ھەربىلەرلا تېتىد-
يالايمىز. ئۇنچىۋالا زور قوشۇن ئەۋەتىشنىڭ ھاجىتى
يوق.

ئۇلار ئۇيان تالىشا، بۇيان تالىشا ئاخىر ھەرە ئاق-
ساقالنىڭ مەسلىھەتىنى دۇرۇس تېپىشتى ھەمدە پاشا،
كۇمۇتىلارنىمۇ ئۇلارغا ياردەمچى قوشۇن قىلىپ ئەۋە-
تىشنى قارار قىلىشتى. ناۋادا ئۇلار تاقابىل تۇرالمىسا،
جىددىي ياردەمچى قوشۇن سۇپىتىدە يولۋاس، شىر،
قاپلان، سىرتلان، بۆرىلەر تەخ بولۇپ تۇرىدىغان
بولۇشتى.

بۇ چاغدا ياۋ قوشۇنلىرى تەرەپ - تەرەپتىن يوپۇ-
رۇلۇپ كېلىشكە باشلىغانىدى. ياۋغا قارشى دەسلەپتە
كۇمۇتىلار ئاتلاندى. ئۇلار جان - جەھلى بىلەن ياۋ
ئەسكەرلىرىنىڭ كۆزلىرىگە ئۇرۇلۇشقا باشلىدى. كۆز-
لىرىگە كۇمۇتا كىرىپ ياشاڭغىرىشىپ تۇرۇشىغا پاشىلار
قوشۇنى شىددەت بىلەن ھۇجۇمغا ئۆتۈپ ئۇلارنى چېقىپ
ھېچ ئارامىنى قويمىدى. بۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ جەڭگىۋ-
ۋارلىقى خېلىلا سۇسلاپ كەتتى. قاراباش بەگنىڭمۇ
يۈز - كۆزى پاشا چېقىۋەرگەنلىكتىن بىردەمدىلا ھۆر-
رەك - ھۆررەك قاپارغىلى تۇردى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن
ھەربىلەر سەپ - سەپ بولۇشۇپ بىر ھۇجۇم باشلىغىلى
تۇردىكى، ئۇلارنىڭ ئاچچىق چېقىشلىرى ئالدىدا ياۋ
قوشۇنلىرىنىڭ قىلىچ، نەيزە، گۇرزە، ئوقيا، قالقان
دېگەنلىرى ھېچ كارغا كەلمىدى. ھەربىلەرنىڭ چېقىشىغا
چىدىماي ئۇلار تىرىپىرەن بولغىلى تۇردى. ئۇچ - تۆت

يۈزچە ھەرە مەخسۇس قاراباش بەگكىلا ھۇجۇم قىلدى. قاراباش بەگنىڭ يۈز - كۆز، باش، قۇلاق، بويۇن، پۇت - قوللىرىنىڭ ھەرە چېقىۋېرىپ ساق يېرى قالمىدى، ھەتتا بويىندىن ئىچىگىمۇ كىرىپ كەتتى. ئۇ ئاتتىن يىقىلىپ ھەر تەرەپكە جان ئېلىپ قېچىپ باقتى، ئاخىر بەدىنى ھۇپپىدە ئىششىپ، بېشى گاراڭ بولۇپ يىقىلدى. لېكىن، ھەرىلەر ھېچ توختاي دېمەيتتى...

ئەنە شۇنداق قىلىپ، قاراباشنىڭ شۇنچە كۆچلۈك قوشۇنى كۆمۈتا، پاشا، ھەرىلەرنىڭ ھۇجۇمىغىمۇ بەرداشلىق بېرەلمەي بىتچىت بولدى. قاراباش ئۆزى بولسا زەھەرلىنىپ ئۆلدى.

قاراباشنىڭ ئۆلۈمىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ پۇقرالىرى ھەسرەت چېكىشنىڭ ئورنىغا قاتتىق خۇش بولۇپ كەتتى. چۈنكى، ئۇلار ئۇنىڭ زالىملىقى، نادانلىقى، ئەسكىلىكلىرىدىن جاق تويۇشقانىدى. ئۇلار قۇتبېلگەنىڭ تېخىچە ھايات ئىكەنلىكىنى ئاڭلاشقاندىن كېيىن، ئۇ ۋە ئۇنىڭ ئانىسىنى ئورمانلىقتىن قايتۇرۇپ كېلىشتى ھەمدە قۇتبېلگەنى ئۆزلىرىگە بەگ قىلىپ سايلىۋېلىشتى. ئۇنىڭ بەگ بولغىنىغا جىمى پۇقرالارلا ئەمەس، ئورمانلىقتىكى جىمى جان - جانىۋارلارمۇ چىن دىلىدىن خۇش بولۇپ كېتىشتى ھەم ئۇنىڭ ئۈچۈن ئالقىش ياغدۇرۇشتى.

شۇ كۈنى بۇ ئەلدە كاتتا مەيرەم ئۆتكۈزۈلدى. مەتتۇرسۇن ئۈچ ئاكا - ئۇكا ھەمدە تۇرگۈن بەشەيلەنمۇ بۇ قۇتلۇق مەيرەمگە قاتناشتى. ئۇلار ئۆزلىرىنى

ئۇنتۇشۇپ راسا ئويناپ ـ كۈلۈۋاتقاندا، تورگۈننىڭ چۆچىكى تۈگىدى ـ دە، ئۇلار بىردىنلا ئۆزلىرىنى ھې. لىقى تونۇر بېشىدا كۆرۈشتى.

— ۋوي، يەنە تونۇر بېشىغا كېلىپ قاپتۇققۇ؟— دەۋەتتى مەتقۇربان كۆزلىرىگە ئىشىنەلمەي.

— باياتىن كۆرگەنلىرىمىز راستمىدۇ ـ ھە؟— دەپ سورىدى مەتتۇرسۇنمۇ تېخىچە خىيالىي تۇيغۇ. دىن بوشىنالماي.

بۇ چاغدا ئۇلار كۆمگەن كاۋىمۇ پىشىپ، مەززىلىك پۇرىقى دىماغقا ئۇرۇلۇشقا باشلىغانىدى.

— كاۋا پىشتى!— دېدى مەتتۇرسۇن شۇندىلا تو. نۇرغا كاۋا كۆمۈپ قويغانلىقىنى ئېسىگە ئېلىپ.

ئۇلار كاۋىلارنى ئېلىپ، تېشىدىكى كېسەكلىرىنى ئۇرۇپ چۇشۇرۇۋەتكەندىن كېيىن كاۋىلارنى يېرىپ ئوت. تۇرىغا قويۇشتى. ئۇزۇم، چىلان، مېغىز، جىگدە شىرنىسى، ياۋا توشقان گۆشى سىلىنغان كاۋىلار شۇن. چىلىك مەززىلىك پىشقانكى، تۇيغۇن، زۇمرەتلەر ئۆم. رىدە مۇنچىلىك شېرىنلىكنى زادىلا تېتىپ باقمىغان ئىدى.

ئۇلار بۇ نازۇ نېمەتلەرنى يېگەچ يەنە چۆچەك سۆز. لەشنى داۋاملاشتۇردى.

— ئەمدى نۆۋەت مەتروزىغا كەلدى، — دېدى ئايچەچەك.

— ياق، ياق، سىلەر ئۇستىكەنسىلەر، سىلەر سۆزلەڭلار، — دېدى مەتروزى.

تونۇر بېشىدا كاۋا يەپ تۇرۇپ سۆزلىگەن چۆچەك نېمىدېگەن قىزىقارلىق - ھە! بىراقزە، بۇنداق چۆچەك- لەرنى ئاڭلاپمۇ ئاڭلاپ بولغىلى، يېزىپمۇ يېزىپ بولغى- لى بولمايدىكەن.

كۆكتىن تامدۇق، يەردىن ئۈندۈق

ئاخشام ياغقان ئاپئاق قار قومۇل دىيارىغا ئاجايىپ گـۈزەللىك بەخـش ئەتكەنىدى. تۇرگۈن بەشەيلەن قومۇلنىڭ قەدىمىي يېزىلىرىدىن بىرى بولغان قاراتالدا كېتىۋېتىپ ئانا سۈتىدەك پاك ھېسلارغا بۆلەنگەن سەھرا مەنزىرىسىگە تويماي قاراشماقتا ئىدى. كېتىۋېتىپ، تۈيغۇننىڭ تۇيۇقسىز بىر دېرىزىگە كۆزى چۈشۈپ قالدى. ھەممىلا يەر ئاپئاق قار بىلەن قاپلانغاچقىمۇ، دېرىزە تەكچىسىگە قويۇپ قويۇلغان قاپاقتا ئۆستۈرۈلگەن ياپپېشىل مايسىلار بۆلەكچىلا جۇلالىق كۆرۈنەتتى. مايسىلارنىڭ ئارىسىغا سېرىق، ئاق رەڭلىك ياغاچ خورازلارمۇ سانجىپ قويۇلغانىدى. قاپاقنىڭ قېشىدا يەنە سەۋزىگە سانجىپ ياسالغان يۇلتۇزسىمان بىر نەرسىمۇ تۇراتتى. بۇلارنى كۆرۈپ ھەيران قالغان تۈيغۇن:

— قاراڭلارچۇ، ئاۋۇ دېرىزىدە ئاجايىپ بىر نەرسە تۇرىدۇ، — دېدى قالغانلارغا ئۇ دېرىزىنى كۆرسىتىپ.

بۇ گەپ بىلەن ھەممەيلەن دېرىزە تۈۋىگە دۈررىدە ئولىشىپ، دېرىزىدىن كۈن نۇرىغا تەلپۈنۈپ تۇرغان يۇمران مايسىلارغا زوقلىنىپ قاراشتى.

— بۇ دېگەن كۆك مەشرىپى ئۈچۈن ئۆستۈرگەن بۇغداي كۆكى، قېشىدىكى ئاۋۇ نەرسىنى كۈنچېچەك

دەيدۇ، — دېدى زۇمرەت چۈشەندۈرۈپ.
— بۇنى سەن نەدىن بىلىسەن؟ قارىسىغىلا سۆزلىد-
مىگىن جۇمۇ؟ — دېدى تۇيغۇن زۇمرەتكە ئىشەنمىگەن-
دەك قاراپ.
— مەنچۇ، بۇنى تېلېۋىزوردىن كۆرۈپ بىلىۋال-
غان، — دېدى زۇمرەت جىق نەرسىلەرنى بىلىدىغانلىقى-
دىن پەخىرلەنگەندەك ئۆزىنى مەغرۇر تۇتۇپ، —
قۇمۇللۇقلار ئاشۇ كۆك بىلەن كۆك مەشرىپى ئۆتكۈزى-
دۇ. ئاۋۇ كۈنچېچەكنى كىم قولغا ئالسا، ھەممەيلەن
شۇنىڭ گېپىنى ئاڭلايدۇ.
— ئۇ نەرسىنىڭ ئىسمى ئەجەب ئانامنىڭ ئىسمىغا
ئوخشايدىكەنە! — دېدى ئايچەچەك بىردىنلا گەپنى باشقا
ياققا بۇراپ. ئايچەچەكنىڭ غىلىلداپ تۇرغان كۆزلىرى-
دىن ئانىسىنى سېغىنغانلىقىنى چۈشەنگەن زۇمرەت تۆ-
تەيلەن بىرپەس جىمجىت بولۇپ قېلىشتى. تۇرگۈن
ئارىدىكى جىملىقنى بۇزۇش ئۈچۈن تىلتاشنىڭ ياردىمى-
دە قاپاقتىكى مايىسىلارنىڭ زۇۋانىنى باللارغا ئاڭلاتتى.
— ئاپا، بۇ گېپىڭچە، بىزنىڭ تارىخىمىز بەك
ئۇزۇنكەن، شۇنداقمۇ؟ — دەۋاتاتتى چەتتەرەك ئۆسكەن
بىر تال مايسا ئوتتۇرىدا سېرىق، ئاق خوراز تىكلەنگەن
خادا ئاستىدىكى بىر توپ غۇژمەك مايىسىغا تەلمۈرۈپ
قاراپ. باللار بىر قاراپلا غۇژمەك مايىسىنىڭ ئانىسى،
چەتتە ئۆسكەن بىر تال مايىسىنىڭ ئۇنىڭ ئوغلى ئىكەن-
لىكىنى بىلىۋالدى.
— راست دەيسەن، ئوغلۇم. تارىخىمىزنى ۋاراقلاپ

كۆرىدىغان بولساق، تالاي ـ تالاي زامانلار، تالاي ـ تالاي خان ـ بەگلەر ئالماشقان، ئەمما بىز يوقالماس ئۇدۇم بولۇپ تا ھازىرغىچە داۋاملىشىپ كېلىۋاتىمىز. ھەر يىلى يەر ـ جاھاننى قار ـ مۇز قاپلىغان زىمىستان قىشتىمۇ بىز باھارنى ئەسلىتىپ، كىشىلەرگە ئۈمىد بېغىشلاپ تۇرىمىز. ئەتىيازدا جۈت قايتىپ، ھوت كىرگەندىمۇ جىمى جان ـ جانىۋار بىز ئارقىلىق كۆكلەمگە ئۇلىشىدۇ...

باللار بۇ ئانىنىڭ سۆزلەپ بەرگەنلىرىنى ئاڭلىغانچە مەپتۇن بولۇپ قالدى. مايسا ئانا باللىرىغا ئۆزلىرىنىڭ «ئوغۇزنامە» دېگەن داڭلىق ئەسەر يېزىلىشىتىنمۇ كۆپ ئىلگىرىكى دەۋرلەردىلا بار ئىكەنلىكىنى ھەمدە ئۆزلىرى ھەققىدە يېزىلغان نۇرغۇن بېيىت ـ قوشاقلارنى ئېيتىپ بەردى. تۈيغۇن خاسىيەتلىك نوقۇتىنىڭ كارامىتىنى كۆرسەتتىمۇ ياكى باشقا بىرەر سەۋەب بولدىمۇ، ئەيناۋۇر ئۇلار ئاڭلا ـ ئاڭلا ئۆزلىرىنىڭمۇ بەش تال مايسىغا ئايلىنىپ قاپاققا ئورنىشىپ قالغانلىقىنى بىلمەيلا قېلىشتى.

ئۇلار بىلەن پاراڭلىشىپ كۆرۈپ بىلدىكى، ئوتتۇرىدا ئولتۇرغان مويسىپىت ئانىنىڭ ئىسمى كۆكخان، بايىقى زېرەك باللىسىنىڭ ئىسمى كۆكجان ئىكەن. تۇرغۇن بەشەيلەن بىردەمدىلا ئۇلار بىلەن ئىچىكىشىپ كەتتى، كۆكخاننى كۆكخان ئانا، كۆكجاننى ئاداش دەپ ئاتىۋېلىشتى. ھەممىدىنمۇ ئايچەچەك ئۇلارغا بەكرەك قىزىقىپ قېلىۋاتاتتى، چۈنكى ئۇلارنىڭ ئىسملىرى،

يېنىدا ئاسماندىكى كۈن، ئاي، يۇلتۇزلارنى ھەمدە مېھ-
رىبان ئانىسى كۈنچەچەك خاتۇن بىلەن شانۇشەۋكەتلىك
ئاتىسى تۇركلۈگ قاغاننى ئەسلىتىپ تۇرىدىغان كۈنچى-
چەك، يەنە ياپيېشىل يۇلغۇنزارلىق، قومۇشزارلىق،
ئېكىنزارلىقلارنى ئەسكە سېلىپ تۇرىدىغان ياپيېشىل
مايسىلار ئۇنى خۇددى يىراق قەدىمكى ئۆز يۇرتى-
كىروران ۋادىسىغا ئاپىرىپ قويغاندەك تۇيغۇغا چۆمدۈر-
مەكتە ئىدى.

ئۇلار كۆكخان ئانىنىڭ قىزىق پاراڭلىرىنى راسا
ھۇزۇرلىنىپ ئاڭلىغاندىن كېيىن، كۆكجان ئۇلارغا
«بۇرگەم - بۇرگەم» ئويۇنىنى ئۆگىتىشكە باشلىدى.
دەل شۇ چاغدا تۇيۇقسىز ئۆينىڭ تۆڭلۈكىدىن لەپىلدەپ
چۇشۇۋاتقان بىر تال قار چېچىكىنى كۆرۈپ قالدى-دە،
دەۋاتقان سۆزىنى ئۇنتۇپ ھاڭۋېقىپ تۇرۇپلا قالدى. بۇ
قار چېچىكى ئەمەلىيەتتە ئاپئاق ھەم چىرايلىق بىر قىز
بولۇپ، ئۇ ئېگىز كۆكتىن خۇددى ماموق پەيدەك لەر-
زان لەپەڭشىپ دەل مۇشۇ ئۆينى نىشانلاپ چۈشكەنىدى.
قىز لەپەڭشىپ چۈشۈۋېتىپ ئۇلارغا ئىللىق كۈلۈمسى-
رەپ قويغاندىن كېيىن، قازان بېشىغا قويۇپ قويۇلغان
بىر چېلەك سۇغا چۈشۈپ قوندى.

— ھەتتىگىنەي! — دەۋەتتى كۆكجان بىلەن تۇر-
گۇن تەڭلا. كۆكجان ھەتتا سەكرەپ چۈشۈپ ئۇنى قۇ-
تۇلدۇرۇۋالماقچىمۇ بولدى. بىراق، ئۇ ھېچ ئىش بول-
مىغاندەك پىسسىڭىدە كۈلۈپ قويۇپ:

— مەندىن ئەنسىرىمەڭلار! — دېدى - دە، بىر-

دەمدىلا سۇ سىياقىغا كىرىپ چېلەكنىڭ ئىچىدە ئەركىن ئۈزۈپ ئويناشقا باشلىدى. ئۈزۈۋېتىپ تېخى:

«كۆكتىن تامدۇق، كۆكتىن،
كۆك بىزنىڭكى ئاتىمىز.»

دەپ ناخشا ئېيتىشقا باشلىدى. چېچەككىزنىڭ ناخشىسىنى ئاڭلاپ كۆكجاننىڭ ئېسىگە بىردىنلا ئانىسى دائىم ئاغزىدىن چۈشۈرمەيدىغان: «كۆكتىن تامدۇق، يەردىن ئۈندۈق» دېگەن سۆز كەلدى ـ دە، ئۇلاپلا:

«يەردىن ئۈندۈق، يەردىن،
يەر بىزنىڭكى ئانىمىز.»

دەپ ناخشىنى داۋاملاشتۇردى. چېچەككىز بېشىنى كۆتۈرۈپ كۆكجانغا كۆزىنىڭ قىرىدا «لەپپىدە» قاراپ قويغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ بىلەن كارى بولمىغاندەك:

«كۆكتىن تامدۇق، كۆكتىن،
كۆك بىزنىڭكى ئاتىمىز.»

دېگەن بايىقى ناخشىسىنى تەكرارلاپ ئېيتىۋەردى. كۆكجانمۇ:

«يەردىن ئۈندۈق، يەردىن،
يەر بىزنىڭكى ئانىمىز.»

دېگەننى تەكرارلىدى. ئۇنىڭ بۇنداق قىلىشىنى ئۆزىنى دورىغانلىق دەپ چۈشەندى بولغاي، ئۇ قىز كۆكجانغا ئالىيىپ قاراپ قويغاندىن كېيىن، دومسىيىپ جىم بولۇۋالدى. كۆكجان بولسا «بىلەرمەنلىك قىلىمەن» دەپ ئۇنى رەنجىتىپ قويغانلىقىدىن سەل ئوڭايسىزلىنىپ قالدى. ئەمەلىيەتتە ئۇ: «مۇشۇنداق قىلسام ئۇ قىز مەن بىلەن بەسلىشىپ تېخىمۇ جىق ناخشا ئېيتامدى-كىن!» دەپ ئويلىغانىدى.

ئىككىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بۇ ئىش تورگۇن بە-شەيلەنگە قىزىق تۇيۇلدى. دەل شۇ چاغدا ئويلىمىغانلا بىر ئىش يۈز بەردى: ئۆي ئىگىسى قاپاق چۆمۈچتە چېلەكتىكى سۈدىن ئۇسۇپ دېرىزە تەكچىسىدىكى كۆككە قۇيدى. قاپاق چۆمۈچتە ھېلىقى قىزمۇ بار ئىدى. سۇ مايسىلارنىڭ ئۈستىگە قۇيۇلۇۋاتقاندا ئۇ قىز قورقۇپ كەتكىنىدىن كۆكجانغا چىڭ يېپىشىۋالدى. ئۆي ئىگىسى سۇنى قۇيۇپ بولغاندىن كېيىن، قاپاق چۆمۈچنى قازان بېشىغا قويۇپ ئۆيدىن چىقىپ كەتتى. بىراق، ئۇ قىز تېخىچىلا ئىسسىگە كېلەلمەي دىر - دىر تىترىگە-نىچە كۆكجاننىڭ قولىغا چىڭ يېپىشىپ تۇراتتى. دەل شۇ چاغدا قىز ھەممەيلەننىڭ ئۆزىگە قاراپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، بۇ ئىشتىن بىردىنلا ئۇيىلىپ ھوپپىدە قىزار-دى - دە، كۆكجاننىڭ قولىنى قويۇۋېتىپ ئاقتىكەنگە سانجىپ قويۇلغان ئاقبالداققا ئىرغىپلا چۈشۈۋالدى. ئەمما، بۇ چاغدا كۆكجاننىڭ بەدىنى ئوت - كاۋاپ بولۇپ، ئانىسى ۋە دوستلىرىنىڭ ئالدىدا خىجىللىقتىن

باش كۆتۈرەلمەي قالغانىدى. ئوغلىنىڭ چىرايىدىكى ھەربىر نازۇك ئالامەتلەرگىمۇ زەن سېلىپ، ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىپ تۇرغان كۆكخان ئانا: «ئوغلۇم چوڭ بولۇپ قاپتۇ. لېكىننزە، ئۇ ئىشلارغا تېخى بالىدۇر. خۇدا بۇيرۇسا، ئەڭ چىرايلىق قىزلاردىن چېكىپ تۇرۇپ...» دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى ھەم ئاقىبالداقتا ئولتۇرۇپ كۆكجانغا قىيا بېقىپ قاراپ تۇرغان ئۇ قىزغا مەنىستىمەسلىك بىلەن قاراپ قويدى. كۆكجانمۇ ھەرقانچە ئۇيلىپ تۇرغىنى بىلەن كۆزلىرىنى يەنىلا ئاشۇ قىزدىن ئۈزەلمەيۋاتاتتى.

— ئىسمىڭىز نېمە؟— دەپ سورىدى ئايچەش ئۇنىڭغا ئامراقلىق قىلىپ.

— بىزنىڭ ئىسمىمىز بولمايدۇ، — دېدى ئۇ قىز پىسسىڭىدە كۈلۈپ قويۇپ، — قار بولۇپ ياغساق قار، توڭلىساق مۇز، ئېرىساق سۇ، پارغا ئايلانساق ھور دەپ ئاتاۋەرسەڭلەر بولىدۇ.

— ئەمما، بىزدە ھەممە نەرسىنىڭ ئىسمى بولمىسا بولمايدۇ. سىزگە خۇددى ئۆزىڭىزگە ئوخشاش چىرايلىق ئىسىمدىن بىرنى قويۇپ قويساق قانداق دەيسىز؟

— ئىختىيارىڭلار.

— ئۇنداق بولسا... ئۇنداق بولسا ...— دەپ نېمە ئىسىم قويۇشنى قويالماي ئويلىنىپ تۇرۇپ قالدى ئايچەش.

— ئۇ بىزگە دەسلەپ قار چېچىكى سىياقىدا كۆرۈنگەندىكىن، چېچەكقىز دەپلا ئىسىم قويامسىلەر، —

دەپ تەكلىپ بەردى كۆكخان ئانا.

بۇ گەپنى ھەممەيلەن ماقۇل تېپىشتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ قىزنىڭ ئىسمى چېچەكقىز بولۇپ قالدى. چېچەكقىز ئاقىبالىداقتا بىردەم تۇرغاندىن كېيىن، ئاستا ـ ئاستا سىڭىپ كۆزدىن يىتتى.

«ھەي ئىسىت، قاراپ تۇرغۇچە سەكرەپ چۇشۇپ ئۇنى قۇتۇلدۇرۇۋالسام بوپتىكەن» دەپ ئەپسۇسلاندى كۆكجان شۇندىلا ئەقلىگە كېلىپ. بىراق، چېچەكقىز شۇنىڭ بىلەنلا يوقاپ كەتمىدى. مەشتە گورۇلدەپ كۆيۈۋاتقان ئوتنىڭ تەپتىدە ھايالدىمايلا يەنە پارغا ئايلىنىپ، سۇزۇك شايكى سىياقىدا ئۇچۇپ كۆككە كۆتۈرۈلۈشكە باشلىدى. بۇنى يەنە تۇنجى بولۇپ كۆكجان كۆرۈپ قالدى. چېچەكقىز بۇ قېتىم چىمەندوپپا كىيگەن، چاچلىرى قىرىق ئۆرۈم قىلىپ ئۆرۈلگەن، ئۇزۇن كۆڭلەك كىيگەن سىياقتا ئىدى. ئۇ ئۆي ئىچىدە لەرزان تولغىنىپ ئۇسسۇل ئويناشقا باشلىدى. ئۇ ناخشىنى قانداق يېقىملىق ئېيتقان بولسا، ئۇسسۇلنىمۇ شۇنداق چىرايلىق ئوينىدى. ئۇنىڭ رەققاسلاردەك شوخ جىلۋە بىلەن ئوينىغان بۇ ئۇسسۇلىنى كۆرۈپ كۆكجان ۋە تۇرگۇن بەشەيلەنلا ئەمەس، ھەتتا كۆكخان ئانىمۇ تەسىرلەنگىنىدىن چاۋاك چېلىپ كەتتى. چېچەكقىز ئۆي ئىچىدە بىردەم ئۇسسۇل ئوينىغاندىن كېيىن تۇڭلۈكتىن يەنە ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈشكە باشلىدى. ئۇچۇپ چىقىپ كېتىۋېتىپ، قولىنى پۇلاڭلاتقىنىچە ئۇلارغا ئاخىرقى

قېتىم كۈلۈمسىرەپ قارىدى. ئۇلارمۇ كۈلۈمسىرىگىنىچە ئۇنى ئۇزىتىپ قېلىشتى. كۆكجان خۇددى «تۇرۇپ تۇرۇڭلا!» دېمەكچى بولغاندەك ئاغزىنى ئېچىپ، قولىنى سوزغىنىچە تۇرۇپلا قالدى...

ئەنە شۇنىڭدىن كېيىن چېچەكقىزنى كۆرۈش زادىلا نېسىپ بولمىدى. باللارلا ئەمەس كۆكخان ئانىمۇ ئۇنىڭ ئېيتقان ناخشىسى بىلەن ئوينىغان ئۇسسۇلىنى سېغىنىدىغان بولۇپ قالدى. ھەممىدىن چاتاق بولغىنى، شۇ ئىشتىن كېيىن ئادەتتە تولا سوئال سوراپ، ناخشا ئېيتىپ، شوخلۇق قىلىپلا يۈرىدىغان كۆكجان نېمىشقىدۇر جىمغۇر بولۇپ قالدى...

بىر كۈنى كۆكخان ئانا ئوغلىنىڭ كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرۇش ئۈچۈن، تولىمۇ قەدىمدە بولمىش ئۇماي ئانا ئەپسانىسىنى سۆزلەپ بەردى.

ئۇلار كۆكخان ئانىنىڭ ئېتىكىدە ئولتۇرۇپ بۇ ئەپسانىنى پۈتكۈل ئىشتىياقى بىلەن بېرىلىپ تىڭشىدى. ئەپسانىنىڭ سېھرىي كۈچىدىنمۇ ياكى كۆكخان ئانىنىڭ شۇنداق كارامىتى بارمۇ؟ ئەيتاۋۇر، ئۇنىڭ چۆرىسىگە ئاق تىكەنگە سانجىپ تىكىپ قويۇلغان ئاقبالداقلار قارلىق چوققىلارغا، كۆكخان ئانا بولسا ھەيۋەتلىك كۆك ئاسمانغا ئوخشاش كۆرۈنمەكتە ئىدى. كۆكجان، تۇرگۈن، ئايچەش، تۇيغۇن، زۇمرەت، ئايچەچەكلەر ئاشۇ قار تېگىدە باھارنىڭ كېلىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈۋاتقان ئېكىنزارلىقلارغا ئايلىنىپ قالغانىدى...

ئۇلار ئاجايىپ گۈزەل تەسەۋۋۇرلار ئىچىگە غەرق

بولۇپ راسا پەيزە سۇرۇۋاتقاندا، تۇيۇقسىزلا ئۆيىنىڭ ئىشىكى ئېچىلىپ ئىككى ئايال كىرىپ كەلدى.

— كەچتە مەشرەپ بېرىدىغان گەپ، شۇڭا ئۆينى ئوبدان بىر سەرەمجانلاشتۇرۇپ قويمىسام بولماس، ئۆزلە قارىشىپ بېرەلا، — دېدى كۆككە قاپاق چۆمۈچتە سۇ قۇيغان ھېلىقى ئايال.

— ئۆزلەنىڭ مۇھىملىرى مېنىڭ مۇھىمىم تۇرسا، مۇنداق دېيىش كېتەمدۇ؟ — دېدى چىرايىدىن كۈلكە يېغىپ تۇرىدىغان بۆلەكچىلا ئوچۇق يەنە بىر ئايال.

— بۇگۈن كەچتە كۆك مەشرىپى ئۆتكۈزۈلىدىكەندە، — دېدى كۆكخان ئانا ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپلا.

دېگەندەك، شۇ ئاخشىمى بۇ ئۆيدە كۆك مەشرىپى ئۆتكۈزۈلدى. مەشرەپكە مۇشۇ مەھەللىدىكى ئەر - ئايال، قېرى - ياشلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك كېلىشكەن، يەنە غېجەكچى، داپچى، راۋابچى، ئېيتقاق، قىقاسچى دېگەنلەرمۇ تەل ئىدى. زەدىۋال تارتىلغان ئۆينىڭ بىر تەرىپىدە ئەرلەر، بىر تەرىپىدە ئاياللار ياش قۇرامىنىڭ چوڭ - كىچىكلىكى بويىچە تامغا يۆلىنىپ، بەزىلىرى يەكتىز، بەزىلىرى يۈكۈنۈشۈپ ئولتۇرۇشتى. ئۇلارنىڭ ئالدىلىرىغا چىلان، ياڭاق، قۇرۇق ئۈزۈم، ئۆرۈك قېقى، قوغۇن قېقى، جىگدە، ئاغۋاقار[1]، چوڭ پۇرچاق، سار پۇرچاق قاتارلىق توققۇز خىل يېمىش ھەمدە نان ۋە قەنت - گېزەكلەر بىلەن

① قومۇللۇقلار شىمشىكنى شۇنداق ئاتايدۇ.

هازىرلانغان داستىخانغا چاي تارتىلدى. كۆكخان ئانا، كۆكجان ۋە تۇرگۇنلەر بار قاپاق بولسا چىرايلىق بىر تاۋاقتا سېلىنىپ داستىخاننىڭ دەل ئوتتۇرىغا قويۇپ قويۇلغانىدى...

مەشرەپ ئەھلىگە چاي، تائاملار تارتىلىپ بولۇنغان-دىن كېيىن مۇقامچىلار غېجەك، راۋاب، داپلىرىنى ئېلىپ مۇڭلۇق بىر مۇقامنى باشلىدى. غېجەك بىلەن راۋابنىڭ يۈرەكنى لەختە ـ لەختە قىلىۋېتىدىغان مۇڭ-لۇق ئاۋازى بىلەن، داپنىڭ خۇددى ئۇھ تارتقاندەك ئۇزۇك ـ ئۇزۇك ئۇرۇلۇشلىرى ھەمدە ئېيتقاقلارنىڭ دەرد ـ ھەسرەت بىلەن تولغان ناخشىلىرى تۇرگۇن بەشەيلەنگە بۆلەكچىلا تەسىر قىلىشقا باشلىدى.

— ئۇلار «يالغۇز تۇيۇن»نى ئېيتىۋاتىدۇ، — دېدى كۆكجان ئۇلارغا چۈشەندۈرۈپ.

مۇقامچىلار ئىككى ـ ئۈچ سائەتچە ئەنە شۇنداق دەردلىك مۇقاملارغا تۈۋلىغاندىن كېيىن ئازراقتىن چاي ئوتلىشىپ دېمىنى ئېلىۋېلىشتى. ئاندىن مۇقام ناخشى-لىرىنى شوخ پەدىلەرگە يۆتكەپ، غېـجەك، داپـلارنـى تېز ـ تېز چېلىشقا، ناخشىنىمۇ كۆۋەجىتىپ شوخ ئېيتىشقا باشلىدى. بۇ چاغدا مەڭزىلىرى سىڭىپ پىش-قان گىردە ناندەك قىزارغان، كەكە ساقال بىر بوۋاي ئوتتۇرىغا چۈشۈپ، ئالقىنىدىكى «كۆك» سىمان چى-گىلگەن قولياغلىقنى تۇتقىنىچە بىر مومايىنى ئېگىلىپ تۇرۇپ ئۇسسۇلغا تارتتى. موماي ئورنىدىن تۇرۇپ ئوڭ قولىنى كۆكسىگە قويۇپ سالام بەردى، ئاندىن ئۇلار

ئۆزئارا سالام بېرىش يوسۇنىنى ئۆتەپ بولۇپ، ئۇسسۇل دېگەننى شۇنداق چىرايلىق ئوينىۋەتتىكى، تۇرگۇن بەشەيلەننىڭمۇ ئىختىيارسىز ئۇسسۇلغا چۈشكىسى كېلىپ كەتتى.

كىشىلەر تەرەپ - تەرەپتىن ئۇسسۇلغا چۈشتى، ئاخىر تۇرگۇن بەشەيلەن ھەمدە كۆكجانمۇ ئىچى قىزىپ ئىختىيارسىز ئۇسسۇلغا چۈشۈپ كەتتى. كۆكجاننىڭ كۆزى بولسا چاچلىرىنى قىرىق كوكۇلا قىلىپ ئۆرۈۋالغان، كىشىلەر ئارىسىدا لەرزان ئۇسسۇل ئويناۋاتقان بىر قىزدا ئىدى. كۆكجاننىڭ كۆزلىرىگە بۇ قىزنىڭ ئوينىغان ئۇسسۇلى بەئەينى چېچەكقىزنىڭكىگە، چىراي - تۇرقىمۇ چېچەكقىزغا ئوخشاش كۆرۈنۈپ كېتىۋاتاتتى. شۇڭا، ئىختىيارسىزلا ئۇ قىزنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ، ئۇ قىز بىلەن بېقىشىپ ئۇسسۇلغا چۈشتى.

كۆكجان بىلەن قىرىق كوكۇلىلىق قىز خېلى ئۇزاق بېقىشىپ ئۇسسۇل ئوينىدى. بىراق، كۆكجان ئۇنىڭ چېچەكقىز ئەمەسلىكىنى بىلگىنىدە بايىقى شوخلۇقلىرى بىردىنلا يوقاپ، ئاستا - ئاستا توپتىن چېكىنىپ چىقتى ھەمدە يەنە قاپاقتىكى جايىغا كېلىپ مەيۈس ئولتۇرۇپ كەتتى.

— نېمىشقا ئۇسسۇل ئويناي قايتىپ كېلىۋالدىڭ؟— دېدى كۆكخان ئانا ئەجەبلىنىپ.

— بولدىلا، ئوينىسا يەنە شۇ ئۇسسۇل،— دېدى كۆكجان كۆڭلىدىكىنى چاندۇرماسلىق ئۈچۈن خۇشياقمىغان قىياپەتتە.

بۇ چاغدا «نازىركوم» پەدىسىگە چىلىنىپ، يۇمۇرلۇق كەيپىيات كىشىلەرنى تېخىمۇ جانلاندۇرۇۋەتتى، شۇئان كۆلكە - چاقچاق، بېيىت - قوشاقلار باشلىنىپ، مەشرەپ راسا ئەۋجىگە كۆتۈرۈلگىلى تۇردى. بىراق، بۇلارمۇ كۆكجاننىڭ مەيۈس قەلبىنى ئىللىتالمىدى. تۇرگۇن بەشەيلەن بولسا مەشرەپكە شۇ قەدەر بېرىلىپ كەتكەنكى، كۆكجاننىڭ ئۆز جايىغا قايتىپ ئولتۇرۇۋالغانلىقىغىمۇ دىققەت قىلىشمىغانىدى.

شۇ كۈنى قاپاقتىكى كۆك مەشرەپ نۆۋىتىنى ئۆتكۈزۈۋالغان ئوتتۇرا ياشلىق بىر جۇپ ئەر - ئايالنىڭ ئۆيىگە كۆچۈرۈلۈپ ئاپىرىلدى. كېتىۋېتىپ تۇرگۇن بەشەيلەن كۆكنىڭ ئۈستىگە يېپىلغان شايىنى قايرىپ، يول بويى تاماشا كۆرۈپ ماڭدى. ۋايتوۋا، قۇمۇللۇقلار كۆكنى بىر ئۆيدىن يەنە بىر ئۆيگە خۇددى تويى بولغان كېلىنچەكنى كۆچۈرگەندەك قالتىس ئەتىۋارلاپ، داغدۇغا بىلەن يۆتكەيدىكەن ئەمەسمۇ؟

يېڭى ئۆيگە بارغاندىن كېيىنمۇ كۆكجان بىكار بولۇپ قالسىلا دېرىزىدىن يىراقلارغا قارىغىنىچە تەلمۈرۈپلا تۇرىدىغان بولدى. ئانىسى كۆكخان ئانا بەزىدە «ئۇنى خىيال چېقىپ كېتەرمۇ؟» دەپ ئەنسىرەپمۇ قالاتتى. بۇنداق چاغلاردا ئۇنى كۆپرەك ئويۇنغا زورلايتتى.

بىر كۈنى كۈن بىردىنلا ئىسسىپ، توڭ ئېرىغىلى تۇردى. كوچىدا ئېقىۋاتقان ئەگىز دەرۋازا بوسۇغىسىدىن هويلىغىمۇ سىرغىپ كىرىشكە باشلىدى. يەنە ئۆگزىلەردىكى توڭلارمۇ بوشاپ سۇس هور كۆتۈرۈلمەكتە ئىدى.

— ياز بولۇپ كېتەمدىكىنە؟— دېدى تۇرگۇن.

— يازغا تېخى بالدۇر، قىشنىڭ قارا سوغۇقلىرى يەنە بار،— دېدى كۆپنى بىلىدىغان كۆكخان ئانا.

بۇ كۈنى كۆكجان ئانىسىنىڭ ماقۇللۇقىنى ئېلىپ، تۇرگۇنلەر بىلەن بىللە سىرتقا ئويناپ كەلگىلى چىقتى. ئۇلار ھويلىغا چىققاندىن كېيىن سىرغىپ ئېقىۋاتقان سۇ بويىغا باردى.

— چېچەكقىزنى كۆردۈڭىزمۇ؟ — دەپ سورىدى كۆكجان ھويلىغا سىرغىپ كىرىۋاتقان سۇدىن.

— چېچەكقىز؟ ھېلىقى ناخشىچى قىزنى دەيسىزغۇ تايىنلىق. ۋاي، كۆرمەمدىكى؟!

— ئۇ نەدە؟ — دەرھال سورىدى كۆكجان چېچەكقىزنى كۆرۈشكە تەقەززا بولۇپ.

— بىراق، ئۇنىڭ نەدىلىكىنى بىلمەيدىكەنمەن.

بۇ جاۋاب بىلەن كۆكجانلا ئەمەس، تۇرگۇن بەشەيلەنمۇ لاسسىدە بولۇپ قالدى. راستىنى ئېيتقاندا، چېچەكقىزنىڭ ناخشا ۋە ئۇسسۇللىرىنى ئۇلارمۇ سېغىنغانىدى.

ئۇلار كوچىغا چىققاندىن كېيىن، سايىدىرەك بىر جايدىكى ئاستىدا غىل - غىل سۇ كۆرۈنۈپ تۇرغان چاۋات مۇزدىن سورىدى:

— چېچەكقىزنى كۆردىڭىزمۇ؟

— چېچەكقىزنى؟ كىم ئۇ؟

— ھېلىقى ناخشىچى قىزچۇ.

— ھەئە، كۆردۈم ، كۆردۈم، — دېدى چاۋات مۇز بىردىنلا جانلىنىپ، — جاھاندا ناخشىنى ئۇنىڭدەك يې- قىملىق ئېيتىدىغان، ئۇسسۇلنىمۇ ئۇنىڭدەك قاملاشتۇ- رۇپ ئوينايدىغان يەنە بىرىنى كۆرمىگەنمەن. قالتىس، قالتىس...

— ئۇ نەدە؟ — ئىتتىك سورىدى باللارنىڭ ھەم- مىسى تەڭلا.

— ۋايتاڭ، — دېدى چاۋات بىردىنلا مۇرىسىنى چىقىرىپ، — ئاشۇ تەرەپكە كەتكەندەك قىلىۋېدى.

ئۇلار چاۋات مۇز كۆرسەتكەن تەرەپكە قاراپ ماڭ- غاچ يول بويى كىچىك - كىچىك كۆلچەكلەر، كۆنىنىڭ نۇرىدا كۆز چېقىپ تۇرغان قارلار، ئەينەكتەك سۇزۇك مۇزلاردىن «چېچەككىزنى كۆردۈڭلارمۇ؟» دەپ سورا- ۋەردى. بىراق، ھەممىسىلا ئۇنىڭ ناخشىسىنى ئاڭلى- غانلىقىنى، ئۇسسۇلىنى كۆرگەنلىكىنى، ئەمما ھازىر ئۇنىڭ زادى نەدە ئىكەنلىكىنى بىلمەيدىغانلىقىنى ئېيتىشتى.

ئۇلار ئىزلە - ئىزلە چېچەككىزنى ھېچ يەردىن تاپالماي، ھارغىنىدىن ئېتىز قىرىدا بىرپەس دەم ئېلىپ ئولتۇردى. بۇ چاغدا، كۈننىڭ قىزىلقى قايتىپ، ھاۋا تۇمانلىششقا باشلىغانىدى.

— ئەمدى كۈن سوۋۇپ كېتىدىغان ئوخشايدۇ، — دېدى ئايچەچەك بارغانچە ئازلاپ كېتىۋاتقان ئەگىزگە قارىغىنىچە.

دېگەندەك، بىردەمدىلا كۈننىڭ نۇرى يوقاپ، ھاۋا

باشقىدىنلا سوۋۇشقا، يەر ـ جاھان يەنە توڭلاشقا باشلى-
دى. كۆكجان بىلەن تۇرگۈن بەشەيلەن سوغۇقتا
دۈگدەرەپ تۇرالمايلا قېلىشتى. ئەمدى قار چېچەككىزنى
ئىزلەپ تېپىشتىنمۇ ئۈمىد قالمىغانىدى. شۇڭا، ئۇلار
يەنە ئۆز ماكانىغا قايتىپ كېلىشتى.

— شۇنچىمۇ ئۇزاق ئۇيىنغان بارمۇ، قاراڭلارچۇ
توڭۇپ ئۇسمىدەك كۆكىرىپ كەتكىنىڭلارنى، — دېدى
كۆكخان ئانا ئۇلارغا كۆيۈمچانلىق بىلەن كايىپ.

ئۇلار چېچەككىزنىڭ ناخشا ـ ئۇسسۇللىرىنى ئار-
مان قىلىشىپ قارا قىشنى تەسلىكتە ئۆتكۈزۈشتى.
ئارىدا تالايلىغان ئۆيلەرگە كۆچۈرۈلۈپ، نى ـ نى قىزىق
مەشرەپلەرنى ئويىنىدى. مانا ئاخىر ھوت كىرىپ، باھار-
غىمۇ ئۇلاشتى. بۈگۈن بۇ يەرنىڭ ئادىتى بويىچە باھار
مەشرىپى ئۆتكۈزۈلىدىغان بولدى.

بۇ كۈنى چوڭلار يوغان داشقازانلارغا بۇغداي ئۇن-
دۇرمىلىرىنى توكۇپ، «نورۇز ئېشى» تەييارلاش، مۇ-
قام ئېيتىش، ئۇسسۇل ئويناش، چېلىشىش، ئات بەي-
گىسى دېگەندەكلەر بىلەن ئالدىراش بولۇپ كېتىشتى.
بالىلار بولسا ئايچەچەكنى باھار قىزى قىلىپ تاللاپ،
ئۇنى ياساندۇرۇش بىلەن مەشغۇل ئىدى.

ئايچەش بىلەن زۇمرەت گۈل ـ چېچەكلەرنى تې-
رىپ كېلىپ ئۇنىڭ قۇلاقلىرى، چاچلىرىغا قىستۇر-
دى، بوينىغا گۈلچەمبىرەك ئاستى. تويغۇن بىلەن تۇر-
گۈن چوكانتاللارنىڭ يۇمران شاخلىرىدىن چەمبىرەك
ياساپ ئۇنىڭ بېشىغا كىيگۈزدى. ئاندىن ئۇلار

ئايچەچەكنى چۆرىدەشكىنىچە باھار پۆشتىكى چىلىپ، «نورۇز بايرىمى» نى قۇتلۇقلاشقا باشلىدى. يەنە گۈلەڭ-گۈچ ئۇچۇش، ئوقتاش ئېتىش، لەگلەك ئۇچۇرۇش پائالىيەتلىرىمۇ ئېلىپ بېرىلدى. لېكىن، كۆكجاننىڭ كۆزلىرى كىمنىدۇر ئىزدىگەندەك تەلمۈرۈپلا تۇراتتى.

«ھەي ئىسىت، مۇشۇنداق ياخشى ئويۇنلاردا چېچەكقىزمۇ بولغان بولسا، قانداق ياخشى بولار ئىدى ـ ھە!»

ئۇلار ئويۇن بىلەن بولۇپ كېتىپ، مەھەللىنىڭ بېشىدىكى تۈگمەن بويىغا قانداق بېرىپ قېلىشقىنىنى بىلمەيلا قېلىشتى. ئەتراپتىكى قار ـ مۇزلار ئاساسەن ئېرىپ تۈگىگەن بولسىمۇ، لېكىن تۈگمەن نورىنىڭ تېگىدىكى جالا ـ جالا مۇزلار تېخى بار ئىدى.

«چېچەكقىز مۇشۇ يەردە ئەمەستۇ ـ ھە؟» كۆك-جان كۆڭلى بىر ئىشنى تۇيغاندەك ئىختىيارسىزلا شۇ ئويغا كېلىپ قالدى. ئۇنىڭ قات ـ قات چوكا مۇزلارغا سىنچىلاپ قارىغىنىچە نېمىنىدۇر ئىزلەۋاتقانلىقىنى كۆ-رۈشكەن تۇرگۇن بەشەيلەنمۇ دەرھال چېچەكقىزنى ئەس-كە ئېلىشتى ـ دە، چوكا مۇزلارنىڭ قېشىغا كېلىشتى.

تۇيۇقسىز كىمدۇر بىرىنىڭ تولىمۇ يىراقتا تۇرۇپ ناخشا ئېيتىۋاتقانلىقى ئاڭلاندى. بۇ شۇ قەدەر مۇڭلۇق، شۇ قەدەر يېقىملىق ئاۋاز ئىكەنكى، ئاڭلىسا ھەرقانداق كىشىنىڭ كۆڭلى ئېرىمەي قالمايتتى.

ئۇلار جىمىدە بولۇپ ئاڭلاشتى.

«كۆكتىن تامدۇق، كۆكتىن،
كۆك بىزنىڭكى ئاتىمىز.»

بۇ دەل چىچەكقىزنىڭ ئاۋازى ئىدى، بىراق ئۇ بۇ جايدىن تولىمۇ يىراقتا، بىر تۇرۇپ يەر تېگىدىن چىقىۋاتقاندەكمۇ قىلاتتى.
«چىچەكقىز، چىچەكقىز...» دېيىشىپ خۇش بولۇپ كېتىشتى بالىلارنىڭ ھەممىسىلا. ئاندىن يەنە جىمجىت بولۇشۇپ ناخشىغا قۇلاق سېلىشتى. ئاخىر بىلىندىكى، ناخشا ئاۋازى دەل شۇ چوكا مۇزلار ئارىسىدىن چىقىۋېتىپتۇ.
كۆكجان ھاياجانلىنىپ كەتكىنىدىن ئىختىيارسىزلا ئۇنىڭ ناخشىسىغا ئۇلاپ:

«يەردىن ئۇندۇق، يەردىن،
يەر بىزنىڭكى ئانىمىز.»

دەپ تولۇغىلى تۇردى.

«كۆكتىن تامدۇق، كۆكتىن،
كۆك بىزنىڭكى ئاتىمىز.
يەردىن ئۇندۇق، يەردىن،
يەر بىزنىڭكى ئانىمىز.»

ئەسلىدە چىچەكقىز ناخشا ئېيتىپ، ئۇسسۇل

ئويناپ ماڭە ـ ماڭە، ئۇچا ـ ئۇچا، ئۇزە ـ ئۇزە ئاخىر مۇشۇ تۈگمەننىڭ نورىغا كەلگەندە چوكا مۇزلار ئارىسىغا چۈشۈپ توڭلاپ قالغانىكەن. بۇ جاي تەسكەي بولغاچقا، مۇزلار تېخىچىلا ئېرىپ بولالماي، ئۇمۇ بۇ يەردىن چىقىپ كېتەلمەي تۇرغانىكەن.

ئۇلار ئالدىدىكى بىرنەچچە تال ئىنچىكرەك چوكا مۇزنى سۇندۇرغانىدى، ئوتتۇرىدا لىمدەك يوغانلىقتا قېتىپ كەتكەن يوغان بىر تال مۇز كۆرۈندى. چىچەكقىز دەل شۇنىڭ ئىچىدە مىدىر ـ سىدىر قىلالماي، ئۆزلىرىگە خۇددى «مېنى تېز قۇتقۇزۇۋېلىڭلار!» دەۋاتقاندەك مۆلدۈرلەپ قاراپ تۇراتتى.

تۇرگۈن دەرھال يوغان بىر تاشنى ئەكېلىپ، ئۇ مۇزنى چاقماقچى بولغانىدى، كۆكجان چىچەكقىزغا زىيان ـ زەخمەت يېتىشىدىن ئەنسىرەپ دەرھال:

— ئۇنداق قىلمايلى، — دەپ توسۇپ قالدى.

— ئەمىسە قانداق قىلىمىز؟ — سورىدى قالغانلار تەڭلا. بىراق، قانداق قىلىشنى ھېچكىم دەپ بېرەلمىدى. ئۇيان ئويلا، بۇيان ئويلا ئاخىر تۈگمەننىڭ نورىغا سۇ باشلاپ، مۇزنى ئېرىتىپ چىچەكقىزنى قۇتقۇزۇردىغان بولۇشتى.

ئۇلار نونىڭ دەل چىچەكقىز تۇرغان جايىدىكى تۆشۈكنى يونۇپ يوغاتقانىدى، نودىكى سۇ شارقىراپ مۇز ئۈستىگە چۈشكىلى باشلىدى. سۇ مۇزنى يالا ـ يالا ئاخىر مۇز نېپىزلەپ چىچەكقىز قۇتۇلۇپ چىقتى. شۇئان باللارنىڭ ھەممىسى «دۇررىدە» ئۇنى ئورىشىپ،

ئۇنىڭ بىلەن قىزغىن كۆرۈشۈپ كەتتى.

— سوغۇقتا راسا توڭلىغانسىز - ھە؟

— جىم تۇرۇۋېرىپ ئىچىڭىزمۇ تازا پۇشقاندۇ؟

— سىزنى بەك سېغىندۇق.

...

باللارنىڭ سۆزلىرى ھېچ تۈگەيدىغاندەك ئەمەس. ئۇلار ئاخىر چېچەككىمىزنى ئارىغا ئېلىشىپ ئۆيىگە قايتىشتى. چۈنكى، بۇ چاغقىچە «نورۇز ئېشى»مۇ پى- شىپ بولغانىدى. كۆكخان ئانا: «ئاش پىشقاندا بۇ باللار نەگە كەتكەندۇ - ھە؟» دەپ ئۇلارنى ئىزدەپ تىت - تىت بولۇۋاتامدۇ تېخى.

ئۇلار ئۆستەڭ بويىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، بىر توپ كىشىنىڭ ئۆستەڭگە ئېڭىشىپ بىر نەرسىنى سۇغا ئېقىتماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قېلىشتى.

— ھوي، ئۇلار كۆكخان ئانىمىزنى سۇغا تاشلى- ماقچى ئوخشىمامدۇ؟! — دېدى تۇرگۇن چۆچۈگىنىچە.

— قېنى ئېقىتىپ باقسۇنچۇ، — دېدى تۇيغۇن غە- زەپلەنگىنىدىن مۇشتىنى تۈگۈپ.

— يۈرۈڭلارچۇ، تېز بېرىپ قاراپ باقايلى.

بېرىپ بىلدىكى، ئەسلىدە بۇ يەرنىڭ ئادىتى بويى- چە، باھار مەشرىپى ئۆتكۈزۈلىدىغان كۈنى كۆك سۇغا ئېقىتىۋېتىلىدىكەن.

— بۇ ئەسكى ئىش ئەمەس، بالىلىرىم، ياخشىلىق- نىڭ بىشارىتى، — دەپ چۈشەندۈردى يېڭىلا سۇغا قويۇپ بېرىلگەن كۆكخان ئانا خۇشال بولغىنىچە، —

ئەمدى بىز نىڭمۇ ئېتىزلارغا بېرىپ، كۆكلەم بىلەن بىللە مەشرەپ ئوينايدىغان چېغىمىز كەلدى. كېلىڭلار، تېز مېنىڭ قېشىمغا چىقىۋېلىڭلار!

كۆكخان ئانىنىڭ چۈشەندۈرۈشلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، باللارنىڭ غەزىپى ياندى ھەمدە ئەپلەپ تۇرۇپ ئۇنىڭ قېشىغا چىقىۋېلىشتى. ئاندىن كىشىلەر بىلەن خوشلىشىپ، كۆكخان ئانىنى چۆرىدىشىپ ئولتۇرۇشقىنچە ئېقىن بويلاپ ئۈزۈشكە باشلىدى.

يەر - جاھان كۆكىرىپ، تال - سۆگەتلەر پوتلا چىقىرىپ، گۈل - چېچەكلەر ئېچىلىشقا باشلاپ، تەبىئەت دۇنياسى ئاجايىپ گۈزەللىشىپ كەتكەنىدى. قۇشلار چاڭىلداپ سايراپ، سۇلار شىر - شىر ئېقىپ، كۈڭۈلگە باشقىچە زوق بېغىشلايتتى. بۇلاردىن ھاياجانلانغان چېچەككىنىز بىلەن كۆكجانمۇ ئىختىيارسىز يەنە «كۆكتىن تامدۇق، يەردىن ئۈندۇق» دېگەن ناخشىغا توۋلاشقا باشلىدى. ئۇلارغا يەنە تۇرگۇن بەشەيلەنمۇ جور بولۇشتى. باللارنىڭ خۇشاللىقتىن قىن - قىنىغا پاتماي قېلىشقىنىنى كۆرۈپ كۆكخان ئانىمۇ ئىختىيارسىز ئۇلارغا مەستلىكى كېلىپ، بېشىنى ئاستا لىڭشىتىپ قويدى.

— قاراڭلار، قاراڭلار، بىر توپ مايسا ئېقىپ كېلىۋاتىدۇ، — دېدى ئۆستەڭ بويىدىكى بىر توپ سۆگەت كۆچىتى ئۇلارنى كۆرسىتىپ.

— ھوي، كۆكخان ئانىغۇ، — دېدى مويسىپىترەك بىر سۆگەت شېخىنى كۆزلىرىگە دالدا قىلىپ تۇرۇپ

قارىغاچ، — پاھ، پاھ، مۇنۇ كۆكجان قىشتا كىچىكلا بالا تۇراتتى. مانا ياز كىرىپ چوپچوڭلا يىگىت بولۇپ كېتىپتىغۇ.

— قاراڭلارا ئاۋۇ قېشىدىكى چېچەكقىزغا، كۆك-جان ئىككىسى بىر - بىرىگە شۇنداق قامالاشقۇ-دەك ... — دېدى بىر تال سېرىقچېچەك قېشىدىكى سې-رىقچېچەكلەرگە پىچىرلاپ.

كۆكخان ئانا ئۇلارنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلىمىغان بول-سىمۇ، ئەمما قاراشلىرىدىن ئۇلارنىڭ كۆڭلىدىكىنى چۈشىنىپ بولغانىدى. ئەمەلىيەتتە چېچەكقىزغا ئۇنىڭمۇ مېھرى چۈشۈپ، ئۇنى ئۆزىگە كېلىن قىلىۋېلىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ بولغانىدى...

ئۇلار سۇدا ئاقە - ئاقە ئاخىر بىر ئېرىققا كىرىپ قالدى، ئاندىن چۈنەكلەرنىڭ باشلىشى بىلەن كۆپكۆك بىر بۇغدايزارلىققا بېرىپ توختىدى.

— مۇشۇ يەرگە ماكانلىشىپ قالساق بولغۇ-دەك، — دېدى كۆكخان ئانا ئۆزلىرىگە ئىللىق چىراي ئېچىپ كۈلۈپ قاراپ تۇرغان كۆپكۆك مايسىلارغا قاراپ كۆڭلى سۆيۈنگىنىچە.

بۇ جاي ئۇلارغا شۇنچىلىك يېقىپ، ئۇلار ئۇزاققا قالماي يىلتىز تارتىپ ئۆزلىشىپلا كەتتى. چېچەكقىز بىلەن كۆكجاننىڭ «كۆكتىن تامدۇق، يەردىن ئۈن-دۇق» دېگەن ناخشىسى بارا - بارا پۈتكۈل مايسىلار، گۈل - گىياھ، دەل - دەرەخلەرنىڭ ئومۇم خورىغا ئايلىنىپ كەتتى.

بىر مەزگىل ئۆتۈپ كۆكخان ئانا سەل ئېپى ـ جېپىنى تاپقاندىن كېيىن، پۈتكۈل ئېكىنزارلىقلارنى چاقىرىپ، كۆكجان بىلەن چېچەككىزنىڭ تويىنى قىلىپ قويدى. توي شۇنچىلىك قىزىپ كەتتىكى، پۈتكۈل قۇمۇل دىيارى لەرزىگە كەلدى. بۇ كۈنى تەبىئەت دۇنيا-سىدىكى قۇش، تومۇزغا، چېكەتكە، كېپىنەك، ھەسەل ھەرىسى، توشقان... دېگەندەك جىمى نەغمىكەش، ئېيتـ-قاق، ئۇسسۇلچىلار ئۆز كارامەتلىرىنى كۆرسىتىشتى. ھەتتا تويغا كېلەلمىگەن يىراقتىكى ئاستانە، قارادۆۋە، لاپچۇقلاردىكى ئېكىنزارلىقلارمۇ قۇشلاردىن ئوتلۇق سا-لاملىرىنى يەتكۈزۈشۈپ، ئۇلارنىڭ تويىنى قۇت-لۇقلاشتى...

خىسلەتلىك ساياھەت يېتەكچىلىرى

ئۇلار ھەش ـ پەش دېگۈچە تۇرپاندىكى كارىز مۇزېيىغا بېرىپ قالدى.

بۇگۇن كارىزنى كۆرگىلى نۇرغۇن چەت ئەللىك مېھمانلار كەلگەنىكەن، فرانسىيىلىك، دانىيىلىك، شۋېتسىيىلىك، يەنە باشقا دۆلەتلەردىنمۇ بار ئىكەن.

بادامدوپپا كىيىۋالغان بىر ئۇيغۇر قىز راۋان ئىنگلىز تىلىدا ئۇلارغا كارىزنىڭ تارىخى، قېزىلىش جەرياىنى قاتارلىقلارنى تونۇشتۇرۇۋاتاتتى. تۇرگۇن بەشەيلەنمۇ بۇنىڭغا قىزىقىپ قالدى ـ دە، چۈشەندۈرگۈچىنىڭ سۆزلىرىگە قۇلاق سېلىشتى.

كارىزنىڭ تۈزۈلۈشى ھەققىدىكى رەسىملەرنى پۈتۈن دىققىتى بىلەن كۆرۈۋاتقان چەت ئەللىك مويسىپىت بىر بوۋاي يېنىدا تۇرغان ئايچەچەكنى كۆرۈپ، بىردىنلا ئۇنىڭ كىيىنىشىگە قىزىقىپ قالدى ـ دە، يېنىدىكى بىر مومايغا:

— قارا، ماۋۇ قىزغا، ئۇنىڭ كىيىۋالغان كىيىملىرى قەدىمكى كىشىلەرنىڭ كىيىملىرىگە بەك ئوخشايدىكەن، — دەپ پىچىرلىدى.

بوۋاي شۇنداق دېگەندىن كېيىن سىنئالغۇسىنى

توغرىلاپ ئايچەچەكنى سىنغا ئېلىشقا باشلىدى. شۇنىڭ بىلەن باشقىلارمۇ ئۇنىڭغا قىزىقىپ قاراشقىلى تۇردى.

— ئۇنىڭ كېيىنىشى كروراندىقلارنىڭكىگە ئوخشاپ كېتىدىكەن، — دېدى تۇرقىدىنلا تەتقىقاتچىدەك كۆرۈنىدىغان يەنە بىر چەت ئەللىك ئايچەچەكنىڭ ئۇستىۋېشىغا سىنچىلاپ قاراپ كەتكەندىن كېيىن مۇھىم بىر تەتقىقات تېمىسىنى بايقىغاندەك خۇش بولۇپ:

— هوي، ئۇنىڭ كىيگەنلىرى راستتىنلا قەدىمكى يۇڭ توقۇلمىدەك قىلىدۇ، — دېدى ئۇ. ئاندىن چۈشەندۈرگۈچىگە: «ئايچەچەك بىلەن پاراڭلىشىپ باقساق» دېدى. چۈشەندۈرگۈچىنىڭ ئىنگلىزچە سۆزلەۋاتقانلىقىنى ئاڭلىغان تۇرگۇن بۇ يەرگە كېلىپلا تىلتاشنىڭ كارامىتى بىلەن ھەممەيلەننى ئىنگلىزچە سۆزلىيەلەيدىغان قىلىپ قويغانىدى. شۇڭا، تۇرگۇن چۈشەندۈرگۈچى قىزنىڭ ئۇنىڭ سۆزىنى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىشىنى كۈتۈپ تۇرمايلا، ئىتتىك ئۇ چەت ئەللىك كىشىنىڭ ئالدىغا باردى ـ دە، راۋان ئىنگلىز تىلىدا سالام بەرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ قىياسىنىڭ توغرىلىقىنى، ئايچەچەكنىڭ نەق كروران قاغانىنىڭ مەلىكىسى ئىكەنلىكىنى ئېيتتى. ئۇ چەت ئەللىك تۇرگۇننىڭ ئىنگلىزچىنى راۋان سۆزلىشىدىن زوقلانغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنى بالىلارچە تەسەۋۋۇرغا تايىنىپ سۆزلەۋاتىدۇ دەپ قارىغانلىقتىن:

— فانتازىيىلىك تەسەۋۋۇرغا باي ئىكەنسىز، — دەپ كۈلۈپ قويدى.

— ئۇ راست دەۋاتىدۇ، — دېدى ئايچەچەكمۇ راۋان ئىنگلىز تىلىدا.

— ھا، ھا، ھا ...— دەپ كۈلۈپ كېتىشتى چەت ئەللىكلەر. ئاندىن بايىقى كىشى:

— باللار بىزگە قارىغاندا تەسەۋۋۇرغا تېخىمۇ باي كېلىدۇ، شۇڭا ئۇلارنىڭ ھەربىر گېپىنى بىر فانتازىيە دېيىشكىمۇ بولىدۇ، — دېدى تۇرگۇن بىلەن ئايچەچەككە بۆلەكچىلا قىزىقىش بىلەن قاراپ.

— بىزگە ئىشەنمەيۋاتىسىلەر - ھە؟— تۇرگۇن ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنى بالا كۆرۈپ كۆزگە ئىلمايۋاتقانلىقىدىن سەل خاپا بولۇپ كالپۇكلىرىنى ئۈچلىدى. ئاندىن «شۇ دېگىنىڭلارغا بولسىمۇ كارامىتىمىزنى بىر كۆرسەتمىسەك» دەپ ئويلىدى.

بۇ چاغدا چەت ئەللىك بىرنەچچەيلەن بۇ باللارنىڭ قىزىقارلىق گەپ - سۆزلىرىگە قىزىقىپ قېلىپ ئۇلار بىلەن پاراڭغا چۈشكەنىدى.

— سىلەرنىڭ بېلىجان بولۇپ كارىز سۈيىدە ئۈزۈپ باققۇڭلار بارمۇ؟ — دەپ سورىدى تۈيغۇن ئۇلارنىڭ تېخىچىلا ئۆزلىرىنى كىچىك بالا دەپ گەپكە سېلىشلىرىدىن خاپا بولۇپ.

— ھا، ھا، ھا ...— چەت ئەللىكلەرگە ئۇنىڭ بۇ گېپى تېخىمۇ قىزىقارلىق بىلىنىپ يەنە كۈلۈپ كېتىشتى، — سىلەر كارتون فىلىملەرنى تولا كۆرۈپ تەسەۋۋۇرىڭلار ھەقىقەتەن بەك ئېشىپ كېتىپتۇ. مېنىڭچە، مۇشۇنداق باللارنى تەربىيلەش كېرەك...

— ئۇنداق بولسا ماقۇل دېدىڭلار - ھە؟— دېدى تۇيغۇن ئۇلارغا جىددىي قاراپ.

— ھەئە، — دېيىشتى ھېلىقى مويسىپىت كىشى كۇلۇۋېتىشتىن ئۆزىنى ئاران بېسىپ تۇرۇپ.

تۇيغۇن كۆزلىرىنى يۇمۇپ تۇرۇپ بىرنېمىلەرنى دەپ پىچىرلىغانىدى، شۇئان بۇ يەردە تۇرغانلارنىڭ ھەممىسى كارىزدىن ئېقىپ چىقىۋاتقان سۇدا پىلتىڭلاپ ئۈزۈپ يۈرگەن بېلىجانلارغا ئايلىنىپ قالدى.

— ۋوي - ۋوي، نېمە كارامەت بۇ! راستتىنلا بېلىجانغا ئايلىنىپ قالدۇققۇ، — دېيىشىپ كەتتى چەت ئەللىكلەر ھەيران بولۇشقىنىدىن بىر - بىرىگە ئىشەنمەستىن قارىشىپ.

— بۇ بالا قالتىس سېھىرگەر ئوخشىمامدۇ...

— بۇنداق قىلىشقا بولمايدۇ، — دەپ سۆزلەپ كەتتى چۈشەندۈرگۈچى قىز دەرھال ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسۇپ، — چوقۇم ئاۋۋال يۇقىرىنىڭ تەستىقىنى ئېلىش كېرەك. بولمىسا بىرەر خېيىمخەتەر چىقىپ قالسا كىم ئىگە بولىدۇ؟

بىرىراق، تەۋەككۇلچىلىككە ئامىراق بىر چەت ئەللىك:

— بۇ دېگەن بىر خىل سېھىرگەرلىك، مۇشۇ پۇرسەتتە كارىزنىڭ تاقالمىسىغىچە كۆرۈپ كەلمەمدۇق،— دەپ بالىلار بىلەن بىللە بېرىشتا چىڭ تۇرۇۋالدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ھەممىسى كارىز سۈيى ئېقىنىنىڭ قارشىسىغا قاراپ ئۈزگىلى باشلىدى.

— پاھ، پاھ، نېمىدېگەن سۆزۈك ھەم تاتلىق سۇ بۇ!

— يەرنىڭ تېگىدىن سۇنى خۇددى كىچىك بالىنى يېتىلىگەندەك يېتىلەپ چىقىدىغان مۇنداق قۇرۇلۇشنى دۇنيا تارىخىدىكى ئەڭ ئېسىل مۆجىزە دېسە بولغۇدەك.

ئۇلارنىڭ ئىچىدە كارىز تەتقىقاتى بىلەن ئۇزاق مەزگىل شۇغۇللانغان بىر تەتقىقاتچىمۇ بار ئىدى. بۇنداق ئېسىل پۈرسەتنى ئۆمرىدىكى ئەڭ زور خۇشاللىق دەپ بىلگەن بۇ تەتقىقاتچى سۇدا پىلتىڭلاپ ئۈزۈپ كېتىۋېتىپ، قايسىبىر ئالىمنىڭ سۆزىنى نەقىل كەلتۈرۈپ مونۇلارنى دېدى:

— دۇنيادا ئۈچ چوڭ كەشپىيات بار. ئۇلار: مىسىردىكى ئەلئېھرام، جۇڭگودىكى سەددىچىن سېپىلى ۋە كارىز. ئالدىنقى ئىككىسى ئۆز ۋاقتىدا تارىخىي ۋەزىپىسىنى ئورۇنداپ بولغان، ئۇلار ھازىر ئاسار ئەتىقىگە ئايلىنىپ بولدى. لېكىن «كارىز» دىن ئىبارەت بۇ مۇقەددەس قۇرۇلۇشنىڭ ۋەزىپىسى تېخى ئاياغلاشمىدى. ئۇ تا ھازىرغىچە تۇرپان بوستانلىقىنى كۆكەرتىپ تۇرماقتا.

ئۇلار ئىچكىرىلەپ ماڭغانسېرى، دىرقىراپ سۇ چىقىۋاتقان كۆزلەر تېخىمۇ كۆپەيگىلى تۇردى.

ئۇلار ئاخىر كارىزنىڭ تاقالمىسىغا باردى. بۇ جايدا پۈتۈن ئۆمرى كارىز كولاش بىلەن ئۆتكەن داڭلىق بىر كارىزچى ئۇلارنى ساقلاپ تۇرغانىكەن.

— خۇش كەپسىلەر، مېھمانلار! — دېدى كارىزچى

ئۇلارغا سالام بېرىپ.

مېھمانلار ئۇنىڭ بىلەن قىزغىن كۆرۈشكەندىن كېيىن، ئۇنىڭدىن كارىزنى قانداق كولايدىغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىشنى ئۆتۈندى.

— بۇنى دەپ بېرىشتىن ئاۋۋال كارىز ھەققىدىكى مۇنداق بىر رىۋايەتنى سۆزلەپ بېرەي، — دېدى كارىزچى كارىز چىرىغىنىڭ پىلىكىنى چوقچىلاپ ئوتىنى كۆچەيتىپ قويغاندىن كېيىن يەنە ئولتۇرۇپ. ئاندىن مېھمانلارغا بىرقۇر قارىۋەتكەندىن كېيىن ئالدىرىماي سۆز باشلىدى، — ئاتامنىڭ سۆزلەپ بېرىشىچە، بوغدا تېغىدا قوي بېقىپ يۈرگەن بىر يىگىت قويلىرىنى ئوتلاققا قويۇۋېتىپ، ئۆزى راسا ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. ئويغىنىپ قارىغۇدەك بولسا قويلىرى كۆرۈنمىگۈدەك. شۇنىڭ بىلەن قويلىرىنى ئىزدەپ مېڭىپتۇ. ئىزدە - ئىزدە، ماڭە - ماڭە ئاخىر تۇرپان ئويمانلىقىغا كېلىپ قاپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، قويلىرى بىر قۇمۇشلۇقتا ئوتلاپ يۈرگەنىكەن. بۇ چاغدا يىگىت ئۇسسۇزلۇقتىن چاكىلداپ كەتكەنىكەن، ئۇلا ئەمەس قويلىرىمۇ ئۇسساپ، ئىسسىقتا ھېھىلدىشىپ قالغانىكەن. بۇ چاغدا يىگىتنىڭ ئېسىگە چوڭلاردىن ئاڭلىۋالغان «قۇمۇش بار يەردە سۇ بار» دېگەن گەپ كەپتۇ - دە، قۇمۇشلۇق بىر دۆڭنىڭ تېگىنى كولاشقا باشلاپتۇ. كولا - كولا نەم تۇپىغا ئۇلىشىپتۇ. «راستلا سۇ باركەن» دەپ ئۈمىدلىنىپ كولاۋەرگەنىكەن، ئاخىر راستىنلا سۇ چىقىپتۇ. سۇنى پادىچى بىلەن ئۇنىڭ قويلىرى ئىچىپ راسا ھوزۇرلى-

نىپتۇ. ئەنە شۇنىڭدىن كېيىن كىشىلەر پادىچى يىگىت-
نى دوراپ، يەرنى كولاپ سۇ چىقىرىشنى ئۆگىنىۋاپتۇ.
كارىز مانا شۇنداق پەيدا بولغانىكەن.
— بۇ رىۋايەتقۇ ھەقىقەتەن قىزىقارلىق ئىكەن،
ئەمدى كارىزنىڭ زادى قانداق كولىنىدىغانلىقىنى دەپ
بەرگەن بولسىڭىز، — دېدى چەت ئەللىك بىر يىگىت.
— ئۇنداق بولسا سىلەر ماڭا ياردەملىشىپ كارىز
چېپىشىپ بېرىڭلار، — دېدى كارىزچى.
— ياردەملەشسەك ياردەملەشتۇق! — دېيىشتى سا-
ياھەتچىلەر. شۇنىڭ بىلەن، تۇيغۇن ھەممەيلەننى يەنە
ئەسلىي قىياپىتىگە قايتۇرۇپ قويىدى. كارىزچىنىڭ
ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن بىرنەچچەيلەن كۆز بېشىغا چى-
قىپ لاي - توپا تارتىدىغان بولۇشتى. بىرەيلەن مەخ-
سۇس سېۋەتكە لاي - توپا ئۇسۇشقا مەسئۇل بولدى.
تۇرگۇن پۇچى[1]نى ئېلىپ تاش - شېغىللارنى چوقۇشقا
باشلىدى. ئۇلار لاي - توپىلارغا مىلىنىپ تۇرۇپ كارىز
كولاپ، تاش - توپىسىنى بىر سېۋەت، بىر سېۋەتتىن
كۆز ئارقىلىق يەر ئۈستىگە ئېلىپ چىقىپ راسا ئىش-
لەشتى.
— پاھ، پاھ، كارىز كولاش راستتىنلا ھەقىقەتەن
جاپالىق ئىش ئىكەن! — دەۋەتتى بىر چەت ئەللىك
بوۋاي.
— كارىزنىڭ قانچىلىك مېھنەت بەدىلىگە كېلىدى-
غانلىقىنى مانا ئەمدى ھەقىقىي چۈشىنىپ يەتتۇق، —

① كارىز كولاشتا ئىشلىتىلىدىغان، ئۇچى ئۇچلۇق ئەسۋاب.

دېدى بىر چەت ئەللىك يىگىت.

— ئەگەر قورقمىساڭلار، دىقىراپ سۇ چىقىۋاتقان ئاشۇ كۆزلەرنىڭ ئىچىگىمۇ كىرىپ، سۇنىڭ زادى نەدىن كېلىدىغانلىقىنى بىلىپ باقساق، — دېدى كارىز تەتقىقاتچىسى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ئىچىگە كىرىپ قىسىلىپ قېلىشتىن قورققانلار قېلىپ، قالغانلار سۇغا ئايلىنىپ كۆزنىڭ ئىچىگە كىرىپ ئاجايىپ قىزىقارلىق سەپەرنى باشلىۋەتتى.

ئۇلار ماڭغان يەر ئاستى ئېقىنى تۈز كەتكەن شېغىللىق قاتلامدىن چىقىۋاتقانىكەن.

— ئالدىمىزدا ئۆرە قاتلام بار، ئەگىپ ئۆتۈپ كەتمىسەك، بەك تېرەنگە چۆشۈپ كېتىمىز - دە، چىقالماي قالىمىز، — دەپ ئەسكەرتىش بەردى كارىزچى.

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئۆرە قاتلام بويىدىن ئەگىپ ئۆتۈپ، سەپىرىنى يەنە داۋاملاشتۇردى.

يەرنىڭ تېگىمۇ ئاجايىپ بىر دۇنيا - دە. تاش - شېغىل، قۇملار ئارىسىدىن دىقىراپ چىقىۋاتقان سۇغا قاراپ، «يەر ئاستىنىڭ ھەممىسىلا سۇمىكىن» دەپ قالىدۇ كىشى.

ئۇلار يەر تېگىدە زادى قانچىلىك مېڭىشقىنىنى ئۆزلىرىمۇ بىلىشمەيتتى. ماڭە - ماڭە ئاخىر بىر جايدا ئۇلار يەر يۈزىگە چىقىپ قېلىشتى. بۇ خېلىلا ئېگىز بىر چوققىنىڭ باغرى بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئۈستىدىكى قاردىن تىم - تىم سۇ تامچىپ تۇراتتى.

— ۋاھ، بىز بوغدا چوققىسىنىڭ بويىغا كېلىپ

قاپتوق ئەمەسمۇ! — دەۋەتتى تۇيغۇن بىردىنلا ھاياجانلى-نىپ.

— ھە، ئەمدى بىلدۇق، كارىزنىڭ سۈيىنى نې-مىشقا تاتلىقلىقىنى دېسەك، تاغدىكى پاكىز قار ـ مۇزلار-نىڭ ئېرىشىدىن كېلىدىكەن ئەمەسمۇ! — دەۋەتتى چەت ئەللىك بىر موماي.

تۇيغۇننىڭ كارامىتى بىلەن ئۇلار بىر پارچە بۇلۇتقا ئايلىنىپ، بوغدا چوققىسىنىڭ ئۈستىگە ئۇچۇپ چىقىش-تى.

— پاھ، پاھ، بۇ تاغـلار نېمىدېگەن چىرايلىق ـ ھە! — دەۋەتتى زۇمرەت ئىختىيارسىزلا.

— ئاۋۇ جايدا بىر كۆل تۇرامدۇ نېمە؟ — سورىدى بىر چەت ئەللىك.

— ئۇنى بوغدا كۆلى دەيمىز، — جاۋاب بەردى تۇيغۇن.

— ئاۋۇ كۆرۈنۈپ تۇرغان شەھەر قايسى شەھەركى-نە؟ — سورىدى يەنە بىر چەت ئەللىك.

— ئۇ دېگەن ئۈرۈمچى! — دېدى زۇمرەت چەك-سىز پەخىرلىنىش ھېسسىياتى بىلەن.

......

ئۇلار بوغدا چوققىسى ئۈستىدە تۇرۇپ، ئانا تەبى-ئەتنىڭ گۈزەللىكىنى بىردەم تاماشا قىلىشقاندىن كې-يىن، يەنە كولىنىۋاتقان ھېلىقى كارىز ئېچىگە قايتىپ كېلىشتى. ئاندىن كارىزچى ئۇلارنى كارىز سىرتىغا

باشلاپ چىقىپ، كۆل، توما[1] دېگەندەكلەرنى كۆرسەتتى...

ئۇلار كارىزنى قانغۇچە تاماشا قىلىپ بولغان بولسىمۇ، تېخىچىلا چۈش دۇنياسىدىن ئەسلىگە كېلىپ بولالمايۋاتاتتى.

— ئۆمرۈمدە شۇنچىلىك كۆپ جايلارنى ئايلىنىپتىمەن، لېكىن مۇنداق ساياھەتنى تۇنجى قېتىم كۆرۈشۈم. خۇددى فرانسىيە يازغۇچىسى ۋېرنېنىڭ «دېڭىز ئاستىدىكى يىگىرمە مىڭ چاقىرىملىق سەپەر» دېگەن ئەسىرىنى ئوقۇغاندەكلا تۇيغۇغا كېلىپ قېلىۋاتىمەن، — دېدى فرانسىيىلىك بىر موماي.

— سىلەر بۇنداق سېھىرگەرلىكنى نەدىن ئۆگەنگەن؟ — دەپ سوراپ قالدى ياپونىيىلىك بىر ساياھەتچى.

— ھېچكىم ئۆگەتمىگەن، — دەپ بېشىنى قاشلىدى تۇرگۇن.

چەت ئەللىكلەر بۇ ھەقتە باشقا سوئاللارنى سورىغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ باللاردىن قانائەتلىنەرلىك بىرەر جاۋابقا ئېرىشەلمىدى-دە، ئاخىر «ئۇلارنىڭ دەپ بەرگۈسى يوق ئوخشايدۇ» دەپ ئويلىشىپ سوراشتىن توختىدى. ساياھەت يېتەكچىسىمۇ بۇ باللارنىڭ كارامىتىدىن قالتىس ھاياجانلىنىپ كەتكەنىدى.

چەت ئەللىكلەرنىڭ تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋېلىشى نەتىجىسىدە، تۇرگۇن بەشەيلەن ئۇلار بىلەن يارغۇل

① توما — سۇ ئامبىرى، دەريا - ئۆستەڭلەردە سۇ بۆلگۈچى قاپقا.

قەدىمىي شەھىرىگىمۇ بىللە بارىدىغان ھەم ئۆز كارامەت-
لىرىنى كۆرسىتىپ، ئۇلارنى بۇ شەھەرنىڭ قەدىمكى
ئاۋات مەنزىرىسىنى كۆرسىتىپ كېلىدىغان بولدى...

ئۇلار يارغۇل بويىغا بېرىپ جەنۇبىي قوۋۇق تۈۋىدە
ماشىنىدىن چۈشتى. ھەيۋەتلىك ياردىنلا بۇ شەھەرنىڭ
غولدىن قانچىلىك ئېگىزلىكتە ئىكەنلىكىنى بىلگىلى
بولاتتى. يارغۇلنىڭ ھاۋادىن تارتىلغان سۈرىتىدىنمۇ
غايەت زور ئاۋئاماتكىدىغا ئوخشايدىغان بۇ شەھەرنىڭ
تولىمۇ ھەيۋەتلىك ھەم چوڭ ئىكەنلىكى كۆرۈنۈپ
تۇراتتى.

— يارغۇل قەدىمكى شەھىرى دۇنيا بويىچە ئەڭ
ھەيۋەتلىك، ئەڭ قەدىمىي، ئەڭ مۇكەممەل ساقلانغان
توپا قۇرۇلمىلىق شەھەر، شۇنداقلا ئېلىمىز بويىچە
ئىككى مىڭ يىلدىن ئارتۇق ۋاقىتتىن بۇيان ئەڭ مۇكەم-
مەل ساقلانغان مەركىزىي شەھەر خارابىسى. شەھەر
ئىچىدىكى ئۆيلەرنىڭ كۆپىنچىسى يەرنى ئويۇپ
ياسالغان[1]...

چۈشەندۈرگۈچى يارغۇل قەدىمىي شەھىرىنى تو-
نۇشتۇرۇپ سۆزلىگىنى بىلەن، مېھمانلار ئەمەلىيەتتە
يارغۇلنىڭ قەدىمكى مەنزىرىسىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆ-
رۈشكە ئالدىرىشىپ كېتىشۋاتاتتى. ئاخىر چۈشەندۈرۈش-
مۇ تۈگەپ، ئايچەش خاسىيەتلىك سائىتىنى چىقىرىپ
«كىچىلدا سائىتىم، كىچىلدا» دەپ پىچىرلىغانىدى،

---

[1] شىنجاڭ خەلق سەھىيە نەشرىياتى نەشر قىلغان «سېھىرلىك زېمىن — تۇرپان» ناملىق كىتابتىن ئېلىندى.

ئۇلار ھەش - پەش دېگۈچىلا بۇددىزم تازا ئەۋج ئالغان مەزگىلگە بېرىپ قالدى.

يار ئۈستى تولۇق قوراللانغان سانجاق - سانجاق چېرىكلەر بىلەن تولۇپ كەتكەن، قوۋۇق ئالدىدىمۇ مۇھاپىزەتچى چېرىكلەر ساناقسىز ئىدى. لەشكەرلەر قوۋۇق تۈۋىدە تۇيۇقسىزلا بىر توپ ئادەمنىڭ پەيدا بولۇپ قالغانلىقىنى كۆرۈشۈپ، دەرھال بىر - بىرىگە خەۋەر قىلىشىپ جىددىي ئۇرۇش تەييارلىقىغا ئۆتتى. ئون - يىگىرمىدەك چېرىك گۈرزە - چوماق، قىلىچ - نەيزىلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ ئۇلارغا باستۇرۇپ كېلىشكە باشلىدى. بۇنى كۆرۈشكەن چەت ئەللىكلەر قورقىنىدىن دەرھال پىتراپ قېچىشتى. ئەھۋالنىڭ چاتاقلىقىنى كۆرگەن ئايچەش قېچىپ كېتىۋېتىپ سائىتىگە «چىكىلدا سائىتىم، چىكىلدا» دېيىشكە ئارانلا ئۈلگۈردى. شۇنداق قىلىپ ئۇلار يەنە بايىقى ماشىنىدىن چۈشكەن ۋاقىتقا قايتىپ كېلىۋالدى. شۇندىلا ئايچەش كۆكسىنى تۇتۇپ تۇرۇپ: «ئۇھ، خۇداغا شۈكۈر! ھېلىمۇ مۇشۇ سائەت بولۇپ قاپتىكەن، بولمىغان بولسا چاتاقنىڭ چوڭى چىقاتتى - دە!» دەپ ئۇلۇغ - كىچىك تىندى.

باياتىن قورقۇپ تىرىپىرەن بولۇپ كەتكەنلەر بىر - بىرلەپ ماشىنا تۈۋىگە قايتىپ كېلىشتى. دېگەندەك، ھېچكىمگە زىيان - زەخمەت يەتمەپتۇ.

— مۇنداق خەتەرلىك ئويۇننى ئوينىمايلى، — دېيىشتى بەزىلەر قورقۇپ كەتكىنىدىن تېخىچىلا ئېسىگە كېلەلمەي. ئەمما، بىرنەچچە تەۋەككۇلچى بۇ ئويۇنغا

بەكلا قىزىقىپ قالغانىدى، شۇڭا يەنە بىر تەۋەككۈل قىلىپ باقماقچى بولۇشتى.

تۇرپان تارىخىنى پۇختا بىلىدىغان ساياھەت يېتەكچىسى ئاخىر ساياھەتچىلەرنىڭ تەلىپىنى ئورۇنداش ئۈچۈن مۇنداق بىر ئامالنى ئويلاپ چىقتى. ھەممەيلەن قوچۇدىن كەلگەن راھىب سىياقىغا كىرىپ، ئاندىن باغرىقى دەۋرگە بارىدىغان بولۇشتى.

— شۇنداق قىلساق، ئۇلار چوقۇم بىزنى قارشى ئالىدۇ، — دەپ قوشۇمچە قىلدى ساياھەت يېتەكچىسى.

— بىز ئۇلارنىڭ تىلىنى بىلمىسەك، — دەپ قالدى كىمدۇر بىرەيلەن.

— تىلتاش تۇرغان يەردە نېمىدىن قورقاتتۇق، — دىدى تۇرگۇن خاتىرجەم ھالدا.

راست دېگەندەك، بۇ قېتىم يارغۇلنى قوغداۋاتقان چېرىكلەر ئۇلارغا خىرىس قىلىشمىدى. ئەكسىچە «قوچۇ راھىبلىرى ئۇلۇغ بۇدداغا تاۋاپ قىلغىلى كەپتۇ!» دەپ راھىب كالانغا خەۋەر يەتكۈزدى. ھايالدىمايلا راھىب كالان بىر توپ راھىبنى ئەگەشتۈرۈپ ئۇلارنى قارشى ئالغىلى قوۋۇق ئالدىغا چىقىشتى.

ئۇلار بۇددا يوسۇنلىرى بويىچە سالام - سەھەت قىلىشقاندىن كېيىن، يارغۇلنىڭ راھىب كالانى قوچۇ راھىب كالانىنى باشلاپ يارغۇل ئىچىگە ئېلىپ كىردى. قوچۇ راھىبلىرى بىلەن يارغۇل راھىبلىرى ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن مېڭىشتى.

ھەممەيلەنلا بۇ كاتتا شەھەرنىڭ ئاۋات كوچىلىرى، ھەيۋەتلىك ئىمارەتلىرى، قائىدە - يوسۇنلۇق خەلقىگە

قاراپ قايىل بولغىنىدىن ئىختىيارسىز ئاپىرىن ئوقۇماي تۇرالمىدى.

قوچۇ راھىب كالانى سىياقىغا كىرىۋالغان ياپونىيىلىك ساياھەتچى يول بويىدىكى بىر ساڭرام بويىدا توختاپ، كۆجە كۆيدۈرۈپ چوقۇندى...

ئاندىن يارغول راھىب كالانى ئۇلارنى شەھەر ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان ھەيۋەتلىك بىر ئىبادەتخانىغا باشلاپ باردى. ئىبادەتخانىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئېگىز بىر مۇنار، ئىبادەتخانا تاملىرى بۇت تەكچىلىرى بىلەن تولۇپ كەتكەن. راھىبلارنىڭ باشلىرىنى گىلدىڭشىتىپ نوم ئوقۇشلىرى بىلەن پىلىلداپ يېنىپ تۇرغان بىرەر مىڭچە شاملار قوشۇلۇپ ئىبادەتخانىنى سۈرلۈك تۈسكە كىرگۈزگەنىدى...

ئىبادەتخانىدىكى دۇئا ـ تىلاۋەتلەردىن كېيىن، راھىب كالان ئۇلارنى ئىبادەتخانىنىڭ جەنۇبىدىكى ئېگىز ھەم ھەيۋەتلىك كۆزىتىش پەشتىقىغا باشلاپ چىقتى. بۇ جايدا تۇرۇپ پۈتكۈل يارغول شەھىرىنى ھەمدە شەھەر ئەتراپىدىكى مەنزىرىلەرنى كۆرگىلى بولاتتى.

ئۇلار پەشتاقتا تۇرۇپ يارغول شەھىرىنى ئالدىرىماي كۆزىتىشكە باشلىدى. يارغول شەھىرىنىڭ جەنۇبىدىن باشلىنىپ كەلگەن مەركىزىي يول ئۇدۇل كۆزىتىش پەشتىقىغا كەلگەن، ئەتراپتىكى تۆمۈرچىلىك دۇكانلىرىدىن بازغانلارنىڭ زەرب بىلەن ئۇرۇلغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. يولنىڭ سەل نېرىسىدا بىرنەچچەيلەن بور[1] قويۇلغان كۆپلەرنى يەر ئاستى ئامبارلارغا

---

① بور — قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا ئۈزۈم، ئۈزۈم ھارىقى دېگەن مەنىلەردە. بۇ يەردە ئۈزۈم ھارىقىنى كۆرسىتىدۇ.

دۇگىلىتىپ ئەكىرىپ كېتىپ باراتتى. ئۇنىڭ قېشىدى-
كى بىر ئۆينىڭ هويلىسىدا ئىككى ئايال بۆز توقۇش
بىلەن ئالدىراش ئىدى. يەنە بىر ئوچۇقچىلىق كەڭ
مەيداندا لەشكەرلەر هەربىي مەشىق ئېلىپ بېرىۋاتاتتى.
شەرق تەرەپتىكى بىر قۇدۇقتىن بىر كىشى سۇ تارتىۋات-
اتتى.

— ئەنە ئاۋۇ كۆرۈنۈپ تۇرغان يەر ئاستى ئىبادەت-
خانا، ئۇنىڭ بىرىسىدىكى بەگلەرنىڭ ئۆيلىرى···

راهىب كالان ئۇلارغا يەنە قوڭغۇراق راۋىقى،
رەت - رەت قوپۇرۇلغان بۇددا مۇنارىلىرى هەمدە تېخى-
مۇ يىراقتا كۆرۈنۈپ تۇرغان قەبرىستانلىقنى بىر -
بىرلەپ كۆرسىتىپ چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى···

ئۇلار يارغۇل شەهىرىگە قاراپ ئاجايىپ تۇيغۇلارغا
چۆمۈپ تۇرۇشىغا تۇيۇقسىز بۇرغا ئاۋازى ئاڭلاندى.

— قارىغاندا يەنە مالىمانچىلىق بولىدىغان ئوخشاي-
دۇ، — دېدى راهىب كالان بۇرغا ئاۋازىنى دىققەت
قىلىپ ئاڭلىغاندىن كېيىن.

بۇرغا چېلىنىپ ئۇزاق ئۆتمەي شەهەر ئىچى جىد-
دىيچىلىككە چۈشۈپ كەتتى. سانغۇن - لەشكەرلەر جىد-
دىي ئۇرۇش تەييارلىقىغا ئۆتۈپ، قورال - ياراغلىرىنى
ئېلىشىپ، شەهەرنىڭ تۆت قوۋۇقىنى چىڭ ساقلاش
ئۈچۈن مېڭىشقانىدى.

ئالاهەزەل بىرەر سائەتچە ئۆتكەندىن كېيىن، ياۋ
قوشۇنلىرىنىڭ يەر - جاهاننى تىلغىغاندەك چاڭ -
توزان توزىتىپ بېسىپ كېلىۋاتقانلىقى كۆرۈندى.

— نېمانداق جىق! — دەۋەتتى بىر قېرى راهىب

قولىنى كۆزىگە سايە قىلىپ، ئاتلىق باستۇرۇپ كېلىۋاتقان ياۋ قوشۇنىغا قارىغىنىچە.

— قورقماڭلار، مەن بار، — دېدى ئايچەش ئۆز كارامىتىنى بىر كۆرسىتىۋالىدىغان پۇرسەت كەلگەنلىكىدىن خۇش بولۇپ. دېگەندەك، ياۋ قوشۇنلىرى يارغۇل شەھىرىنى مۇھاسىرىگە ئېلىشىغا ئايچەشنىڭ «تەپكەك باتۇر»ى توشقانغا ئېتىلغان بۈركۈتتەك شۇڭغۇپ باردى ـ دە، دۈشمەنلەرگە شىددەت بىلەن ھۇجۇم قىلغىلى تۇردى. دۈشمەنلەرنىڭ ھېچقايسىسى «تەپكەك باتۇر»غا تەڭ كېلەلمەي، بېشى يېرىلغىنى بېشى يېرىلىپ، يىقىلغىنى يىقىلىپ، ئۆلۈپ، يېرىم سائەتكە يېتە ـ يەتمەيلا شۇنچە ھەيۋەتلىك قوشۇن پاتىپاراقچىلىققا چۈشۈپ كەتتى. بۇ قالتىس كارامەتنى كۆرۈشكەن پۈتكۈل يارغۇل ئەھلى بۇ خاسىيەتلىك «تەپكەك باتۇر»غا ئاپىرىن ئوقۇشتى. راھىب كالانمۇ بۇ بالىلارنىڭ كارامىتىدىن ھەيران بولۇپ، ئۇلارنىڭ بۇ جايغا كېلىشىنى ياخشىلىقنىڭ بېشارىتى دەپ بىلدى ھەمدە ئۇلارغا ئۇزۇن ئۆمۈرلەرنى تىلىدى.

ئۇلار يارغۇل شەھىرىنى يەنە بىرەر سائەتچە ئايلىنىپ كۆرگەندىن كېيىن، كۆزى قىيمىغان ھالدا راھىبلار بىلەن خوشلىشىپ، ھازىرقى دەۋرگە قايتىپ كېلىشتى.

— مەن تېخىچىلا ئۆزۈمنى چۈش كۆرۈۋاتقاندەكلا سېزىۋاتىمەن، — دېدى چەت ئەللىك بىر بوۋاي.

— بۇ ئاجايىپ خاسىيەتلىك ئەسلەش بولدى.

كىتابلاردىن ھەرقانچە ئوقۇغان بىلەنمۇ تارىخنى مۇنداق ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەندەك چوڭقۇر تەسىراتقا ئىگە بولغىلى بولمايدۇ، — دېدى يەنە بىرەيلەن.

— بايىقى ئايچەش سىڭلىم «خاسىيەتلىك ئۆتۈك»ى بىلەن ياۋ قوشۇنلىرىنى بىتچىت قىلىۋەتتى، — دېدى چۈشەندۈرگۈچى سۆز باشلاپ، — ئەمما بۇ بىر خىيالىي تۇيغۇ. ئەمەلىيەتتە ئاشۇ قوشۇن موڭغۇل قوشۇنلىرى بولۇپ، مىلادىيە 1275 - يىلى ئون ئىككى تۈمەن ئەسكەر بىلەن يارغۇل قەدىمىي شەھىرىنى يېرىم يىلدەك قورشاۋغا ئېلىپ ياتقان. شۇلار بىلەن بولغان شىددەتلىك ئۇرۇش سەۋەبىدىن، بۇ كۆركەم شەھەر ئاخىر خارابىلىككە ئايلىنىپ كەتكەن. يەنە بۇ شەھەر بىر قېتىملىق ئوت ئاپىتىدە خارابىلىككە ئايلانغان دېگەن قاراشمۇ بار. بەلكىم ئۇنى موڭغۇل قوشۇنلىرى ئوت قويۇپ كۆيدۈرۈۋەتكەن بولۇشىمۇ مۇمكىن…

ساياھەتچىلەر يارغۇل قەدىمىي شەھىرىدىن قايتقان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدىن قەدىمكى ئاشۇ كۆرۈنۈشلەر زادىلا كەتمەيتتى.

ئەنە شۇنىڭدىن كېيىن تۇرگۇن بەشەيلەننىڭ بۇ كارامىتى تۇرپانلىقلار ئارىسىدا پۇر كەتتى. ساياھەت ئىدارىسىنىڭمۇ بۇنى ئۆز ساياھەتچىلىك ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇشنىڭ ئوبدان پۇرسىتى بىلىپ، ئۇلارغا كەڭ پۇرسەت يارىتىپ بەردى.

بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان ساياھەتچىلەر ئىشىنىپ - ئىشەنمەي تەرەپ - تەرەپتىن بەس - بەستە ساياھەتكە كېلىشكە باشلىدى. تۇرگۇن بەشەيلەنمۇ بىر

مەزگىل ساياھەت يېتەكچىسى بولۇپ، ساياھەتچىلەرنىڭ ھەر خىل تەلىپىنى ئېرىنمەي ئورۇنداپ بەردى. مىڭ يىل بۇرۇنقى كارىزچىلار ئارىسىغا ئاپىرىپ، كارىز قې-زىۋاتقان نەق مەيداننى كۆرسىتىپ كەلدى. يەنە ئۇلار ئىدىقۇت، بېزەكلىك مىڭئۆي... لەرنىڭ قەدىمكى دەۋر-لىرىگە بېرىپ ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ كېلىش پۇرسى-تىگە ئىگە بولغانلىقىدىن قاتتىق خۇش بولۇشۇپ، بۇ بالىلارنىڭ ھەر خىل تەرىپلىرىنى قىلىشقىلى تۇردى. قاتتىق ھاياجانلىنىپ كەتكەن بىر چەت ئەللىك: «بۇ ئىنسانىيەت خام خىياللىرىنىڭ تۇنجى قېتىم رېئاللىققا ئايلىنىشى» دېدى.

ئەمما، بۇ خەۋەر جەمئىيەتتە خىلمۇخىل غۇلغۇلى-لارنى پەيدا قىلدى. بەزىلەر بۇنى پۈتۈنلەي يالغان، ئادەم ئالدايدىغان خەۋەر دەپ قاراشسا، يەنە بەزىلەر بۇنىڭغا قىزىقىپ نە - نەلەردىن تېلېفون بېرىشىپ بۇ ئىشنى سۈرۈشتۈردى.

بەزىلەر بۇنى ھەتتا: «ئالاھىدە ئىقتىداردىنمۇ يۇ-قىرى بولغان پەۋقۇلئاددە ئىقتىدار دەپ ئاتاش كېرەك» دېيىشتى. تىلشۇناسلىق، تارىخ تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇل-لىنىۋاتقان بەزى ئالىملار يەنە بۇ بالىلار ئارقىلىق ئۇ-زاقتىن بۇيان يېشىلمەي كېلىۋاتقان بەزى قىيىن مەسى-لىلەرگە جاۋاب تاپماقچىمۇ بولۇشتى.

[General Information]
书名=厅妙的反面城：维吾尔文
SS号=40286870